

M A G Y A R
1808
KÖNYV-HÁZ.

I R A

M. J.

V. SZAKASZ.

P E S T E N,

Nyomt. TRATTNER MÁTYÁS' Betüivel.

1795-dik Esztendőben.

BÉ - VEZETÉS.

A' Magyar Könyv - Háznak ezen hetedik Szakaszára is arra tart: hogy az elég mezfzire vitt Tudósítáfokhoz tartozandó gyűjteményem jobban-jobban meg-érdemelle a' hazanyelvü Könyv-tár nevet. Nem; mintha ezen foglalát egyéb' ki adott Irásimmal-együtt vétetvén-is már jobbára ki-végzené a' fel-tett szándékat; mert ahoz mi fok kivántásék, kiki láttya; 's még nintsen olyan sem *Ladvocat*, sem *Moréri*, kit bővítteni új tzikkelyekkel, és folytatni ne lehessen; hanem, hogy a' ki-tett

titulusnak az igyekezet bővebben meg-felellyen; a' Régi jeles Epületeknek, 's az Anya Sz. Egyház Történetinek ki-adások-után-is. Azon szándékhoz képest, im' a' ki-botsá-
tott személlyes, Történetes Irásim' bővítéséhez tartozandó munkám' VII-dik Szakaszfa, melly a' Némelly Nevezetes Emberekről irt Könyv-
ház Részének III-dik Betü-rendiből áll, 's a' személlyekre mutató, Táblája e' következendő.

MUTATÓ TÁBLA.

A.	Pag.
A ARON Biztr. Püsp.	1
Abba Gergely az L. alatt.	189
Abiszfíznai Fejedelmek az L. alatt.	177
Sz. Agoston új Iráfi	1
Áfrika-partiak, a' B. alatt	15
Alóifius Kóó	2
(Aleksándriai Kház.)	5
És a' P. alatt	174
Alekszándra	9
Altiéri Kárd. a' B. alatt	51
Amiot. Cibot.	2
Antígonus	3
Antiókufok	4
Anónymus Belæ a' P. alatt	266
Antillai hét Püspök, a' E. alatt	56
Apör, a' C. alatt	85
Architás a D. al.	87
Aridéus	2
Arius Spártai Király	6
Arisztobúlus	9
Asemánnus az E alatt	90
Áthos hegyiek, az I. alatt	136

Azevédo a C. alatt	78
(Æra Philippi Seleucid.)	3
Aurifaber	11
Azoriak a' B. alatt	51

B.

Bajtai Püspök	12
Bájer Farkas	13
Bárány László a' G. al.	121
Bartok István	12
Baranyi Pál	13
Baróni Jusztus B.	45
Baltimóre C.	72
Básilius D.	88
Barfalibéus E.	92
Baradás L. alatt	178
Benkelaiak Z.	339
Bernárd Pál.	52
Bellármin Levelei	38 — 39
Bergler	51
Beháim Márton	53
Bergier	80
Benedek Péter E.	90
Bisszénusok	64 — 65
Biron P.	268 — 270
Bornemisza Püsp. a' T. alatt	328
Borgia Sekretár.	82
Botoniátes D.	88
Bláskovits	65

Báthori C.	85
Brakmánok	51
Brémai Adány E.	94
Bogdan	67
Bruce L. S.	67
Buzád — Bán	74
Büki	52
Bruno Afztei P.	60
Burke M. alatt	231

C.

Campe az M. alatt	254
Caroll	75
Carvallo	57
Chappe	80
Cervantes	84
Cernicev F.	109
Cernievic F.	108
Cofandej M.	224
Cseles G.	121
Congóiak Z.	343
Cocincinaiak	82
Curdistániak	74

D.

Daun	86
Dapper L.	188
Demeter Antigon	3

Desbillon az M. alatt	232
Desmoulius M.	230
Dervifch S.	286
Defericzi S.	307
Dio, Dienes	87
Drugeth B.	48
Drumond B.	43
Dulmeni B.	47

E.

Sz. Efrem E.	90
Eleázár A.	5
Eliás Káldeai	92
Ehrmar L.	151
Emifzfáriufok	94
Eugenius I.	133
Eulogius Schneider	98

F.

Falafchan L.	99
Favorínus	100
Fábri Püsp.	117
Fejér Rufz' Jesuit.	104
Ferdinánd Püsp. B.	51
IV. Ferd. Sp. K. B.	32
Fereptz Grángán B.	42
Forgáts Fer. C. a' B. alatt	120
Frantz	103

Franken	80
Filo . M.	194
Fuligáttus B.	51
Furt Scheik L.	159
Freron	361

G.

Gállulók Brennufsal A. P.	4
Gámella B.	58
Geograf. Lég-rég. B.	57
Giornal irók C.	78
P. Gyalogi C.	85
Grákkus	118
Grellon K.	141
Sz. Györgyi B.	48
Grétzi Magyar-irók	119
Güsmán	121
Grávius B.	48

H.

Hatvanyi Biszszénus B.	64
Heliódórus A.	7
Heródes A.	10
Hevenesi G.	120
Horvátok S.	153
Hirkánus A.	8 — 9
Hildebert	122

Hödl	125
Hufzti	127

I.

Jáddus A.	2
Jarau E.	47
Jakab Skot. K. F. B. alatt	43
Jakobínufok M.	200
Jang A.	2
Inka Apó B.	28
Idris B.	71
Jonathás A.	8
Ipéki Pátriárkák	129
Illuminátufok M.	212
István V. Kir. a' U. alatt	332
Ivánovits Arsen.	137
Jolófi	139
Irene Piriska	139
Isátzius Commen.	140
Judás makab A.	7

K.

Kanadai Afzsz. K.	141
Kádán Tatár S.	313
Kálmán	141
Katalin I. Tzárné S.	321
Kálifziufok	142
Katalin Bosn. I.	134

T Á B L A.

Pag.

Kálfzánder A.	3
Ketskemétiék	370
Kier Long Ts. M.	192
Kinfszki B.	40
Kifs Imre G.	120
Kornélis András B.	38
Kozmás Remete B.	68
Knigge M.	243
Kleópátra A.	6
Kofakovszki P. az E. alatt	94
Kögler	143
Kufzkóiak B.	31

L.

Lándovits G.	120
Lambekhoven Püsp.	148
Laudon D.	86
Lengáel. Lingon S.	309
Letenyei P.	267
Lifzimakus A.	3
Lobo	151
Lubomirszki	150
Ludolf	185

M.

Magazin Irók	196
Mahomet Bosnyában I.	133	..	134
Mákkábéusok A.	7

M U T A T Ó

Pag.

P. Mangold	365
Matathiás A.	7
Mátyás K.	133
Mankó Kapak B.	35
Marbód H.	124
Mailla	192
Mauvillon	253
Maurocordát B.	51
Mendez Pátr. L.	155
Mehemet Baltagi	322
Mercier	358
Milo	194
Mitterpacher	195
Millischich I.	129
Moguntziabéliek	242

N.

Nádafi János G.	121
Neológufok	252
(Nilus atya) B.	68
Nikolái M.	239
Nobilis Robert. B.	42
Normánnok B.	54

O.

Ordódi János G.	113
Osnabrugyi Káptalon	368
Osmán	261

T A B L A.

Pag.

Osárovfzki E.	95
Oviedo L.	175

P.

Paez B.	68
Pays L.	184
Pans Z.	354
Paoli	265
Pál R. P.	266
Paſch	264
Patagonaiak	268
Peltzil B.	63
Pompejus A.	9
Potemkin F.	108
Poiret	275
Porre	279
Pitter M.	195
Pithágorás	266
Ptoleméuſök A.	3	4	5
Prefſet	279
Propagandiſták	280
Pirrhús A.	4
Piſíſtratus	274
Pius Sz. V.	319

Q. R.

Quadi	283
Quiríni Kárd. B.	14
Quiriot	284

M U T A T Ó

Pap.

Rennyes G.	121
Rofnyai	284
Rogierius S.	285
Ródufiak A.	4
Rudolf II. H. B.		43
Robertspierre	358
			S.			
Saba K. L.	?	..	176
Sándor (Nagy) A.	3
Sándor Kármelita		364
Sacareni C.	51
Szarka G.	121
Szailer	285
Szárdiniaiak	287
Safirof	321
Sanaballat A.		3
Schall Adány		307
Schevichávi B.		49
Seleukufok A.		4 —	6
Sennári Fejedelem		285
Seneka	288
Sennyei G.	120
Schulenburg	324
Soveral Z.	356
Strolenheim	320
Simon A.	8
Sofneos sequed. L.		155
(Simum) B.		71
Sigrai	286

T A B L A.

Pag.

Sirus Publ.	295
Sirák fia	297
Szilágyi	307
Sibillák	301
Sóstratus A.	5
Siftrncevic P. T.	105
Szerdahelyi G.	121
Spalatumi Tamás	308

T.

Tatárjárás S.	310
Tolmátsok. 70. Fordítottok A. 5. M.	193
(Teresia Rend.) D.	85
Teodoret	325
Tirrhénusok	329
Tsinai olvasás K.	145
Tótila S.	308
Tzerulár	326
Turenne	328
Tündér	329
Traun	325
Tichtl, Torda, Tudéli.	130

U. V.

Uz nép B. 62. D.	87
Valsechi C.	80
Valmelfzki C.	78
Vállis	336
Ványi	333

MUTATÓ TÁBLA.

Pag.

Varro	330
Vánofsi H.	222
Weld C.	78
Verfetzick H.	124
Vedigveira L.	252
Weizhaupt M.	229
Verbötzi	38
Ventidius	384
Volgai Magyar	343
Vizkeleti	86
Vifzotsányi G.	122
Vizaknai	334
Uladislaus I. / I.	331
Vire	330
Urosci I.	131
Witte C.	73
			Z.		
Zapolya R.	280
Zsámbar G.	120
Zsárnovits I.	137
Zsidók Z.	357
Tsinában Bib.	K.	142
Zuchelli	Z.	337

Uz nép B. de D.
 Irám 1795-ben. mp.

NEMELLY

N É M E L L Y
NEVEZETES EMBEREKRŐL.

HARMADIK BETŰ-REND.

A.

AARON. Bisztrai Aaron Péter. Oláh Egyházi Rendtartásu, Fogarisi Kátholikus Püspök, Erdélyben. Tanult mind Fogarason, mind Romában, a' Propaganda nevű Kollegiomban. Nagyon ditsértetik Paphoz, Püspökhöz illendő tudománya, és élete. Nyájának a' szorongatások idejében-való vizsgáltságára a' Sz. Irásból levelet készített, és azt oláhul, és deákul kiadta Balásfalván; a' hol mind Püspöki Ház, mind Sz. Basilius rendű Monostor vagyon, 1761-ben; merő Oláh nyelven pedig, 1766-ban Lelki taníttást eresztettki. *H. Nov. mem.*

AGOSTON. Szent Agoston Püspöknek új Irási. Ezen Egyházi főrendű Taníttónak hathatósan oktató fok féle Irásit számláltam-elé az A. Sz. Egyház Történe-

tiben, urunk négy századik esztendeje táján. Azolta új Irási találtattak-fel. *Denis*, néhai P. Jesuita, azután a' Tsászári Királyi Bétsi Könyvháznak őrizője, szent Agostonnak nyomtatásban még ki nem adott Irásira akadott nem régen az udvari Könyvházban. Azokat azonnal le-irá, szükséges jegyzésekkel meg-világosította, 's kiadá, illy titulus alatt! „S. Augustini Hipponensis Episcopi sermones in editi admixtis quibusdam dubiis, “ in fol. 20 $\frac{1}{2}$ árkas.

ALOISIUS KÓ, és JANG ISTVÁN.

Ezen érdemes Személyek, Jesus Tárfaságának fiatal tanuló nevendéki (Scholastici) életeknek 19-dik esztendejében, Pekinből Párisba vitettek-által. A' Bőltsekedésen - kívül előb' utób' meg-tanulták a' Deák, 's Frantzia nyelveket. Ezek voltak az első kezelői a' Tsinai Történetekről, tudományokról, szokásokról, ki-adott, és sok szakaszra terjedő Könyveknek. Már Németre fordíttatnak. *Memoires concernant l'histoire, les sciences, les arts etc des Chinois par des Missionnaires de Pekin.* A Paris chez Nyon. 1776. A' szakaszoknak folytatója *Amiot, Cibot. &c.* Használó tudósítás foglaltatik ezen Mkházban L. M. a' *Mailla* név-alatt.

ARIDÉUS. Ezt, és a' hozzá foglaltatott Személyeket méltó a' Sz. Irás-béli Történetek' kedvéért emlegetni. Nagy Sándornak véghez-vitt katona dolgai nagy nevűek. Ennek az Attya Filep volt. Fi-

lőpnek természeti fia *Aridéus*. Ezt válofzták a' Matzedónia-béliek nagy Sándor holtta-után Királynak; 's Filep nevet adának néki. Ennek a' Filepnek nevérol, 's idejérol számlálatnak a' Filep nevü esztendőök. *æra Philippi*. An. Mundi 3681. Olympiad. 114 = CXIV. an. 1. Ez-elött *kilentz* = 9 esztendővel, nagy Sándor, *Tirust* megvévén a' Zfidókra rohant (Tzirus, Kám-bises, Híftaspes nevü Dárius, Eszter. Eszter, Longímanus nevü Artakszerkszes idejek-után V. T. 672-ben) de *Jádáus'* Fő Papnak istenes emberkedése meg-tartóztatta a' gyözödelmes Királyt a' kártevés-től: a Jerusálemit Templomban, oda vezettetvén a' Papoktól, Aldozaot tett: halála, hogy Dániel Próféta meg-jövendelte Perhai gyözödelmit: Sanaballetnek Samariai Garizimi Templomába hivattatván, el nem ment. — ARIDÉUS-után sok volt a' háborgás a' Görögség-között; míg vég-tére V. T. 3693-ban annyira meg-egyeztek a' nagy Sándoriak, hogy birja *Ptoleméus* Egyiptust, Afíát *Antígonus*, Trátziát *Liszímakus*, *Kászszánder* Matzedoniát, míg *Sándor*, nagy Sándor fia arra-való nem lesz'. Ezt 3694-ben *Kászszánder*, annak *Rokszána* nevü annyával egyegyütt titkon meg-ölte.

Antígonus vette-fel a' Sándoriak-közt leg-először-is a' Királyi nevet. *Demeter* nevü fiát Rhódus szigetének el-rablására igazította. De *Liszímakus*, *Kászszánder*, és

főképpen *Ptoleméus* onnét azt el-verték. Azért a' Rhódiusok *Sóter*, üdvözítő nevet ruháztak *Ptoleméusra*, és fel-állították azt a' nevezetes oszlopot, melly a' Nap oszlopának neveztetett (*Colossus Rhodius*) V. T. 3700-dik esztendejében. (Tessék a' Régi Jeles Epületekbe tekinteni) 17 esztendő-múlva V. T. 3713-ban (*Aeræ Philippi 37*) Epirusi *Pirrhus Matzedónia* Királyává lett. — A' *Gállusok* V. T. 3726-dikban *Brennus'* vezérsége-alatt Görög Orgot pusztították. *) — Az-alatt a' *Szeléukus* és *Antiokhus* nevü Babilóniai és Siriai Királyok nagy hadakat indítottak; valamint az Egyiptusi Királyok-is, a' *Ptoleméus* nevüek. — Tudniillik *Szeléukus* nagy Sándornak néhai hadi tárfa el-kezdvén a' *Szeleutzida* nevü idő-rendet *æram Selcucidarum* V. T. 3693-ban, öt esztendő múlva Királyi tituluft vett-sel; 3704-ben Siriában *Szeleutzia*t, és *Antiokhia*t építte. — Már akkor *Ptoleméus* Lági, avagy Lágus fia, V. T. 3681-ditől-fogva az Egyiptusiak' Királyok volt. Ez-is a' nagy Sándor nagy emberei-közül-való volt. V. T. 3684-ben száz ezer = 100,000 Zsidót hajtott rabságra Egyiptusba. Sok osztatott *Tziréne*, és *Libia* Tartományira. *Demetrius*t, avagy *Demetert*, *Antigonus'* fiát *Gáza* táján meg-

*) A' GALLUSOK' költözéséről, és garázdalkodásáról tessék vissza — nézni a' Mkháznak 288 dik könyvébe: §. V. §. VI.

verte; ettől azután noha meggyözetett, az Egyiptusi Királyi titulust V. T. 3698-ban magára ruházta, mellyel addig noha Egyiptus Úra volt, nem élt. — V. T. 3721-ben, az Olimpiai 124 = százhuszon negyedik esztendő foglalatnak folyásakor a' Lági Ptoleméus fia, *Filadelphus* nevű PTOLEMÉUS, uralkodni kezdvén atya holtután, Alekszandria Városában azt a' ropant Könyvházat, mellynek kezdetét az Attya vetette, hét száz ezer = 700000 darab könyvekkel meggazdagította. *) Pháros = Fáros tornyát építette Gnidusi Sóstratus - által. V. T. 3727-dikében, holott a' Zsidóknak párttyokat fogta, *Eleázártól* Zsidó Tolmátsokat kért hogy azokra a' szent könyvek Görög-re-való fordíttását bizza. Hat hat küldetett mindenik Zsidó nemzetből. Ezek azok a' nevezetes 70 = 72 = LXX Tolmátsok vagy fordíttók (a'

*) GELLIUS Noct. Attic. L. 6. c. 17. p. 259. Bipont. Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum præbendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus: deinceps studiosius accuratiusque ipsi Athenienses auxerunt: sed illam omnem postea Librorum copiam Xerxes Athenarum potitus — abstulit in Persas. — Seleucus Nicanor referendos Athenas curavit. Ingens postea numerus librorum in Ægypto a Ptolemæis Regibus vel conquisitus vel confectus est, ad milia ferme voluminum septingenta. Sed ea omnia, bello priore Alexandrino — a militibus forte auxiliariis incensa sunt.

72 rövid kerekességgel 70-nnek mondatatnak).*)

A' Ptoleméusok, a' Filádelfus nevü-
után; Ptol. Filópator; Ptol. Epifanes;
Ptol. Filométor; Ptol. Fiskon; Ptol. Lá-
turus; Ptol. Alexander: I. II. III-dik; Ptol.
Aulétés; Ptol. Diénes. (Ki Pompejusi meg-
öleté, és Julius Cæsar-által a' vizbe-főjta-
tott) Világ Teremtésének 3974-dikében,
Kleópátra veszte-után, ki-fogytak; Egyip-
tus Romai Tartományá lett; a' Görög
országának 300-dik esztendejében, a' 187
olimpiásnak 2-dikában, Üdvözítőnk szü-
letése előtt 26-dikban = huszonhatodikban.
— Mig a' Ptoleméusok' országlása tartott,
Asiában a' Szeleukus, Antiokus, Deme-
ter nevü Királyok országlottak. I. Antió-
kus, I. Szeléukus fia V. T. 3724-ben a'
Gállusokat meg-rontván, Sóter nevet nye-
re — üdvözítő **) II-dik Antiokus, az el-

*) TERTULLIANUS. Apologetici p. 17. 18.
Rig. „Hebræum eloquium = S. Scriptura“ ne no-
titia vacaret, hoc quoque Ptolemæo a Judæis
subscriptum est, septuaginta & duobus Interpreti-
bus indultis, quos Menedemus quoque philoso-
phus, providentiæ vindex de sententiæ commu-
nitione suspexit — — Hodie apud serapeum (locum
serapidis Templo vicinum) Ptolemæi bibliothecæ
cum ipsis Hebraicis literis exhibentur.

**) *Antiokus Sóternek* idejében élt ARIUS Spár-
tai Király, ki: I. *Oviás* nevü fő Paphoz ira 1.
Machab. c. 12. Ezen Sóternek valamellyik eszten-
dejében, hat ezer Zsidó száz huszezer Galatát vagy
Gállust Isten segítségével le-vágott 2. MA-
CHAB. 8. v. 20.

ső fia, a' Milésziusoktól azért nyere *Theos* nevet, rettentő hizelkedéssel; mert őket Timarkus' tiránnuságától meg-szabadította. A' III-dik avagy a' nagy, *Magnus* nevű Antiókus V. T. 3781-dikétől fogva, *Siriának* fok várofit el-foglalta, Hannibál idejekor a' Romaiak-ellen hadat támasztott, L. Scipiótól 3814 dik táján meg-győzetett. Utánna IV-dik Szeleukus országolt; ezután-pedig IV-dik, avagy *Epifanes* nevű Antiókus, nagy Antiókus fia. V. T. 3829-dikében kezdvén kegyetlenkedő Uraságához. Az előtte orzágló IV-dik, vagy *Filópator* nevű Szeleukus, Simontól ingereltetvén, 's küldvén *Heliodórust*, a' Jerusálemi Templomot kintsétől meg-akará fosztani; de Heliodórus meg-ostoroztatott. Az Epifanes nevű Antiókus pedig a' fő Papi méltóságot először nagy summa pénzen Jásonnak adá, azután Meneláusnak; ez ki-igazított, 's Lisimakusé lett az a' felséges Papi hivatal. Ez holott a' szentséges kintset el-lopogatta, a' Zsidóktól ki-végeztetett, Antiókus Meneláust visszaillesztá; Antiókus Jerusalembre rohanván, negyven ezer Zsidót meg-ölt; szint annyit el-fogott, és el-adott; az arany edényeket, és a' szentséges kintset el-foglalá; hogy pedig a' Zsidók maradékát ki-vágja, Apollóniust küldé ellenek; az őket szombat napon el-tapodá. Antiókus a' Templomba Jupiter bálványát állíttá; Mójses törvényei meg-tiltá: Eleázárt és a' hét

Mákkábéus Atyafiakat kik a' Törvénytől el nem akarának állani, kegyetlenül meg-öle. — Az Isten *Mátathiást*, és annak fiait (kik *Aszszamonéusok*, avagy *Makkábéusok* vóltanak) állíttá az el-nyomatott *Zsidó-nép* segítségére. — *Matathiás*nak holta-után *Judás Makkabéus*, *Matathiás*nak a' fia *V. T. 3838*-ban, urunk születése előtt 162 esztendővel, fejedelemmé tétetvén, hat ezerrel a' *Zsidók'* ellenségire rohant; *Apollóniust*, *Nikánort*, *Gorgiást*, *Lifiást* meg-győzte: *V. T. 3840.* a' *Templomot* ki-tisztíttá, az *Iduméusokat*, és *Ammonítákat* meg-verte. *Áltzimust* vissza-verte: a' *Romaiakkal* frigyét kötött (3842) erőssen hadakozván, meg-halt. — Helyébe, a' vezérségre *JONATHÁS* (*Juda* testvére) következett. *V. T. 3843*-ban. *Bákhidesnek* táborából ezeret le-ölt. *Egyéb'* nagy tötteiközt az-is nevezetes, hogy a' *Romaiakkal*, és a' *Spárta-béliekkel* kötött frigyét meg-újította. *) *Minekutánna* a' hálaadatlan *Trifótól* ravaszszággal meg-fogatott, 's fiaival-együtt meg-öletett vólna, *V. T. 3861*-ben *Simon* (*Jonathás* testvére) lett a' fő Igazgató. *Simon*-is meg-újította a' *Romaiakkal*, és a' *Spárta-béliekkel* kötött frigyét. *Sion* várát vissza-nyerte. *Doch* várában *Ptoleméustól* meg-öle-

*) Egy idejü volt *Jonathás*, és a' ki két első *Demeter* közt 3854-től fogva országlott *I. Alexander Báias*, és *Ptoleméus* *Filométer*, ki 3859-ig országlott.

tett; V. T. 3869. Urunk születése-előtt 131
 észendővel *János* Simon fia, atyának gyil-
 kosát Ptoleméust Judeából ki-verte: fő Pap-
 pá, és Fejedelemmé lett. Antiokus nevű
 Sidetelsel, avagy I. Antiokus Soter-után-
 való VI-dik Antiokussal, ki ötöt, fokáig
 meg-szálván Jerusálemet, igen zaklatá,
 meg-békült, sőt vele el-ment a' Pártufok-
 ellen, az Hirkánusokat meg-győzte: azért
Hirkánus - Jánosnak neveztetett: Azoktól
 meg-jövén *Garisimot* le-rontá: az *Iduméu-
 sokat* meg-győzte: a' Romaiakkal frigyet
 kötött. V. T. 3895-ben Samariát meg-lzá-
 lá, 's két fiá-által meg-vette, le-rontotta.
 Hirkánusnak holta-után I. Arisztobúlus,
Hirkánus fia V. T. 3898-ban Királyi titu-
 lust vett-fel. És így *Szedetziás* Király-után
 első volt, a' ki ezzel a' titulussal élt. Ez
 a' gonosz, hogy bátorságosban uralkod-
 jék, annyát, és testvérét meg-ölte. Után-
 na *Jannéus* Sándor 3899-diktől-fogva visel-
 te a' fő hatalmat. Láturus nevű Ptolemé-
 ustól meg-győzetett: othon való háboru-
 ban hat észendeig forgott: ötven ezer Zsi-
 dót le-ölt: nyóltz száz fő Embert fel-akasz-
 tott: nyomorúttul ki-halt. — *Alekszándra*
Jannéus özvegye lett a' Fejedelem asz-
 szony 3926-ban. Anya holta után *Hirká-
 nus* országlott 3935-diktől-fogva. Ezt a'
 testvére, II-dik Arisztobúlus meg-győzte;
 de a' fő papsága néki meg-maradott. V.
 T. 3941-ben Urunk születése-előtt, 59.
Pompejus Magnus, avagy a' nagy nevű, Je-

rusalemet el-foglalta; Hirkánust a' fő Papságban meg-erősítette; de Judeát adó-alá vetette, és *Síria* Tartományához foglalta. II-dik Arisztobúlust fiastól, leányostól Romába a' gyözödelmi bé - menetelre (triumfusra) el-vitte. Hanem *Sándor* = *Alexander* ezen Arisztobúlus fia az-uton titkon ki-lopván magát, haza illantott, a' Zsidóságot fel-zavarta, Gabiniustól Siriai Prokonsultól (al-Polgár mestertől) meg-yeretett. *Antígonus* II-dik Arisztobúlusnak máfik fia V. T. 3964-ben Judéát a' Pártusok segítségével el-foglalta. De ezt a' Romai Tanáts a' *Közönség* ellenségének lenni kirhirdeté; *Heródesz* pedig, ki Romába folyamodott, Judéa Királyává tette. Ezen Idumeai Heródes tehát = *Heródes Idumæus* V. T. 3967-ben a' Romaiaktól segítettvén, Jerusálemet el-foglalta. Márk Antal Antígonust le-vágatta, az idegen Heródes, *alienigena*, Királyá lett. V. T. 3970-dikében, hogy a' Makhabéusok nemzetségét ki-irtsa, Arisztobúlust, tulajdon sógorát a' vízbe fojtotta, négy' esztendővel utób' Hirkánust, azután Mariámnét, tulajdon házas társát, tulajdon fiait, Sándort, és Arisztobúlust meg-ölte. Hallván a' Mágusoktól az új Zsidó királynak Bethlehemi születését, V. T. 4000-ben meg-parantsolá, hogy a' két esztendősknél fiatalab' Bethlehemi kisdedek meg-ölettesenek. *)

*) V. Chronol. celeberr. Katona.

AURIFABER Mihály szász Szebenyi Plébánus Erdély országban. Miserendet iratott Teodorikus-által. 1393-ban, melly meg-vagyon ugyan ottan egész eddig. Ez a' titulusa (Hor. nor. mem. p. 202.) Incipit Liber specialis Mistarum, qui pertinet ad Fraternalitatem per Cibinium, quem compilavit Dominus Michael Plebanus in parvo horreo ad honorem Dei omnipotentis, et beatæ gloriosæ Virginis Mariæ. Anno Domini MCCCXCIII. completus VII. Kal. Novembr. A' Teodorikus nevü Iró tulajdon nevét ezen versekbe szorította:

Nomen scriptoris si tu cognoscere quæris,
The. tibi sit primo, *odo* medio, *Rikqe*
 secundo.

Más titkos olvasással járó versei e' következők.

Sk mblffckstk txnc rfskpcf xxlnfrb xpk.
 Flctf gfnx plprb crxkfk xxm smpfr
 bdpra.

A, titok abban áll, hogy a' *Consonans*-helyett, az előtte-való vocális olvasásért, péld. okáért a' k consonans-előtt-való vocális az *i*; a' b-előtt az *a*, az f-előtt az *e*, a' p-előtt *o*. az x előtt az *u*. =

Si male fecisti, tunc respice vulnera
 Christi.

Flecte genu, plora, Crucifixum semper
 adora.

B.

BAJTAI ANTAL. A' kegyes Iskolák Szerzetes Rendéből Erdély Országí Püspök. Ifjantában, a' Romai tanulásból meg-fordulván, és Hollándia, 's Berlin-felé, Magyar hazájába vizsgál-utazván, alig, hogy az Hollándusoktól státus sekretárius hivatalra; Berlinben pedig ministeri Tifztségre le-nem tartóztatott. Fridrik Királynak, kitől ebédre-is hivat-tatott, magát ki-nyilatkoztatta, hogy ő Piárista. Felele a' Király: Sem szerzetes-léte, sem Kátholikus vallása nem akadék. Non obstat vel sua Religio, vel Catholica fides. Pesten Filósófiát tanított. Midőn 1749-ben a' Budai Királyi Várnak, ott, a' hol Sigmond, és Mátyás Királynak a' Török rontás-után palota-maradványi láttat-tak, fundamentoma vettetne, *Bajtai* mon-dá azt a' sokszor ithon-is, a' külföldön-is ki-nyomtatott Orátziót. Jósefet (oltán Tsászárt, Királyt) ő oktató a' Magyar Hi-stóriára. — Püspökségéből haza-utazván Pofon-felé, fel-vévén a' szentségeket, meg-holt Aradon, 15. Jánváriusban, 1773-ban. Ezeket jeles tulajdonival, és könyveivel-együtt bővebben emlitti T. P. *Horányi* Elek.

BARTOK István. Esztergami Káno-nok, Szeleptsényi Györgynek Vikáriusfa.

Benyitzki Péternek ritmusit meg-egyengetve ki-adá N. Szombatban 1664-ben. A' Szeleptsényi Énekes könyvét pedig, avagy a' Cáncionálét ugyan ottan. 1664-ben.

BARTNYIPÁL Jászberényi. J. Társ. szerzetese. Tanított mind a' Templomban, mind az Iskolában. Az Oláh Püspöknek Theologusa-is volt. 1719-ben múlt-ki a' világból. Ájtatóságra vezérlő egynehány Magyar Könyveket irt, és nyomtattatott; a' többi-közt a' szent Írás summáját. „Compendium Biblicum Claudiopoli. 1695. Oláh katekésist. = Lelki tanítást. Albæ Juliæ. V. Nov. Mem.

BARNA János, Győr vármegyi Világi Paptól Jesuitává lévén, egynehány könyvet eresztett-ki Magyarúl, Deákul. (Nov. Mem.) 1731-ben halt-meg Szathmárott.

P. BAYER FARKAS. J. T. Szerzetese. Amerikában Hithitdető. „Herrn P. Wolfgang Bayers, ehemaligen Glaubens Predigers der Gesellsch. JESV. Reise nach Peru, von ihm selbst beschrieben.“ *Murr.* Gyüleményiben. Tom. 3. Im'a' summája.

Én Bayer Farkas, Elöljáróim engedelmével Isteni, és felebaráti szeretettől indítatván, 1749-ben, Február. 14-dik napján, életemnek 28-dik esztendejében (még Papságra fel nem lévén szenteltetve) utnak indúltam, szerzetemnek három egyéb személlyeivel-együtt. Bámbergában el-butstúztam szüleimtől, atyámfiától.

Norimberg, 's Augsburg felé utazván, Rajna táji más J. T. tárfokkal meg-szapordtam. 28-dik Februáriusban el-hagytam ezen szép váraft, kilentz társom lévén, 's egy-néhány nap-múlva a' Veilheim nevü városból szemlélém a' 'Tiróli szörnyü magalságú hegyeket, mellyeknek tetejek fel-lül halladják a' fellegeket. Insprukot, Bozent, Roveródot el-hagyván, Brestziába érkeztünk. Itt Mártziusban Quiriní Kár-dinális Püspök nékem, 's a' társaimnak a' Jesuita házba frifs szöllő gerezdeket küldött: másnap elé-állottunk üdvözlésére; 's minekutánna szép Könyvházát meg-te-kéngettük volna, hoszszas beszélgetés-után áldását vettük, 's el-butstúztunk. Májland, Pávia, Genua volt további utazásinkban tartózkodó helyünk.

Május 28-dik napján Genua' ki-kötő partyán hajóra ültünk. Abban 14 ágyú, 12 mázsás négy vasmatska volt: hét ezer mázsa portékájá lévén, egyéb' utra-való eleségen, 's ötven egy, embereken-kivül. A' hajós Kapitány Angliai személly tudós volt a' tengeri hajózásra nézve: emberséges, de nyakas szabadszavu a' vallásban. Minorkát, Porsmahont, meg-halladánk: el-mentünk a' Pitiusi Formontéra sziget-mellett, mellyben ember nem lakik a' sok kigyó-miatt. — A' szelekkel-való sok veszödtég-után láttak már az Áfrikai Bárbariának, 's egyéb helységek magunk-után hagyánk. 2 dik Juliusban Fuengerólának

ki-kötő partyán meg-szállánk, azután a Várba mentünk. Ott a Vári Templomban a Papok szent Misét szolgáltak. A Kapitánynál pénzünkért helyesen ebédeltünk. 4-dik Juliusban Ceutáig, 's Gibráltárig hajóztunk; mind a kettőnek tekén-tetével magunkat vizsgálván. Tzeuta (Ceuta) a Spanyolokhoz tartozandó; no-ha Afrikának Fez nevü Országában fekszik. Lakik ottan Spanyol Püspök-is. Gibráltár Vára a Spanyol parton az Anglu-fok-é. 5-dik Juliusban a Gibráltári szük tengerbe hajóztunk. Az Afrikai parton tsudáltunk azomban a Marok Országi szép épületeket; és vigadozó várokat. Láttuk a Fezzi Tanger városát-is. El-hagyván Tangert, 's Marokkó fokát, magunkat a nagy Otzeánusban találtuk. 6-ban Kádik-szot el-értük a Spanyolágnak *Sevilla* Országában. Kereskedő erős Város. A Német boltosok ott egész egy' hoszszu uttszát-laknak. Egyedül a Tseh üvegekkel, és az Augsburgi rézbe nyomtatott képekkel kereskegnek, még-is pedig igen jövedel-messen. Onnét *Puerto de S. Mária* nevü szép városba mentünk, 's az ott lakó Je-suita társainktól kedvelsen fogadtattunk. Azután Gránadában folytattam tanulá-somat.

Urunk 1750-ben, 11-dik Októberben ismét hajóra ültem, 's a Napnyugati In-diába utaztam Kártágéna-felé. Voltunk Jesuiták 34-én: két Dominikánus: nyoltz

kereskedő, az egész hajózó sereg 96 Személyből állott. — Teneriffa mellett hajóztunk. *Piko* nevű hegye szép időben hatvan orányira, avagy Spanyol 60 mérföldnyire láttzik: 7-dik Novemberben elvesztettük Szemeink-elöl a' Kánáriai szigeteket mind. 18-dik Novemberben láttunk repülő halakat (*expocetas volitans* Linn.) 3-dik Xberben Xavérius szent Ferentz' innepit üllöttük énekes szent Mife Aldozattyával, mellyet a' hajók szép rendel, háromszor ki-lőtt puskákkal ditsőitettek. 7-dik Detzemberben forgószélformát képzelő hoszszu forgó felhőt láttunk, melly a' tengerből a' fellegekig ért (*Typhon, Wasser Saule*) Az a' temérdek szélelségű forgó felhő a' tenger színéről nagy zúgó zörgéssel sok vizet sodrott-fel az ég-felé. Hogy a' hajó bele ne akadjon, az ágyúkból nagy golyóbisok süttetnek közibe. Akkor a' felső rész az alsótól elszakad, 's a' felsőből felhő-szakadás módjára esőviz omlik-le, minek előtte a' hajó oda érjen. Mi azt nem elöttünk, hanem jobról mellettünk egy ágyú lövésnyire láttuk, 's el-hagytuk.

10-dik Xberben láttuk már az Antil-lai Szigeteket Dominikót, és Mártinikót, mellyeknek szük köz tsatornáin által-hajóztunk olztán szerentsésen. 13-dik Xberben KÁRTAGÉNA táján a' hajó' oltáránál egy Pap el-kezdé a' *Salve Reginat*, egyebek azt végig éneklék; 14 ágyuk ki-süttettek,

süttettek, a' Te Deum laudamus el-mondatott. Azután egyikünk a' másikunkat megölelte, 's örvendezénk egymásnak szerentsés el-érkezésünkön. 16-dik Xberben sokaktól meg-látogatattunk. Azután kiszállván, a' földet meg-tsókoltuk. 17-ben a' Jesuita házban szeretettel fogadtattunk *Kártágéna* városában, szokás-szerént a' város fő Tisztyénél és a' Püspöknél udvaroltunk; kik-is másnap minket tulajdon hájlékunkban meg-látogattak.

Kártágéna a' *Santa Fe* nevü Audienziában, avagy az új *Gránáda* Országban leg-főbb rendü város. A' városnak egyenes hofszu uttzái vannak. A' házakat a' mi illeti, némellyek köből, némellyek fából építették. Az ablakok nem üvegen, hanem gyóltson eresztik-által a' világot. Azokon a' vas rostélynak hasznát nem lehet venni: mert a' sóos tengeri levegő mindent, a' mi vasból-vagyon, rövid idő-alatt meg-emésztt, 's haszontalaná tész. A' Püspök-székü Templomon-kivül két Plébánia vagyon, négy férfi, két Apátza, egy Jesuitaház az Ispitályokon-kivül. A' kikötő part Ameriká minden egyéb' a' féle partokon-fellől leg-feletéb' látogatattik: a' lakosok a' kereskedés-által gazdagodnak; nevezet-zerént pedig a' gyöngyökkel, mellyek Margaríta szigetéből, 's közzel-lévő egyéb szigetekből *Kártágénába* hordatnak: ott ki-feszítettnek, által-liggattatnak. Itten zöld nyár

vagyon egész elztendőt-által : a' levegő meleg, és nedves, az emberek nap estig izzadnak, halaványok : az aszszonyok', újjaik, nyakok, fülök, karok tündöklenek a' fok aranyos gyöngyöktől. Illy láttatos ékességgel innep napokon meg-rakják az ő Mór szolgállóikat-is, mellyek-közül négy vagy hat mindenkor az uttszán az aszszonya-után jár. Dohányoz itt mind férfi, mind aszszony; 's minden rendü ember; A' szent Misék regvél öt órákor kezdődnek, mellyeken minden fő Rendek meg-jelennek. Ha az ember olyankor le-néz a' karból, úgy tündöklük minden aszszony füle a' fok ragyogó gyöngytől, mintha mindenütt láng villogná. — Tudósítás adatik olztán az ebédi szokásról, madarokról, 's töb' a' féliről. 1751-ben 19 Jánváriusban Portobello felé indultunk hajón, 's másnap el-is értünk. — *Panomé*hoz érkezvén, 13 Febrúáriusban, ki-szállánk, és öszvéreken, azután kötsin a' Jesuiták Pánama városi házába jutánk. A' Templomban el-mondátott a' *Te Deum*. — Le-íratik Pánama városa.

Onnét Peru Országa-felé hajóztunk a' békességes, vagy Zur tengeren. 1. Aprilisben az *Æquator* = Egyarányító kárka-alattvalánk; 3-dikban láttuk már a' Quitói hegyeket. *Quito* Perunak Tartomány. 12-ben a' szélfogyta-miatt egy azon helyen vesztég áll vala a' hajónk. Tiburon nevü egy nagy hal szüntelen a' hajónk-

mellett tartózkodott: meg-parantsolá a' Kapitány, hogy fogjuk meg. A' halat tehát kötélre kötött hufsal addig tsalogatta a' hajós legény közeleb' a' hajóhoz, míg más egy kötél a' nyakába nem vettetett és szóríttatott. Holott pedig a' hal egy hizlalt ökörnél nagyob' és testeseb' volt, minden embernek a' kötélbe kellett kapafzkodni: hogy a' hajóba huzhafsák. A' Kapitány arról az helyről, a' hová vonni, 's fektetni kell vala az halat, mindent félre rakatott; egy pintzetok véletlenül nem meszfszire maradt azon helytől; egyszer a' Tiboron a' farkával hadarázván, a' pintzetokra úgy tsapott, hogy noha tölgyfából volt készítve, 's két vasas pánttal szorítva, hatvan darabnál töbre töretett a' farkától minden palatzkokkal-együtt, melyekben rosóli volt. Ketté vágatott a' feje, a' hafa fel-nyíttatott, abban eleven tizenkét kis tiburónittaláltak, egyik 15, 16 fontot ütött: Azokat a' szakátsok azonnalfelbonták; ételre el-készítették: igen jo izüek voltak. Az öreg Tiburon a' vízbe vette-tett. — 13-dik Aprilisben Sz. Ilona hegyfokánál új eledelt szerzénk a' hajónkba. — 23-dik Aprilisben Gajakvil nevezetes vizéhez érkeztünk, a' mellynél hasonló nevü város fekszik. A' hadi, és kereskedő nagy hajók, melyek a' Zur tengeren járnak, ezen helyen készíttetnek. Noha az Egyarányító Linea-alatt valánk, úgy fázunk, hogy téli ruhát kellenék magunkra vennünk.

El-érvén Május elején *Payta* ki-kötő partyát, a' szárazra hágtunk, hogy Lima-felé utazzunk. 7-dik Májusban öszvérekre rakodtunk: *Piurába* Paytától 18 orányira fekvő városba érkeztünk: Paytában a' Plébanián-kívül némelly kápolnák-is vannak, 's azon-kívül a' rabváltó Atyák *Kalastroma*. *Piurában* egy a' *Plebánia*. A' Plébánusnak 9 vagy 10 ezer tallér a' jövedelme. A' melly Plébánia 2 vagy 3 ezeret hoz-bé, tsekélynek tartatik. (De látsuk *Edert* a' drágaságról.) A' rab-váltók, és *Bethlehemíták* itten *kalastromosok*. A' város közepü piatzra a' falusi *Indusok* adni és venni-valót hordanaak. Vagyon itten Királyi kintses, törvény szolgáló, és egyéb Tiszt. (Mind Spanyol birtok) Mindenütt jól fogadtattunk. 30, vagy 40 ember volt a' Királyi kints őrző Tiszt asztalánál velünk, 's minden nap fok városi embergyülekezett-öszve az ebédlő palota-előtt, hogy az Európai lelki atyákat lássák. Sokszor ki-sétáltam a' pamukfa kis erdőbe a' városnak, 's egy viznek mellyékére. A' pamukfán függő gyümölts tojás nagyságú. Mikor érett, két háromfelé nyilik, a' pamuk benne hófejérségü. (de más színü-is.) Ezen pamukból a' Peruviai *Aszszonyok* gyönyörű nyakravalókat, és keszkenőket készíttének. 25-dik Májusban *Sechúra* nevü nagy falu felé utaztunk öszvéreken. *Indusok* lakják, különös olly nyelvel élnek, melly az egész Peru Országban má-

sutt nem találkozik; de egyetemben Spanyolul-is beszéllenek: gyönyörű Templomot építettek magoknak. A' Plébánus, hamar hogy Sechurába érkeztünk, küld vala a' szállásunkra sok szép fejer Kenyeret, 12 tyukot, két bárányt, tojást, gyümölcstöt bőven; melly ajándékát személyünk-szerént meg-köszöntük. 29-dik Májusban hat órakor estve a' SECHURAI puztának ereszkedtünk, folytatván meszszebnyire a' mi utazásunkat. Az a' puzta a' Peruviaii tengeri partokon leg-nagyob', 's az utazók számára leg-terheseb', és legveszedelmeseb'. Holzfzában 40, kerületében 100 órányinál terjedteb': mind merő folyó homokból áll. A' szél, melly itten örökké erősen fú, körül-belül nagy völgyeket, és hegyeket állitt-elé a' homok fuatakból; mellyek-közt ha az ember elbódúl, mint Német országban a' forgó széllel járó hó-hullás-közt, öszvérivel együtt el-temetődhetik. Ezen puztában sem fa, sem gyep; hanem imitt amott egykis kóró. Azzal segíttének magokon az utazók a' főzésben. Kutak, folyóvizek nintsenek. Enni és inni-valót magának, és marháinak számára az utazónak kell magával hordozni szamár-háton. Madarat nem látni; ha tsak közeleb' nem kerül az ember a' tengerhez, annál inkább' más állatot sem; a' szél a' homokot szemközt hordton hordja, és keveri; a' miatt merre tartson az ott nem forgott utazó, nem

tudja. Azomban tanúlt Kalauzok vannak, az utazó tárfaságban el-rendelve mindenik tsoport-közé. Ezek szüntelen kurjogatnak főképpen éjszakának idején, azt kérdező: mind együtt vagyunk-e? nem maradt-e el-valaki közülünk? Az éjjeli nyugovásra senki se vetkőzik-le, hanem a' homokra hengeredik. Az olly gyenge heverés, hogy tovább'-is el-szunnyadna rajta a' fáradt utazó, ha fel-nem vernék már éjszélkor az út folytatásra. Egy nap, 's két éjszaka utaztunk ezen pusztában; harmad nap virradóra láttunk ismét zöldellő füvekkel 's gyümölcsökkel kedveskedő erdöket, völgyeket. Hét óra tájban reggel azon helyről, a' mellyhez tartánk, egynehány lovas Indus érkezék előnkbe a' Plébánustól küldetvén, a' ki jövetelünket immár tudta. Nyóltz óra tájban *Morrope* nevü falutskába jutánk, a' hol egy Jesuita fráter, ki tizenkét órányira fekvő egy majorra viselt gondot, jól meg-vendégelt bennünket a' Provinciális parantsolattyából. Az asztal felett némelly Indus hárfát pengetett, melly muzika szerzám ezen Tartományban olly gyönyörűen veretik, hogy Német országban hasonlóról nem emlékezem. Még az nap öt óra tájban *Lambayeque* felé fel-kerekedtünk. Az Moroppétól két órányira fekszik. Lakja mind Spanyol, mind Indus. Itt a' Plébánus teljes betsülettel tartott bennünket. Ezen falu táján olly magas hegyek fekszenek,

hogy azok a' Tirólisi hegyeknél sokkal magalsabbak. Szint ezen tájon sok a' vad disznó, mellyek-közt mindeniknek lyukas hátából bűdös genyetség szivárkozik; kiszokás vágni, mihelyt le-ejtetik a' fertvélyes, hogy a' vad hus enni való legyen. Igen jó izü: (ez a' disznó fajzat csak Amerikában lakik. Az Indusfoknál a' neve *Paquira*, az Anglus hajófoknál *Pecary*, a' Mekszikó - bélieknél *Quauthla Coymatl*. Sus Tajácu Lin.) Két nap mulva Monsefu nevü faluba utaztunk. Ott-is az említett fráter tartott-el bennünket a' Plébánusnál. Más nap új egy Peruviai pusztaba érkezünk. Az-is igen homokos; de nem tart az hoszfsza 14 óránál tovább; a' kerülete alig ha 40 orányi. Mind itten, mind egyéb helyeken sok régi Indus temetőket, emberi tsontokat, és kaponyákat láttunk, a' dombokon. Sokszor szemléltünk a' hegyeken magas falakat, mellyek gyakran öt vagy hat orányi hoszfszaságúak voltak. Azok-megett az Indusok magokat az ő ellenségeik-ellen védelmezték. Tudva vannak a' régi háboruk. El-töltvén egy éjtzakát a' homok ágyon, más nap szent Péterre érkezünk. Ott az Indusok Plébánusfa szent Agoston szerzete-béli. Ezen Atyák házában ki-nyugodtuk magunkat. Onnét el-menvén, *Paytan* nevü Indus falut értünk. Itt egy régi Indiai várt szemléltünk, 's vettük-észre nagy álmélkodással, hogy ezen országnak régi lakosi-is tudtak derék

várokat építeni. Másnap *Chiklinbe* mentünk. Ez a helység egy Spanyol vérből szakadt gazdag Indus Grófnak a jószága, ki minket a Trukszillói P. Rektorral egy fertály órányira várt a helység-előtt, és kedvvel fogadott; két napiglan pedig tulajdon házában Uri módon el-tartott: Sok ezen a tájon a különbféle vad galamb, 's egyéb' tollas állat.

Hetedik Juniusban *Trukszilló* városába érkeztünk; 's a Jesuita házban megszállottunk. Szép közép szerű Város: nagyon ki-kötő partya, 's a kereskedőktől sűrűen meg-látogattatik. Kis Limának hívattatik. Vagyon Püspöke: jó izü gyümölkkel bővelkedik. (Le-irattatik a fok féle gyümölk, és annak tulajdona) 15-dik Juniusban a Szanta nevü folyó vizet értük-el. Ezen a vizen hofszu lábu *Chimbodórus* nevü ló-hátokon ülven, gázoltunk-által: egy Indus előre lovaglott kalauzúl: hogy az örvényes zörgön utat mutafson: mi egymás-után követtük ötet. Jószágunk, podjászunk talpra, vagy tútolyra egyengettetett. Az a talp rendes találmányu. Nem állott az szálokból, vagy deszkákból, hanem olvasó módjara hofszu erős kötelekbe egymás-mellé füzött foktökből: széllyén hofszán el-fért együnk másunk. Ezen tutolyt az Indufok kötélén és ufzva huzták: a kötélnek egyik vége a talpra, a másik a nyakokra volt egyengetve: voltak más ufzó Indufok a talpnak

Mind utánna, mind környülötte kormányhelyett, és egyéb segítség kedvéért. Ilyen talpon kell mind embernek mind podjásznak ezen vizen által-tétetni, midön némelly hónapokban a' viz igen meg-árad, és mészszire ki-önt a' partyán-kivül. A' túlsó partra érkezhén, a' szánta faluban a' Plébánushoz szállánk. Volt ott egy Jesuita Páter. Itt az Indusok bennünket a' tenger parti halászáttal mulattak: Meghalladván egynehány falut, Baranka vizén által-mentünk, *Gaurába* jutánk. Ott töb' Spanyol lakik mintsem Indus. — Beszéd indítatik a' tzukor nevelésről; a' vett Mór emberekről, Templomi, Házi, 's egyéb foglalatosságokról. — Mind itten, mind másutt fok a' rizs. — Guarából, *Gaukába* tartottunk. Ezen Jesuita majorban a' Peruviai Jesuitáktól szeretettel fogadtunk, hasonló betsületet, és kedveskedést tapasztaltunk Limában.

Lima Városába ötödik Juliusban frissen egészségesen bé-költöztünk: örvendezünk egymás-közt Könyvezvén örömünkbe, illy hoszszas utnak szerentsés végén. Másnap ezen országi szokás és kötelességszerént udvaroltunk a' Vice Király, és az Érsék előtt. Mindenik kegyesen fogadott bennünket. — *Lima* vize teli van rákkal. — Le-iratik *Lima* városának szépsége, gazdagsága, Templomi, Szerzetesi, világi, Egyházi, fő, és egyeb' Fejei, jósága, rozszasága hoszszasan.

1752-dik esztendő. — *Peruban* 18 esztendeig lakván, ezeket tapasztaltam, úgy mond: Három a' Tartomány. 1. *Quito*. 2. *Lima*. 3. *Charchás*, vagy *Pláta*. Mindenik aprób' megyékre vagyon azon-kivül osztva. Mind a' Limai Vice Királytól (avagy a' Spanyol Királynak Helytartójától) függenek az ő fő Tiszteikkel egyetemben. Bővelkedik *Peru* pamukkal, nád-mézzel, gabonával, olajjal, deirék borral, jobnál job' gyümöltsel. De a' leg-nagyob' gazdagság, mellyel a' Spanyolok itten bírnak, aranyból, ezüftből, smaragdból, eleven kénesöböl, 's töb' a' féliből áll. A' Keresztyén Kátholikus vallás jobbára tsak azon helyeken tündöklök, mellyeket azelőtt az *Inka* Fejedelmek bírtak. — Leíratik az utazás alkalmatlansága. — Limától 20, vagy 30 orányira az hegyek-közt olly tólagok találtatnak, mellyek egész esztendőt-által fagyva vannak. Onnét Limába mindennap hordatik jég, négy-négy orányira változtatott öszvéreken. Azután font számra árultatik. *)

Ez a' jéggel-való kereskedés Limai némelly Emberektől ki vagyon áréndálva. Az árénda bé-hoz a' Királyi kintstárnak esztendőt-által nyóltzvan ezer ke-

*) BUDÁN Május havában 1794-ben, holott gyenge volt a' múlt tél, 's kevés jeget lehetett akarítani, a' kiknél még-is találtatott; a' jégnek fonttyát 25 = hufzonöt garason adtak-el.)

mény tallért; 's így a' Spanyol jövedelem nem csak aranyból áll, és ezüftből, hanem még a' jég' árából forduló pénzből-is. — *Jauxa* nevü falut meg-látogattam, 's a' Királyi fizető Tifztnél három napig vendégeltettem. Szép, meszfze-terjedő, bőtermő hely. Soha se tapasztalt föld-indulást; (Lima ellenben hányszor!) Azért oda kívánczozott a' lakásra a' Limai Helytartó Király; de heába. Körül-belül sok az Indusfalu. Egyik a' másiktól alig van fél órányira. Mindeniknek szép a' Temploma. *Jauxa*ból öszvér-háton *Guamanga* városba utaztam; 's az útközben pénzért a' falukon mindent bé-szerezhetvén. Öt nap múlva *Guamangát* el-értem. Ezen tájon sok az arany, ezüft, és réz bánya. Lakik ott Püspök, és Igazgató, *Gubernátor*: Templomokkal, szerzetes házokkal, 's más épületekkel jeleskedik: nintsen fallal békerítve, 's ez a' szokás meg-vagyon jobbára ezen országban. Vidékében sok a' gabona, gyümölts, mézes nád, 's a' t. Ezen városban nyoltz napiglan kellett tartózkodnom; míg az *Indus Kalauzim* elé-jöttek. Mert, míg az *Urnap* 8 nap el nem folyt, Spanyol vagy *Indust* fogadni pénzért sem lehetett. Akkor bikavesztő játék-is adatott, 's azzal 9 ember veszett-el. Tiltatott erősen Romából; de végtére hollott senki sem engede, el-türetett. A' bikajáték után száz *Indusnál* töb' az ő néhai öltözetében meg-jelent a' piatzon. Ezek

egy néhai *Inka* Király öltözetű Indust vállakon, mint a' féle Királyi széken hordozának; 's a' Gubernátor ablaka-alá vitte nek. A' Gubernátor ki-nézett. A' felruházott *Inka* szép egy beszédet tartott előtte, 's meg-köszönte néki a' szép mulatságot, mellyel e' napokban ötet (az Inkát) tartani méltóztatta. — Az innepek-után öszvéreken a' Peruviai posta marháin utnak eredtünk. A' Peruviai postát Limában lakó egy Gróf egész Peru Ország számára mintegy árendába ki-béllölve tartya; 's azért a' Spanyol Királynak minden esztendőben száz ezer kemény tallért tesz-le. Meghalladván egynehány helységet, 's tizenkét nap-után egy nagy Pachachaca nevű Jesuita tzukros majort, a' hol egy gazda Pátertől egy hónapig kedvesen tartatunk; Molymolye nevű más egy, azon szerzethez tartozandó tzukros majorba érkezünk. Azután Pampás vizét kötelekből fonyatott hidon menvén-által meghaladtuk. Rázkódik az olyan hid mind a' böltső, engem azon egy Indus karon fogva vezetett.

Végtére *Cuzco*, avagy *Cozko* városának táját el-értük. Sok helyeken állanak még itten a' Perúviai hajdani Királyoknak palotái, mellyek tsodálkozásra bamítyák a' szemet. Tudniillik azon nagy épületekben a' jól ki-simított nagy termés kövek mész-nélkül olly erősen fekszik-meg egymást, hogy a' Peruviai régi építő me-

sterségen az Európaiak méltán álmélkodnak. Szemléltetnek a' dombokon fok helyeken uri temetők-is. A' nevek *Guaca*. Azokban a' nemes vérü Iudufok fekszenek (vagy-is ülnek.) Azon temetők négy szegre állított, 's mesterségesen öszve-rakott kövekből állanak. Mindenik oldal hossza három négy réfni; magasságok három, söt hat-is: fellül meg-vannak kövekkel laposan terítve. Napkelet-felül ajtótska vagyon nyitva, a' hol a' holt Indus ülve láttatik. Jobbára ezen temetöket a' Spanyolok el-hánnyák, részfzerént az aranyért 's ezüftért, melly néha ottan találta-tott, rész-fzerént pedig a' gyönyörűen Simított kövekmiatt, mellyek ösztán más épületekre fordítottak. Két három nap múlva magába Cuzko városába érkezünk. Ez a' Peruviai bánya városok-közt leg-nevezeteseb'. Itt volt az-elött a' Peruviai Inka Királyoknak udvarok, a' hol a' Spanyolok ki-mondhatatlan fok aranyt és ezüstöt találtak. Felső és alsó Kutzkóra öszlatott, 's a' hegyek-között kellemetes völgyben hosszasan ki-nyulik. Ottan fok szép gyümölts terem: nagy város, uri házokkal jeleskedik: a' pogányságnak szemre-való fok féle maradékival pompás. Vagyon Püspöke, két Univerfitás, avagy Iskolák mindensége: az egygyik a' világi Papoké, a' másokra a' Jesuitak viseltek gondot. A' Püspök és a' Jesuita Templom a' piatzon a' Limaiakat fellül halladják;

sőt Európai minden várost ékesíthetnének. A' Város Közepü piatz az Inka Királyok idejében arany lántzal vala bé-környékezeve kétszerezesen: annak Karikái olly nehezek voltak, hogy alig birt egy egy Karika emelésével egy egy Indus. A' Spanyolok elé-jövelekkor ezen kintset a' föld-alá temeték az Indusok; 's nohanagy volt már az igyekezet, fel nem találtathatott. A' föld-alatt lévő barlangok, Kusko városa-alatt nagy Számuak. Nem ismerik azokat a' Spanyolok, fok azokban a' kints. Nints mód benne, hogy a' Spanyoloknak a' lakosok az ollyan kintsetki nyilatkoztassák. (Szint e' felieket lehet olvasni a' Magyar Könyvháznak 90-dik könyvében, a' 156-dik levéllapon) A' jövedelmes bányahelyeket-is titkollyák. Kuszóban külömbféle Plébániák, és szerzetes házak vannak. A' Templom, mellyben az előtt a' nap tiszteltetett, ki-tisztított az ő tsunyaságiból, 's a' Dominikánusok' Templomává változtattatott. Az Inkák udvarhelyek Jesuita Collegium; Más Jesuita házak-is vannak azon városban. Kutzkó táján egy nagy hegyen az Inka Fejedelmek' régi vára szemléltetik. Azt méltán világtsudájának mondhatni. Felette magasak azon várnak falai, mellyek temérdek nagy, és mész-nélkül egymást erő mész kövekből építették. Talán a' világon m álsa nintsen. Ezt a' régiséget a' Spanyolok veszni hadják; noha onnét az egész

Kutzkó városát minden támadás-ellen védelmezni lehetne: abból a' városnak mindenik uttszáját, udvarát, kertét szemlélni lehet. Ezen vár-alatt két nagy barlang vagyon: Chincana a' nevek. Egyikbe szük egy nyiláson le-ereszkedtem, és álmélkodva láttam mi nagy pintze módra ki voltak a' kösziklák vágva, egyengetve: köröskörül fok a' kövekbe vágott pad. Azokon a' forró melegben magát fok ember hüfsétheti: fellül a' nyilás a' világot eresztí-bé a' másikba nem mertem le-ereszkedni.

Kutzkóhoz, egynehány napi járásnyira, a' magas hegyek-közt egy Indiai Király tartózkodik, kit a' Spanyolok rebelisnek: engedetlen támadónak neveznek; de ő magát Peru' igaz rendü urának mutogattya lenni; 's hogy ő az hajdani Inka Királyoktól eredett. Abból való-e, nem-e? hadján; de az igaz, hogy egynehány esztendők-előtt, mint nemes ifju, Kutzkó városában, Sz. Borgiás Férentznek Jesuita Collegiumában neveltetett; a' hol-is nagyságos tulajdonságinak jeleivel díszeskedett; noha őfi eredetét titkolá. A' körül belül lévő pogányokat (Marancochas) magához hódította jobbára, kik néki engedelmeskednek. Felő-is, hogy valaha, a' mint már kezdé, az egész Perut fel ne lázíttsa: holott úgy-is kevés rend-szerű katonával birnak ottan a' Spanyolok. Hatodik Ferdinand Királynak (ki 1746-diktól - fogva

országglott 3-dik Károly-előtt) parantsolat-
 tyából a' Limai Helytartó Király, Don
 József Mando de Superunda, ahoz a' táma-
 dó fő-höz két Jesuitát küldött, kik nékem
 (*Bayernek*) az egész történetet szájról száj-
 ra el-beszéllék : hogy lássák mit akar, mi-
 re készül. Azok a' Jesuiták midőn *Tármá-*
ra érkeztek volna, melly véghelyü erős-
 ség, a' hól a' vizen túl ezen Indiai Fejede-
 lemnek országa kezdődik mondá a' Jesui-
 táknak a' *Tármái Corregidor*, Igazgató :
 „ hogy magokat a' Romai Pápa küldött
 emberinek vallyák : mert ő tudja, úgy
 mond hogy az Apu Inka, (= Apu Ur)
 Keresztyén Kátholikus, és hogy követke-
 zendő képpen őket magához érefzti. Szót
 fogadtak, a' vizhez érkezvén, Indiai nyel-
 ven által-szóllottak, mondván : hogy ők
 a' Romai Pápa nevében az Apu Inkával
 szóllani akarnak. Másnap idején jön a'
 válasz, hogy bizvási jöjjenek-által a' vi-
 zen. Mennek, 's hát már túl-lévén, lát-
 tyák mind a' két-selől a' sok Indust, kik
 nyilassan állván, nekik magok-közt utat
 engedének ; a' föld felé hajtván fegyve-
 reket, békeesség jeléül. Meg-halladván
 osztán egynehány falut, azon helységbe
 jutottak, a' hol az *Inka Apu* tartózkodott.
 Szállásra vezettettek, mellyet az *Apu* né-
 kik rendelt ; és a' nyugalom-után egy-
 nehány Inasok-által az *Inka Apu*hoz vezet-
 tettek. Az őket az ő trónusában ülven,
 kegyesen fogadta. Az egyik Jesuita reája
 tekéntvén,

tekéntvén, meg-ismérte azonnal, hogy színt az, a' ki az-előtt Kutzkóban a' Sz. Borgiás nevű házban, mint Katzik vérű nemes ifju neveltetett; de ő magát az-eránt ki nem nyilatkoztatta. A' Jesuita Indiai nyelven beszélt, 's mondá: hogy ők a' Romai széktől küldettek a' végre, hogy ki-tudakozzák, ha azon tájokon az igaz hitet nem lehetne-e bé-vezetni? Erre azt felelte az *Inca Apu*: hogy ez ő néki már régi kívánsága, hogy az ő alatta-valóji az igaz Hitre taníttassanak: holott maga-is keresztyén Kátholikus; 's hogy ő most egy-néhány esztendeje más egy Szerzetbéli Pá-pokat tartott a' népének, kik azt a' mún-kát el-kezdék; de holott arra akarták a' népet beszélleni, hogy néki szót ne fogad-janak mint a' féle rebellisnek, holott a' Spanyol Király ottan az Ur, azon Szerze-teseket az hegyeken-túl igazította. De a' Je-suiták-közül most már jöhetnek, a' men-nyien szükségesek. Az én parantsolatom-ra, úgymond továbbá: mind fel vállal-lyák a' Keresztyén közönséges Hitet; de hogy a' Pápa adassa-vizsza a' Spanyo-lokkal Ő nékie *Perut*: mert azt nem iga-zán birják; 's a' Pápát meg-tsalták, mond-ván: hogy nintsen senki az Inka mara-dékból, kihez Peru tartozandó légyen: holott még négy *Inka* vérű Hertzeg él, 's a' t. Nyoltz napot töltöttek a' Jesuiták ná-la, 's mindennap vele sokat beszéllettek. Vizsza-jövet Limában, az alkirálynak,

mit végzettek, mit nem, irásban bé-adták. Ki-is ezt a' tudósítottá azonnal Mádrítba küldé 6-dik Ferdinándhoz. *) Azon Király meg-parantsolta, hogy ezután se Jesuita, se más szerzetes ahoz a' Rebellishez ne mennyen. Az említett két Jesuitával Limában kilentz hónapig társolkodtam. Azok azt beszéllék, hogy számtalan Indusokra találtak; 's nem tudatik, melly meszse terjedjen azon Ország tája. Kutzkóból Titikaka nevü nagy tó elejénél álló Puno nevü városba utaztam. Azt Spanyolok és Indusok lakják; igen szép a' Plébánia Temploma, pompásak a' házak, van ott Spanyol nagy Tiszt. —

Augusztusnak 22-dik napján 1752-ben el értem azt a' JULI nevü Peruvia helységet, mellybe Miszsióra rendeltetem, frissen, egészségesen. A' Páz helységi Püspökhöz tartozando, melly hely oda negyven órányi. Az ország uttyán áll, és így sok benne Parakvári, és Perui jövő-menő. Négy a' Templom, és négy a' Jesuita Miszsiónárius benne; az Indus nép tiz, vagy 12 ezer. Körül — belül száz órányira terjed a' lelkekre-való gondviseles. — Itt se gabona, se bor nem terem; de bőven hor-datik-bé. Egynehány órányira tüzet okádó hegy láttatik. JULI-mellett a' *Titicata* tó a' világon leg-nagyobnak tartatik; inkább' tengernek, mintsem tónak láttathatik lenni. Ebben a' tóban 12 szigetnél több vagyontettejekben laknak, mellyek' egyi-

kének a' neve *Chucuito*, a' másiknak *Copacabana*. Ezen szigetekben láttam az első *Inca manco Capac* épületének maradványát. Ezekben a' szigetekben, 's másuttis az eke fokszor arany darabokat fordít fel, mellyek a' régi lakosoktól áfattak-le. Az én időmben (P. Báyer szól itt-is) az Inka' Szigetében egy arany-tábla-kép vetetett-fel az ekével, mellyen egy Indus a' kövön ülve szemléltetett: mesterségesen volt öntve, és gyönyörűen ki-készítve. Az Indus azt az Igazgatóhoz vitte, ki néki azért száz kemény tallért olvasott-le. Az a' képet a' Limai alkirályhoz, ez pedig Mádrítba küldé magához a' Királyhoz, ottan a' kintstárba tétetett. Ezen tájan vala egynehány esztendő-előtt egy Igazgató (Gubernátor) a' ki igen jó lelki ísméretű volt, és kegyes az Indusokhoz. Azzal a' különös kegyelmességgel annyira magához vonta azoknak sziveiket, hogy midőn valamelly *Catzik* (Indiai Indus Tiszt) aszszonya meg-gyermekezett, Keresztatyának hívák. Minekutánna el-folyt öt esztendeje az hivatalyának, és ismét Spanyol országba készült, töprenkedett, hogy ime az Indusokkal lett sok jó akarat-után tsekély gazdagsággal járul-vizsza hazájába. A' Katzik Tisztek, a' Komák tudni-illik vették-észre, 's mondák: ne busúllyon: nem mégyen Spanyol országba vizsza olly üresen, a' mint véli. Szerezzen maga-mellé annyi hitelre méltó embersé-

ges Indust, a' mennyit akar, 's hozzon mindenik magával fok kötelet; majd ök el-vezetik éjfélkor oda, a' hol elég arany hever; 's abból el-vihet akármennyit kedve szerént. Szót fogad a' Gubernátor, 10, 12 Indust maga-mellé füz, várja a' biztatókat. A' Kátzikok 12 óra táján éjjel eléállanak, bé-kötik a' Gubernátor szemeit, el-vezetik fél-óráiglan tekervényes utakon egy olly helyre, a' hol el-mozdítván egynehány nagy követ, föld-alatt-való barlangba vezetik, ott fel-fedezék szemeit, arany rakásra mutattak, melly mint a' téglá egymás-felett állott. Mondák egyetemben: szeddjen-fel abból annyit, a' mennyit Indus tárfai fel-szedhetnek, 's el-birhatnak. Meg lett. Ismét bé-köték szemeit, ki-vezeték a' barlangból, annak fő lyukára köveket hengergettek, el-vezeték házáig a' Gubernátort, és ott az aranyt a' kezébe adák. A' Gubernátor ezen kintsel haza érkezvén, meg-vallá a' lett dolgot. A' Király meg-parantsolá az alkirálynak, hogy keressenek a' helyre. Mind haszontalan. Tagadák az Indusok a' meg-lett dolgot. — Ir ezekután Bayer a' Juli szomszédságu mesterséges régi utákról, vásárról, a' Potosi bányáról. —

Urunk 1766-dik esztendejében, nagy volt a' változás. Tizen négy esztendeig tartott, úgymond P. Bayer, a' Juli táji szolgálatom az Ur szöllőjében: egészségtelenségem-miatt Pázra küldtettem. Attól

három orányira fekszik a' hóval tetézett *Illimányi* nevezetes arany-hegy. — A' *Chiquita* = *Tsikvita*, *Moxos*, *Baures* nevű nemzetek ezen tájakon már a' Keresztyén-ségre tértek. (Emlegettem ezen nemzeteket a' Mkháznak elebbi szakasziban.)

Az említett 1766-dik esztendőnek elfolyta-után a' mik Bayerrel történtek, ebben állanak rövideden. Midőn *Pázban* volnék, úgy-mond P. *Bayer* 1768-dik esztendőben, jön 28-dik Augusztusban a' Királyi szomorú parantsolat: hogy 24 óra-alatt minden Jesuita ki-takaradjék mindenik Spanyol Tartományból. — A' házunk békerítettett Katonákkal. Ki-vezettettünk. A' Fő Tiszt, a' néppel-együtt, egy közel-lévő dombig késért bennünket. Könyvező szemmel el-butstuztak tőlünk. Azután egy Kapitány, és egynehány Katona őrizet-alatt *Oruro* nevű helységbe tizenkét napi járásnyira utaztunk, a' hol az Augusztinianusokhoz szállítottunk. További utazásunk-után, meg-szaporodván társainkal, *Limába* hajoztunk. Jól tartattunk. *Limából*, a' hová 400 Jesuita hordatott-öszve, 1769-ben, mi száz hatvan ketten Kádiksz-felé vitettünk hajón. A' hajós Kapitány rossz ember volt, rosszul tartott bennünket; azért a' Királytól meg-is büntettetett.

Perut tehát, és Chilit el-hagytuk. Nem Magellánés nyilásán, hanem fellyeb' a' 62-dik grádits-alatt a' Déli térítő-felé, a' *Cabo del fuego* nyiláson által-keltünk 12-dik

Májusban. A' Te Deum, és Salve Regina énekeket el-mondánk, hálát adván az Istennek. Kádikszót, és a' Sz. Mária kikötő partyát el-érvén, a' P. Augusztiniánusokhoz szállíttattunk.

1770-ben el-jöve Mádrítból az engedelem, hogy a' 18 német Jesuiták Német országba el-mehetnek. Az Ofztenda-felé tartó kapitánynak mindenikünkért 62 Kémény tallért fizetett a' Király: hogy minket podjászunkal-együtt el-vigyen. A' Kapitány Roterdámi *Cornelis* András betsületesen bánt velünk. Ostendába-való érkezésünk-után jöve a' hajóhoz a' posta-mester, ki Bambergai volt, maga házához vezetett: onnét *Brugge*, azután *Gent* városába, 's Brüsszelbe érkezünk. Ott egynéhányszor ebédeltem az Angliai Jesuiták novitziátus házában. Bruszszelből én postán 1770-ben, Május havában, Bámbergába érkeztem. — Ez a' summája *P. Bayer* irásának.

BELLÁRMÍNUS. Bellármínusnak egyéb' hathatósan hasznos Könyvei-közt ki-nyomtattattak Levelei-is. Most a' Kassai 1770-dik esztendőbéli nyomtatás nagyon előttem. Méltó hogy az Anya Sz. Egyház Történetinek bővítése kedvéért egynyéhányat emlegessek. *Forgáts Ferentz*hez, *Észtergomi Érsek*hez (utób' *Kardinális*hoz) e' képpen íra 1607-ben. — Méltóságos és fő Tisztelendő Ur. —

Valamint nagy keferüséggel illetnek bennünket a' Magyar Országi Egyházak nyomorogási, mellyeket a' fő Tisztelendő Úrnak levelében le-irva szemlélünk, szinte viszfzontag olly nagy vizafztalásra élyefzti szivünket az Isteni tiszteletre, és a' lelkek idvöségére terjedett buzgóságod, mellyet a' Sz. Lélek lelkedbe fel-gyúllafztott. És valamint ama' nyomorúságok' el-távoztatása - végett a' mi Urunkat Istenünket kérten-kérjük, úgy eme' nagy ajándékának mindennapi tetézéséért halákat adunk. Hogy pedig Nagyságod magát az én segítségemmel biztattya, azt kedves szerezettel tselekszi, és az igaz barátság-nak törvényei szerént. Meg-volt az közöttünk néha napján, 's rövid nap-alatt, reménylem, a' méltóságnak nevedése - által szorofsabban fog öszve köttetni. Nagyságod ezen Sz. doigot; és az Isten Egyházáért fel-vállalt Páfztori szorgalmat folytatása ezután - is; a' többire gondvifeléfe leszsz az Istennek, kinek szolgái vagyunk; gondja lesz' a' fő Papnak-is ö Szentségének. Én pedig el-nem mulatom azt az alkalmatofságot, a' mellyben szolgálatom vagy szükségesnek, vagy hafznosnak fogláttatni. Egészségedet, melly az Isten Egyházára szükséges, magának Isten ö szent Felségének ajánlyuk. — Iratott Romában, November' 30. napján 1607-ben.

Más egy Levele szint azon Forgáts Érfekhez, már Kárdinálishoz, így szóll:

„Francisco Forgaczio Cardinali Strigoniensi.“ Méltóságos fő Tisztelendő Uram: Nékem Nagyságos Uraságod, igen emberséges, szivem-előtt pedig igen kedves levelével Urunk születésére (Nagy Karátsonyra) boldog napokat óhajtott. En pedig, holott azt a' levelet akkor vettem, midőn már a' nagy böjti napok bé-érkeztek, kívánok Nagyságos Uram számára boldog szenvedéft, és boldog fel-támadáfi napokat. Mert tudom, hogy Nagyságos Uram az Hit' ellenségi-között forogván, és azokkal szüntelen küszködven, Urunk kinszenvedésében részesül; melly, kívánom, olly boldog légyen, hogy az érkező fel-támadásnak ditsőségre Kaput nyisson. És minthogy a' Keresztyén közönségre terjedő terhes foglalatosságok meg nem engedik; hogy személlyednek kívánatos jelen-létében részesüllyünk, nékem azonban a' Szeretetnek kedves záloga az, a' mit szint ezen levélben hozzám küldött. Éllyen, virágozzon az én Nagyságos Uram, és engem, a' mint Szeret, Szeretsen. A' minnyájunk urának pedig az ő Sz. imádságiban ajánllyon. Nagyságodnak tisztelendő kezeit tsókolván, szolgálatomat szivemből ajánlom. Romában 16. Február. 1614-ben.

Kinszki Jánoshoz Kolónia városába így ira, némelly könyveinek ki-nyomtatásáról Bellárminus.

Nevezetes Férfit! vettem leveledet Mártziusnak hatodik napján. A' Könyv, mellynek leveleit kéred, már három hete, hogy ki-nyomtattatott, és itt Romában árútatott; azért hafzontatan küldetének a' Könyv' levelei; főképpen holott Antverpiába Plántinusnak örököséhez elküldettek, a' nyomtatás-alatt; 's hihető, hogy már Antverpiában ismét ki-nyomtattatott. A' mi a' Controversiákat, (Hítvédelmező könyveimet) illeti, igen kívánám, hogy jól meg-egyengetett betűrakásokkal jönnének-elé; a' mit alig remélhetek. Mert az Egyházi Irókról, hozzá adván egy kis Krónikát, elég fogyatékosan jött itten-ki; 's ugyan a' ti Kolónia várostokban ki-nyomtattattak az én deák predikátzióim, mellyeket hajdan Lovániumban, Belgiumban mondtam; de azok annyira meg-rontattak, és számtalan helyeken annyira meg-hamisítottak, hogy az, a' ki a' betűrakást vezérli, igen tudatlannak láttasék lenni, 's helyes ítélet nélkül szükölködni. Igen szégyenlem azt a' ki-adást, valóban rosz szolgálatot tefznek a' Keresztyén közönségnek, 's nagy vétket követnek-el az olyan áruló könyv nyomtatók. Mert, ha Ifaiás nagyon feddi azokat, kik vízzel kevertt bort árulnak; mennél nagyob' feddésre méltók azok, a' kik a' tévelygésekkel kevert igazságot árúlyák. Azomban igen köszönöm uraságodnak, hogy hozzám illy hajlandó szízzel

vifeltetik, és én vizfszontag kívánom, hogy az Isten téged a' tieiddel-együtt minnyájokkal ezen idejü, 's örök boldogsággal áldyon-meg. — Romában 7. Mártziusban 1615.

Ferentzhez Grángánori Püspökhöz ez a' levele: Fő Nagyságu, és Tifzteletü Uram. Nagon örültem, vévén fő Tifztelendő Uraságodnak leveleit; mellyeknek egyike Julius havában, másika novemberben tavál iratott: mert nékem semmi lehetett kedveseb', mint az, hogy illy nagy embernek bizonyosságából értem, P. *Nobilis* Robertnek ártatlanságát, kit én mindenkor szerettem, és szeretem mint fiamat: mert elég az énnékem, hogy semmit sem tett a' szerzetes előbjárók tanáttsok nélkül, és az igen jó, és tellyes tudományu Érseknek engedelme-nélkül, ki is azon szerzet-béli, mellybéli mind a' ket-tönk, kellyen-é pedig valamit meg-jobbítani abban a' módban, melly szerént a' Brákhmán nemzettel bánni szükséges, látom, hogy az még nem nyilvánóságos, holott arról különbözök az itéletek. Örömeft hallottam és láttam P. Miklóft, a' Tsinaiak Prokurátorát, vele sokszor vagyok; reménylem-is, hogy általa sok jó menend végbe az Isten' ditsöfségére, mind itt Romában, mind Spanyol országban. Szivesen kéren fő tifzteletü Nagyságodat, hogy emlékezzék-meg felölem az ő szent imádságiban: minthogy olly sok féle kép-

pen vagyunk öszve-kaptsolva nem tsak a' szerzet, hanem a' Püspökség-által-is. Mert, noha én az Éjszekséget el-hagytam, holott ő szentsége nem akart el erefszteni, hogy az Egyházomba vizfsza-mennyek; én pedig hogy ott ne-lakjam oda-való Püspök lévén, jó lelki ismérettel nem tselekedhettem; mindazáltal itten Romában az ordinarius engedelmével sokszor vizsem-végbe a' Püspöki szolgálatot; főképpen bérmálván, és fel-szentelvén a' mi Atyánkfiat; a' mint-is ezen Karátson innepiben Papi minden Rendet fel-fogok adni a' mieink-közül kettőnek, kik hozzátok, a' ti tájakra menendenek. Tefsék tehát az Istennek, hogy a' mennyei Hazában-is együtt legyünk szent Tamás Apostolnak esfedezé-tével. Kinek szent testét a' ti Egyházatok birja. Kivánom, hogy nevemmel köszön-tefsék tisztelendő P. Campori János Mária, kinek tiszta lelkéről soha el-nem fogok feletkezni. Romában. 22. Xber. 1614-ben. — Bellárminusnak ezen könyvbe foglalt le-vele Jakabhoz Skótzia Királyához iratott. — Serenissime Rex. Felséges Király!

Drudmond Doktor - által, ki Romába jött a' Jubiléum - miatt, vettem Felségednek kegyességgel tellyes Levelét; Drumond Urtól pedig értém, mi derék elmével, érett itélettel, Királyi mi felséges kegyességgel ékesítte-fel felségedet az Ur Isten. Azon kegyességben részesülőknek lenni a' Romai Kátholikus Hitnek vallóit-

is hallom lelkem nagy örömével. Mind ezekre nézve az a' reménységem, hogy Felséged egyszer szívére fogja venni azt a' mi leg-szükségesebb'; hogy ismerje-meg tudniillik az igaz Anyasz. Egyházat. Az igaz Hit, melly a' Szeretet-által munkálkodik, téfzen minket az örök életben 's boldogságban részefekké. — Felséged szülőji Kátholikusok voltak, és a' Római Anyaszent Egyházat szívesen szerették; a' nevelőji pedig azon Romai Eklésiától idegenek valának. A' szülőjinek-e, vagy a' nevelőjinek vallása igazabb légyen, könnyén fogja érteni Felséged, ha az igaz Eklésiának tsak azon jeleit-is szorgalmatosan meg-visgálja, mellyeket szent Agoston le-rajzol, a' Mánikéus-ellen írt Levében. Így szól ottan tudniillik: sok az, a' mi engem igazán 's igen méltán tart az Anyasz. Egyház' kebelében. Tart a' nemzetségek' egyessége: a' tsudákkal kezdődött méltóság, mellyet a' reménység nevel, a' Szeretet gyarapított, a' régiség erősített: tart szent Péternek, kinek a' fel-támadás-után juhái legelését urunk ajánlá, székében, a' Püspököknek máji napiglanvaló következése: tart a' Kátholikus név, melly nem ok-nélkül olly sok eretnekség-között tulajdona ennek az Egáháznak, 's a' t. — Romában Junius hav. 1600-ban.

Lipfushoz irván, jó szível fogadá a' jó akaratott, mellyel Kárdináliságra - való emeltetésén örvendett; de meg-vallá, hogy

abban a' méltóságban semmit se tapasztalt egyebet a' veszedelmes szorgalmatofságonkívül. Rom. 1599.

Justus Baroniushoz, ki az ő meg-térése-előtt *Justus Kátvínus*nak neveztetet', kit is a' Megterő Református nevű Könyvben, és az *Alz. Egyház Történetiben* emlegettem, meg-vannak egynehány *Levelei*. Az egyikben így szól: „Hogy a' szent Lélek' malasztja a' szivedet, az ő hatalmas erejével az igaz világosság' nézésére, és szerelmére fordította; örülök-is sziveksen, hálaakat-is adok a' világosság' *Attyának* teljes tehetségem-szerént. Hogy pedig e' végre az én írásommal akart az *Isteni* gondvifelés élni, örülök, hidd-el, a' gyümölcson; de az hiuságos ditsőség fel-nem fű. 's a' t. Romában. 18. Január, 1601-ben.

Némelly Nevetlen Tudóshoz ez a' *Levele*: Nagyon tisztelendő; 's Nagy tudományu *Dekány Uram*. Vettem leveledet, és az hozzá függesztett *Írást*. A' levél alázatofsággal, az *Írás* nem közönséges böltsésséggel illatozik. Nagy ezen mindenik tulajdonság különösen-is; de egyetemben lévén, még nagyob' és tündöklőb'. Mert jobbára vagy fel-fű a' tudomány, vagy tudatlan az alázatofság. Nagy hálaakat adok először az *Istennek*, hogy téged az ő ajandéka-által illyenné tett; azután néked-is, hogy nem csak meg-ismérkedni akartál velem, hanem védelmezni-is az *Írásomat*. Olvastam *Írásodat* az nap, melly-

ben hozzám hozatott, és egy huzomban nagy kívánsággal egészlen el-olvaftam. Tsudáltam, hogy az elméd az enyimmel egy azon értelemben egygyeztetett, 's nem kételkedem, hogy mások-is meg-egyeztek volna, ha azon egyenefséggel (hozzá téfzem) ha azon tudománybéli erővel bírván, olvafták volna irásomat. Mert az irigység fokszor fel-forgattya az embert, és gyakran meg-efik, hogy, a' kik másfunnan nem nyerhetnek ditsőséget, azokat rágalnazván, kiknek valami kis hírek nevek vagyon, keressék a' ditsőséget. A' mi azt a' kéréfedet illeti, hogy Irásodat meg-jobbítsam, az éppen annyi, mintha arra kérnél, hogy magam magamat egyengelsem-meg. Egy azont mondunk, egy azon értelemben vagyunk. Hanem én rövédeden, mindenkori szokásomszerént; te szélyefsebben: én együgyüen irok; te sok bizonyságok, és okadások elé-tevésével fel-fegyverkezve ültél az Iráshoz. Élly, és a' mint kezdettél szeretni, szerefs ezután-is; ne kételkedjél pedig hozzád-való szeretetemről, és nagy betsültetéfedről. Kapuában 15. Jánvár. 1604-ben.

Második *Rudolf* Tsáfzárhoz e' képpen irt Bellárminus. — Felséges, Gyözhetetlen Tsáfzár, fő kegyelmü Uram. Jakab, nagy Británniának Királlya abban a' Könyvben, mellyet minapában Felségednek, és egyéb Királyoknak; 's Fejedel-

neknek bé-mutatott, és embere által el is küldött, nem tsak fokat irt a' közönséges Keresztyén Hit-ellen az ő eretneksége' számára; hanem főképpen én ellenem, 's az én Irásim-ellen önté-ki a' mérgét; fokat hamisan fogván reám: hogy Tsászári Felséged, 's egyéb Keresztyén Fejedelmek-előtt engem gyűlölségbe ejtsen. Azért kén-telen voltam vele, hogy magamat védelmezzem, 's hogy a' Király könyve elejbe védelmet állítsak irott Könyv-által; azt pedig leg először Felségednek, azután egyéb' közönséges igaz hitű Fejedelmeknek bé-mutatsam. Reménylem, hogy Felséged ezt az én hivatalom szolgálattyát jóvá hadja; fő-képpen holott azon igyekeztem, hogy leg-alázatossabban felellyek. Vegye tehát Felséged ezen ajándékot vidám tekéntettel; engem az Hozzá kötelezett leg-szivefseb szolgálóihoz számlállyon, és a' Kátholikus vallást, a' mint mindenkor tselekedte, védelmezze ezután-is. Romában. 20. Novemb. 1609-ben.

Dulmenhez a' Lovániumban tartott néhai Prédikátzióinak ki-adásáról így ir: (A' Prédikátzióim tanúlt két Jesuita Páter-által vizsgálatsanak-meg Koloniában.) Igen kívánom, hogy vagy a' Könyvnyomtató, vagy Tisztelendő Úraságod a' könyv elejére az olvasóhoz szóló előljáró beszédet függeszse; a' mellyben bizonyítsa azt, hogy ezen Prédikátziók Lovániumban tartottak mintegy 40 esztendő-k-előtt; midőn

még én fiatal voltam, és a' ki-adásokról soha se gondolkodtam; sőt se kezem irását, se annak mását magamnál nem tartottam; hanem (tudósíttalsék az olvasó arról-is) hogy a' nálatok talált prédikátziókat a' köz jó kedvéért adjátok-ki. A' Grávius Urhoz küldött kérdéseket örömeft olvasom, ha ide adja. Elly nagy tudományu Ur, és az én öregségemet az Istennél imádságiddal segítsd. Romában 24-dik Aprilisben. 1610-ben.

Gróf *Drugeth* Györgyhöz. Méltóságos Gróf Ur. Fő Tisztelendő P. Szentgyörgyi János nékem Nagyságodnak levelét által-adta, és beszéltette a' Kátholikus valás eránt-való buzgóságát, melly nagyon lobog a' szivedben: beszéllé nagy dolgaidat, mellyeket ezen szent vallásért méltóságos Uraságod fel-vállalt. A' mellyekért mind, nagy hálákat adunk a' mi Urunknak Istenünknek; meg-sem - is szününk ö Felségének ajánlani illy ájtatos fő emberekkel bővelkedne az az Ország, melly egyébként olly virágzó, 's boldog. Bizzék abban Nagyságod, hogy dolgainak, 's veszedelminek nagy jutalmi lesznek az Isten-előtt. De a' mi Urunknak az Ur Jesusnak Vikáriusfa-is V-dik Pál Pápa igen örült, midön hallá Nagyságodnak nagy érdemit, és örömeft meg-engedte azokat, a' miket Nagyságod nevében kért P. János; és én az én segítettöim - által igen örömeft fel-vállaltam a' szorgalmatofságot,
 hogy

hogy dolgaid végre-járjanak, mentül hamarab lehetséges. Elly Nagyságos Gróf Ur, és Isten segítségével az Afz. Egyház' ellenségi-ellen erősen hartzolly, és boldogúl győzedelmeskedjél. Romában 15. Májusban. 1617.

Schevichavi Gilberthez J. T. Szerzettségéhez. Nagyon Tisztelendő Atya! Megbottsáfs kedves Atya, hálaadatlanágomnak, hogy olly fokára hallasztottam a' meg-köszönését hozzám-való szeretetednek az ajándékotskáért, vagy-is inkább' a' leg-nagyob' ajándékért, mellyet hozzám küldeni tettszett. Mert midön abban a' gyanuban volnék, hogy a' szent Háromságról irt könyveid, fok a' féle egyéb Könyvekhez hasonlók, a' mellyek iskolai mód-szerént, és így szikkadtan, tövéfelsen irattak, terhes dolgaim pedig nagy foglalatosságba kevernének, el-hallasztottam nem rövid időre azoknak szándék-szerént-való meg-fontolását. Én azokat a' lépes méznél édesbeknek, és az aranynál 's gyöngyöknél betsefsebbeknek találtam lenni. Azért én most azokat, mint valóban lelki Könyveket 's a' lélek fel-gyullasztására, emelésére, táplálására leg-alkalmatosabbakat igen gyakran olvasom, 's minekutánna minnyájokat el-olvasandom, ismét és ismét, ha az Isten életemet hoszfsasabbnak engedi lenni, fel-tett szándékom, azokat vigyázva meg-fontolni. Azért hála-kat adok az Istennek, a' ki téged illy

derék Könyvek irására ébresztett; és néked-is köszönöm, hogy illy édesleges étkeket, mellyek szám izének annyira kedvesek, küldeni akartál. Elly kedves Atyám, és imádkozni érettem Isten-előtt meg-ne szünnyél. Rom. 11-dik Jun. 1620.

A' Góai Érfekhez. Nagyságos Úr! Vettem levelét fő tisztelendő Nagyságodnak, mellyel igen feddetik *Nobilis* Robert; mint-ha új tanították akarna bé-vezetni ezen Tartományokba (a' mellyekben, Indiában a' Hitet hirdeti.) És ugyan-is, ha minnyájan, a' kik Indiából hozzánk irnak, egy azont mondanának, igen érdemesnek itélném lenni a' vádolásra. De vannak Kezeim-közt más egyebeknek nem kevés számu leveleik, kik ellenkezőt itélnék, és mód-nélkül ditsérik ötet, hogy nagy dologgal, és tanulással el-olvasta a' Brakmánok' könyveiket, és hogy a' miket mások hamis vallás tzeremóniáinak vélnek lenni, valóban a' Nemességnek tzeremóniái; és így hogy nem akadéki az igaz vallásra-való térésnek, melly vallás egyedül a' Keresztyén közönséges vallás. Úgy vagy-e pedig, a' mint P. Robertus véli, vagy nem? 's P. Robert meg-írsalatozik-e, nem-e? nem hozzám tartozandó az ítélet. Hanem az Apostoli szék, el-olvasván sokaknak leveleket, mellyek ide küldettek, 's hallván bölts tanátsofinak tanátsit, kifogja nyilatkoztatni, melly légyen az igazság. És ha kárhoztatni fogja P. Robert-

nek itéletét, meg-szünik a' Brákhmánoknak a' kerefsztséghez-való erefsztetések; ha pedig jóvá hadja, könnyeb' lesz a' Brákhmánok meg-térések. Azomban ezek jutának eszembe, hogy Nagyságodnak tudtára adjam; a' kinek Sz. imádságiba magamat alázatofsan ajánlom. Romában 22. Xberb. 1620.

Ferdinand Püspökhöz Lufzitániába szint azonról. — Igen tsudáltam, hogy annyira fel-lobbant a' Góai Érsek P. Nobilis-Robert-ellen; noha ellenben egy a' Góai Inkvizítorok-közül azt irta hozzám, hogy P. Robert meg-világosította az egész Napkeletet: holott magokból a' Brákhmánok könyveikből nyilvánságosan meg-mutatta, hogy azok a' jelek, mellyeket bálvány szerüeknek állított a' Góai Érsek, merő jelei a' régi Nemefségnek, és a' bálványozáshoz semmiképpen nem tartozandók. — Romában 28. Mártz. 1621-ben.

Ezeket, 's Bellármínusnak egyéb leveleit Fuligáttus Jakab Jesuita adta-ki, 's *Altieri* Kárdinálisnak ajánlá. Kalsán 1780-ban nyomtattak-ki újjonnan.

BERGLER István, Erdélyi Brássói nevezetes tudományu Görög, és Deák Iró. Homéruft-is deákra fordította. A' többiközt Maurokordátusnál lévén Havas allföldön Bukereftben; a' Fejedelem' Könyvházában fel-találta Tzelzaréai Eusebiusnak maradék a' féle Iráfit, mellyek adiglan ki nem nyomtattattak. (Nov. Mem.

p. 406.) Eusebii Cæsariensis *λυσανα Demonstrationis Evangelicæ*, sive prooemium, triaque priora Capita, in editionibus operis illius Eusebiani Cæsariensis antea de siderata, quæ dein Fabricius præmisit Libro de scriptoribus, qui veritatem Religionis Christianæ adseruerunt, Hamburgi anno 1725.

Bernárd Pál. Nevezetes az oltári szentség védelmezésére mondott, 's Káfsán 1735-dikben ki-nyomtattatott Prédikátziója-által. Más tulajdonát vagy titulufsát nem olvasom az említett Prédikátziónak homlokán, hanem tsak ezt: *Tudós, Apostoli buzgósággal tellyes Egyházi Személly*: és hogy azon el-mondott beszéd felső Pulyai BÜK András Úrnak, Teként. n. Borfod vármegye ordinárius Vice - Ispánnának költsége-által ki-nyomtattatott, az említett helyen, és esztendőben. — Ez az a' Prédikátzió, mellyből alkalmatofságot vett Meliánus a' réformált szentség' paizfos árulására. Azt az alkalmatofságot magának Meliánusnak szava-után így jelentem a' paizs ellen irt munkának bé-vezető Levelében: „Méltábban nevezhette volna Könyvét Meliánus dárdának, mintsem paizsnak: mert mondton mondja ugyan: hogy ő Senkit sem *ágrédiál*; hanem tsak az ő Helvetziai vallását védelmezi azok-ellen, kik Urunk 1721-dik, és 1735-dik esztendejében BERNÁRD Pál, és egyéb név-alatt bizonyos Predikátziókat eresztettek-ki, az Úr Jesus eleven Sz. Testének

az Oltári Szentségben valóságos Jelenlétéről; de kevés ott, a' mi a' felelet nevet meg-érdemli: jobbára *aggressor* módra vagdalkozik. Az említett *paizs* - ellen irt munkánknak ez a' homlokirása: „Az Oltári Szentségről és Áldozatról a' Reformátusok paizsa-ellen hármias Könyv. “ Irá. M. J. 's a' t. Pofonyban. Landerer Mihály be-tüivel. 1775.

BANYALYUKAI Törökök. (Hadi Tört 3. Szak. 1790-ben.) A' gyilkos habonaságnak új példáját adták nem régiben a' Törökök, a' Banyalyukai ki-dölt vár-falának építtése alkalmatofságával. Azon irtóztató vélekedésből tudniillik, hogy majd úgy győzhetetlen fogna az ő várak lenni, két jobbágy gyermeket elevenen a' fal-közé rakattak: azomban nagy muzsikát tétettek a' Tzigányokkal: hogy a' mi-att ne lehetne azon két ártatlanok' kiáltásokat hallani. Az egygyik gyermeknek atya a' száva partyán keseregte, 's panas-zolta egy tőlünk-való ember-előtt fiának szörnyü életét; egyfzersmind azt bizonyítá: hogy a' Törököknek jobbára majd minden nevezetes épülettyeik e' féle iszonyító áldozatokba kerülnek.

BEHÁIM Mártony. (Tetsék a' Mkház 39-dik Könyvébe vissza-nézni.) *Behaim* Mártony, úgy tettszik, hamar Urunk' 1430-dik esztendeje-után született Norimberga városában. Az atya-is Mártony ne-vü, és Tanátsbéli Úr volt; ki 1474-ben

halt-meg, és a' Dominikánusok Templomába temettetett; öttse Behaim Farkas. Az Attyának testvére Behaim Lénard. Ezt Márton 24 esztendeig levelezte. Lénárd fia Beháim Mihály, mint Tanátsbéli Úr. 1511-ben halt-meg. Ennél lakott sok utazási-után *Beháim* Márton, midőn 1491-ben, és 1492-ben Norimbergában mulatna. Midőn némellyek (úgy mint Cellarius Hist. medii ævi) Beháim Mártont Krumlau-béli Tsehfiunak írják, az onnét vehette eredetét; mert vagy az ő régi Eleji Tseh Országból Pilsnei Megyéből szakadtak Norimbergába; vagy azért, mert maga ifjantában kereskedés-végett Tseh országban tartózkodott. Beháim Márton nem volt se Müllernek, vagy Regiomontánusnak, se Beroáldnak tanítványa. Lenárdal tartott levelezéseiből, ki-tanultam, úgy mond Murr: hogy az akkori Nemefek szokások-szerént Beháim Márton kereskedő kalmár életű volt. Szaltzburgban, Folkelmárkban, Landshutban, Velentzében, Németalföldön, úgy tettzik 1481-ben Portugáliába vette magát. Akkor V-dik Alfonszus Királykodott; de azon 1481-ben Augusztus' 24-dik napján meg-holt. Beháim Márton még 1479-ben posztót árult.

Ezeknek el-beszéllések-után azt jelenti *Murr*: hogy az Ázori Szigeteknek első fel-találói a' Normánnok voltak, már a' 9-dik században. A' Portugállusok fel-találták 1418-ban a' *Porto Santo*, 1420-ban

a' *Madeira* szigeteket. Li írja *Murr* azt a földi golyóbist-is, mellyet a' Norimbergaiak kérésére maga Beháim Márton készített; maga tulajdon tapasztalásából néhutt; másutt Ptolemeusnak, 's egyebeknek tudósítáfokból, a' külföldi, 's tengeri Lakosok' le-írásával fel-ékesített; magára, a' pergamennel bé-vont golyóbisra irván a' tudósítáfokat. Ezt a' golyóbist az említett városban, a' Beháim familiának arkivumában (papíros-tartó kintsházában) hagyta. Azt le-rajzolta *Murr*, 's a' tudósítáfokat le-írta belőle. Ezen oda irt tudósítáfokból értyük: hogy II-dik Jánosnak Portugálliai Királynak hajóján Beháim Márton egész a' jó reménység fokáig utazott. p. 20.

A' mi emlékezetre igen méltó dolog, és erre a' golyóbisra Beháim Martontól íratott, az az Antillai szigetekről-való tudósítás. A' golyóbis 1492-ben végeztett-el. Solche kunst und Apfel (pomum terrae = glob. terraqv.) ist gepracticirt, und gemacht worden, nach Christi Geb. 1492, der dan durch den gedachten Herrn Martin Beháim. &c.

Az Antillai Szigetekről-való tudósítás a' golyóbison ez: „Insula Antilia, genant septe irtade. Als man zelt nach Christi gepurt 734. Jor, als ganz Hispania von den heiden aus Affrica gewonnen wurdt, do wurdt bewont di obgeschriben Insula Antilia genant Septe ritade, von einem

Ertzbischof von Porto Portugal, mit sechs anderen Bischoffen, und andern Christen, man und frawen, dj zu schiff von Hispania dar geflohen kommen mit Irem vich hab und gut. anno 1414. ist ein schiff aus Hispania ungefert darbei gewest am negsten. Ide *Murr* azt veti: Ist eine der wichtigsten Sachen auf diesem globo. Die Portugesen kanten also damals schon den namen Antillen. (Ez a' tudósítás megvilágosítja azt, a' mit a' Magyar Könyvháznak első Könyvében a' hét Püspökről írva hagytam.

Az említett golyóbison kívül, még a' féle kettő, régi, földet ábrázoló golyóbis vagyon a' Norimbergai városi Könyvházban. Az Ebneri bibliothékában pedig mutatnak pergamentra rajzoltatott egész föld tekintete, mellyet *Ribera*, a' Spanyol Királynak világítója Cosmográfusa 1529-ben irt. A' fejtéle Spanyol. Az új világ részzeit az ótól VI-dik Sándor Pápanak kettéválasztása-szerént osztja-fel.

Urunk 1485-ben II dik János, Beháim Mártonyt Krisztus ordójának vitézévé tette. Zum Ritter des Christus ordens geschlagen. Az említett Király gallyájával járt Beháim, mint világíró. Fáyálban, Azori szigetben, meg-házafodott: halála 1506-ra tétetik. Fáyálból tudniillik ezen esztendőben Lusztániába hajózott, a' hol 29-dik Juliusban, Liszbonában el-érte a' halál; 's ott a' Dominikánusok Templomában temettetett.

Egy uttal tudósított Murr a' régi földgolyóbis le-irókról, és földi abroszokról. Ki volt az első illy golyóbis tsinálója? talán Anakszimánder Thálesnek tanítványa? Diogen. Laert. L. 2. Και γησ και θαλασσης περιμετρον πρωτος ἐγραψεν. ἀλλα και σφαιραν κατεσκευασε. A' földnek és tengernek foglalattját első volt a' ki le-irá, és golyóbist készített. A' régi pénzeken, és irásokon láttatik már a' féle. (Pitture d' Ercolano Tom. II.) Poliortzétés, avagy várgyöző *Demeter* a' világot ábrázoló-golyóbist szöve hordozá a' palástján. PLUTARCH in *Demetrio*. εἰκασμα τῆ κοσμου. Sziszifilinus azt beszéli *Dio*-után: hogy Domitziánus Tsászár azért ölette-meg Pomposziánus nevű Metziust, mert tulajdon szobájában a' világ golyóbistát írta-le; mintha a' leg-főbb hatalomra asétozna. JOSUE 18. részében a' föld abroszának valami példája fel-találtatik. Egyiptusban *Sesostris*, kit P. Tourne mine Fáraónak tart lenni, úgy tettzik, föld-abroszokat tsináltatott. *Euslath*. ad Dionys. Periegetem. Arisztágotás, Miletusi Fejedelem, egy táblán megmutatta Kleomenesnek, Látzedemóniai Királynak a' városokat Spártától-fogva Susáig, Perzia' fő városáig. HERODOS *agor & ex tabula pictos ediscere mundos*. PROPERT. L. 4. el. 3.

BRÁSILIAI LAKOSOK. MURR nevezetes Gyüleményének 14-dik Szakaszában, Brásziliáról egy deák tudósítás

találtatik. A' miket arról még másutt nem emlegettem, ezen tudósításból ide helyeztetem.

Láttam úgymond az Iró, 1753-ban egy nemzetséget, melly az ő erdei hazáját nem rég hagyta-el. A' neve a' Lusztánufoknál *Gámella*, az az: Sajtár, vállu. Azon nép személlyei az ajakokba fa-tsészét (sajtárotskát, vallutskát) szerkeztetnek; melly nélkül se nem ehetnek, se nem ihatnak. Mihelyest ki-vetetik onnét a' tsésze, rúttul le-függ az ajakok. *Murr* p. 254. in Scholio. *Polsideo veram talem effigiem ad naturalem magnitudinem expressum, depictamque Brasili Anthropophagi ex iis, quos Lusitani Gamellas vocant, ex dono R. P. Joannis Nepomuceni e Comitibus de Sluha.* Lásd KÁILING M. Kház V. Szakasz.

A' mi a' Brázilufoknak a' gonosz lelkekről-való vélekedéseket illeti, nem egyszer hallottam, úgymond az Iró: hogy a' gonosz Lelkektől félnek; és úgy tettzik, valami tiszteletet-is tesznek nekik, hogy ne ártsanak. A' gonosz Lélek közönséges neve nálok *Anhánga*: különös nevek: *Surupari*, *Tagoaiá*, *Gurapira*. Egy Miszsió-nárius, ki némelly ideig nálak az erdőkben mulatott, azt beszéllé: láttam, hogy ezen erdei emberek mindennap napkeletkor, és nap nyugotkor mélly egy veremmellett tántzoltak, és énekeltek; a' miből vallásbéli valami nemnek nálak lételét vezetik-ki némellyek. Félnék a' boszorká-

nyoktól-is. Nagyob' számu mindenik Brá-
szilus népnek, ha annál vadab'-is, vagyon
Elöljárója *Cazik* név-alatt. Az halottal el-
temetik némelly podjászsokat-is; főkép-
pen azt a' hálót, a' mellyben meg-haltak.
A' halottat, mihelyt ki-múlik, rengetik a'
hálóban, 's mellette énekelve keseregnek.
Ha az atyafiságból valaki elé-jő, esztendő
múlva-is, azt az énekes jajgatást isméte-
lik. Laknak az Apátzákon - kívül Brá-
szíliában, Benediktínusok: ezeknek *Báhia*
városában három a' házak; hogy a' töb-
bit elé ne számlállyam. Szint azon város-
ban vagyon az Augusztiniánusoknak-is egy
házak: a' tzipellős Kármeliták egész Pro-
vintziával, vagy Tartománnyal birnak;
a' mezét lábu Kármelitáknak kettő a' há-
zak; vannak *Turóni* nevű Kármeliták-is.
A' Frántziskánusoknak kettő a' Provintziá-
jok: vannak Oratóriumiak. *Pára* városá-
ban, midőn 1756-ban a' Dominikánusok
Rendiből volna a' Püspök; tudniillik *De*
Bulhoens Mihály, azon Rendből egy tár-
fat tartott magánál. Az említett Püspök
az Amerikából ki-hajtatott Jesuitákkal,
1760-ban haza jött, és Leirában, az Ulisz-
szipói Pátriárkasághoz tartozandó város-
ban halt-meg. — Azon-kívül Bráksziliá-
nak *Pára* nevű részében laknak szakállat-
lan Kaputzinufok; de a' Frántziskánusok'
Generálifsától függenek. Vannak közön-
séges Frántziskánusok-is. Noláskusi de
mercede rab-váltók; Kármeliták.

A' Caaëte Miszfzió táján nagyon ural-
 kodik a' betegség. Makapába 1754-dik
 esztendő táján, tsillag-nézéshez tartozan-
 dó dolgáért érkezvén P. *Szentmártonyi Ig-*
nátz S. J. a' lakosokat majd mind az ő Plé-
 bánusfokkal - együtt betegen találta. Szol-
 gálottyokra ott maradt két hónapig. A'
 miólta marhák vitettek közikbe, hallóm,
 úgymond az Iró: egészségesebbek. A' Pá-
 rai tartomány városának neve Belem (Be-
 tlehem) melly nevét talán azért nyéré,
 mert a' város fundamentoma Karátson tá-
 ján, a' Betlehemben született Ur Jesus
 emlékezetére tétetett. Az-előtt *Pára* volt
 a' helység neve, melly szó a' Brászilufok-
 nál tengert jelent. Az Amerikánusok ot-
 hon-való nyelveken tsak *Mairinak*, az az,
 városnak hívják, közel-vagyon oda szent
 János' szigete máskép *Marajo*, igen jó ber-
 kenye termő; teli az erdeje a' fok ökörrel;
 mellyeknek mindenike billyeges: hogy, ha
 a' határon-kívül vetemedik, meg-ismér-
 tetsék, A' ki a' mézárfszékre ökröt akar
 fogni, lóháton a' marha-után nyargal, 's
 a' hol éri, kötél-karikát vet a' szarvaira,
 és úgy fogja-meg. (Itt az olvasónk meg-
 emlékezhetik a' tzödör fogásról.) A'
 Párai, avagy Belemi ki-kötő-rév ditsérte-
 tik: két-felől kettő a' Kastélyos vára. Az
 egyiknek ispitállya, a' másíknak Templo-
 ma vagyon: de kívül. Varga volt az egyik
 várnak építő-mestere; nyilván ultra cre-
 pidam. — Az ezüst-edény fok; de a' ru-

hán az arany és ezüst meg-vagyon tiltva. Selyemmel, bársonnyal tündöklenek. A' Várofi ruha a' nagyoknál bársony; de az el-tart egész életekben: mert uton, falu-helyen, a' hol jobbára laknak, tsekély az öltözettyek a' Lufzitánusoknak; kik-is ha esznek, nagyobb' hasznát veszik az uj-jaiknak, mint sem a' villának. (Láttuk a' Mkházban ezt a' szokást másutt-is) Báhia városában nem tsézán, hanem hállóban hordoztattyák magokat. Párában a' Gu-bernátor gyalog járt: előtte szekerszét hor-dozó két káplár; utánna tiz vagy tizenkét haditiszt. A' Püspök fényes gyaloghintó-ban hordoztatott: mellette két inas; után-na végtére az a' Klerikus-is gyalog hintó-ban, a' ki a' hoszszu ruhája végét hordo-zá. Szint ezen városban az Afzszony-sá-gok hálóban hordoztatnak Amerikai, vagy Afrikai egypár tsatlóftól: hogy pedig az afzszony igen meg-ne rázódjék, négy vagy hat leányzója közel járván, tartogattya. A' Templomban ezek tzifra szőnyeget te-ríttének: arra az afzszony le-ül. — *Flu-men Januarii* Jánvárius vize, nevezetés Bráziiliai város. Annak körülette fok a' vár: a' Tárfaság Collegiomából tizet, 's többet-is lehetett szemlélni. De azokról azt szokták mondani a' Lufzitánusok; fok a' Kalitka, kevés a' madár; az az: fok a' vár, kevés a' katona. A' boldog Afzszony képei-előtt, mellyek meg-világosíttatnak, estve énekelnek. Bráziiliában, 's Lufzitá-

niában a' városokban szokás-szerént napnyugott-táján a' Lorétomi Litánia énekeltetik, 's az énekre azok felelnek, kik ellenben-által laknak. Brákárában szép rendben járulnak az ájtatofságra a' Szüz Anya képe elejbe, melly a' Jesuiták' Collegioma tornyán láttatott. A' Templomok fetétessek. Ezen homályofság-miatt a' mi azokban drágáb, nehezen szemléltetik. A' hol gazdagabbak a' Templomok, az öreg oltár a' falakkal-együtt arannyal vagyon tellyességgel be-tapasztva. Ablakok egyik-felől lintsenek; vagy fából állanak (ugy tettszik azt akarja jelenteni: farostélyből) mert az üvegritka. Midön a' Matogrossói bányából Párába arany por vitetik, az gyűszű övekbe rakatik, 's azzal övedzik-fel magokat egyéb ruha-alatt az emberek; fegyveres emberek késérik. Madeira vizén hajónak hosszu keskeny hajókon: hogy a' köszik-lák-közt könnyebben el-tsuszhasanak. Néha ki-is kell szállani, a' hajót ki-huzni, 's a' szárazon addig vinni, míg az alkalmas hajózásra ismét a' vízbe nem taszíthattyák. Láttam 1755-ben, hogy töb' hajó evez együtt az ellenség-miatt: mert körül-belül jár a' Murás nevü ellenkező nép, melly a' hajókra gyakran nyilakat röpítt. Az illyen mindenik hajóban harmintz az evező, 's töb'-is, valamint azon hajókban-is, mellyek az erdökre járnak gyümöltszedezésért. A' kik a' hajó orán ülnek, a' hajózásban nagy mesterek: ezek mutattyák

az utat. Ezek éneket kezdenek, 's a' többi valahányszor együtt meg-huzza az evezőt, utánna énekel. Az evezők nem hosszabbak öt tenyérnyinél.

Az a' nevetlen író, ki Brásziliáról ezen tudósításokkal szolgál, ad-elé leveleket is; a' többi-között azt, melly Prágából adatott, 1785-ben, Februáriusnak 19-dik napján. P. *Przkrill* Károly haláláról, kárvalló üldözésekor, a' Juliánusi tömlötzben nyomorgott. 1773-ban a' Hradétzi, avagy Königrátzi Kollegium Rektora, azután a' Seminárium Prefektusa volt. Az említett városi Püspök igen kedvellette, ki érette Isteni szolgálatot tett, és az életét le-iratta. 8-dik Jánúariusban adta-ki a' lelkét. Goában Teológiát tanított, 's ugyan azon városban a' többi-között meg-irta a' Kánáriai nyelvre oktató Grámmatikát-is. Le-irta Góa városát, ki-kötő partyát, a' Napkeletiek szokáit; a' szent Juliánusi tömlötzben Görög Grammatikát készített. *Pelzels Boemische, Maehrische, und schlesische Schriftsteller aus dem orden der Jesuiten. Prag. 1768.*

BRUNO. Az Aisztai szent Püspöknek Brunónak könyveit így hirdeti a' Romai napitáriró *Giornale Ecclesiastico di Roma. Tom. 4. p. 306. S. BRUNONIS Astenfis Episcopi Signiensium, et Abbatis Montis Cassini opera in duo Tomos distributa, aucta, et adnotationibus illustrata, Regiæ celsitudini Caroli Emanuelis, Pedemontii*

Principis ect. Dicata. Tomus primus continens expositiones in Pentateuchum, in Librum Job, in Psalmos, et in Cantica Cantorum Romæ ex Typographia Joannis Zempel. — P. *Bruno Bruni* a' kegyes Iskolák' Szerzetesse, ki Turini szent Máksimus munkáit igen helyesen ki - adá, ki - bortsáttá szent Brunónak Signi Püspöknek Írásit-is. Sz. *Bruno* a' 11-dik században világosíttá az ő szentségével és tudományával az A. Sz. Egyházat. (Ásti, Piemont városa.) Ott született szent *Bruno*, A' Zsoltárok nála első fordításbéliek, és Italus nevűek, mellyeket V. S. Pius engedelmeből most-is énekli Romai Sz. Péter Basilikája, és a' Mediolánumi szent Egyház. A' Sz. Atyának stílusa, (írása módja) semmi bárbáriefel sem fekélyes; hanem hasonló minden egyéb' Sz. Atyákéhoz; kiknek olvasásában igen forgott vala; főképpen szent Ambrus, és szent Ágoston könyveiben; a' kiktől még - tanulta 's fel-vette a' méltóságot, édeséget, és ke-netetséget. A' Sz. Írás' fejtesében el-nem hadja a' betü - szerént - való értelmet; de többet forog a' titkos értelem-mellett mégis. VII-dik Sz. Gergely ezen Sz. Brunót valasztá a' Romai Gyűlésben a' Berengarius-ellen-való vetekedésre. Arról a' Gyűlésről és vetekedésről tudósíttás adatik az A. Sz. Egyház történetiben.

BRISZSZENUSOK A' Bosnyaiak, kikhez a' Magyar Országú új-lakokban Horvátok egyesültek,

egyesültek, Bosner, és vasserkróbot nevet nyertek. Ezek ott laknak, a' hol az előtt a' Bifsenufok voltak; kiket *Pray* Differt. 7. Annal, p. 169. egy azon néppé tesz a' Pátsinatsit, vagy Petseneg nép rélzével. Ezek Moldvát lakták, Kazar nevü Kománok, ésigy Magyar vérü eredetüek voltak. Külöwbféle Fejedelmektől, Mofon, Tisza, Garam, Zsitva, táján lakó helyeket nyertek; fokban közülök országos nagy Tisztseget-is viseltek. (1192-ben Mog, vagy Mock Palatínus, Bátsi Gróf; 1216-ban Och, udvari, és Bifsén nevü Gróf; 1339-ben Bifszen György Hatvant Károly Királytól nyeré) A' Katonák-között az első Rendekben vitézkedtek *Proculcátor* hivatallal. Bonfinius öket gyors lovasoknak, bajzos, szakállos, hoszszu ruhás vitézeknek írja lenni. *Decad.* 2. L. 4. Ezekből, úgymond *Liszthi* Veszp. Püsp. in marg. Bonfin. észre vehetni, hogy a' Magyarok ruhájának az előtt más formája volt. Midön Európába szakadtak, Afsiai módra bokáig ért a' ruhájok; a' kurtított az Európaiak példájából szerzék-bé. Midön az Ur nép a' Patzinákat meg-győzte, úgymond Konstantin, a' meg-győzött rész, melly magát az Uzok hatalma-alá botsáttá, az ő hoszszu köntösét térdig el-mettségte.

BLÁSKOVITS András, néhai Jesuita, nagy tudományu Papi személly 1776-ban illy Könyvet készített a' Szávai Pánóniának Andantonium nevü közönségé-

röl. Dissertation. Pars I. occasione recens eruti marmoris ab Andantonensi Pannoniæ Saviæ Republica. Imperatori Trajano Decio olim dedicati concinnata. Zagrabia. 1781. A köre mettszett Irás e' következendő. Imp. Cæs. C. Melsio Quinto Trajano Decio. P. F. Aug. P. M. R. Pot. Cos. IR. P. P. Respubl. Andant. D. D. Imperatori Cæsari Cajo etc. Pio, Felici, Augusto, Pontifici Max. Tribunitiæ potestatis. Consuli iterum, Patri patriæ, Respublica Andantomana, Dicat, Donat. Nagyon megditsérték ezen Könyvet a' Lipsiai Tudósok, 1782-bén. A' kö a' föld-alatt találtatott 1758-ban, a' Templomnak újjittáfakor. Minthogy pedig Zábrághoz nem igen meszszire, ad secundum a zagrabia lapidem, Stenevetzben, máskep' Suffed nevü helységben találtatott az említett Kö, és Irás, nagy tudománnyal megmutattya hoszszasan az Iró, a' régi utazók', és egyéb Irók Könyveikből, hogy az Andantonia nevü városnak, és közönségnek *Stenevetz* határán kellett fekünni. Azt a' Régiek *Dantoniának*; Ptoleméus pedig egy betü által tevésével *Audantoniumnak* nevezé. A' várost Attila rontotta-el; úgymond. *Stenevetzben* töb' régi maradványok vetődnek-elé az ásás-által. Andantonnak alkalmazásával le-iratik Sz. Quirínusnak, ki Szábáriában szenvedett, és szent Irenéusnak, Szeremi Püspöknek mártiromsága. a p. 44. A' 2-dik Könyben, vagy Dissertá-

tzióban, hogy magányosnak ne láttassék lenni az Andantonai közönség, több' ily Respublikákat számlál-elé az Író, mellyek az ő módja-szerént othonyos törvény-szerént éltek a' Romai Tanátsnak, vagy Imperátoroknak engedelmekekből. p. o. ilyen Respublica volt a' Pánormusi, a' Lávikai, 's a' t. — A' 3-dik Dissertatzió De-tzius Tsászárról, ki Filep Ts.-után Urunk 240-ben lett Tsászárrá. — Le-iratik De-tzius kegyetlen üldözése; 's a' t. nagy tudománnyal. Meg-volt Magyar Országban is a' Respublikáknak némelly városokban *némelly* tulajdona. p. o. Lötsén. Óvár azon jussal birt, a' mint a' petsét-nyomóján lévő irás mutattya. „ Sigillum Reipublicæ Ováriensis. “

BOGDÁN. Uhlán fő Hadnagy (M. Hirm. 1794. Apr. 18.) leg-nagyob' eszköz volt azon öt ágyuknak, és két puskaporos szekereknek el-vételében, mellyeket Mártzius 29-dik napján vesztett a' Frantziáság. Ezen vitéz hazafi az említett nap előtt harmitzad magával 14 Frantziákat, 's egynehány szekereket fogott-el. Egyen a' szekerek-közül pénz volt, mellyből Koburg Hg 80. aranyt adatott a' Legényeknek; Bogdán Hadnagynak pedig megígérte, hogy el-nyereti vele a' Terefia Rendje Kis Keresztyét. 's a' t.

BRUCE. Angliai utazó Abiszszinában. Fel-találta 1770-ben az Egyiptusi nevezetes Nilus vizének eredetét; avagy azt a'

kutat, mellyből ki-fakad. James Bruce Reise nach Abyssinien. — Mit kellyen erről a' találmányról itélni, ki-tettség itten (L.) Lobo irásából. —

A' melly kutakból egy kis dombon ered Nilus, úgymond Bruce, az kettő: egyik nagyob' a' másiknál, örültem, tapasztam, hogy a' mit olly fok esztendeig fokban heába kerestek, én egy Britániai közönséges ember hoszszas utazásom-után fel-találtam. Ittam abból, 3-dik Györgynek, Angliai Királynak, Katalin Tsászárnénak, és a' közép tengeren viaskodó táborának egészségekért. Nilusnak fő kutforása három lábnyi az által-érőjén egyik karimájától a' másikig: tiszta a' vize, nem gazos, nem látni, mintha fel-forrana: 5-dik Novemberben, 1770-ben két hüvelyknyire állott a' karimáján alól; semmi nevedését sem vettem-észre. Ettől, Nilus másik forrása délről nyugat-felé tíz lábnyira vagyon el-távozva. — Hogy az elébbieket ne említsük, az utóbbiak - közül ezek kerestek Nilus eredetére Abiszszinában: Kozmás Remete; El-járt Aksumig, de Nilusnak eredetét el-nem érte. A' Portugállufok - közül, kik Abiszszinába járultak, se Kovillán, se Limai Roderigo, se Gáma Kristóf, se Mendez Alfonsz Nilus' eredetét nem szemlélték. Paez Péter Jesuita hagyott két szakaszú könyvet a' Miszióról. Azokból Kerker, és más egy Jesuita tudósítást eresztett-ki Nilus eredetéről. Én

(úgymond Bruce) levelek-szerént el-olvas-tam Paez Péter irását, de Nilus eredetéről semmit se találtam benne. Kirkernek irásából-is észre lehet venni, hogy Paez Péter annál a' forrásnál nem volt. (Ismét *Lobo* irásába tetsék tekénten.) Hajling Péter Lübeki Protosztáns Miszszionárius el-ment Abiszszinába, de nem tudatik, mit talált-fel. Nilus az ő forrása helyétől egy motsáron megyen végig: Guttónak lapos helyére érkezik; huz mér földön által-es-vén, sok forrást és folyó vizet vesz magához. Tzána-tón által-esik, úgy hogy szinét meg-nem változtattya; sem a' tóval egybe nem egyeledik. Dara Tartománnyába be-foly; azután Begember, és Amhara-felé; de attól hatvan mért földnyire távul lévén, Gójám tartományát bé-keríti. Itten mélly, és sebes kezd lenni; ok már ezen tájon benne a' *Krokodill*. Gorgas határit mossa, két száz nyoltzvan lábnyira le-omlik a' hegyekről: Sennár városába szalad: öszve-egyesül Tacazze, és Aftaborás vizével: bé-száll Bárbariának, avagy Dongola országának első városába Kortiba: Moschóba érkezik: hetedszer esik-le a' hegyekről Jan Adelnál: Egyiptusi Ibrim, és Deir örízet helyekhez érkezik; nyoltzadszor hull aláb'; 's végtére Egyiptust által-futtya.

Méltó észre-venni Brucének vizsgál-jöveteléről-való egynehány tudosított (Nilusnak, és Dongola országának táján) *As-*

sa Nagga az északi Szélefségnek 30 és 19
 alatt fekszik. Meg-mertem, 's úgy talál-
 tam. Novembernek 14-dik táján reggel hét
 órakor *Assa Naggát* el-hagyván, egyene-
 sen Éjszak-felé utaztunk. Huszon egy mér-
 földet meg-halladván *Vaadi* és *Halboubnál*
 egynehány *Acacia* nevű fa-alá hengered-
 tünk (sok ilyen fát emleget *Bruce* a' mer-
 re járt. Nem különös nemű kökényfa
 volt-é? vagy nem korona fa-e? *Robinia*
Pseudoacacia.) Itt bennünket pompás egy
 tekéntetnek tárgya félelmes álmélkodással
 meg-töltött. Láttunk ime egyszerre nyug-
 gat felől temérdek sok és magas homok-
 ofzlopokat. Azok egymáshoz itt közeleb',
 amott távulab lévén, hol gyorsan, hol
 méltóságos lassúsággal forgának: néha fe-
 lénk rohantak, 's mintegy fenyegettek,
 hogy majd majd el-temetnek: potyogott-
 is reánk egynehány homokfürt; néha pe-
 dig szemeink-elöl el-enyésztek; 's a' felhő-
 kig kerekedtek: egykor a' tsuttsok vált-el
 az allyoktól, máskor félig szakadt-el a'
 homok-ofzlop, mintha az alfél a' felféltől
 ágyuval lett volna el-pattantva. A' déli
 szél vízsza-voná őket felénk, 's az én lel-
 kemben ugyan olly félelmes indulatot hagy-
 tak, hogy az álmélkodással egybe keve-
 redne. Heába szaladtunk volna; a' leg-
 gyorsab' ló vagy hajó ki nem szabadítha-
 tott volna minket ebből a' veszélyből.
 Sánta voltám, a' tevék killeb' ugrottak,
 alig tudtam vízsza vezetni őket az álló

helyekre. *Idris* egy társunk imádkozott-is a' Felséges Istenhez, babonáskodott-is: az *Ismael* Török feddette, és mintegy más babonára intette, mondván: hogy csak a' *pufztai* Arábia-béliek tudják babonával az homok-oszlopokat meg-állítani. Ez a' pufzta a' *Beni Koreisch* nevü szelédeb' Arabokhoz tartozandó, kikről az mondatik: hogy a' Karaván tárfaságokat nem bántyák. Ez nap lassan ballagtunk, lábaink sebesekek, és dagattak voltak: el-kedvetlenedett az egész tárfaság, az *Idris*t ki-vé-vén. Dellest négy órakor el-enyefsztek az ijesztő homok-oszlopok. Estére *vaad* Dimokéára érkeztünk, és ott háltunk: másnap fel-ébredvén, a' homok-alól bújtunk-ki: mert az éjjeli szél abba temetett bennünket. Ez a' történet még annál-is inkább el-kedvetlenített, 's ijeszgetett bennünket, az emberek morgottak, vizünk igen fogyott: 15-ben el-hagytuk *Vaadi* Dimokeát; *Vaadi* del Anidra érkeztünk. Ismét elé-kerültek a' homok-oszlopok, nem láttattak olly nagyoknak lenni, mint a' tegnapiak voltak; de nagyobb' volt a' számak, 's fényes erdők gyanánt tűntek a' szemeink elejbe. Fel-borzadott minden ember, itélet napját vélték elé jötnök lenni. Kérdém *Idris*t, ha illyet látotté már egynehányszor? Igenis, úgymond; de soha se retteneteseb' állapotban; leg-főképpen pedig meg-ijedt a' levegőnek verhenyes tekintetétől: mert az a' *Simumnak* (az el-lankasztó szélnek)

a' jele. Kérem, hogy az emberek előtt a' Simumot ne emlegesse: ne hogy igen felháborodjanak az ijesztő várakozás-miatt. Dellest öt órakor el-hagytuk *Vaadi del Ane-det*: az homok oszlopok el-enyésztek; megörültek azon az emberek; de az öröm nem tartott fokáig. Idris engem 's velem együtt az embereimet meg-intette, hogy, ha a' *Simum* érkezik, eszenek azonnal artzájokra, szájokat szorítsák a' földhöz, 's a' meddig tsak lehetséges, levegő eget magokba ne ereszsenek. Hat órakor-meg-állottunk egy kis kősziklánál, a' homok hátán, fa, fű nélkül: tevéinknek egész éjszaka nem volt mit enniek. Ezen hely neve Ras El seah; a' Bischároknál pedig *El-mouth*, az az, *halál*. Abból nem jót jövendöltünk. Azt 16-ban el-hagytuk, egykevesé vigab' volt a' népünk. Egyszerre, midőn 11 órakor a' Chigre kősziklának tetejét szemlélgetnök, 's oda sietnénk, remélvén, hogy friss vízzel majd jól lakunk, fel-kiált Idris: *Simum*; tüstént borúlyatok-le. Láttam, hogy a' keleti dél-felől jön egy felhő, az olly színű volt, mint a' szivárványnak piros része, sűrű nem volt, 's mint egy 12 lábnyira láttfszatott a' föld színétől. Alig volt időm a' le-borulásra, már-is meg-tsapta az artzámat a' melege. Feküttünk borúlva, mint a' holtak; egy darab idő-múlva mondá Idris: a' *Simum* el-takarodott, 's valóban a' pirosforma gőz el-tűnt; de lengedezett a' vékony levegő

fuvattya, melly rekkenő fullasztó módra meleg és forró volt. Erzém, hogy a' *Simum*nak valamelly részét bé-szívtam, 's *asthma* nevű fulladékos nyavalyát kaptam, mellytől két esztendő múlva szabadultam meg - azután olasz országban a' *Poretta*i fürdőben, a' hol egynehány hónapig tartózkodtam. Az egész népem tellyesféggel kedvetlenné lett; már tsak futtogva beszélgettek; öszve hívtam őket, meg-mutattam nekik az artzámat, melly annyira fel-dagadott, hogy szemeim alig láttszanánakki: látták dagadt sebes, véres lábaimat, ösztönöztem őket, hogy magokat el-ne hadják: meg-nem halnak szomjan, *Chigre*-ben majd tömlőjüket ismét vízzel megtöltyük: mindeniknek egy tséztéske vizet adattam. Azt bizonyították, hogy én miattam töprenkednek leg-felettéb: ösztönöztek, hogy teveháton utazzak; de arra nem hajlottam: mert a' mennyire kitelhetett, sajnállani kellett a' tevéket. A' *Simum* tartott azután-is; el-gyengített bennünket tellyesféggel; noha olly tsekély volt a' Szellő, hogy a' levelet se hajtáná fel a' föld-ről: öt óra-előtt el-állott egészlen a' *Simum*, 's éjszokról friss Szellő érkezett; de hamar vége volt annak-is. Accabába jutánk fél mértföldnyire a' kuttól: köves volt körül belül: gyepet éppen nem láttunk. Tevéink a' hegyes köveken-való járásban meg-sántultak. *Chigre*, kis ollyan völgy, mellyet kopasz kősziklák környékeznek. Tíz it.

ten a' kut: a' job' izü viz a' felső Kutban találtatott; de tisztátalan volt: teli földi vizi rút állátotskákkal; mikor ittuk, pamuk-rongyon kellett a' szánkba által-eresz-tenünk: hogy a' férgeket vele együtt meg-ne igyuk. A' kőszikla-felett sok fogoly madarat láttunk, mellyek talán csak a' kukatzokkal éltek: nem löttünk reájok: hogy észre ne vegyenek a' vándorló Arabok. — Tevéknek két portziót adtunk: meg-förödtünk. A' viz hideg volt: mert a' kőszikla' árnyéka a' napot oda nem ereszté. Egyebeknek használt; de közülünk kettő, ki éléb' ki-utób' meg-halt. — Ismét homok-oszlop, ismét *Simun*, utób' olly nyomoruságba essem, úgymond *Bruce*, hogy gyűjteményimet, az értzekeket, kövesült takarmányimat, óráimat, nézető negyedemet, láttató hozszú tsömet el-kellett az uton vetnem, és hagynom, Bálbeki, és Pálmirai rajzolásimmal-együtt. A' tevém már csak ötre olvadtak. — El-be-széli végtére mikép' érkezett sok nyomorgási-után Káirba; mikép' kerültek-viszsa el-hagyott jószági: mikép' jutott Maszsziliába.

BUZÁD. Sklavóniai Bán. 1226-ban; el-hagyván a' világi forgandóságot, szent Domonkos szerzetébe vette-magát. Ferrari Sigmond, ki a' Magyar Dominikánusok Történetit ír-le, Buzágnak Dominikánus korában irt ezen levelét említi: Buzad quondam Banus, nunc vero ordinis

prædicatorum Frater minimus, salutem in Sion, et gloriam in Jerusalem. — Literas præsentis Prioris nostri sigillo studuimus roborare. Anno gratiæ, 1233. Datum apud Pesth XVI. Kalend. Martii. Midön a' Tatárok 1241-ben Magyar Országat el-rabolnák, a' Ház Elöljárója, Priorja, egyéb' szerzetes tárfaival - együtt szaladni kezdének. *Buzád* (Frater, quondam Dux) kérte őket: hogy ő a' meg-maradandó Hivek' vigasztalására othon maradhafson; azonkévül-is, úgymond: öreg ember lévén, ha a' Tatárok meg-nem ölnek-is, ma holnap meg-halok. Engedtek: meg-maradt a' Kalafstromban. A' szegényeket tehát, és ügye fogyottakat, a' kik el-nem tudtak szaladni, békeféséges türésre ösztönözé, 's egész addig, míg bé nem rohantak a' Tatárok, artzra borúlva imádkozván, és könyvezvén, kereszt módra ki-terjesztvén kezeit, a' Templomban, az oltár-elött feküdt, és így a' gonoszoktól meg-öletett. Pronus in oratione, et lacrymis in Ecclesia in modum crucis extensus. Wagn. Illustr. Familiæ. p. 9.

C.

CAROLL. *) 1788-dik esztendőben, azok a' Népek, mellyek a' Nagy Britán-

*) Lásd Mkház. VI. Szakasz Schöpf. - Baltimore 's a' t. p. 157. —

niától el-szakadtt Amerikai Angliában hat nemzetnek neve-alattismértetnek, és Akádiát, Marilandos, Penfilvánia nagy részét foglallyák magokban; el-hagyták a' külömbféle eretnekségeket, mellyek-után az-előtt jártak, és vizsza - tértek a' közönséges A. Sz. Egyházhoz; minekutánna 25-dik Oktobertől fogva öszve — szövetkeztek arra, hogy vizsza-térnek az Attyok' vallására. Ki-végzették, hogy az-eránt adott jó tanátsot meg-köszönik *Mahotiéri Touneliernek*, Frantzia igen derék Miszsiónáriusnak, 's egyező akarattal protestáltak, tudományt tettek, hogy tellyes végezések és szándékok az, hogy vizsza-térnek az Apostoli Romai közönséges vagy Kátholikus vallásra, melly az ő Attyok' vallása volt; következés képpen, hogy ők kívánnak egy Kátholikus Püspököt, ki a' hat Nemzetnek Primásza legyen. El-végzék, hogy az Apostoli szent Székhez folyamodnak, Primás - Püspök kéréssel, ohajtván szerzetefeket-is, nevezet - szerént Kaputzínusokat, hogy Klerusza legyen a' Püspöknek. — Túdosíttatván ő Szentsége, és örvendezvén a' Nemzet' buzgóságán, 1789-ben, 6-dik Novemberben ki-adott Bül-lával fel - állíttá Báltimóre Városában az új Püspökséget; oda engedvén most elő-ször az első Püspök' választását a' Kátholikus Egyháziaknak, kik Márilámban valának, és magának a' szent széknek tartván a' választásitégyéb' Püspököknek nem

tsak Báltimóre, hanem egyéb' várofi szé-
kekre nézve-is, mellyek fel-állítandók.
A' váláasztó személlyek huszon hatan va-
lának, a' kiktől huszon négy vokfal *Ca-
roll* János Ur, azon Miszsziónak Superiőr-
ja váláasztatott. (néhai Jesuita, ugy tett-
szik) A' váláasztott Püspök minekutánna
Romából vette volna az ő meg-erősítetté-
sét, és az ő Bulláját, London városába
ment. Ezen városban vásárnap 15-dik Au-
gusztusban (1790-ben) fel-szenteltetett *Wal-
mesley* Károlytól Rámai Püspöktől. (in
partibus) Ezt volt akkor a' leg-öregebbik
Apostoli Vikárius Angliában. Nemes *Weld*
Tomáso kérésére a' fel-szentelés véghez-
vitetett azon *Urnak* *Lotvorth-vári* szép
kápolnájában. *Baltimore* kis város; az volt
az -előtt első helységek a' Kátholikusok-
nak *Marilánda*ban: azt *Milord Baltimore*
fundálta, kinek a' nevét-is viseli. *Bál-
timóre* Úr tudniillik *Marilánda*ba hordozós-
kodott, midön első *Károly Király* azt a'
Tartományt szápta -ki folyamat-helyül
azon *Anglusok*nak, és *Hibernia-béliek*-
nek, kiknek meg-engedte az *Anglus Nem-
zet* az ő Kátholikus vallásoknak szabad
gyakorlását. Sokan követték mind az *Ang-
lia*, mind az *Irlándia*, vagy *Hibernia-
béliek*-közül a' példáját, remélvén a' ten-
geren-túl a' nyugodalmat; de oda-is el-ha-
tott az üldözés. Mindazáltal a' Kátholi-
kus vallás *P. Vithe* *Andrásnak*, *Angliai*
Jesuitának szorgalmatofsága -által, melly.

hez hozzá járult egyéb Jezuita Misziónáriusoknak fáradságok, az új lakban 1632-dikben épen 's erősen meg-tartatott az utolsó támadáskor nem tsak Báltimorénak, hanem más szomszéd Kastélyoknak lakóiban-is. Azért meg-is érdemlé az első Püspökséget; de a' Primás titulus meg-nem adatott. Caroll Püspök Ur az ő fel-szenteltetése-után el-ment az ő Püspökségébe, világi és Szerzetes Papokat, Orfolyita, 's Teresia rendü Apátzákat-is vévén oda: hogy szerzetes Házakat fundállyanak, mind a' férfiak, mind a' fejer személlyek' számára. *Giornale Ecclesiastico* di Roma 23. April. 1791. Ki-adatnak tudniillik Romában esztendőről esztendőre *Giornale Ecclesiastico* név-alatt a' külső-belső Könyvekről, és egynehány történetekről olaszúl irt Tudósítáfok. Abból adám elé a' Carol Püspökről való tudósítást. Szint ottan olvassuk, hogy egy ditséretes Könyvet adott-ki az hitetlenek-ellen COSTA József.

COSTA Giuseppe Maria, de Religione adversus Incredulos. Bologna 1788. szint ottan tudósíttatunk MOZZI Lajosnak ezen könyvéről: ötven okok, a' Kátholikus vallás Igafságáról. *Cinquanta Ragioni*: in Bassano. Ezen okokra nézve tért-meg a' Brunszwíki Hertzeg a' Lutránusfágból. Itt olvassuk, az említett Giornálében tudniillik: hogy PÁDVAI SZ. ANTALNAK életét új tudósítáfokkal adá-elé, és új erősítéfekekkel Azevédó Emanuel, Velentzé-

ben, 1788-ban. Ki-teszi a' Summáját. *) — Ottan dorgáltatik Tamburínus Ticini avagy Páviai Német, 's Magyar Collegiomi Professor az ő Prelektzioi és egyéb gonosz tanító könyvei-miatt; újjító, lármázó, átkozódó: gyülekezet, és szent Atya hamisító, a' R. Anyasz. Egyház ellen fő nyelvelséggel gonoszkodó. Boldogtalan tanítványok, kik illy gonosz tanítóknak, és gonosz példájú embereknek kezek-alá estek. I pericoli, che ai studenti sovraffano dalla perversa dotrina, e cattivo esempio de lor' precettori. Azon Giornale Iróban ditsértetik *Sacrell* Gáspárnak, Orátoriumi szerzetesnek az Anyasz. Egyház Történetiről irt fok szakaszfa. Már leg-aláhufsz a' Tómus: — magasztaltatik *Valsechi* Antalnak Dominikánusnak Wolter és egyéb pogányos újjítók-ellen irt Könyve. (Egerben is ki-nyomtattatott, in 4to. fl. 3 $\frac{1}{2}$. Ottan Curdistánról ezen tudosittást olvasok.

CURDISTÁN. VI. Pius P. idejében ki-adta a' Romai Propaganda Gyülekezet a' Romai Catekismust azután *Curda*, vagy Kurdistán nyelv Grammatikáját, és szótárját, mellyet készített *P. Gárvóni* Mihály Dominikánus, Apostoli Exmisionarius Kurdistánban, Mesopotámia, és Per-

*) AZEVEDO Különösen a' 3-dik Könyvben azon Szentnek mindenféle tsudatételit írja-le; és azokat a' Kritikának mindenféle ereje-szerént meg-visgálván, a' hitetlenek ellen meg-erősíti.

fia táján a' Török-alatt jobbára, de a' Persához-is tartozandó, részére nézve. Száz ezer ottan a' Keresztyén; de szakadékok, tudatlanok, a' Papjaik alig tudnak olvasni, és írni. Azon **GIORNALE** említte azt-is, hogy az elébbi potrohos Enciklopediát, melly a' deisták munkája, újjal tázfolyta-meg *Bergier* Paduæ Tom. 1. grandis. *) Azon Giornálének VII-dik szakaszában *Ricci*, (kinek Gyülését megtiltá, 's igen sok gonosz mondásokban kapta *VI. Pius*, Rl.) Exepiscopusnak hirdetik lenni.

CARVALLO, vagy Pombál. Megvagyon Murnak Gyüleményében a' Lusitaniai Királynének Carvalló, avagy Pombál-ellen-való végezése. p. 9. illy igékkel: Eu a Raynha. Per justos motiros — Ich die Königin. Aus gerechten Urfachen. — Én a' Királyné, igaz okokra nézre, melyek előmbe adattak, azt itéltem, hogy az én Királyi szolgálatom el nem szenvedheti, hogy a' Márchio de Pombal továbbá a' Státus sekretáriátuságat, és annak tisztét az Ország' állapottya számára visszelle: azért néki meg-parantsoltam, hogy az én udvaromat hadja-el, és magát a' Pombál nevü városfotskában tartóztassa. — Meg-parantsoltam, hogy külömbféle

*) Ez az a' nevezetes Kánonok **BERGIER**, ki az Antikeresztyének' sok féle déltzeg, ámító Könyveit hathatósan meg-tázfolta.

vádolások.

vádolófok-eránt kérdésre vetéssék ; de magát meg nem igazíthatta. Sőt az ő vétkei tulajdon feleletti-által, és a' tölem parantsolatott környül állásos ki-keresés - által még nagyob' világoságra jöttek, 's még irtóztatóbbakká lettek. Mind ezeket a' minifterekből álló különös Deputátzió - által szorosán meg-visgáltattam. Ezek azt végzették, hogy az említett Markis de Pombál valóságosan bűnös, és példás büntetést érdemlett-meg. Az ő nyomorodott teste, és el-öszült öregsége - miatt meg-engedem, hogy a' tett ítélet véghez ne vitessék ; hanem a' jus-helyébe kegyelem álljon ; úgy, hogy az említett Márkis, (Pombál , Carvalló) ki botsánatért reménykedett, és az ő hallatatlan gonofságit (seine unerhörten verbrechen) megutálta, kegyelmessen a' testi büntetéstől meg-menekedjék, mellyet meg-érdemlett. Légyen úgy ; de olly parantsolattal, hogy hűz mértföldnyire légyen távul az Udvar-tól, míg tetzéfem-szerént mást nem rendelék. Egyetemben azt-is parantsolom, hogy Birói minden hatalom, és törvényes panasz - tevés, melly akár a' Koronám, akár a' finántz Collegiom jusza szerént el-lene állíttathatik, az ő szabadságára eresztessék. Az én alattam valóimnak-is szabad jusok légyen a' szokott Birák - előtt minden kárvallásról, és költségről, melly-be őket az említett Markis vetette, ötet bé-vádolni, és ki-pótolást nyerni. Mert

az én Királyi akaratom az, hogy néki tsak a' testét, és életét illető büntetés engedtefsék-el; de éppen el nem engedem az elégtételt, mellyel tartozik a' vádoló részeknek, és az én Királyi tulajdonomnak. Azért a' vád részek, és az én Királyi Fiskálifim bizonyofsak lehetnek abban, hogy az említett Márkis fámiliája-ellen, nem tsak addig míg él, hanem holta-után is minden hathatós, törvényes segítséget nyernek. Ezen parantsolat-szerént éllyen a' mi leg-föb' Törvény - Táblánk. *Queluzban.* Auguft. 23-dikában, 1781.

CONCINCINAI Keresztyénség. Borgia Úr az Hitterjesztéséről neveztetett Romai Gyülekezetnek Sekretáriusfa a' R. Pápának tudósíttáfi tett 1776-ban 20-dik Januáriusi levél-szerént (Murnál 3. rész. p. 343) a' Kozintzinai Királynak arról a' parantsolat-tyáról, mellyel az ott lévő keresztyének a' rabságból és fogságból fel-szabadítottak. A' parantsolat othon való nyelvből deákra, itten pedig Magyarra tétetik. — Azt parantsollya a' Király minden Elöljáróknak, 's az egész Ország minden vezérinek, és Katonáinak: hogy a' Keresztyéneket, kik ez-előtt az elefánt állatok gondviselésére, vagy a' Királyi, seregek szolgálatyára vettek, azért, mert az ő Keresztyén vallásukat meg-tagadni, 's a' szent képeket meg-tapodni nem akarták; eresszék-el 's légyen nekik engedelmek és szabadságok az ő vallások tiszteletére, ugyan

ezért a' leg-főb' tanátsnak azt parantsollya (a' Király) hogy ez a' végezés minden tartományokban ki - hirdettefsék: hogy ezen Rendelésnek értelme, ezen ország minden várofinak 's faluinak lakofihoz elérkezzék. Azt parantsollya azon-fellül: hogy a' Tartományoknak azon Elöl járóji, és egyebek, a' kiket a' dolog illet, ki ki az ő Tartományában azon foglyoknak számokat szorgalmatosán fel-jegyjeze; 's mentül hamaréb' bé-adják a' Királynak: hogy a' véghez-vitt parantsolat nyilvánágsabban ki - tetsék. Végtere azon el-erelztett Keresztyének a' leg-főb' tanáts-előtt jelennyenek-meg személlyek-szerént, mind azért, hogy magokat hála - adóknak mutafsák; mind pedig hogy ki-tudódjék a' Tartományok' Elöljárójok-által a' parantsolat' véghezvitele. Hirdettefsék ez ki minden hallogatás-nélkül az országnak minden Tartományban. — Adatott a' 3-dik Holdnak 12-dik napján Anni equini. 1. e. 22. April. 1774. (Regis jussu. Bofsiu Scriba Regis ac supremi Consilii.

CUMPF = KUMPF., a' ki Cancelli-
 staságot viselt a' Bétsi politzáj direktzionál, Pofonyban pedig és Pesten hajdan Teátromi Komediás jádzó, és előljáró-volt, október 7-dik napján Bétsben Szégyen-poltzon állott mindenek láttára: mert Páskvillus irás sült reá. Rajta függött ezen tzó: *Paskvillánt*. M. HIRM.

CERVAMTES vagy Savedra Mihály Alkalai Spanyol vitézkedett Szelim Török Ts. ellen Lepántónál. Sebbe esett, Nápolyban tanult, Algirben rabságot szenvedett. 1580-ban öt száz kemény talléron ki-váltatott, anyjának, 's testvér hugának, vagy nényenek költségével. Donkisót.

CHAPPE. Telegraphe nevet adtak a' Frantziák *Chappe* találmányának, mellyet 1793-dikban helyén hagyott a' Gyülés. Annál fogva tudósított lehet venni a' szélekről, úgy, hogy senki egyéb' meg-nem tudhattya a' költöztetés közben annak foglaltatását. Négy öt mértföldnyi meszszeségre vagynak egymástól az eszközök, mellyek-által megyen-végbe a' költöztetés, és azt tsak az igen rosz' idő nehezíti. MH. *)

CSETE István J. T. Szerz. fő érdemü, Hithirdető. Sellyei fiu, élt 1648-diktól fogva 1718-dikig. Minekutánna Trentsében és Bétsben szerzetes készületin 's tanuláfin által-esett volna, Erdélybe küldett azokban a' veszedelmes időkben, mellyekben Apafinak a' Törökkel-való békesége, de Magyar országnak 's Bétsnek színt azon ellenségtől lett pusztítottása a' Katholikus Hitet fogyasztá, P. *Csete* István, holott Jesuita ruhát nem hordozhatott, ne-

*) NAGY GABOR, Nemethi Plébanus Úr Szala vármegyében, *Chappe* Urnál eléb' ki-hirdethette volna az ő különböző találmányá Telegráfját. 's a' t. Mhirm. 7. April. 1795.

vét, öltözetét meg-változtatá, 's Vizkeleti István nevezet-alatt, Egyházi-világi ruhát vévén magára, szakállát pedig le-eresztvén, Lengyel Országon-által, Erdélybe érkezett Gyula-Fejér-várrá; ott mivel hogy az Előljáró betegen fekütt, alig érkezett karátson böjtén, négy nap prédikált egymás-után az ország Gyűlésen jelenlévő Urak-előtt. De ez tsak eleje volt az Apostoli munkát szívesen üzö ember felséges a' féle dolgainak. Erdélyben, és Magyar Országban szüntelen kereste a' Lelkek idvőségét; főkép az ő Templomi álhatatos oktatásával, *predikációjival*, melyeknek irott, 's bé-köttetett, noha bé nem nyomtattatott számok ezer hat száz tizen egyre mégyen. Azoknak egynehányit ki-adá osztán *P. Gyalogi*. Tiz eszten-deig viselte a' Vice Provinciális hivatalt. Kolosvárott Gróf *Apor Istvánnak* segítségével újjonnan talpra állította a' Tudományok' Mindenségét, mellyet *Báthori* Fejedelem Király oda állított. Ezen Kolosvári Akademiának egyéb tulajdoniról tetsék az A. Sz. Egyház Történetit meg-tekénten. 1581-ben, a' 27-dik Könyvben, és a' 32-dikben, melly azon Történetek 4-dik Részében foglaltatik.

D.

DAUN. Atya vitézségének örököfse. A' második Burgus háboruban Austria Daunnak köszöné jobbra-való változását. A' Prágai ütközetkor tellyességgel le-ve-retett Ausfriának ereje : magában Prága városában negyven ezernél töb' zárva tartatott az ellenségtől: már második hónapja folyt, hogy ki nem üthettek Fridrik táborára az ellenek szegezett erős új várakmiatt. Elé-jöve Daun: Kotzenitznél meg-ütközött Fridrikkel; meg-győzte azt, kit addig senki se győzött-meg. Prágát fel-szabadította. Ennek a' győzödelemnek emlékezetére állította-fel Mária Teresia az ő tulajdon nevére a' Teresiai nevezetes Rendet. „ Militar. ordinem Theresianum. “ mellynek függő tzimjét leg-először-is Daun nyere-el. Nagy hasznokat tudta venni Daun a' Magyar Huszároknak ; sőt ő emelé arra a' betsületre, hogy közülök nagy nevü vezérek választatnának. Azok-közül vezette Laudont arra a' méltóságra, három esztendő-alatt, melly idővel leg-felségessebbé vált érdemi-szerént. Daun embersége, igasága, okos késedelmessége annyira betsültetett, hogy Német Fábibusnak hivattatna. A' derékséget mindenkör nagyra betsülte, a' betegeket látogat-ta, vigasztalta, haragot, kevélységet, fe-

tséllést, hánykolódást senki se vett észre benne. Ditseretét így végzi Ferrarius Guido de quinque Imperatoribus: p. 87. „Probus, religiosus, integer, obtinuit, ut qui ad illum familiaris accessissent, viderentur virtutis imaginem videre, tamque excellentem bonitatem in tanto Imperatore non possent admirari satis.“

DIO. DIENES. Dionak, Szitziliai Királynak életét irván Plutárkus, azt említi: hogy Plátót Dio és Diénes Szitziliai Királyok, háromszor vezették nagy tisztelettel Szirákúfa városába, a' végre, hogy a' Fejedelmet, és az ő udvari embereit tiszteséges erkölsre taníttsa. Felválalá nagy örömmel ezt a' tisztet Pláto, volt-is foganattya taníttásának. De az irigyek-miatt azon közben Pláto egyszer eladatott, mászor élete veszedelmében forgott. Az ajándékokat el nem vette, végtére végső veszedelmétől Arkhítás szabaddította-meg. Arkhítás tudniillik érette harmintz evezös hajót, és követeket küldött Szitziliába. Midön Arkhításhoz, és attól haza készülvén Pláto el-butuzna, inté őtet Dienes Király, hogy rolá roszszúl ne beszéllyen; felele Plátó: az én iskolámnak arra ideje nem lészén, hogy felöled valaki ottan meg-émlékezzék. **DIONYS:** Nimirum o Plato, multa ac gravia de nobis crimina apud eos, qui tecum philosophantur, sparges. Tum Plato subridens, ait: ut tanta sermonum penu-

ria laboret unquam Academia, ut tui quisquam mentionem inferat. PLUTARCH. in Dione p. 660.

DUCAS Konstantínus. *Uzi*. — A' Páztinátzítak, *Uzok*, Kumánok, Magyar Atyafiak. (*Pray* Dissert. 6.) Az *uz* nevü Szittyaiakat | Dukás nevü Konstantínus, Urunk 1065-dik esztendejében e' képpen verte-meg. Noha egyébként a' Török terjedése-alatt-is veszteglő, védelem henyélő, jobbára a' Törvény táblák-körül vezérkedő Fejedelem volt ezen Dukás. Az emlétett *Uz* nép az Isteren, avagy a' Dunán hat száz ezerből álló sereggel általütött: Konstantínápolyt utolsó romlással fenyegette. Mert a' Görögös Romai Birodalomnak fő vezérit, kik a' Dunánál ellenek állottak, tudniillik Basiliust, és Bontoniátelt meg győzték, el-fogták: a' Tartományokban pedig fergeteg módra szanaszázt nyargaltak. Illy szörnyü veszedelem sem indíthatta a' Tsászárt; noha országos-dolog-mulató neve került sokaknál, hogy hadi sereget gyűjtsön, 's a' Birodalom kintsét vegye-elé. Követségek, és küldött ajándékok-által akarta az ellenséget le-tsillapítani. De, hogy hogy lehetne illy nagy sokaságnak szemét ajándékkal ki-szurni, 's a' törvénytelen embereket a' garázdaságtól el-gátolni? A' népnek gúnyolásától indittatván végtére, kiment a' városból; de száz ötven fegyveres embernél több' nem késérte. Meg-szál-

lott ezen kis táborával Trátziában. Tsak nem nevetséges dolognak tartatott lenni, illy kised számmal indulni a' temérdek fokaság-ellen. De a' Tsászáron ezen kised fereggel más rendü, és fegyverü hadakozáshoz fogott. Mert minthogy Isten ö Sz. Felségéhez különös ájtatofsággal viseltett (erat singulari in Deum religione. KÉRI in Constantino ad an. 1065. p. 350.) Katona társaival-együtt gyakorta imádkozott, hofszas böjtökett tartott; alázatos ájtatofsággal Keresztjárásokat indított; és e' képpen igyekezett azon, hogy a' Seregek Urának kegyességét ki-nyerje. Megsem-is ejtette ötöt tulajdon reménysége. Az *Uzokat* a' tél, pestis, éhség rövid idő-alatt le-verte, 's így el-velzván, Konstantinusnak engedék a' vér ontás-nélkül-való győzödelmet. *Kuropoláta* azt-is írja, hogy Isteni erő-által, némelly fereg ütött az *uzokra*, midön a' Tsászáron ájtatoskodnék, 's amazok Turzol-mellett táboroznának. Az a' fereg az *Uzokat* mind sebbe ejtette, némellyek el-szaladtak, a' többit a' Tsászáron bé-fogadta, és szántó vető emberekké tette azokon a' földeken, a' mellyeket eléb' rongáltak. *Zonaras* amazokról azt írja, hogy, az *Uzokat*, midön a' dög-halál-is emésztené, a' Bolgárok, és Szerviufok irították-ki.

E.

EFREM. Siriai Sz. Efrem. Urunk 380-dik esztendejében vitetett a' mennyei ditsőségre. (Lásuk az A. Sz. Egyház Történetit, a' 8-dik K-ben) Méltó újjonnan, Könyveinek új elé-adása-miatt, élé-hozakodni Egyházi illy nagy Tanítottól. Sok, és külömbféle könyveinek ki-adásiban az utóbbi időkben ketten fáradoztak fő gondal: *P. Benediktus* Péter, és *Asemánus*. Ez amannak holta-után következett a' munkában. Pater *Benediktus* 1663-ban Fenitziában született: Arab nyelven *Ambarachi* volt a' neve. 1672-ben Romában a' Mároníták' számára rendeltetett Kollegiomban kezdett nevekedni. Tudta a' Zsidó, Szirus, Arab, Deák, és Görög nyelvet. Szerzetes élete, az Isten szavának hirdetése, Miszsiói, érdemi ditsértetnek. Már öreg Korában fogott szent Efrem íráfának fordíttásához; Pater *Retznek*, a' *Jesus Tárfasága szerzete'* fő Elöl Járójának parantsolattyából. Sz. Efrem munkáinak második szakaszát, azután, hogy e' nagy dofoghoz fogott, 12-dik esztendőben végzé; által esett a' 3-dik szakasznak közepén-is: 80 esztendősnél idősebb' lévén, ajtatolsan ki-múlt e' világból 1742-ben. Ki-

adattak Benedek, és Afemán munkájok-
 szerént Sz. Efrem' Iráfi sziriai, Deák, és
 Görög nyelven. — Meg-vallya Sz. *Efrem*-
 is az oltári Szentségben a' tellyes által-
 változáft. S. *Efrem* inter opp. Syro-Lati-
 na hujus editionis in Ezechiel. c. 10. Tom.
 2. „Angelus myfterium innuit non ab ipfo
 „ Sacerdote ex pane fieri posse corpus,
 „ sed alio, hic autem est Spiritus Sanctus.
 „ Sacerdotem itaque velut mediatorem su-
 „ lummodo manus attollere, labiisque pre-
 „ ces et orationes quasi supplicem servum
 „ offerre.“

Tegyük ide más bizonyságokat - is
 Sz. Efrem tanítványából, és a' féle nagy
 érdemü Tanítókból, kik Napkeleten vi-
 rágzottak. Apud Benedictum pag. 5; &
 apud Afemannum Bibliothecæ orientalis
 Tom. 1. — S. JACOBUS SARUGENSIS
 Episcopus S. Ephrem discipulus, Doctor,
 ut vocabatur Oecumenicus serm. 66. de pas-
 sione Domini. „ Ab illo temporis puncto,
 „ quo apprehendit panem, corpusque suum
 „ dixit, *panis non fuit*, sed ipsius corpus,
 „ et hoc edebant, simul mirabantur; ede-
 „ bant corpus ejus. &c. — B. JOANNES
 MARO in Expositione Liturgiæ S. Jacobi
 (apud Benedictum pag. 8. qui ex Nairo-
 no; et Afemanno, Tom. 1.) „ Illa Eucha-
 „ ristix Symbola etiamfi videantur panis,
 „ et vinum; re autem et veritate sunt cor-
 „ pus et Sangvis Salvatoris nostri sub spe-
 „ ciebus panis et vini. — DIONYSIUS

„ Bartalibæus in Commentario Liturgiæ
 „ S. Jacobi ibid. pag. 9. Dextera illa, quæ
 „ in principio limum sustulit, ac transm-
 „ tavit, fecitque Adæ corpus, eadem
 „ **HUNC PANEM TRANSMUTAVIT;**
 „ effecitque corpus Verbi. “ **ELIAS** tertius
 Chaldæorum Patriarcha, in Expositione
 Fidei, apud Raymundum Tom. 2. Litur-
 giæ orientalis. pag. 677. et 615. „ **MUTA-**
 „ **TUR** natura panis et vini in naturam
 „ corporis et Sanguinis Christi. “

Tetsék az Anyasz. Egyház Történeti-
 nek utólsó Könyvére-is vizsgál-tekénteni.
 Imé onnét-is egynehány bizonyság. **RE-**
NAUDOT Tom. 1. Liturg. p. 343. In Li-
 urgia S. Basilii præcipitur: Sacerdos ele-
 vat σπειδίκου. h. e. σῶμα δεσποτικου, Corpus
 Dominicum. = En elevationem adoratio-
 nis caussa. — Liturgia S. **CHRYSOSTO-**
MI in Euchologio **GOAR.** p. 62. „ ἀμφό-
 „ τερα τὰ ἁγία μεταβαλῶν τῷ πνεύματι σε. Utra-
 „ que sancta (= consecrata, oblata)
 „ **TRANSMUTANS SPIRITU TUO** “ —
 In Missali **GOTHICO**, seu Gallicano, Pa-
 ris edit. an. 1729. Mabillonii p. 4. et 300.
 „ Precamur mente devota Te Majestas
 „ æterna ut operante virtute panem **MU-**
 „ **TATUM** in carne, (sic ablat. pro ac-
 „ cufat) poculum **VERSUM** in sanguine,
 „ illum sumamus in calice, qui de te flu-
 „ xit in cruce ex latere. **IBID.** p. 208. „ Qui
 „ tunc aquas in vina **MUTAVIT**, nunc
 „ in Sanguinem suum oblationum nostra-

„ rum vina CONVERTAT. „ S. CHRYSOSTOMUS de prodicione Judæ. „ *Hoc est corpus meum*, dicit Sacerdos. Hoc verbum proposita dona (panem et vinum) transmutat. Τα προκειμένα μεταρρυθμίζει. “

ESTRITUS; más neven Sueno, Dániai Király: BERING 1049-dik esztendő tájáról beszélvén, azt írja: hogy, midőn a' Papok *Estrit* Királynak fertelmes életét megszóllanák, Viz Kereszt napjának előtte a' Templomban őket megkerítette, és kegyetlenül megölte. *Excussa palam non in infulas, et mithras, sed ipsum jam Deum reverentia, et pietate.* pag. 206. Nem állott boszut egyvégben azért az Anya Sz. Egyház; hanem időt várt a' hasznos fenyegetékre. *Wilhem* Roschildi Püspök, az ő idejekori új *Ambrus* (*novus sui seculi Ambrosius* p. 206.) midőn a' Király a' Templomba akarna lépni, Püspöki páltzájával őtet el-ijeszté. Meg-változott a' Király szive: a' penitentzia tartóknak darótzos, gyászos ruhájokba öltözött; „ *Squalorem, que indutus in aditu Templorum, magna poenitentiae confessione, se se projecit.* “ Fel-emelé a' Püspök, és az Isten-nel meg-békélteté. „ *Hunc sui seculi Theodosium non absurde quis vocaverit, qui magnitudinis suæ oblitus; nisi hoc potius fuerit meminisse; et expurgata labe, quam non admissa pulcior, solum non infra Episcopum inclinavit, sed infra Deum; et peccata dum falsus est, pro-*

„ pemodum virtutes effecit. “ Meg-bizonyította igaz meg-térését az ájtatósága. Skániában egy Püspökséget, Tzinbriában kettőt épített, és állított fel. Minden tsunyaságnak fekélyét kerülte tellyes életében: a' tudományokat nevelte; a' nevezetes tudókat Dániába költséges ígéretekkel hivogatta: Bremai Ádányt az Hiftóriának irására fogta.

EMISZSZÁRIUSOK. Hogy a' Frantzia támadásnak az országokra, városokra ki-küldött emberei vannak (Propágandistái) hogy a' Frantziákhoz szíttó tárfokat fogadjanak, már egynehány esztendőtol-fogva nyilvánóságosab'. A' Neuvidi a' többi között 1794-ben Junius' 2-dik napján ezek-felöl e' képpen tudósított. Május havának 25-dik napján nagy tapfolás volt a' Párisi Jakobínus Klubban: hogy Lengyel országban helyesen megy a' Frantzia igyekezet. Im' ottan már *Kozsakovszki*, Püspök, *Ozárovszki*, hadi fő vezér, *Ank-vitz* Marschal, *Zabiello* allvezér fel-akasztottak. El-végezték, hogy *Kosiutsko* segitteesék. Más egy Jakobínus, ugymond a' Neuvidi, 's talán Robertspiernek ama' gonosz inassa, és kémlelője *Jarau* János, fel-menvén a' szómondók póltzára, a' Klubban nagy lármával tsatázott. A' beszéde meg-mutattya leg-aláb', mint kellyen Európában a' Frantzia Emiszszáriufoktól félni. Atyamfiai, ugymond a' Jakobínus ember, vigyázzatok, tartsatok a'

mi Emifzszáriusfinktól: merő gaz emberek, csak bőrök-szerént Jakobisták: belől merő részeges kurvák, a' nemzeti pénznek fetséllőji. Ezek a' roszszak Neápolisban az ő idejeket a' Profeszszorokkal, és Lázáróniakkal töltötték. Az ő politikájok ki-tudódott: 's már most csak a' pénz-után firnak-rinak; Respublikáért áldozzák-fel. Miért nem öltek tehát? Romában! Kárdinális Antonelli Sekretáriusának unokája, és ama 32 fogadott béres Propagandisták mit vittek végbe? mihent látták, hogy őket gyanu éri, el-takarodtak: 's még-is azt rebesgették, hogy ezeret tettek támadokká. Az bizatott reájok, hogy a' népet Romában támadásra indítsák, hogy a' mi győzödelmes seregink, mihent Olasz Országba érkeznek, támadást, és jó barátokat lellyenek. A' rosz emberek a' Nemzetünknek két millió pénzét el-fetséllették; 's most, mikor leg-tehetőbbeknek kellenék nekik lenni, el-szaladnak; nekünk azt irván, hogy Genuába vagy Konfántzinápolyba mennek: utolsó szavok mindenkor ez: pénzt, pénzt. Mit mondjuk egyéb Emifzszárinfokról, kik Európának más udvariban tartózkodnak? 124 Propagandistáink vannak az Orosz Birodalomban: pénzel 12 dolog tévőket tetézünk Berlinben: a' nemzet német Országban mennyit fizet a' kémlelőkre? 's mit vittek-végbe ezek a' pénzvevők? merő jövődő támadást, merő semmit. Mennyi Summát nem

költöttünk, hogy Angliában támadást indítsunk? ülsétek-fel a' titkos ki-adások-ról-való számadást: 60 millio livránáltöb' pazaroltatott-el ottan. Minden utaink ösvényink fel-fedeztettek, az Áktorok árestomba tétettek: 's majd tapasztalni fogjuk, hogy nyoltzfáz ember fog *Botanibájba* Angliából küldetni; hogy a' mi támadásunk' nyaválájából ki-gyógyullyanak. Így szóllott a' Jakobínus *Jarau* a' Klubbán. (A' Port Jakszont a' Mkház 6-dlk szakaszisa emlegeti az *Artur* név alatt.)

ERZSÉBET XVI. Lajosnak, néhai Frantzia Királynak testvére. 1794-ben 10-dik Májusban, Frantziáktól halálra ítéltett. A' nyilván való vádoló tsak két kérdést tett elejbe, 1. Kinek kivnak? Felele: Az én nevem Frantzia országi Erzsébet, Pilippína, Mária Ilona. 2. ki-vagy Te? Felelet: Én a' Király attyának testvére vagyok. Ezen kettős kérdés-után a' volt az ítélet Felöle: hogy gilotinoztassék, = feje el-vágassék; 's ugyan ugy-is lett. Ebben a' fő rendü személlyben a' Keresztyén közönséges vallás szerelme a' jóságos derékséggel egybe volt foglalva. A' számos udvarban magányosan élt: foglalatossága abban állott, hogy a' Vallásnak, és a' jóságos tselekedeteknek gyümöltseit osztogassa. Soha se tartotta magát boldogabbnak, mintsem mikor másokat boldogokká tehetett: a' végre az adakozás felséges tulajdona vala. Fel akart egyszer fogadni
ama'

ama' nagy nevü, és jóságú Párfi Érsekkel, hogy ő az Érsek megyejében lévő szegényeket jobban isméri nálánál: mert én úgy mond, holott az Érseknél többet osztogathatok ki, többeket tehetvén boldogokká, nem tsuda, ha majd minden szegényt ismérék. Ez a' nagy jóságú Fejedelem mindenben védelmezé a' Királynak, mint édes testvérének ügyét; mihent észre vette, hogy a' támadás életét veszedelmebe keveri: el-türt véle minden gyaláztatot, melly a' támadoktól a' fejére áradott: egyedül ő vala a' Királynénak, 's a' Királynak vigasztalója; 's az ő vigasztalásinak fundamentomit a' Keresztyén vallásnak Könyveiből, a' Sz. Irásból vette. A' Toronyi fogságban a' Királyi kisdedit a' vallásnak, és jóságnak tselekedetiben foglaltatá. Meg-ölelte a' Királyt, midőn az ellenségi a' halálos alkotványra vezeték: el-választatott a' Királynétől egynehány héttel előb', hogy sem az megöletett volna; 's a' mi még keservebbesen esett néki, el-szakasztatott a' Királyi kisdeditől, kiket attyok, 's annyok reája bizodalmas könyörgéssel biztak. Május 9-dik napján a' Kontzergeri tömlőtzebe igazított: azoknak, a' kik arról, tudósították, Keresztyén álhatatósággal mondá: fokáig hagyatok szenvedni, de Isten akarattya! Méne osztán abban a' ruhában, a' mellyben találák; hanem foházkodva mondá a' vezetökhöz: ó Istenem! a' leg-kemé-

nyeb' törvény se tiltya, hogy akármi nagy bünös el ne butszuzzon az ő rokonyitól: kérlek benneteket, kérem az egész nemzetet; nem, hogy élyek, hanem hogy testvérem' gyermekitől el-butszuzhassak; őket meg-ölelhessem, mondhasam nékik: — Itt a' nagy fájdalom a' szivét el-szorította. Nem adatott engedelem: le-vettetett a' halálos tömlőtze: 10-dik Májusban kikérdeztetett, a' mint fel-jedzém. A' második kérdés-után vége vettetett az ügyének. Vétkül tulajdoníttatott néki, hogy magát a' *Király* Attya testvéreinek hívá; mintha a' *XVII-dik Lajos* valóban már Király volna. Fel-ment a' gyilkoló alkotványra nagy álhatatósággal, imádkozott, az utolsó szavai ezek voltak: Ur Isten botsáfs-meg nékik. A' Neuvidi 1794-ben 26. Májusban.

EULÓGIUS Schneider, Ripefeldi Schváb. Addig nyughatatlankodott, míg szürke barátból a' világi papok közé nem állott. A' szép nevü tudományokon-való nyalakodás-után, ezen mesterségnek tanítójává lett Bonn városában. Disznódi énekeket irogatott, 's nyomtatásra botsátt: azokért és egyéb tsunyaságiért az Augusztai Könyvbírák méltán dorgályák, ki-rugó, hitszegő, déltzeg ember lévén, fegyereisen-is lovaglott; 's illy Donkifsóti tekéntetü volt, midön a' Neuvidi Író ötet szemlélné. A' Frantzia támadáskor Strasburgba rugaszkodott. Ott Püspöki Vikáriusá lett: végtére hátot fordított tellyes-

séggel a' Papságnak. 's nyilván való vádolóvá lett a' Revoluzió törvény széke-előtt: továbbá a' Revoluzió táborban Commisszárius; végtére, midőn már fel-fuvalkodása, és kegyetlensége leg-fellyeb'-való tetőre emelkedett volna, ez a' vérszopó ember meg-fogatott, és Párisba vitetett. 1794-ben Mártzius 30-dik napján kikérdeztetett, másnap mindenek láttára nyaka vágatott. Mondják, hogy halála-előtt sokat imádkozott. Isteni gondvise-lés! ime a' kik a' Revoluzio-mellett leg-főképpen dühösködtek, magától a' Revoluziótól végeztettek-ki a' világból. Ismér-tem, úgymond a' Neüvidi, 's tanátsoltam néki, tudván sok rosszaságait, hogy tér-jen magába; 's az ő tálentomit az embe-rek' boldogítására fordítsa. Azt felelté: nékem egy újság-író Semmi tanátsot sem adhat.

F.

FALASCHÁN = Meg-tért Zsidók Ethiopiában, avagy Abiszszinában. (EHR-MAN bnschreibung von Habissinien. pag. 89.) Ethiopiában laknak egyéb sok Nem-zetek-között *Falaszán* nevű meg-tért Zsi-dók, a' *Sameh* nevű Tartományban, Kem-mont és Gondár-felé. Fáláscha, avagy Falasján Ludolfnál annyit tézzen, mint számkivetett. Szanaszét-is, de főképpen

Samenben laknak. Vagyon tulajdon fejek. Elég az, hogy adóznak, és régen tértek a' Keresztyénségre. A' Kemmont nép egy azon Falascha részü nép volt néha napján. *Facilidas* országlása-alatt fel-vette a' Keresztyéget. 's a' t. (Igen fetétes ezen Zfidókról a' tudósítás. Semmi bizonyság sem hozatik-elé felölök, a' melly meg-mutatná, hogy vagy Salamonnak, vagy a' Judától el-pártolt Israelnek idejében szakadtak volna vagy amazok, vagy emezek Ethiopiába. Azomban, hogy magok magokról ilyeneket beszéllenek azt írja EHRMAN Bruceból.

FAVORÍNUS. Böltselkedő. Némelly ifjut, ki a' köz beszédben igen örömeft szórta a' régen meg-avúlt szózatokat, e' képpen intett-meg: A' mi régi nagy emberink, Fabrízius, és Korunkánus, sőt még ama hármas Horátziusok-is, kik ezeknél hajdaniabbak valának, tisztán, világosan szokták beszélgetni, 's nem keverték a' beszédbe az Olasz Ország első, a' mint mondják, lakosinak, az Aurunkusoknak, szikánusoknak, vagy Pelásgusoknak szózatit; hanem az ő tulajdon idejek-béli szókkal éltek; Te pedig, mintha Evander Annyához szóllanál, olly szókat pergetz, mellyek a' szokásból régen ki-perdültek; azt akarván, hogy senki se értse, a' mit mondasz. Mondod: igen el-fogta szivedet a' régiség szerelme. Elly tehát a' régi jó erköltsök-szerént, szólly pedig a' mostanyi szózatokkal élven. GELL. Att.

L. C. 10. „ Quibus verbis compellaverit Favorinus Philosophus adolescentem, *Casce* „ nimis, et vetuste loquentem. “ Azon Favorinus így szóla: az eszem íszom fetsélők tisztei avval hánykolódnak, hogy a' vatsora nem tellyes bővségü, míg el-nem hordatnak az étkek akkor, mikor a' vendég leg-job' izüen eszik, 's tüstént job' és töb' helyekbe nem rakatik. Ez a' vatsora virága azoknál, kiknél játék a' Zabálás, és a' vesztegetés; kik tagadják azt, hogy a' szalonkán-kívül meg-érdemli más madár, hogy azt az ember egészlen meg-egye; egyéb madarakból, 's barom fiakból ha tsak annyi fel nem tétetik, hogy egyedül a' fenék tzombjaikkal is jól lakhassanak a' vendégek, meg-vetik a' vatsorát, mint a' féle koldus vendégséget. — Szint azon *Favorinus* azt szokta mondani *Lisziás*ról, és *Plátó*ról: hogy ha *Plátó*nak írott beszédéből egy szót el-tsipsz, vagy meg-változtat sz, a' beszédnek szépségéből azonnal le-vonsz valamit; ha *Lisziás*éből vélsz-el egy szózatot, a' beszéd értelme változik-meg. — **GELLIUS.** — *Fávorinus* asztalánál a' nyájas vendégeskedéskor, *Deák* vagy *Görög Történet-vagy-verfirók* könyvöket szokás volt olvasni. Eléfordult a' *deák* irónál bizonyos szélnek *Görög* neve, $\text{ιάπυξ} = \text{Japyx}$. Kérdék: mi némü szélnek a' neve, és honnét fú? mondá *Fávorinus*: tudva vagyon elég közönségesen, hogy az égnek határa négy: Kelet, nyugat, dél,

éjszak. A' keleti, és nyugati pont változó, és az égnek nem egy azon határára esik. A' déli, és éjszaki határ állandó. A' nap tudniillik se nem egy azon égi ponton kél és jön-elé állandóúl, se nem egy azon estvéli ponton nyugszik-le. A' kikelet és az ősz elején, midőn a' nap egy azon hosszúságú az éjszakával, a' jobbra, 's balra változó napkeleti, 's nyugati pontoknak közép hasítottó határán kél és nyugszik a' nap. — A' melly szél a' tavaszi napkelet-ről fújdogál, annak a' neve Eurus, vagy más Görög neven ἀπηνιώτης; a' Romaiak-subsolanus, napallyai szél; de a' melly a' nyáreleji ponttyától kerekedik, deákul Aquilo, Görögül Boreás névvel jeleskedik. A' 3-dik szél melly a' téli napkelet-felől ered, a' Romaiaknál Vulturnus nevű; a' Görögöknél Euronotus: holott Eurus, és Nótus - között közép szél. Ez a' három tehát Napkeleti: Eurus, Vulturnus, Aquilo. A' napkeleti szelek ellenekben három fúj nyugatról: Káurus, Fávónius, avagy görögül Zephyrus, Eurusnak ellenében. Afrikus, görögül λιβ, Lips. A' déli szél egy, 's Ausfer nevű; görögül νότος; az az nedves. νοτις = nedv. Az éjszaki szél, Septentrionárius nevű; avagy görögül ἀπανετίας Egyéb szelek neveket, különös Országiaknak mondja Favorinus; úgymint a' *Circiust* Gállióból fuvónak jelenti lenni, melly tsak nem egy a' *Kaurus*-sal, és a' Jápigiái széllal. „ Setetes a' tu-

ősisittás a' többiről; Fávörinus sem akart tovább' azokról beszédét indítani: mert, úgymond: a' vendégségben, hogy tsak egy ember beszéllyen, se nem illendő, se nem alkalmas dolog. Apud Gell. L. 2. Favorinus p. 121. In convivio autem frequenti, loqui solum vnum neque honestum est, neque commodum. " Homérus négy szelet emleget: Eurust, Zéfirus, Nótust, Boreást: Ovidiusnak azokról ezek a' versei Metam. 1. n. 2.

Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna
recessit;

Perfidaque, et radiis juga subdita matutinis.

Vesper, et occiduo quæ littora sole te-
pescunt,

Proxima sunt Zephyro, Scythiam, Se-
ptemque triones

Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus asiduis, pluvioque madescit
ab austro.

Most a' tengeri hajók a' köz helyü szelekre-is számat tartanak: a' Sud, West, Nord, Ost kettőztetett, hármaztatott nevezetek-alatt. Rövideden ezek:

Eurus az hajnalról, az Arab, 's a'
Persia tájról

A' Nap nyugtáról Zefirus fúj; Tsúd 's
Mogos Ország

A' Boreást tafzigállya felénk: Délről.
jön az Auster.

FRANTZ Kárvallás a' szigetekben 1794-
dikben, a' Neuwidi 1794-ben, Junius' 13-

ban így ír: Martiniko Szigete Domingo Szigete-után a' Frantzia hatalomnak arany érü forrása Frantz új lakká vált 1635-ben 1726-ban hordattak oda a' Káffé-termő-fák; de nem hozatott kettőnél több. Ezeknek nevelések igen szapora, 's nagy hasznu jövedelmet szerzett az országnak. Ezen Szigetnek alkalmas a' ki-kötő partja; a' Spanyoloknak, és egyéb oda gyülekezőknek számára sok száz ezer mázsa tzuor, Káffé, Indigo, Kákáo, pamuk, bőr vásároltatott bé ezen szigetben, és sok millióval gazdagittá Frantzia Országát. Magában ezen sziget hoszsa tizen hat mértföld; szélessége egyenetlen. — Mártzius 20-dikában el-foglalták az Anglusok. 1795-ben. 's a' t. S. Domingo szigetének Tiburon nevü fokát kéntelenítették viszsa engedni az Anglusok a' Frantziáknak. Mhirm. p. 532.

FEHÉR RUSZSZIAI JESUITÁK. — Fehér Ruszszia Litvániának az a' része, mellyben a' *Polótzsi* vajdaság fő nevü. Ebben az országban mint maradtak-meg a' Jesus társasága szerzetesei, 's mi állapotban vannak fő-képpen 1779-dik esztendő tájától-fogva, méltó érteni azon Fejér Orosz Országnak Püspöki Pásztori Leveléből, és a' következő tudósításokból.

SIESTRZENCEWICZ Stanislónak Fejér Ruszszia Püspökének bizonyosságából tudva való, hogy mind XIV KELEMEN RP. mind VI. PIUS ő szentsége, ki XIV.

Kelemen P. után következett, meg-hagyák, 's nem ellenzék a' Jesuitáknak az Orosz Birodalmi Tartományokban való meg-maradáfokat. E' végtére ki-teszem az említett Püspök Pásztori Levelének emlékezetre méltó részét. — *Epistola Pastoralis Albæ Ruffiæ Episcopi. In Imperio Catharinæ II. Imperatricis, & Autocratricis Totius Ruffiæ — — Dominæ nostræ clementissimæ.*

STANISLAUS SIESTRZENC-WICZ a BOHUS, miseratione divina Episcopus Albæ Ruffiæ, delegatus Apostolicus, eques insignium ordinum Polonorum Albæ Aquilæ, et divi Stanislai, Venerabili Clero Seculari, et Regulari, gregique nostro Romano-latino Catholico per univ-ersum Imperium salutem, et benedictionem.

Cum tantum fuerit celeb. mem. CLEMENTIS PAPÆ XIV. Studium gratificandi Augustissimæ Rufforum Imperatrici, Dominæ nostræ clementissimæ, ut Majestatis suæ caussa Bullam, quæ incipit: REDEMPTOR NOSTER: in Imperii ipsius ditionibus executioni mandari omiserit: neque minus emineat SS. Domini nostri feliciter regnantis Pii Papæ VI. erga eandem Imperatoriam Maiestatem desideriis ipsius obsecundandi voluntas in non prohibendo, ut *Clerici Regulares societatis Jesu* non obstante memorata Bulla in Regionibus Majestatis suæ, *Statum, habitum, et Nomen* retineant; Nos, qui Eidem Augustissimæ Im-

peratrici Dominæ Nostræ clementissimæ, et tot Ecclesiarum in vastissimo suo Imperio Catholicorum nomine et nostro, tantum debemus, ore et *scripto* nobis mandanti, ut supra dictos *Clericos Regulares Societatis Jesu*, nostris, quibus possumus, favoribus prosequamur, præterea ut *continuatae eorum existentiae* prospiciamus: committere sane non possumus, ut in re quæ nostræ facultatis sit, debitum nostrum, et gratum officium desit; et siquidem in his Regionibus non habetur adhuc *Tirocinium*, cum deficiente sensim eorundem Numero exercendis in utilitatem Civium suis ministeriis reddi eos impares, compertum sit, ad impertiendam eis facultatem *recipiendorum Novitiorum* animum convertimus. Hoc sine S. Missæ sacrificio SS. Apostolorum Petri et Pauli peracto, eorumque intercessione pro impetranda coelesti illuminatione exorata, consilio nostrorum Canonicorum albæ Rursiæ in Capitulum coactorum audito, iterum, iterumque legimus Decretum S. Domini nostri Pii VI. die 9. Augusti 1778-datum; plenissime autem, et sine ulla restrictione annuente Augustissima Imperatrice, Domina nostra clementissima, hoc anno, die 2. Martii publicatum, cujus tenor est talis. *Ex Audientia Ssmi* habita die 9 Augusti 1778. Sanctissimus Dominus noster Pius divina Providentia Papa VI. — Szabadságot ad ezen Levelével Pius VI. RP. a' szerzetesek látogatására, visitatió-

jára, 's a' miben jónak itélendi egyengetésére, 's a' t. Datum Romæ in ædibus dictæ Congregationis 15. Aug. 1778. *Stephanus Borgia* Sacræ congregationis de propaganda fide Secretarius. — A' Püspök tehát szabadságot ad a' Novitziátus állittására. Permoventibus nos ad id *gravissimis causis*, nos memoratis *Clericis Regularibus societatis Jesu*, facultatem instituendi Tyrocinii, et recipiendi in suam societatem Novitios, in Domino indulgemus, simulque pastoralementem nostram benedictionem impertimur. ect. Datum *Mohiloviæ* ad Borysthenem, in ordinaria nostra Residentia, postridie festi SS. Apostolorum Petri, et Pauli, 1779.

STANISLAUS Episcopus mpria.

Ignatius Manugiewicz publ. etc.
notarius.

Thaddæus Podleccki, Archivist
sta etc.

Az említett Fejér Ruszsiából azon Társaságnak állapottjáról ezek irattak, a' mint *Murr* elé-adja-deákul Journ. Kunst und Litteratur IX Th. p. 319. Relatio authentica ex Alba Russia, de adventu et commoratione Aug. Imperatricis Moschoviæ, Cathtrinæ II. et Aug. Imperatoris Josephi II. Polocziæ atque Mohiloviæ. 1780. Polocziæ in Alba Russia. Die 30. Maji Augustissima. —

Urunk 1780-dik esztendejében 30-dik Májusban ő Felsege II-dik Katalin Tsászárné, Polocz Városába érkezett dellesti öt óra táján. A' Jesuitak a' jövetelére, a' piatzon, az ő Templomok ajtaja előtt várakoztak (Templomi öltözetben) ott által-utazván a' Tsászárné, meg-intetett Gróf *Czernicew*-által, ki Fejér Rujfsziának Gubernátora, szemeit a' Jesuiták-felé fordította, és azokat, meg-hajtván fejét, kedveskedő tekintettel köszönté; azután egyenesen a' Görögök Templomába méne. 31-dik Májusban *Potemkin* (Excell.) és a' Tsászári követ *Cobenzel* (Excell.) sok hadi vezérekkel-együtt jelen volt a' Jesuiták Templomában a' Sz. Aldozaaton, melly nagy pompával sokáig tartott. Annak vége lévén, maga a' Tsászárné jelent-meg az egész Udvarral, 's azt a' fő Tisztelendő Ur *Powszowski* Fejér Ruszfsziai Sufragáneus a' Jesuitákkal-együtt a' Templom ajtaja-előtt fogadván, egész a' Templomban álló trónusig vezették, magok Templomi öltözeteket viseltek, 's mind a' két rendre állottak. Azután Tiszt. P. *Cerniewicz*, Jesus Társaságának V. Provinciálifsa Lengyel nyelven, rövid, ékes, a' helyhez, időhöz személyekhez alkalmaztatott felmondással tisztelte, köszöntötte a' Tsászárnét, verseket is mutatott-bé, illy titulus-alatt:

„Augustissimæ Catharinæ II. totius Russiæ
 „Imperatrici, Turcarum Triumphatrici,
 „Regnorum Pacatrici, publicæ felicitatis

„ Propagatrici, societ. Jesu servatrici Cle-
 „ mentissimæ, cum albæ Rufsiaë oras invi-
 „ seret, ab eisdem Religiosis sociis, Impe-
 „ ratoriæ Majestati subditis, ejusque præ-
 „ sidio tutis; carmen oblatum.

Tot pulsata malis, tot tempestatibus
 acta Relligio, cujus Logola Ignatius au-
 ctor, etc. Felix Rofsiacis gaudet consistere
 terris. etc.

CERNICEU, ö fő Nagysága, ezek-
 után a' Jesus Tárfasága Novitziusait mu-
 tatá-bé a' Tsászárnénak, így szóllván:
 Nagy Afzszony, imé ezek a' Tieid., Mag-
 na Domina, ecce hi Tui sunt.“ Reá mo-
 folygott a' Tsászárné, 's a' Novitziusokat
 vigyázó szemmel tekéngeté. Azután el-
 mondatott az Isteni ditséret. *Te Deum Lau-*
damus. Az Úr napi Sátoros ünnepek nap-
 jaira esett ezen látogatás. Az említett áj-
 tatos ditséret - után tehát el-kezdődött a'
 Templomban az Ur napi Keresztjárás,
 Proceszio; a' Tsászárné Görög mód - sze-
 rént *fel-állott*, 's midön a' Proceszio előt-
 te járt, az Oltári Szentséget fő hajtással
 imádá.

Az Isteni szolgálat-után a' Jesuiták Col-
 legiomának Refektoriumába (ebédlő szo-
 bájába) járula sok méltóságoktól kesértet-
 vén a' Tsászárné. Látván azt, mondá ö
 Felsege; frantziául kételkedem arról, ha
 az én Atyáimnak olly szép ebédjei van-
 nak-é, mint a' mi némü szép az ebédlő
 szobájok. Itt a' Természeti tudományból

némelly láttatványok, és az építő mestérségből némelly rajzolatok mutattak-meg előtte; három a' többi-között a' ditséretét ábrázoló Korintusi, Dóri, és Romai rendü oszlopokkal, mellyeket a' Tzárné az ő palotájába viteté. Itt ismét elejbe állittá Czernicew Ur a' Novitziusokat. A' Refektóriumból ismét a' J. T. Templomába ment, és az Isten Házának szépségét, méltóságát vigyázó szemmel vizsgálá, 's magasztalá; más Káthol. Templomokba nem menvén, tulajdon palotájába tért. — Junius 1. napján a' Tzárné unokájának napja innepeltetett; az elébenyi, 's a' következő éjtzakákon meg-világásítatott Polocz városa; valamint a' Jesuitak Temploma, Collegiuma, Convictusa, seminariuma-is. — 2-dik Juniusban reggel kilentz orakor, midőn a' Tzárné Polotzból Mohilovba menendő vólna, a' Jesuiták, palástokat viselvén, egyéb szerzetesekkel-együtt butszuva üdvözlék. Meg-elégedett velek, 's mondá Mohilovban a' Mohilóvi Püspöknek: hogy Polótzon a' Jesuiták Templomában különös ájtatofságra indult a' szive.

Jósef Tsászár az említett napon 2-dik Juniusban reggel 9 orakor Mohilóvba érkezett; 's az nap a' Mohilóvi J. T. Collegiomába járult Tiszt. P. Kalatai Ferentz néhai Jesuita, az Auszriai Magyar részű Tartományból a' Katonáknak Gallitziában, 's Lodomérben Egyházi Elöljárója (azután Nagy-Váradì Püspök) kit a' Tsá-

Szár Gyóntató Atyául magával vitt az utra, 's magát néhai Jesuitának vallotta. Szint azon napon jelen volt a' Vetsernyén a' J. T. Templomában *Potemkin* a' Tzárné Minister Tisztje, sok orosz és Lengyel fő emberekkel-együtt. 3-dik Juniusban a' Kármeliták Templomában (minthogy igen kitsiny a' Jesuitáké, öreg Misét Püspöki pompás tisztelettel szolgált a' Mohilovi Püspök *Potemkinnek* 's Romántzovnak, a' Tsászár uti késérőjének jelen-létekben. A' Tsászár az nap be-izent a' Jesuiták Collegiomába, hogy más nap hét orakor egy Jesuita néki Misét szolgállyon. Meg-jelent az említett 7 orakor a' Tsászár, a' J. T. Templomába, és térden álva igen ájtatosan meg-halgatá a' Sz. Misét. Annak vége lévén, a' Collegium Rektora egyéb Jesuita társasfaival a' Tsászár köszöntésére elé-állott, kinek-is ő Felsége egynehány kérdést tett. p. o. Hány a' személy ebben a' Kollegiomban? ez e a' leg-nagyobbik Kollegiom? hány Jesuita lakik Polotzban? 's a' t. azután, ajánlom, úgymond-magamat imádságitokba: szint az nap tizen egy orakor reggel a' Tzárné Mohilovba érkezett, a' Jesuiták a' Templom ajtaja-előtt állának a' deák ifjusággal, melly elejbe virágokat hintett. Minnyájokat kedvesen köszönté a' Felség, 's a' Görögök Templomába méne. Az nap Jósef Tsászár köszönté a' Tzárnét, de tsak titkon. 5-dik Juniusban pedig a' Tzárné elejbe

erészttettek, mind a' Rokszolánus = Orosz, mind a' Lengyel Nagyságok, a' Romai és Görög két Püspökkel egyetemben. Akkor *Cobenzel* ő kegyelme, a' Tsászári követ az ő Tsászári Felséges Fejedelmére mutatván fen szóval ezeket mondá: Előtökbe mutatom de Falkenstein Grófot, kimagát jó akaratotokba ajánlja. Ezen szót minnyájan magokat meg-hajtva hallák. Falkenstein névvel élt a' Tsászár ezen út-közben. Estve 7 óra tájban a' Tsászár a' Tzárnéval a' Teátromi láttatványon meg-jelent. Azon időben a' Tsászár a' Mohilóvi Püspökkel a' Jesus Társasága állapottyáról beszélgetvén, hallá tőle, és érté azokat az okokat, mellyekre nézve ott a' Jesuiták meg-maradtak. Mondá a' Tsászár a' Püspöknek: Igen helyes a' tselekedeted: 's máskép' nem-is lehetett, nem-is kellett tselekedned 's a' t. 6-dik Juniusban a' Tzárné elejbe az aszszonyságok erészttettek. Dél-után játék, musika. — 7-dik Juniusban jelen volt mind a' Tsászár, mind a' Tzárné a' Sz. Mise-áldozattyán a' Kármelíták Templomában; holott a' Jesuiták Temploma igen kitsiny. A' Sz. Misé a' Mohilóvi Püspök szolgálta; az udvariak musikáltak. A' Tzárné a' trónus mellett le ült, ezután elé-jött a' Tsászár, 's valahányszor a' Püspök fen szóval éneket kezdett, úgy láttszatott, mintha a' Tsászár a' Tzárnének a' Deák Sz. szokásu, ritusu, Áldozat' titkait fejtegetné. A'

Tsászár

Tsászár az Ur Fel-mutatásakor térdre esett; a' Tzárné pedig (Görög szokás-szerént) meg-hajtá alázatosan a' fejét állva, 's így imadá az Oltári szentséget. A' szent Misének vége lévén, az Isteni ditséret, *Te Deum laudamus*, énekeltetett-el. Estve teátrumi láttatványok a' Felsőgek jelenlétekben. 8-dik Juniusban reggel 11 óraker a' Tzárné meg-látogatta a' nem egyesült Görögök' Templomát, 's ott volt a' Tsászár is. Estdön játék, muzika. — 9-dik Juniusban a' Ts. a' Jesuiták Templomában szent Misét halgatott: a' hol P. *Cerniewicz* V. Provincialis midön egyéb Jesuitákkal a' Tsászárt köszöntené, kérdé: kitsoda? mi neve? ha most jött e' Polótzból? hány a' Tartományban a' kollegiom? hány a' személly Polotzban? 's a' t. A' Tsászár a' Jesuiták Templomába indulván, mondá: mit fog a' világ mondani hallván, hogy a' Tsászár a' Jesuiták Templomában az Isteni szolgálaton volt? ezt valóban ki akarom tudakozni; és midön az Udvariak a' Tsászárt kérdezek: ha a' Jesuiták Templomában ök-is jelen-lehetnek e' a' Misén? felele: minthogy én, valóban ti-is. A' Templomból visszajövén, mondá: ma láttam Sz. Ignáznak igaz fiait. 10. Juniusban a' Társaság V. Provinciálisza a' Mohilóvi Collegiom Rektorával a' Tsászárné keze tsokolására eresztettek. Dél-után mind a' Tzárné, mind a' Tsászár azon egy hintóban ülvén, Mohilóviából Smolenszkbe

utaztak, Smolenszkből a' Tzárné egyenesen Pétervárrá ment; a' Tsászár pedig Potemkin uralmal Moskuába tart; onnét Pétervárrá, visszajövet Rigába, Polotzba, a' hol a' Jesuitáknak Univerzitások (tudományok mindensége) vagon. Azt meg akarja látogatni. Czernicew ö Kegyelme, a' ki a' Tzárnet Fejér Ruszsiának határáig késerte, Polotzba visszajövet, mondá a' V. Provincialisnak: már a' ti szerzetes Rendetek úgy vagon fündálva, mintha Sz. Péternek kö-szálán állana; azt pedig olly nagy örömmel mondá, mintha az ujjával az eget érné. Köz-mondása: ha az Isten mellettünk, ki-tehet ellenünk?

A' Társaságnak hat a' Collegioma, hat a' misziokkal-együtt a' Residentziája-is. A' Kollegiomok ezek:

A' Polótzsi (a' hol 1. és 2-dik próba ház-is vagon.

Duneburgi (a' hol 3. próba ház)

Mohilóvi.

Mscislávi.

Orfi.

Vitebstzi. — A' Residentziák és Misziók.

A' Residentziák mindenütt Miszió nevűek; 's Ezek: a' Dagdi, Puszei, Chalcei, Cze-czerfcei. Lofovici. Rarnei.

A' személlyek öszveségesen 172 valának. A' Papok 95. A' Skolást. 29. A' Fráterek 48.

Mi változás esett a' Pruszsiai hatalom-alatt az említett Szerzetben, ide írom, egyvégbe *Büschingböl* az ö Föld irásának. Geográfiájának 758 — 760. levéllapjáról. A' Boroszlói, úgymond: avagy a' Vrátsláviai Katholikus fő Iskolák, mellyek Filozófiához, és Teológiához tartozandó két fakultásokból állanak; azon-fellül a' Glá-tzi, Nizszai, Oppéli, Ságáni, Lignitzi, Glováviai, és Schweidnitzi Gymnáziumok Sléfiában, a' Slesiai Jesuiták' gondviselek-alatt állottak. A' Szerzet' romlása-után a' *Pruszsiai Királynak* akarattya-ból megmaradtak az említett Atyák, a' mint 1776-ban ki-adott oktatási mutattyák; nem úgy mint Jesuiták, hanem úgy mint *Királyi Iskolák' Rendeléséhez tartozandó Papok* unter dem namen der Priester des Königlichen Schulen-Instituts. Ezek egy Tárfasághoz tartozandók azolta, 's jusok vagy arra, hogy új Tárfokat fogadhassanak magok közé: hogy azokat Taníttásra, és Profeszorságra alkalmatosokká tegyék. Megtartyák a' Szerzethez tartozandó elébbenyi jószágaikat-is, és abból táplálást, és fizetést vesznek; úgymint világi Papok pedig (Clerici seculares) a' Püspöktől függenek, a' prédikállásra, szenteltetésre, és az ilyenekre nézve; a' taníttásra nézve pedig az Iskola-béli Királyi Commissió-alatt vannak, melly 1776-ban állitatott-fel. Áll pedig a' Boroszlói Univerfitásnak Kurátora' fő gondviselele-alatt, az Iskola bé-

li Direktorból, Rektorból, Kántzelláriusból, Dékányokból, Seniorokból, és az alsó iskolák Prefektusából. Ez a Társaság köteles arra, hogy szüntelen tizenkét olly személlyt tartson az Univerfitásnál, melly alkalmatofsá vállyék a' tánításra: és ha valaki ezekből béáll a' néhai Jesuiták társaságába, esküvéssel meg-kell néki igérni, hogy egész éltében abban meg-marad, és tanítani fog. Az említett Királyi Institutumnak, Rendtársásnak tzikkelyi kiadattak nyomtatásban hatodfél nagy árku-son a' Király kezének reájok tett erősítte-se-után Boroszlóban, 1776-ban, Augusz-tus' 26-dik napján. Az egész Társaság minden tagjainak, ama' Kándidátufoknak, Rektornak, egy szóval kinek-kinek adatik ottan oktató regula, etc. p. 760.

FRANKEN Sebestyén ira a' többi-között Asia, Afrika, Európa, és (Kolumbus irásiból) Amerikának isméréteröl németül. Ki-nyomtattatott Tubingában 1534-ben. Pray Rar. I. = F. Midön Magyar Országáról tudósitt, a' Magyar Aszszonyok' öltözeteket e' képpen írja-le. Az aszszonyok tellyes tisztességgel bé-födöz-tetve járnak, a' fejek annyira bé vagy on patyolatozva, hogy tsak a' szemek, és ór-rok láttasék-ki; azomban igen drága gyön-gyökkel vannak meg-rakva. Egyéb ru-házattyokat hoszszu más ruhával (menté-vel) takarják-bé. Mind férfi mind aszszony tsizmában jár; tsak az, hogy azt a'

tsizmát *Franken* Stiflinek, 's mint egy bundschuknak nevezi. Haben feltzam Schüch, oder Stiefelen, bede mann, und weib, schier wie bundschüch.

FABRI János Aútria Bétsi Püspök egyéb drága érdemü Könyvei-közt 37. irott. 's ki-nyomtatott Beszéddel vigasztalá az ő nyáját, midön a' Török Bétset meg-szállással fenyegetné. (P. L. rar. p. 393.) Ez a' titulusa, mellyből azon idő állapottya-is ki-tettszik. FABRI (Joannis) Episcopi Viennensis sermones consolatorii, habiti ad plebem ejus, ac Christi milites, super imanissimi Turcorum tyranni altera imminente obsidione, inclytæ Urbis Viennensis anno a' natu Jesu M. D. XXXII. impressum, ac finitum Viennæ Pannoniæ superioris per Joannem Singrenium ultima die mensis Septembris. Quo serenissimus, ac invictissimus Cæsar Carolus hujus nominis V. ac gloriosissimus Romanorum, Hungariæ Bohemiæque etc. Rex Ferdinandus, cum potentissimo Germanorum, Hispanorum, Italogum, Hungarorum, Bohemorum, atque aliarum nationum exercitu, intra, et extra Urbis viennensis moenia, in occursum truculentissimi Turcarum Tyranni convenerant. Anno a' Christo nato 1532. in 4to. *Istvánnak*, Tridenti Püspök Kárdinálnak mutatá-be. Ez Fábrit ösztönözé: hogy bé ne maradjon zárva a' városban. Azt felelé a' többi-közt: Vas szivü volnék, ha a' kegyet-

len Török farkas-ellen, midőn aklomat kerülgeti, páfztori botot nem emelnék: ferreus enim fim oportet, quum Turcarum Tyrannum, lupum videam truculentissimum ovile mihi creditum obambulantem — nisi arrepo pedo me illi objicerem.

G.

GTRÁKKUS. (Gell. noct. L. 15. c. 12. p. 143.) Kájus Grákhus midőn a' Szárdinai Tiszt viselésből haza-került Romába, beszédének a' nép-előtt-való fel-mondásában így szöλλott a' többi-között: úgy forgottam a' Tartományban, a' mint azt hasznokra lenni gondolám; 's nem úgy, mint a' kevélység javafolta. Nálam se Kortsuma nem volt, se nem udvaroltattam magamat szép artzáju gyermekekkel. — Ugy forgottam Tiszt viselésemben, hogy senki se mondhatta felőlem igazán, hogy ajándék fejében tsak egy fillért vettem volna is el-valakitől; vagy, hogy én miattam költséget tett volna valaki két esztendeig voltam a' Tartományban: ha tsak egy kurva jött-is a' házomba, vagy, ha én miattam valakinek szolgátskája gyanus szorgalomban él, tartsatok minden ember szülöttyei-közt leg-gazzabnak, leg-gonoszabnak. — Romaiak! midőn e' városba vizszatértem, azokat a' gyűszüimet, mel-

lyeket teleden teli vittem-el ezüst pénzel, ürelesen hoztam haza a' Tartományból: mások azon boros korsókat, mellyeket borral teli vittek-el, ezüsttel meg-tölték, midőn haza fordultak.

GREGOIRE. A' tanításra vigyázó Frantzia tanáts a' Frantzia nyelvbe fene-kes újjítást igyekezik bé-vezetni. Ezt az igyekezetet *Gregoire*- által hirdetteti, kelleti, kinállya a' tanáts. Az abban áll a' többi-között: hogy a' kötség közt forgó szavak, és mondások ki-irtassanak. (Félő, hogy valamint az Isteni valóságos szolgálatos, Templomot, Papot, ájtatóságot ki-irtani szándékoztak, úgy még a' szókat-is arra a' szörnyü ki-irtásra ne alkalmaztassák.)

GRÉTZI MAGYAR IRÓK. Olvaftott illy Könyv: *Propylæum Bibliothecæ Græcensis.* A' Magyar Irókról, kik valaha Grétzben, Stáyer Ország fő Városában éltek. **SZÖRÉNYI Sándor**-által. Nyomtatott 1703-ban. Abból azt tanúlljuk, hogy a' Gretzi Tárfaság Kollegioma sok Magyarnak tudományát, 's elé-menetelet nevelte. Azok-közt szabad légyen magamat-is alázatos hálaadással említenem. A' Régi Jeles épületekről irt Könyvem ott készült-el, mellyre az említett Kollegium Könyvházának nagy hasznát vettem. — *Szörényinek* említett Könyvetskéjében ezek emlegettetnek.

SZÁNTÓ ISTVÁN. A' Györi Megyéből Jéhus Tárfasága szerzetes. Az ó Testamentomot a' Zsidó, Görög, és Deák betűről Magyarra tette. Irt Katekismust-is.

Tárkonyi Sennyei Lászlónak a' Papságra készülők számára irt Könyve isméretes. Még annál-is inkább' *Pázmány Péternek* fok féle bölts Irása.

Nagy Szombati KISS Imre. S. J. 1648-ban lépett a' szerzetbe; irt Magyarúl a' Reformátusok-ellen fok Könyvet.

Varasdi Zsámbár Mátyás S. J. 1685-ben halt-meg Zábrágban, 's irt szint azok taníttására.

Nyitra Vármegyei *Viszotsányi* Ferentz S. J. 1639-ben lett Jesuitává: Predikátziókat hagyott deákul.

Erdélyi *Forró* György 1688-ban állott a' Jesuiták-közé: hasznos prédikátziókkal gazdagíttá-meg az Országot.

Györi *Landovits* István 1635-ben öltözött a' Jesuiták-közé. Magyar Predikátziói 1604-ben nyomtattak-ki Nagy szombathban. —

Várad *Rennyes* István, 1666-ban lett Jesuitává, és halottas predikátziókat hagyott.

Lukafalvi *Szarka* Gáspár 1653-ban vetetett a' Jesuiták-közé; Tökölitől fogságot szenvedén, Hhritso várában halt-meg. Az igaz vallásról adott-ki Könyvet, a' Tárfaság reguláit magyarra tette. *Mitzki Hevenyefi* Gábor, Sopronban vetetett a'

Társaságba, 1671-ben. Irt a' Stáyer Herzegekről, irt ájtatóságra vezérlő Könyveket, Nevezetefek irott munkáji. MSS. *Hevenefiana*.

Nagyfzombati NÁDASI János, 1633-ban méne a' Jesuiták-közé. Eleónora Tsászárnénak gyontatója volt: szolgált Romában-is a' Generális-mellett. Irt ájtatos Könyveket.

Pofonyi Ordódi János 1649-ben lépett a' Jesuiták szerzetébe. Báthori Sófiának, a' Lengyel Király-leányának gyontatója vala. Ájtatos Könyvének a' neve: *Florilegium piarum devotionum, Leutsoviæ*.

Jászberényi Bárany László 1674-ben lett a' Társaság szerzetesévé. Irt lelki tanítottást az Oláhok számára a' többi-közt.

Szerdahelyi Gábor, Munkátsi Magyar: *Trinkeli Zakariás*, Pofonyi fiu: *Lippai János*, a' Lippai György Érfek' testvére: *Tarnótzsi István Nyitrai Magyar: Szentiványi Márton*, ki 1653-ban állott a' Jesuitákhoz: *Cseles Márton Rosenthali Magyar*, ki az Erdélyi, és Szeremi Püspökségről irt: *Rumer György Báhonyi, Maurach Máté Pofonyi Magyar: Hajnal Matyás*, Nagy Szombati Magyar, ki-adott sok szép könyvekkel jeleskedtek.

GÜSMAN Beyträge zur bestimmung des Alter unserer erde in 2. Theilen. *Gusman* a' vizföld golyobisának régiségéről irt igen derék könyvében nyilvánosságosan ki-mutatá, ad evidentiam ostendit, hogy

se szokási, se történetes, avagy historiából vett okokra nézve nem lehet a' víz-föld golóbfisának régiségét a' Mojseltől kif zabott epokánál, idő állításnál fellyebvinni. Ez egyedül az, mellyben meg-állapodhatik, a' józan elme. Noha az esztendőök folytában pedig különbözők a' számvetések, már jobbára meg-egyeznek, hogy a' világ elejétől-fogva Krisztus Urunk születéséig mint egy 4000 = négy ezer esztendőök folytak-el. Cel. Prof, PÁNKL Physicæ part. 3. p. 8.

H.

HILDEBERT; és **MÁRBÓDUS**. — Hildebortus a' Frantzia földön először Tzenománai Püspök, azután Turóni Érsek volt. Nagy tiszteletü, és emlékezetü. Kiadta új nyomtatással Beszédit, és egyéb Írásit a' Sz. Móri Benediktínus *Beaugendre* Antal, 1708-ban Párisban; kit a' Magyar Könyházban már említettem; 's ki-is már annak előtte Hildebortusnak leveleit Frantziára fordította. Egy azon időben élt, és irt Hildebortus Sz. Bernárdal; ki Hildebortust nagy Papnak, a' ditsőség igéjében felségesnek, az Anyaszentegyház nagy oszlopának nevezi. *Magnum Sacerdotem, et excelsum in verbo gloriæ* — *magnam Ecclesiæ columnam*. Taníttása tellyes hitü,

fontos, hathatos. Már 70 esztendő volt, mikor 1175-ben Gilbert - után Turóni Érsekké lett. 120 levelei, 140 tanított Beszédi emlegettetnek. Meg-irta egynehány szenteknek Életekrendit: irt verseket-is. — Hildebertusnak Irási-után azon kötetben. *Márbódusnak*, Rhedon városi Püspöknek, ki egy idejü volt Hildebertussal, munkái következnek. Márbodus halála 1123-dikkal egyez. Meg-vannak egynehány Levelei, és némelly szentek életéről ki-adott Irási.

Imé Hildebertusnak egynehány oktatái: Serm. 69. pag. 580. Az tagadhatatlanul igaz, indubitanter verum est, hogy különös a' Boldogságos Szüznek segedelme: mert mindeneknél többet tehet az Anya a' Fiánál. Sermone 72. p. 594. Felkellett tehát az ember Fiának magasztaltatni a' fán, nem tsak azért, hogy meggyőzze az ördögöt, hanem hogy mindeneket magához vonnyon: *ad se utique diligendum; imitandum, secumque regnandum*; tulajdon szeretetére, követésére, és a' vele-való országlásra. SERM. 73. p. 603. — Az igaz Abel vérétől-fogva a' világ végéig mindenkor meg-volt, meg-is lesz a' lenyomó igazságtalanság; és a' szenvedő igazság. — *Carminé de Mysterio Missæ*. Az Ur Igejének olvasása alatt a' nép le-tette a' bottyait, és süveget; a' Kereszt jelével magát meg-jegyezte. “

Inde Sinistrorsum Domini sacra verba
leguntur.

Plebs baculos ponit, fiat, retegitque
caput.

Neve superveniens Zizania seminet
hostis,

Frontibus imprimitur mystica forma
Crucis.

„ De operibus sex dierum. “ Omnipotens in Principio coelumque, solumque fecit: Principium Filius ejus erat.

Marbod Püspöknek ezek az Életirási: szent Litziniusnak, Andegávi Püspöknek élete: szent Robertnek, Istenházi Apátornak élete: Szent Magnobódnak Andegávi Püspöknek élete: Versei-közül eme egy két példa: *Contemptus vitæ præsentis*. pag. 1572.

Vitæ præsentis si comparo gaudia
ventis,

Cum neutrum duret, nemo reprehendere curet.

Expeditio Jerosolymitana.

In toto mundo non est homo par Boë-
mundo.

De cujus gestis cognoscere pauca potestis.

HÖDL JOAKIM. Grétzben a' Stáyer-
rek városában született, 1725-ben: a' Jé-
sus Tártaságába vetetett 1741-ben, Vá-
nosfi Antaltól, a' Tárfaságnak akkori Tisz-
tétől, ki Romában a' Generálisnak legít-
tő Tárfá, Afseftinffe lévén, 's 70 eszten-
dőt meg-halladván, 1757-ben Istenben bol-
dogúlt. Ez az a' nagy ember, kinek kö-
szöni székes Fejér vár a' Jesuita nevü szép
nagy kollegiumot, és annál szeb' Tomplo-
mot. El-végezvé P. Joakim az alsó Isko-
lák taníttását, 's a' főbb tudományok ta-
nulását, Amerikába kéredzett, a' hit pre-
dikálására. Meg-halgattatván Spanyol
Országba érkezett; onnét pedig a' tengeri
utazásnak szörnyü sok alkalmatlansági-
után, Peruban 1752-ban meg-szállott: ot-
tan a' vadony nép-között a' Keresztyén
Hitet, 's erköltsöt testi lelki fáradsággal
tizen öt esztendeig hirdeté; készszen lé-
vén az ott érkező halálra-is; a' Tárfaság-
haldakláfakor 1768-ban haza-jött töb' oda-
való, és hozzánk tartozandó tárfaival-
együtt. Judenburgumban sokáig prédikál-
lott; végtére Temesváratt a' Plébánusnak
segíttő tárfa volt. A' Tárfaság el-mulása-
után, Bánatusban egynehány helyett,
utólyára Verfetzen Plébániai hivatalt vi-
selt. Idő-közben deák verseket irogatván,
le-irá gyönyörü elegiákkal Belgrádnak av-
vagy Nandor Fejérvárnak, attól az időtől
fogva, mellyben Laudontól meg-vetetett,
vátózó sorsát, egész 2-dik Ferentz Ts. K.

meg-koronáztatásáig. T. P. HORÁNYI
 Elek ezen Elegiákat 1792-ben Elöljáró tu-
 dósítással fel-ékesítte; 's Pesten P. Hödl-
 nek illendő dltseretével nyomtatás-alá bo-
 tsáttá. — Joachimi Hödl Musa Versche-
 zentis — Pestini Typis Math. Trattner.
 1792. (de Belgrado) Magát P. Hödl így
 emlitti :

Styria me genuit, Juveni placuere Camænæ,
 Parnasum colui, Pieridumque Chorum.
 Nuncia tum mundo dederam, claustrique
 recluso

Muris, lecta mihi pagina sacra fuit.
 (Missus in Americam) denos ac quinque No-
 vembres

Incolui terras India fusca tuas.
 Sacrum ibi divinæ Legis gentilibus egi
 Præconem, indoctas erudiendo plagas.
 Præprimis sunt culta mihi Quittensia Regna,
 Tingit Amazy ubi fluminis unda solum.
 Sunt Christi varias vexilla erecta per oras,
 Gentilisque error cedere jussus erat.
 Quis canat exhaustos terraque marique la-
 bores,

Quis numeret vitæ certa pericla meæ?
 Quis labor ac studium peregrinas discere
 lingvas?

Dat quarum infolitum Syllaba quæ-
 que tonum.

Quis reliquas numeret plagas, æstumque,
 sitimque,
 Insectorum acies, terrificasque feras?

Panis erat radix Silvestris, flumina potus,
Barbara gens focii, frondea tecta
domus.

Sic ego vivebam, humani solaminis expers,
Gaudia quæ recreent nulla fuere mihi.
Solum quæ superis stillant solatia ab oris,
Marcentem poterant exhilarare virum.

L. 3. ad Imp. Franciscum :

Oras Americæ denos ac quinque per
annos

Percurri, qua usus barbara lingua
fuit. &c.

Infimus Cliens Joachimus HÖDL, Pa-
rochus oppidi Verfetz in Banatu.

Verfetz, Banátusban mező Város
1400 házból áll, úgymond T. Pater HO-
RÁNYI Elek az Alljelölésben. Határán
annyi rizs terem, hogy 1783-dik esztendő-
ben tizenhat ezer Budai köblöt adna. A'
felyem mivelésnek - is nagy a' divattya,
Spanyol L. B. de Dieu szorgalmatósága-
által.

HUSZTI. Huszti György meg-fogat-
tatván az ellenségtől, azután majd az egész
Napkeleti Országokban meg-fordúlt. Meg-
irá osztán az ő utazásának Történetit. IST-
VÁN Ti. Nist. I. 11. ad an. 1532. *Itinerum
suorum commentarios posteris reliquit.* PRAY
Husztiból, és egyéb utazókból ezen Mo-
goli szókat emlegeti. DISSERT. in An-
nal. p. 42.

DEAK	MAGYAR	MOGÓL szók.
Fossa	Arok	Ark.
Hordeum	Árpa	Arba.
Frater natu minor	Öts	Atsie.
Malum (pomum)	Alma	Alema.
Leo	Orofzlány	Arslán.
Foramen	Lyuk, Lik	Aluku.
Triticum	Buza	Budza.
Mas animal. irrat.	Kan	Chun.
Pallium	Köpönyeg	Khöbnek.
Femella	Eme	Em.
Cannabis	Kender	Kindur.
Brachium	Kar	Gar.
Magnus	Nagy Ük	Uck.
Coma	Üstök	Ustek.
Flavus	Sárga	Sár.
Cæruleus	Kék	Kökö.
Desertum	Pufzta	Pufztoi.
Cerevisia	Ser	Schere
Bibo	Ízom	Ofzom.
Tunica	Zege	Czege.
Lutum	Sáár	Sabar.
Jaculum	Dsida	Tzida.
Barba	Szakál	Sakol.
Camelus	Teve	Teuve.
Gallina	Tyuk, Tik	Taka.
Grus	Daru	Dagaru.
Tubus	Tső	Thöö.
Bos	Ökör	Ucker.
Juvenca	Ünö	Une.
Fru mentum tritum	Dara	Tara.
Horreum	Tsür	Dsür.

I.

IPÉKI PATRIÁRKÁK. MILLISCH Mihály Apátur, a' Tsászári Királyi, és az Hetruriai részről Rágufai Polgár mester, *Consul*, kinek neve meg-volt 1793-ban is a' titulusokkal kedveskedő országos Kalendáriumban, egy illy homlok irálu Könyvet irt. „*Chorographia Patriarchatus Ipekienfis Autore Abbate Michaele Maria Millischich. (Cæs. R. Consule)* Ezt a' Könyvet Hazánknak nagy érdemü Történet írója Pray György 1779-ben ki adá; 's a' Püspökségekről irt Könyveinek végéhez nyomtattatá. Pofonban, Landerer be-tüivel.

Az Író nagy tudományu. Az Előljáró Beszédben azt említi, hogy a' melly *Szerviai* Egyházokról ir, azok a' Görögöktől, és olztán azokkal együtt meg-rontatván, a' Romai Anyasz. Egyházzalvaló régi egyefségnek kevés maradékával birnak. Azomban az írása azok' nyomdokin jár, kik Szervia országát a' határos Tartományokkal-együtt öszve-járták, 's meg-visgálták. „*Syllabus Ecclesiarum, quæ Archiepiscopo Ipekienfis parent, sive Patriarchatus Ipekienfis chorographia. — Servianæ gentis, militari gloria inclytæ Ecclesias referre pergratum fore arbitramur, cum Ecclesiasticæ Historiæ*

„ scriptores de ipsis, ut sibi nequaquam
 „ notis, plane conticescant. Eas enim
 „ idem, qui Græcorum Ecclesias turbo in-
 „ tercepit; quorum impulsu, atque exem-
 „ plo, veterem cum Romana Ecclesia
 „ conjunctionem diremère, ut jam inde
 „ nonnisi tristes miserrimi naufragii reli-
 „ quiae supersint. Ab Ecclesia ergo *Ipe-*
 „ *kienfi* exordium ducam, facem mihi præ-
 „ ferent, qui Serviaë regnum, ac circum-
 „ positas Provinciâs peragrarunt; a qui-
 „ bus nos pene hæc omnia accepisse non
 „ diffitemur.“ Méltó, hogy rövideden
 az említett Egyházok ezen érdemes Író-
 ból meg-ismértessenek Magyaról-is.

IPEKIA a' felső Epirusnak helysége,
Skodra és *Antibarus*-között. IPEKIÁBAN,
 a' Kalastromban lakik az Érsek, a' ki ma-
 gát Servia, Bolgária, Dálmátzia, Bosnia,
 Tenger, 's Duna táji, sőt egész Illirikumi
 Pátriárkának nevezi. Ez az *Ipekiai* Kala-
 strom jövedelmes, a' Barátoknak sokasá-
 gával rakva vagyon. Várnak-is hivatta-
 tik a' Kalastrom; kö sziklán áll, erősek a'
 bástyái, *Bisztritz*a vize molsa. Vagyon
 méltóságos, roppant, gazdag Temploma:
 azt a' *Sláv* Egyházi szokásúak úgy tiszte-
 lik, mint az ő egyéb Egyházoknak fő fe-
 jét, és annyát. Innét két ora-mulva az
 utazó más egy *Bisritz*a nevü folyó vízhez
 érkezik, mellynek mellette a' *Deciani* ne-
 vü terebélyes nagy faluban áll a' mono-
 stior, mellynek Temploma nagy magassá-

gu, és márvány kőből építettett; a' mint mondják *Urofcius* nevü IV-dik litván, Servia Királyától, kinek fia V-dik litván Király 1354-ben, vagy 1357-ben halt meg. Nintsenek oda melzizire Drinusnak, és Itoknak folyó vizei egy ezen nevü Monostorral, és Templommal, a' Methói térségen, mellyel határos a' Rigómező, másneven *Kussow*, mellyet a' nagy háboruk, és diadalmas ütközetek nevezetessé tettek. *Skopia*-felé job' felől három nagy Templom láttatik: *Trepicie* a' nevek. Ottan az ezüft bánya nevezetes. Három mértföldnyire baloldalra *Prisctina* táján a' Gráccianizza nevü nagy Monostor áll az ő derék Templomával: onnét két napi járásnyira fekszik Skópia gazdag város, mellyet a' ki's bé járó jövevények népesittenek. Ott az Érsek lakó helye; de a' Temploma tsekély. Négy nap múlva *Samokovo* mező várost éri az utazó: ott Püspökí szék nagyon; 's noha már Bolgár országhoz tartozandó, még-is ott az *Ipéki* Érsek parantsol. A' Temploma a' Skopiaihoz hasonló. A' Rigómező határán *Prisctina* és *Prokópium* közt, a' Templom öt, mellyeket a' köveik' tündöklése-miatt a' lakosok *Biele Zarvke* névvel illetnek. Ottan Szervianak Ura (Despotája) György, a' le-vágott magas fákkal bé-sántzolta *Kastriot*, avagy *Skanderbeg* - előtt az utat, midön második Amurát - ellen első Uladifzláusnak, Magyar Királynak Segítséget vinne. Melly

háboruban Ulászló Varnánál el-esett, 10-dik Novemberben, 1444-dik esztendőben. A most említett Despota György utolsó veszedelembé keverte Szerviát, el-állván tudniillik attól a' frigytől, mellyet a' Magyarokkal tartott, 's a' Törökökhöz állott. Ezek el-foglalván majd az egész birtokát, csak egynehány mező várost marasztottak meg-hatalma-alatt. Következik Samodrescde Lab vizénél: Prokopium Topliza folyónál; öt órányi járás után pedig a' sok háboru miatt nevezetes Niszfza, mellynek külső városában lakik a' Metropolita; de az Isteni szolgálatra a' szomszéd Matthieuits nevü falubajár: holott a' Niszfzai Templomot, mellyel a' Keresztyénekből született Osmán Topat Basfchának kegyelméből birt a' Keresztyénség, a' Törökök az ő metsettyekké változtatták; minekutána tudniillik *Doxat*, a' vár vezére 1737-ben Niszfzát által-adta az ellenségnek. — Azután Morava vize táji aprólék egynehány Kalasfomok emlegettetnek egész Belgrádig. Itt-is Metropolita vagyon, onét negyed napra Bosniának SERALIUM nevü városába ér az utazó: népes, gazdag, mesterség-üző, és az egész országban leg-első-leg-virágzó; vagyon ott a' Metropolitának tágos, gazdag Temploma, mellyet a' Kereskedők építettek, osmán Topat Basfchának engedelméből, midőn ezen Országban Királyi helytartó volna. Azomban ezen városban a' szakadék

részüknek nintsen egyéb Templomok, vagy Monostorok: mert egyedül kátholikusok lakták *Serallium* városát egész Eugenius vezér idejéig. Ezzel ki-jöttek a' gazdagab' Kátholikusok, és helyekbe a' Servia-béliek következtek. — Ezen Tartományban az Egyházi, és világi állapotnak nagy vizontagsága volt attól az idő-től-fogva, mellyben II-dik Máhomet elfoglalván Konstantzinápolyt, Bosnya Országát magáévá tette, melly hiveséggel Magyar Országhoz volt tartózkodó Sz. László Királynak idejétől-fogva. Méltó dolog észre venni, miképpen vetette II-dik Máhomet Bosnyát tulajdon hatalma-alá. Nem bizván maga erejéhez Máhomet, Tamás István Királyt, Bosnya Fejedelem urát hízelve, és fokatigérve arra vette, hogy Bosnya várát, mellyek száma hetvennél többre ment, adja a' kezébe; ő ellenben az országot meg-marasztya nála; tsak hiveséget, és adót igérjen. Meg-lett az alku. Ebédre ereszté a' Királyt, és azt elevenen meg-nyuzatta; a' fő embereket, kik vele valának, felibe meg-öleté, felibe Afriába küldé rabságra. Ez volt az a' Tamás István Király, ki az ő természet szerént való attyát Tamást meg-fójtotta. Nagyon neheztelt erre Mátyás Király azért, hogy második Máhometet, ki Barát ruhában meg-járta Bosnyát, 's hozzá vezetett, szabadon el-ereszté, és hogy a' Bosnyaiaknál, a' Mánikéusok, Fotinisták, Törökök

olly sok kárt tettek. *Tamás* Királynak házastárla *Katalin* Romába szaladt: ott II-dik Pius Pápától meg-betsültetvén, holta-után az *Ara Coeli* Templomba temette-tett. Koporsóján, Sláv, és Deák nyelven, ezen fel-írás olvastatik: „Itt fekszik Kata-
 „lin, István vezérnek (Ducis) leánya, és
 „Istvánnak, Bosnia Királynának hűtvöfe
 „(uxor).“ — A' Rigómező végen *Neopyrgun*, avagy Novi Pazzar Püspöki Székkel jeleskedik; a' hol a' Ragusa Városi Kereskedőknek hires lakjok vagyon. Abban egy Deákegyházi szokásu Pap tartya az Isteni szolgálatot. A' helység Püspöke pedig Sz. Péter Apostol Templomába járul az Isteni szolgálatra, melly Templomot, a' mint a' Hagyomány tartya, Sz. Timótheus szentelte Sz. Péter emlékezetére. Ez a' táj Szerviai szokásu sok Templommal, és Kalasitrommal bővelkedik: mert ott láktak a' *Nemanich* nemzetü Fejedelmek. Nemaniástól, *Dezsának* második fiától eredtek a' Szerviai nagy Jupánok, avagy Despoták. Az említett *Deffa* ajándékozta Sz. Benedek Szerzetesseinek *Melita* szigetét, melly a' Melána Kortzita, és az Elásiták - között fekszik: *Deffa* Görög szokásu Kátholikus, nagyon tisztelte Sz. Benedek Apáturt, mint a' Barát Rendnek napnyugoti Attyát, és az Ur Egyházának fényes tsillagát. Nem meszsze Neopyrgitól a' magas kösziklákön szemléltetik Giurgievi Stupi avagy Sz. György Temploma,

és Monostora. A' *Rascka* nevü kútnál, a' mellytől nevet nyertek a' Ráfcsiánok, avagy a' Rátzok, *) Királyi gazdagsággal bir a' *Sopochiani* Kalafstrom, és Templom onnét három orányira áll Sz. Kozma és Demjén Mártirok nagy Temploma: azután ismét két orányira Raska vizét magába fogadja.

IBÁR folyó vize. Ennek dombos partyán áll a' Maglich nevü gyönyörű kis város. Három óra járás-után a' *Studenizza* nevü temérdek Kalafstrom következik. Sok benne a' Barát: márványból épített Templomának nagysága és szépsége jeles. — Eddig Szerviáról, és Bosnyáról. — Ezután Sz. Szábba, avagy Hertzegovina Tartományáról. Ott a' Hertzeg nevet Istvánnak, III-dik Fridrik Császár adta 1440-ben; azért a' Tartomány Hertzegovinának neveztetik. Ezt az Istvánt IV-dik Eugénus R. P. az hozzá küldött Fárai Püspök-által átokkal fenyegeté; ha el nem hadja a' Pátarénufo, avagy Manikeufok' eretnekségét. Mind ez, mind a' Fekete-hegyi (Montis nigri) Vajda, *Paulovics* János, ki a' manikeufságra vizsgálta-elett, az ő meg-általkodásokért meg-büntettetvén az Istentől, II-dik Máhomet' kezébe estek; 's jószágoktól, és életektől meg-fosztattak. A' Hertzegovina Tartományának fő városa *Plevglie*, népes, gazdag, ott lakik a'

*) Vagy, miért nem abból: hogy a' Rátzók Trátzok?

Sz. Háromság' kalasstromában a' Püspök. A' Kalasstrom barlangba építettett, sok benne a' Szerzetes, a' Temploma nagy, és Egyházi ruhákkal fényeskedő. Egynapi járásnyira a' magas kösziklán, mellyhez majd alig lehet férni, (*Miloscevo* a' neve) Sz. SZÁBÁS Barát, 's azután Érsek Kalasstromának nagy maradéka láttatik. Meg holt 1250-ben. A' Romai A. Sz. Egyház még a' szentek-közé nem írta; de Bollándus az életét Jánúariusban említti. Az Író a' *Rágusai* Tartományt, mellyben nyilván-való egyéb vallás a' Romai Kátholikus valláson-kivül nintsen, adja-élé egyéb Kalasstromok-után. Le-írja az *Athos* hegyi 24 Kalasstromot-is: azokban Szakadék Barátok élnek. Az említett Athosi Barátok száma mint egy hat ezerre mégyen. *Chrorographia Patriarchatus Ipekiensis*, pag. 454. „ In eo autem altissimo monte (*Atho*) „ tot rupibus, ac salebris horrido, quem „ Græci Monachi prioribus Ecclesiæ seculis ad habitandum selegere; ut ab hominum commercio segregati, majori cum animarum profectu monasticam vitam agerent. sunt XXIV. monasteria, regularis disciplinæ rigore conspicua, quorum unum S. Martyri Laurentio dicatum incolunt Serviani, Illyrica lingua Divina officia persolventes. Monachorum autem turba, quæ ad sex millia coenobiticam, vel Eremiticam vitam eo loci agere noscitur, magnam apud Græ-

„cos nominis gloriam comparavit; digna
 „que omnium laude; nisi divortium cum
 „Romana Ecclesia confoveret.“ (*Áthos*
 Matzedoniában a' Theffalonikai tergenél
 fekszik.) El-beszéli Milliscich a' Slávó-
 niai, Péterváradi, Szegedi, Bátsi, 's
 egyéb mintha Ipéki Pátriárkasághoz tar-
 tozandó tájokat. Az Ipéki Pátriárkák-
 közt emlegeti *Ivánovits* Arséniust, kiről a'
 Mkház V-dik Szakaszfában volt már tu-
 dósított. Ezen *Jvánovits* Arsénius (pag.
 459.) Ipéki Pátriárkaságakor a' Török-
 len VI-dik Károly Ts. részét védelmezé;
 's 1737-ben nagy számu népével együtt ál-
 tal-költözött, Károly váratt (*Caroloftadii*)
 Királyi nagy kegyelemmel fogadtatott, és
 ezen városban lakására az a' méltóságos
 ékes palota adatott, mellyet *Leopold* Tsá-
 szár *Zárnovits* Arséniusnak, *Ivánovits*-elött-
 való a' féle *Érfeknek* számára pompásan
 fel-épített. Az Ipéki Eklefiának számára,
 mintha üressen maradott volna, a' Törö-
 kök *Konstantzinápolyi Karaggia* Jánosfi ál-
 lították-bé. Ez, holott a' Szerviánusok nem
 kedvellék, az ő *Exarchátus*ságának 9-dik
 esztendejében, nagy *Summa* pénzel idéz-
 tetvén, a' Pátriárkai méltóságot a' *Sko-*
*pi*ai *Metropolitán*nak engedé. Ennek hol-
 ta-után a' Püspökök mást válofztottak, 's
 ennek fogadának szót azok az helységek,
 mellyeket a' Törökök birnak. Az emlí-
 tett Pátriárkának nagy a' hatalma, melly-
 nek példája vagyon a' régi három *Exár-*

chákban, vagy kisebb' rendű Pátriárkában; tudniillik Trátziában a' Herakléai, Asiában az Efesusi, és Kápádotziában a' Tzefzáreai Exárkokban, mellyek a' körül-belül lévő sok Ekleziák fejei voltak. Csak a' Konstantinápolyit ismeri magánál felebebb' valónak. A' melly időtől-fogva az Oroszok könyvei Szerviába hordattak, a' vallás, erkölcs, és Egyházi szokás dolgában jobbra változtak; bár tellyeséggel egyeznének a' Romai Pápával. Melly reménységgel ugyan biztattyuk is magunkat: holott az Orosz nemzet, melly hadi, és tudománybéli ditsőséggel tündöklök, már sok jelét adta a' Romai Pápához - való hajlandóságának, 's a' t. ad p. 465.

ILOF nemzet. Afrikának Niger (Fekete vizénél) senegáll táján, (Beschreibung von Nigritien p. 120.) A' Jólef fekete nép, igen jó lovaglók Mór nemzet. Sokszor láttam, úgy mond az Író: hogy sebes nyargalás-alatt nem csak előre, hanem hátra-is úgy löttek a' puskából, hogy szintén úgy elérték az arányzott tzelet, mint ha áthatatos talpon állottak volna. Ezen földi nép a' meg-száritott sáskát vajjal örömeft eszi. Az esőnek ideje-előtt (Aprilis vége, 's Május' eleje táján) az elébbi aratás-után maradott tarlót meg-gyújtják, a' hamu trágya gyanánt szolgál. Az eső után ki-takarodnak a' gazdák, a' szeszonyok, gyermekek a' hamvas földekre. A' gaz-

da ottan lyukakat vág a' kapával; a' felesége utánna a' lepedőben lévő buza maggal: azt a' lyukakba veti. Az afzszony után a' gyermek vagy leány a' lyukat bétiporja; 's így ezen Fekete (Niger) Jolófi népek nagy hamarsággal el-végzik a' vetélt. A' veres babot a' tengeri (Kukoritz) közé szokták vetni. Hanem az éréshez közelgető vetéseknek a' madaraktól és vadaktól-való meg-örízése fok féle fáradtságos igyekezetekbe kerül. Szóll az Iró továbbá a' Tartománynak erdei, mezei állatiról; az emberek szokásiról. — A' Tigrisnek, noha ez állat igen nagy erejű, a' bőre gyenge; úgy hogy azt rétze seréttel könnyű le-ejteni. Emlegeti a' fok aranyport, mellyel a' szomszéd táju lakosok bírnak, 's mellynek bé-szerzésével némelly Európaiak magokat meg gyűjtötték. Igen meg-isükkent a' közönséges Keresztyén vallásnak fok féle tulajdona némelly Negeri helységekben, mellyek a' Lufzitanusokhoz tartozandók. Az oka az, mert a' Papi hivatal a' Negerekre bizatott; az oda küldetett Püspökök pedig hamar ki-haltak; azért végtére Ezek nem-is küldettek. Az Iró ezeket irván, Irását az 1740 és 1752-dik esztendő-közé határozza.

IRÉNE, más nevéen Piriska, 1119-dik esztendőtől-fogva uralkodó Komnénus Jánosnak, Görög Tsászárnak Koronás házas-társa szent Lászlónak, Magyar Ország Királyának leánya, volt némellyek-sze-

rént. De *Anna Komnena*, Komnénus Eleknek leánya, ki az atya életét ékelesen leírá, Priskát, vagy Piriskát, az az, Irénét; Kálmány király magzattyának írálenni. Tudhatta-is eredetét, vele élván, 's tárfalkodván: holott Komnénus János Annának testvére volt. Ez az Iréne Királyné Istenfélő ajtatos Személy volt: a' szegényekhez adakozó. Konstantzinápolyban olly roppant Kalastromot épített, hogy azt szépséggel, 's nagysággal egysem haladná-fel. KÉRI in Joanne Comn.

ISÁTZIUS. Komnénus Jánosnak, Konstantzinápolyi Tsászárnak testvére Isátziusnak hivattatott. Ennek az Isátziusnak a' fia János egy kis meg-bántástól indittatván, 's már az-előtt a' Törökökkel tzipborálván, végtére úgy ment-által a' Törökhöz, hogy a' Keresztyén Sz. Vallást-is meg-tagadná. A' Török Osmán fámilia, melly most-is uralkodik a' Sultán székbén, ezen János véréhez vezeti az ő eredetét; úgymond Leunklávius, Kérinél in Joanne Comneno. p. 391. A' hol az erőszak elhatalmazott, könnyü ottan fényes eredetet ki-gondolni. Illy eredetre vagy azért mutattak a' Törökök, hogy nemzetségek forrása homállját földözzék, vagy hogy e' képpen a' Napkeleti Birodalom él-foglalására jusok láttafsék lenni.

K.

KANADAI afzszony, Degvines Práy Györgynél, P. Grelloznak Jesuitának tudósíttása szerént Kánádai némelly Afzszonynak a' Tatárokhoz-való költözéséről így ír. Differt. 8. in Annal. p. 193. P. Grel-*lon* egy darabig új Frantzia országban (in nova Francia) Krisztus Urunkat mint hirdető Miszszionarius prédikállá; azután Tsinába szakadt. Abból az Országból a' Tsászárnak parantsolattya szerént kilentzedszer ment úgymint követ Tatár Országba; ottan véletlenül egy Huron orszá-
gi afzszonnyal találkozott-öszve, kit néha napján Kanadában ismért. Kerdezé, hogyan vetemedett Amerikából szint' ide Afiába? felele: hogy a' háboruban a' Huróni emberektől el-fogatott: egyik nép-közül a' másíkhöz el-adatott, 's végtére az urától ide Tatár Országba által-hozatott. Más egy nevetlen Jesuitának bizony-ságával-is él Dégvines. Látott ez-is Ta-tár Országban egy született Spanyol Afzszonyságot: az azt beszéllé, hogy Flori-dában el-fogattatott; külömbféle nemze-tek-közé hordoztatott, 's végtére Tatár Országáa jutott.

KÁLMÁN. Colomannus. II-dik An-drás Királynak fia, a' Lengyelekhez há-zafodván, és Salomeát Laskónak, vagy

Leskinek, Sandomíri Hertzegnek leányát tárful vevén, Hállitziai Királyá Koronáztatott, Urunk 1207-dik esztendejében. Kálmán Sklávoniának-is Hertzege volt. 1241-ben halt-meg, és Tsászmán temettetett. Sáloméa pedig, kít Timon boldog névvel illet, Kálmán Királynak, 's Hertzegnek szüzen maradt hűtvőse 1268-ban végezé életét.

KHÁLISZIUSOK. Midőn Mánuel Komnénus, Konstantzinápolyi Tsászár 1152-ben Szerviának Fejedelmével, Bák-hínussal hartzolna, és ezt meg-is győzné, Bachint segített egynehány Magyar fegyveres Sereg Gejsa Király idejében, ki ezen Szerviai háborukor Ruszfiában Bládimir-ellen hadakozván, nagyob' segítséget Bächinhez nem küldhetett. Azon Szerviai háborukor vitézkedő Magyarokat, *Chalizy* nevü Magyaroknak nevezi *Cinnamus*, kiazon háboru-felől ira; de olly Magyaroknak, kik vallásra nézve egéb' Magyaroktól különböztek, Mojsesnek törvénnével tartván, 's azt-is meg-tsáváln. Kik ezek a' Kháliziufok? ha tsak úgymond *Kéri*, nem a' Jászok? kik-felől mind által alig lehet kételkedni, hogy már akkor Keresztyénekké lettek, noha talán azelőtt Zsidóskodtak; 's azért a' Magyaroktól Filisztéufoknak hivattattak. De már most a' Bálisztéus névről szokás azt a' nevezetet ki-vezetni.

KSZIFILÍNUS, ki Konstantínus nevü Likúdes, vagy Likaúdes-után lett Konstantinápolyi Pátriárkává, Urunk 1066-dik = ezer hatvan hatodik esztendeje táján, tanúlt ember volt. Kszifilínus Kákszizius nevü *Diónak*, a' Romai Történetekről irt nagy nyaláb Könyveit summás irásba foglalta, és szorította; de a' mint Kéri Borgias észre-veszi, in Imperatore Fl. Constantio Duca, p. 350. nagyob' kárral, hogy sem haszonnal: mert azolta ki-vezett magának *Diónak* az Irása. „ Cassii enim historia ab eo tempore intercidit, remanente sola epitome, umbra videlicet pro corpore. “

KÖGLER Ignátz; Jesus Tárfaságának Tsinában Hithirdető Papja. (Apud *Murr.* Parte VII. p. 240.) Landsbergben Bávária helységében született, 1680-dik esztendőben. A' Jesuiták szerzetébe állott 1696-ban, és 1716-ban Pekinbe érkezett, a' hol olztán a' Tudomány, és Erkölts Tábláinál Mandarin Tisztel jeleskedett. Harmadikszor lévén már Előljárója a' Tsinai, és Jáponiai szerzetes Tartománynak meghalt 1746-ban. A' többi-között tudósíttást eresztett-ki a' *Caifungi* Zsidók' Bibliájokról. *Caifung* Tsinában Honnan vármegyének fő városa. Az említett Zsidók, így tudósítt *P. Kögler*: a' melly Bibliákkal birnak, azokat az ő nyilván-való Sinagógájokban tartják; véteknek gondolnák lenni azoknak othon-való tartásokat. Tizenhárom

kárpitos almáriomban a' Sinagógának legbetsesb' helyén Mojszesnek öt, avagy *Pentateuchus* nevü Könyvének tizenhárom példairását tartják. Ezek-közül 12, Israel 12 nemzetének; egy pedig Mójstesnek emlékezetére tétetett oda. Tsak ez az egy maradt meg, noha nem kevés kárvalással akkor, midön 1500-dik esztendő után *Pekin* városa el-raboltatott; a' többi példa-írás azután iratott-le. A' Bibliának egyéb példa írási a' Sinagógának oldalas kamarájában küls-alatt tartatnak. Ott igen sok a' Könyv; de jobbára azok igen megromlottak; és kevés, a' mellyet olvasni lehessen. Vagyon itt-is a' *Pentateuchusnak* egynehány példa írása. Azokat, mikor kell, a' Sinagógai gyűléskor az embereknek nyújtogattják. Tsak a' *Pentateuchusnak* a' neve nálak Tsinai nyelven *King*, avagy *Liber Bibliorum Canonicus*. — A' Bibliák betűjinek formája, vagy láttattya majd semmiben sem különbözik az Európai Zsidó betük formájától. A' leg-főb' különbözés az accentulokat, és pontokat (all-fel rendü vonásotskákat) illeti. A' ki-mondás igen különbözö: mert a' Tsinai-aknál születettvén, és neveltetvén, ki nem tudjak mondani a' *b, d, e, r, 's* más betüknek hangját; hanem azok-helyibe *p, t, ie, l, 's* más betüket helyheztetnek. *Pronunciatio autem est valde diversa; quia nempe inter Sinas nati et educati nesciunt exprimere sonos b, d, e, r, sed istis substituunt sonos*

nos p. t. ie. 1. &c. A' Pentateuchust 53. részre, vagy olvasásra osztyák-fel olly formán, mint az Amsteledámi Zsidó Bibliában láttszik. Az Thorának hivattatik. A' THORA (v. Törvény) Tsinai módra változtatván a' betüket, nálak így mondatik: Thora = THAULAHA; vagy Thaulaze: A' Bereschit = PIELESCHITZE: Vaicra = VAIKELO. Debarim = TEVELIM. A' második rendben ötféle Könyvek vannak; Josue, Birák, Samuel, Melakim, és Dávid. (Melakim = Királyok) A' Josue, és Birák Könyve nintszen-meg egészlen nálok: a' Királyok könyve-is hol ebben, hol amabban a' tzikkellyben fogyatékos. A' Samuel Könyve egész. A' Dávid (= *Tavite*) Könyvében vagyone fogyatékos, nem lehetett észre venni. A' Könyvek harmadik rendében a' *Lipai* nevű Könyvek vannak; mintha mondanád: Tzeremoniás Könyvek. Ezek-közé tették Ifaiást, melly meg-vayon egészlen, és Jeremiást, kit innep napokon olvasnak. Ezekielből, úgy mondják, semmiek lintszen; Dánielből tsak az első résznek egynehány verse. Jonás meg-vayon tellyefséggel: Mikeás = (Micala) Nahum = Nahuang; Habacuc = Hapacue; Sophonias = Sephaneioha: Aggeus = Hokavi, Zacharias = Secaleio, héjjányosok nálak; a' többi rövidib' Prófétákból semmiek lintszen. A' Paralipomenon (Tiveli hajamiim) Könyvekből négy vagy öt első rész vagyon ná-

lak; azok sem egészszkek. *) Az utólsó rend *Hafuchala* nevü. p. 244. „ *Classem ultimam*
 „ *appellant Hafuchala, seu libros histori-*
 „ *cos, et commentarios, continetque Esthe-*
 „ *rem, quam vulgo nominant Ipethamama:*
 „ *Esdras, Nehemiam mutilum; priores*
 „ *duos libros Machabæorum, integros qui-*
 „ *dem, sed in malo statu; sicut et alios*
 „ *aliquot libros, quorum nomina perdidere-*
 „ *runt, et finice appellant Kiang Tsang, idest*
 „ *interpretes. Hæ sunt quator classes li-*
 „ *brorum Scripturæ. De Proverbiis, Job,*
 „ *Canticis, Ecclesiaste, quantum cogno-*
 „ *scere licuit, nihil habent. De Ruth, et*
 „ *Threnis nondum potuit defectu temporis*
 „ *bene examinari. Forte etiam plus ha-*
 „ *bent ac ipsi dicant; aut putent se habe-*
 „ *re, ob crassam ignorantiam: neque enim*
 „ *ullum habent stimulum curiosæ inquisi-*
 „ *tionis in materia librorum, et scientia-*
 „ *rum, neque permittunt libros e loco se-*
 „ *cum deferre; ibi autem facile non est*
 „ *singulos inspicere: ubi in grandi confu-*
 „ *sione, et absque ullo ordine commisti*
 „ *jacent.*“ — Ezekből a' többi-között ve-
 gyük azt-is észre; hogy a' külömbféle Or-

*) Im' még egy két példa a' Tsinai ki-mon-
 dásból: Kardinális = Kiaulthinalisu. — Adam =
 Jatam. — Baptizo. = Patepiso. — Beatus. = pe-
 jatufu. — Deus. = Theufu. — Crux = Culufu. Oj-
 gor = Jokelien. (*Tien* a' Tsinaiaknál annyi mint
 ég, és ISTEN, *sis*, his egy. E' két szóból ered-
 hetett ama' szó Hiftien, Isten. —

szög szó ejtésének módja nagy változást tett idő jártával a' szent Könyvekben lévő szózatoknak ki-mondásában. Ezt méltó észre venni. — Az ő Bibliájokban nagyobbak a' betük, és egyik linea a' másiktól megszűb' esik mint az Amsteldámi Bibliában, (mellyet meg-mutattam nekik, 's melly nem tettzett a' betü aprósága-miatt: dítstérték a' kötését, papirofsát, de nem kívántak belöle valamit ki-irni.) A' ténájok feketéb' az Európainál. Tfinai mód-szerént két papiroft öszve-ragasztanak, vagy többet-is: hogy a' vastagabság az Irást mind a' két felén el-szenvedje (itatóságnélkül) Jákob Pátriárkának jövendő-mondása egyébként láttzatolsan ki-vagyon téve, de sem a' שילה = Schilo. Sem a' ישועתך = Jeschuatecha szót nem értik, sőt közönségesen szólván, nem értik az ő Bibliájokat. p. 249. „Generaliter, non intelligunt textum suorum Bibliorum.“ Elé adatnak osztán az arany fel-irások, mellyek a' Sinagógában láttatnak. A' többi-közt ez-is: שמע ישראל יהוהאלהינו יהוהאחד Ex DEUT. 6. 4. Audi Israel, Dominus Deus noster Deus unus est. A' Bereschit végén, néhány Rábinusok' neveik-után olvaftatik: GENES. 49. 18. לישועתך קייתי יהיה Li-schuateca Kivvithi Jehova. Salutare tuum expectabo Domine.

L.

LAIMBEKHOVEN. Meg- emlékeztem erről a' nagy érdemü emberről már egyéb alkalmatósággal; itt egy levele, mellyet Murnál találtam (*Journ. zur Kunst. XI. Theil. p. 193.*) nyújt alkalmatóságot új emlékezetére.

Kiangning, melly közönségesben Nankinnok hivattatik, Tsinának nevezetes városa. Oda való Püspök volt P. *Laimbekhoven*. Godefrid. Azon városból 1780-ban, 25-dik Juliusban ezen levelét eresztette P. *Oliveira* Timoteushoz, a' Lusítániai Királynénak néhai gyontatójához; melly-is Lusítániai nyelvből Deákra fordított; és itten summásan elé-adatik.

Ezen Levelem Atyaságod- előtt úgy jelenik-meg, hogy sem annak Irójára, sem keze-vonására már nem emlékezzék. Annak Irója (Bétsi) Német nemzetü; életmedett öreg: mert már életének hetven negyedikében forog; negyven öt elztendő-kig tartott Apostoli fáradsági-közt, mellyeket a' Leg-hiveb' Király kívánsága-szerént vállolt-fel, el-öregedett „(qui Apostolicis laboribus 45. annorum Spatio, Fidelissimo pro Rege susceptis insenuit)„ a' Nankíni Eklefiának, a' Tsinai Birodalomban mostan Püspöke, árva, s Atyaságod' atyafia. — 1735-dikben, engedelmeiség-

től vífeltetvén, Német országból Lusitaniába érkezett: a' hol szerentséje volt mind Tisztelendő Atyaságod szemléléséhez, mind predikáziójának hallásához Ulifszipo városában, Sz. Rokhus Templomában: emlékezem, hogy a' Nép Atyaságot hallván nagyon örvendett. Tágus vízének ki-kötő partyán külömbféle helyek emlegettettek Miszsióm számára: hol *Penkinbe* a' Tsillagnéző toronyba, hol pedig *Mogol Birodalmába*, hol *Kotzintzinába* rendeltettem. Tsak ugyan hajóra ültem 1736-ban Aprilis havában. A' tengeri szél vész *Mozámbikra* igazított bennünket: ott esztendeig mulatánk. Nyoltz hónapiglan *Goában* tartóztattattunk. Azután három esztendeig tartott utazásinknak végét érven, a' társaimmal bé-ereszkedtem a' Makáumi ki-kötő partra (Tsina Kánton vármegyének tenger mellyéki városa révére) 6-dik Augusztusban 1738-dikban. Az emberi rendelésből eredett, hogy Penkinbe szándékozván Mathéifissel (természeti tudakossággal) szolgálnék a' Tsinai Miszsiókban; de az Isteni gondviselés más nagyob' dolgokat szabott előmbè. Látván tehát, hogy lesznek, a' kik a' tudakofságban fel-váltanak; a' szent Dolgokra mentem-által, minthogy azokat örvendém leg-főképpen. A' Miszióm helye Tsinának Hukváng Vármegyéje volt. Ott a' Keresztyének száma nyoltz ezerre ment. Vezérlém ezeket töb' esztendők folyta-alatt. — Következik az

üldözésnek le-irása. Abban öt Dominiká-
 nus (*Sans Péter* négy társával) és a Jéhus
 Társaságából kettő öletetett-meg az Evan-
 geliomért. P. *Henrikvez* Antal József, és P.
 de *Attemás* Trifánus. A' nagy üldözésben
Ferentz a S. Rosa, szürke Barátból Nan-
 kini Püspök a' fok fájdalmak-közt 1750-
 ben meg-halt, öt esztendeig vezérlé Egy-
 házát merő keserves szorongatások-között.
 P. *Soufa* Polykárpus a' Pekini Püspök, és
 a' Nankini Egyháznak Igazgatója engem
 I. Józsefnek Lusztániai Királynak (aján-
 lott-e vagy tsak azt jelentette hogy a' Nán-
 kini Püspökség üres) A' Király meg-em-
 lékezvén rólam, nohá külföldi voltam,
 1753-ben a' Nánkini Püspökségre nevezett,
 és XIV. Benedek P. meg-erősített által-
 küldött Levelével. A' Király követséget-
 is küldött már a' mult esztendőben; a' Tsá-
 szár meg-enyhült; de tsak ugyan az üldö-
 zés idejekor kezdettem Püspöki hivatalom-
 hoz. — Le írja fok szenvedéseit, Lusztá-
 niából folyó szokott segedelminek el-
 re-kesztését, helyre-hozását, ismét el-enyé-
 szését. Könyörög P. *Oliveira*-előtt, hogy
 a' Királynétól nyerje - ki keserves szüksé-
 gének vigasztalását — *Nankini Sinenfi in Im-*
perio 25. Julii. 1780. Permaneo Reverentiæ
vestræ servus humillimus, frater venerabun-
dis, Godefridus de Laimbekhoven. Episco-
pus Nankinensis.

LUBOMIRSZKI Stanisló, 1634-ben
 Ruszliai, Szándomiriai, Szepesben Lu-

blói Kapitány, a' Török-ellen diadalmasan vitézkedett. A' Szerzetes Rendekhez mutatott egyéb Istenes adakozási-közt, a' Kármélusi Atyáknak monostort épített tulajdon birtokán Visnicen. Sz. Kalafzantzius Fiait *Podolinba* vezette, és ott nekik szép alkalmas házat, és Templomot épített. (Vagn. Capitan. Lublov. p. 263.) Ezen Kollegiumban, az ájtatóságra, és tudományokra a' számos Magyar, és Szomszéd Országi ifjuság szép előmenetellel, rendel, halzonnal oktattatik most-is.

LOBO HIERONYMUS; J. T. Szerzetese szép könyvet irt az ő Habelsíni, avagy Abiszszíni utazásáról, és lakásáról, melyben fáradozott az Hit prédikálása kedvéért. Azt a' Könyvet németül *Ehrman* ki-adta, 1793-ban. Ditséri P. Lóbónak igaz mondását; *Brucét*, kit ezen szakaszban említették, oltsállya, 's megmutattya, a' mint igaz-is, hogy *Bruce* heába hánykolódik azzal, mintha ő találta volna fel leg-először Nilus vizének eredetét; vagy, mintha maga tapasztalásából irná-le Abiszszínát: holott azomban fokat költsönözött az elébbi utazoktól. " Bruce sehr vieles von seinen vorgängern entlehnt hat, ohne der quellen zu erwähnen, aus welchen er schöpfte. „ Azomban a' német ki-adás fok al lapu jelöléssel piszkállya a' Kátholikus vallást. — Lobó könyvének ez az eredetes ki-adása: *Jeronymo Lobo Historia de Ethiopia*. Fol. En Coimbra

1659. Ki-adatott olasztán *Lobo* meg-rövidítve-is, Anglia, Frantzia, és Frantziából imé Német nyelven-is. A' Frantzia fordítás *Le Grand* nevű Frantziáé, ki az egészszén elé-adott Könyv végére egyéb Abiszfzinai Irókból más egy tudósítottáft vetett, melly 15 Fejezetekből áll: p. o. 1. *Ludolfnak* Abiszfzináról-való Irásáról. 2. Abiszfzináról. 3. A' Nilusról, a' vallásról, 's a' t. De Grandet Ehrman nem betsülli. Észre nem veszi, úgymond, az ember, mi Legrandé Lóbóban, mi Lobóé? nohamagában Lobóban (a' Fordítottáft értem) az igen-is észre vetetik. — P. Hieronymus Lobós *Reise nach Habessinien*, von ihm selbst beschrieben. Lobó Jerónimus így ír:

Urunk 1621-dikében, Aprilisnek 16-dik napja volt, midön Konimbrikában, Portugália Városában Elöljáróimtól azt a' parantsolatot vettem, hogy Indiába mennyek a' Hit prédikálására. Liszbonában Papságra szenteltettem, és Aprilis' 25-dikén el-mondottam első Sz. Misémet. — El-be-szélli olasztán, hogy el-indúlt, de hogy a' hajót a' fok nyavalya hamar haza hajtotta; azon hajózásban a' volt a' vigasztalás, hogy egy tengeri kürt (vizből álló magas, terebélyes olzlop' vasser hose) a' hajónk-felett, úgymond, meg-szakadt, és reánk fok temérdek viz omlott. Az a' viz innivaló volt, öszve gyüjtötük, és hasznát vet-tük. 7-dik oktoberben víszsza érkeztünk Liszbonába. 1622-ben ismét tengeri hajóra

ültünk, India-felé, 18-dik Mártziusban. Indiai Vice Királynak *Vidigveira* Gróf neveztetett. Mélyen bé-látott ez az Ur az Indiai dolgokba; a' tengeri tudományban is jelesen forgott ember volt. Az Indiába rendelt hajók illy neveket viseltek: Szent Terefia, Sz. József, Sz. Károly, Sz. Tamás. A' Vice Király az első hajóra üle: annak Kapitánya *Lobo Filep* vala. A' Sz. Józsefi hajót, mint Kapitány, és Admirál tisztü vezér *Maskarenias* Ferentz igazgató; *Lobo* Ferentz a' Sz. Károlyénak volt Kapitánya: *Nugno* Ferreira Ferentz a' Sz. Tamás nevűnek, volt más egy *Galion* nevű hajónk-is, azt *Figveira* Gonsál komendérozta. A' jó reménység fokáig jó szelünk volt, azt Május vége-felé el-hagytuk, úgy hogy szemünk elejbe se kerülne. Az emberek azon igen aggódtak, hogy földet nem látnak. Egyszer a' Vigyázó fel-kiált: hogy maradt lát. Az a' közel-levő száraz földnek a' jele (*Fors Procellaria Capensis* Linnei, Kapfoki galamb, Pintádo) Örömben az emberek ölelni kezdék egymást: hogy im' nem meszsze vagy on a' Száraz föld. A' déli 34° , $30'$ alatt láttuk a' *Cap das Agvillas* (Tőfok) nevű sugaras fekete hegyet. Midőn arra hajóznán 60 ölnyi mélységű vizet értünk, a' hajós legények azonnal a' halászothoz állotak, és temérdek sok Bonit, Abikora, Dorád, és más oda-való nevű halakat fogtak. Az első hal (illyen nálunk a' ha-

jók szokása így ír P. Cobo) azonnal kótyavetyéltetett egy Sz. atyafiság Izámára. Így meg-ezik, hogy az ájtatóság-közé magát a' hiúság bé-fúrja. Egy olyan hal, melly egyébként talán fél tallért ér, a' Kótyavetye-által húz és több tallerra-is emeltetik.

El-értük a' Nátál nevű földet: menykő útét, de Kárvallás-nélkül szenvedtünk. Az Istennek imádsággal, 's nyilván-való Keresztjárással meg-köszöntük. Én prédikáziót tartottam: (Lobó) hogy az emberek bűneiket ismerjék-meg. Hajóink az Anglusokkal meg-ütköztek. p. 59. A' háborúnak vége lévén, elé-jövének a' Katonák, kik leg-vitézebben viselték magokat, 's a' Vice Királyt únszolták, hogy őket a' régi szokás-szerént vitézekké tegye. „Zu Ritter zu schlagen.“ Le ült tehát a' Karizékében, 's a' tzeremóniát véghez vitte. Mozambik-mellett a' hajótörésnek veszedelmében forogván, a' kösziklák-között, a' boldogságos Szüzhöz folyamodtunk; 's minnek előtte eszünkbe jutott volna az, hogy oda érhetünk, magunkat a' várkapuja-előtt találtuk. A' Gubernátor ottan várta a' Vice Királyt, örvendezett érkezésén, házába vezette; én a' társaimmal a' Jesuita Kollégiomba vettem magamat. A' meg-általkodott ellenség, ki-minket olly sokáig üldözött, más nap a' rév elejbe állott; a' Vice Király féltvén tőlök, a' Sz. József nevű hajót, hogy ki ne pusztítsák, azt el-

égettette. A' Sz. Károly nevü éppen a' varig érkezett, és annak terhét jobbára ki-lehetett szabadítani a' veszélytől. Az ellenség azomban harmádnapiig maradt a' rév-előtt: a' szél nem engedte, hogy ki-üthetne. Végtére jel-adással azt kívánták, hogy jöjjön valaki, a' kivel szólhassanak. Küldetett hozzájuk egy kis hajó: annak fő emberéhez csak azt mondák: tudják, hogy örökké Mozambíkban nem maradhatunk 's hogy majd reánk találnak ismét. Erre tüstént el-illantottak. — Le írja Lobo a' Mozambíki nyomorgást, azután a' további hajózás terhét, míg Kotzinba nem érkeztek, és onnét Goába. C. 2. Goában el-végzettem Theológiai tanulásomat, c. 3. Azomban

Sultán Segvet, Habiszszinai, az az: Ethiópiai Király (máskép' *Sosneos*, vagy *Socinius*, vagy Melek *Segved*) a' Romai Anya Sz. Egyházhoz erefzkedett fokad magával, és hogy Segítő társokat kért az előbbi Jéfuitákhoz, le-írja P. Lóbó azzal együtt, hogy ő rendeltetett a' végre Abiszszinába, tudósított az utazás terhéről, 's a' t. — 4, 5. *Rész.* El-nem érhetvén Abiszszinát első uttyával. P. Lóbó, visszaköltözött Indiába; egybe-jött MENDEZ ÁLFONSUSSAL, Ethiópiai nevezett Pátriárkár val. 6. *Rész.* Diuból el-indúlt P. Lobo, fokotórába érkezett; Sokotorából az Arabiai tengerbe, Babolmádebhez (ily iratik) hajózott, 's arról ily tudósított *Babel*.

wandeb sziget: más fél mérföld a' hosszisa, egy jó negyed mérföld a' szélessége: igen magas, és a' tengernek szükét, mellyen az Arábiai, vagy veres tengerbe kell hajózni; 's bé-ereszkedni, két tsatornára osztva; az Arabia részüre egyik felől, és más felől az Ethiópai részüre. Félvén az Arabiai résztől mi az Ethiópai tsatornán ütöttünk-bé a' veres tengerbe; noha veszedelmeseb' a' feneke. Meg-köszöntük az Istennek szerentsés bé-érkezésünket; elmondván az Isten Annyát tisztelő Litániát, és egyéb imádságokat. A' 7-dik részben le-iratik a' veres tenger.

8-dik RÉSZ. Szerentsénkre esett, hogy estődön érkezünk a' Babelmandebi szigetnek Ethiópai tsatornájához, és így azon éjtzákának idején által-is hajózhatunk. Reggel olly meszszire voltunk tőle, hogy már a' Török vigyázoktól nem félhettünk; ha igaz-is, hogy az utazókat kémlelik az Arábiai félen. A' parthoz tartottunk: hogy halászokra talállyunk, kik a' *Baylur* nevü ki-kötőhöz vezelsenek minket. De a' kik láttak, távoztak: vehették-is észre hajónk építménye tulajdoniból, hogy külföldiek, 's ezen tájon nem igen forgott emberek vagyunk; azért jeladásunknak nem hittek; 's nyilván azt nem-is értették. Illy bátortalánság-közt két napiglan hajóztunk; 's idő-közben hajótskát küldögettünk-ki egy ifju Abiszszí-nai emberrel, ki Araból-is tudott, hogy

kérdezősködjek; de semmi tudósítást sem szedhettünk-bé, végtére csak ugyan reá akadtunk a' Baylur nevü ki-kötő partra. Mi meg-örültünk; a' föld' lakosi pedig félelmet mutattak. — Az Abiszszínai Király ugyan ki-adatott irással bátorította a' Pátriárkát: hogy mi a' Baylur nevü révben jól fogunk fogadtatni; de a' Pátriárka velünk együtt szükségesnek tartá, hogy mi arról eléb' tudakozzunk; hogy sem a' szárazra lépünk. Én (Lobó) választattam a' *Scheikhez*-való követségre: hogy ki-tudakozzam tőle, ha jövetelünk tudtára adattott-é? 's mi rendelés tétetett az eránt. Én hasznosnak itéltem, hogy magamat ne úgy mint Jesuitát adjam-ki előtte: mert nem tudtam, mi következése lészzen a' Jesuita ruha mutogatásának. *Sodagar*, avagy fő rendü kereskedő öltözetet vettem magamra: kis hajóra szállottam; 's láttam, hogy a' parton nem kevés lovas ember gyülekezett öszve. Tufakodtam magamban. Az Abiszszínai ifju emberünk ki-ment a' partra tudakozásért. Azomban négy Kapitány jött: hogy engem a' *Scheik* nevében köszöntsenek, és kezesképpen a' mi hajónkban maradjanak. Tsudálták hajónkban a' szép rendet, a' Portugállusok' ruházattyokat, mindennek kedves tekintetét: igen meg-elégedtek azzal a' móddal-is, a' mellyel fogadtattak; engem pedig hazájok szokása-szerént üdvözöltek, fejet hajtottak, kezemet meg-tsókólták; tudtomra

adták egyetemben, hogy a' Scheik úgy tekint bennünket, mint jó barátokat, és hogy látogatásomra elé-jő, ha bátorságadatik előre Személyének. Én viszont azt feleltem, hogy a' Scheik barátságáról nem kételkedem, 's magam-eránt bátor-ságos egyéb jelet nem kívánok, hanem az ő betsületes szavát, mellyel már kedveskedett: Zálogkezest nem kívánok, 's kérem a' kik a' végre jöttek, térjenek vissza; azokat a' Portugállus Tiszteket pedig; kiket velek küldök, vegyék magokhoz, mint Zálog kezefeket. Ez a' felelet nekik igen tettzett, szorúl szóra el-mondák a' Scheik-előtt a' feleletet; azon a' Scheik meg-örült; ki-is látogatásomra a' második Scheikkel elé-jött, és amá' négy Tisztet a' Portugállusokkal együtt vízfzáhozta. Minnyájan bé-járúltak a' hajónkba. — A' betsület-tevések után ajándékok nyújtattak. A' jövevények Bailurból, melly Dunkali országban fekszik, tovább' utaztak, a' Pátriárkával, és egyéb tárfokkal. — *Dankali* országa kitsi y, puszta, kevés népü. A' lakosi Fejedelmekkel együtt mahomet-szerüek. 'S a' Fejedelem ugyan az Abiszfzinai Tsászárnak váfalufsa (utób' változás esett.) A' Hábiszfzinai Fejedelemhez az utból irtam, és egy Mór Kapitányt, egy Nogveira nevü Portugállus-sal követül küldöttem hozzá. Ezek egy-néhány héttel eléb', hogy sem mi a' Dankali Királyhoz jutánk, szint' ehez érkeztek.

9-dik RÉSZ. 1625-ben, Május 8-dik napján Baylurból a' Király udvarába utaztunk. Adtak az utra tevéket, és szamarakat; de mivelhogy ezen terhordó marhák száma kevésre ment, podyászinkból sokat el-kellett hagynunk. Későn indulván, első nap tsak órányi járást tettünk. A' következő napokban sem utaztunk sokkal erősebben. Lovasok követtek bennünket, kik, kétség-kivül a' *Furt* neyü Scheiknek ingerléséből, ki-minket akaratunk-ellen követett, rútol meg-tréfáltak. A' helyett, hogy a' leg-rövédeb' uton minden unalmasság-nélkül harmadnap alatt vezethettek volna a' Királyi lakás helyére, rettenetes tsavargó pulztákon hordozgattak; a' hol három négy nap-alatt egy tsep vizet se találtunk, az pedig a' melyre akadtunk, olly otsmány, és bűdös volt, hogy szemeinket bé-hunni, orrunkat bé-dugni kellett, mikor azt inni akartuk. Nyomorusággal tellyes utazásunk közben több napok - után a' Király testvérét elé találtuk, ki mi előnkbe utazott. *Furt Scheik*, a' ki-minket követett, hogy tölünk annyit fatsarjon-ki, a' mennyit kíván, meg-intett bennünket, hogy mi ezen Hertzegnek nagy ajándékkal tartozunk. Meg-tselekedtük, még a' Tartomány' tsinnyát nem tudván. Be-nyújtottunk a' Hertzegnek igen sok Indiai irott gyóltstot, Tsinai mesterséges edényeket, portzellánt, Kaffé tsészét, ládátskát, tén-

tatortót, 's több a' félit. Ez mir d tettzett néki. De ezen Tsinai ritkaságok-helyett irott gyóltstot kívánt; örömeit-is vizfszat:eréltük azokat; de azokat ismét vizfsza kívánta. Engedtünk: odaadtuk. Egy Portugálliai Katona tiszteletet akarván tenni a' Hertzegnek, ki-süttetett 12 puskát: annyi volt vele; de a' töltésben gyáva lévén, egyet úgy sütött-ki, hogy keze-között elszakadna. A' Szakadék rész lábomat hofszában meg-hasította, se borbély, sem orvosság nem volt jelen. Az Indiai gyóltstomat öfzve szabdaltam, 's azzal lábomat bé-kötöttem erőssen. Már nem gyalogolhattam. A' *Furt Scheik* oda adta a' lovát, hogy ló háton utaznom lehessen. 'S ugyan ez volt egyedül az a' jóra-való Szolgálat, mellyel ezen Mór az utazásomban megtisztelt. Más nap reggel, midön már a' Királyi udvarhelyhez közelítenénk, azon Fejedelem nevében köszöntést vettünk, és annak nevében öt öfzvér hozatott hozzánk; hogy azokon öten a' tárfaink főb' személyei-közül utokat folztathatták. Egyikre én ültem, a' többire négy Miszfióziárius: a' két Fráternek mind eddig gyalogolni kellett. Még két oráig jártunk egy erdőben, mellyben a' föld tellyességgel megvolt sáskával terítve: úgy tettzett, mint ha tsak akkor bujtak volna-ki a' földből. Ezen vágányós férgek valóban nagy tsapásiennek a' Tartománynak, melly egyébként-is termékenytelen. (Másutt Abiszfí-

na fok Tartományiban gyönyörű termékenységű földek emlegettetnek az Iróktól.) Fél óra múlva minket az út egy kis vizpartjára vezetett. Azon tájon szokott a' Dankali Király lakni. Azon folyót a' téli esők le-ereszkedése meg-árasztja, nyáran száraz. De ha nem mélyen áfatik-is az alya, vizet ereszt-fel: nagy hasznunkra szolgált, míg itt tartózkodtunk. Tizen egy napi járásunk-után végtére el-értük a' Király palotáját. Az úgy nevezett palota egy kis hegynek tövében áll, 's nem egyéb, hanem öt vagy hat sátor, 's mintegy húsz gunyhó: vannak körül-belül vad fák, melyek az árnyékkal frísítették a' levegőt. Ezen gunyhónak kettejekben a' Király lakik, a' többiben az anyja, testvérei, udvari emberi. A' Fejedelem először bennünket egy magányosan álló gunyhóban fogadott, melly a' többitől egy puska lövésnyire vala távul. Ezen gunyhónak hátsó részében vala kőből és földből tsináltatott egy Királyi szék, szőnyeggel volt bé-terítve, és bársony fekete vánkofsal. Ellenben által állott a' Király paripája, 's e' mellett a' nyereg, és egyéb szerszám függött. Mert ezen országokban az a' szokás, hogy az Ur a' lovával-együtt lakjon, 's ebben a' Király az ő alattavalóitól éppen nem különbözik. Ezen gunyhónak palota-részében ötven Személy ült körben, keresztül vetvén lábaikat. Mi-is leültünk ottan a' képpen, a' hogy oda érke-

zénk. Hamar erre elé jöve a' Király, előtte egynehány inafsa ballagott: Egyik egy nagy edényt hordozott teli méh serrel, a' másik portzellán poharat az ivásra, a' harmadik dohánnal teli kókusz hártyát, 's vizes korsót, a' negyedik ezüsti pipát, 's tüzet vitt magával: utánnak a' Király jöve, öltözete könnyű selyem ruhából, süvege turbánból állott: arról szép mesterségű egynehány gyűrűk függöttek a' homlokára: kezében egy kis nyíl vala. Fő rendű emberi, udvari - mestere, Tárnok tiszte, Katonáinak Kapitánya utánna jövének-bé. Selyemmel terített szék tétetettki számára. Fel-állánk minnyájan erre a' jövetelre, le-ültünk ismét, de hamar megént fel-keltünk, hogy kezét meg-tsókoljuk. Azután halgatás volt egy ideig. Megízóllamlott a' Király, 's a' tolmátsza-által ezeket mondatá: „örvend érkezésünkön „a' Habeszfzini Tsászar az ő Attya, 's „már jó ideje, hogy jövetelünkről tudósította. Hallotta, hogy a' tengeren sokat szenvedtetek, 's azt igen sajnállya. Azon „ne töprenkedjete, hogy hazátoktól olly „mefszzire estete. Minden a' mivel bírok, a' tietek: mind a' Tsászar az Atyám „szeret benneteket, mind én-is szeretlek, „betsüllek. Ez légyen a' vigasztalástok.“ Meg-feleltünk a' ketsegtetésre: mert az vala, más nem: meg-köszöntük a' jó akaratot, 's el-butstunkt a' rövid beszélgetés-után. Alig takarodtunkki, ké-kerít-

tettünk azoktól, kik előnkbe az öszvéret hozták; kivánták azon nyomban a' szolgálatért a' fizetést, meg-intettünk egyetemben, hogy az ajándékot a' Király Izámára készítsük-el. *Furt* Scheik értésünkre adta, hogy holott az első látogatáskor az Ország' Izokása-ellen semmi ajándékot sem nyújtánk-bé, most már annál jelesebbel kedveskedjünk, 's hogy ő ezen ajándék el-rendelésében jelen léfzen. Mi elejinten arra a' végre tsak egynehány iskátulyát, egynehány portzellán edényt, és Tsinai aprólékot választottunk; *Furt* pedig arra kénfzerített bennünket, hogy tegyünk egybe egykis szőnyeget, egynehány vékony Indiai gyóltst, és Tsinai mesterseges edényeket. Azok mind öszve husz darabra mentek, az árrak száz tallér; *Furt*, úgy tettzett, hogy ezekkel meg-elégedett, és javaslá, hogy tartsuk ezeket készfzen a' bé-adásra; de ez a' szinlett öreg rosz szolgálatot tett; el-ment a' Királyhoz, arra befzéllette, hogy ajándékunkat vesse meg; ő tudja, hogy annál drágábbakat nyújtandunk. Reám bizatott (Lóbóra) hogy az el-készített ajándékot azonnal a' Királyhoz vigyem. Utánnam hozattam azt egynehány inas-által, 's egyenelsen a' Királyhoz mentem, ki reám már várakozott. Meg-tettem a' szükséges udvarlást; 's kértem, meg-ne vesse tsekély kedveskedésünket; holott mi szegény szerzetesek lévén úgy se birunk gazdagsággal; ho-

lott önként-való szegénységre által-adtuk magunkat: hazánktól melzszze vagyunk: méltatlanok ugyan ezen ajándékok az ő személyére nézve; de többet nem adhatunk; vegye-bé jó akaratumkat, engedjemeg, hogy e' tsekélységet hálaadás fejébe néki bé-nyújthassuk. Azomban elejbe rakogattam az ajándékokat, 's mindenik darabot meg-mutattam néki. Ő unalmas tekintetet vetett mindenikére, 's nekem végtére azt mondá: ha jó akaratumkal meg-elégedne-is, illy hitvány ajándékokkal még sem elegendne-meg: mert olyan Királynak mint ő, szegyen illyeneket bé-nyújtani; 's jelt adott kedvetlenül, hogy takarodjam-el ajándékimmal egygyütt, szót fogadtam azonnal, és elmentemkor mondám: ha most nem akarja elvenni, mászszor el-hozathattya: többet nem adunk, 's ha azzal meg-nem elégzik, semmit sem nyer. Feleltem, 's durzás tekintetem bámúlást okozott. *Furt*, a' ki az egész dolog mestere volt, azonnal hozzánk jött, lármázott reánk, hogy az ő Urának, a' Királynak illy kevés ajándékokat nyújtánk. Meg-feleltem, hogy imé ő maga tette a' válogatást; 's egyébként sem adhatunk sem többet, sem jobbat: hollott alig hagyunk-meg annyit, a' mennyi az utazásunk' folytatására szükséges. *Furt* alkudni akart, hogy leg-aláb' valami aprólékokot tegyünk az elébbenyihez. Mi álhatatosan meg-maradtunk a' tagadásban; és

én már három darabot ki-vettem az eléb' el-szántból. A' rosz' öreg tsak azt vihette már végbe, hogy a' mit el-vettünk, tegyük azt a' többihez vizfsza, 's más nap vigyem a' Királyhoz. Meg-lett, el-vette a' Király; de az elébbihez hasonló tekéntettel: ajándékokat kellett vinnünk az annyának, és a' testvéreinek: mindenütt ajándékokat kellett adnunk; még a' Királyi musikusoknak-is: kiket meg-kellett fizetnünk; hogy meg-szabadúljunk a' füleinknek két óráig tartott nyomorgatásától. Derék musikusai voltak a' Pátriárkának az ő kápolnája számára. A' Dankali Király kivánta őket hallani: igyekeztek-is azon, hogy helyesen véghez vigyék szolgálattyokat. Volt szerentséjek tettzeni a' Királynak.

Az udvarnál-való mulatásunk-alatt a' velünk hozott eledelünk el-fogyott; újat helyébe nem szerezhettünk. A' Tartomány ugyan igen terméketlen, de vagyon ketskéje, méze, örömeft vásároltunk volna ezekből, de senki sem akart el-adni. Alattomban meg-tudtam, hogy igen meg-tiltotta a' Király, hogy akármi áron se adjon-el senki-is valami enni valót a' mi számunkra. E' képp reménylé, hogy mindenünket oda adjuk akármi aprólékért. Tudósítottam erről a' Pátriárkát, 's az jó-nak találta, hogy az-eránt a' Királynál panaszt tegyek. Hozzá mentem hallogatás-nélkül, és így szóllítottam-meg. Az én Királyom, az Ethiópiai Tsászfár, a' te

Atyád arról bizonyosokká tett bennünket, hogy akadék-nélkül által-költözhetünk a' te Országodon, nem kételkedvén arról, hogy az hozzád irtt levél-szerént minket jól fogadsz: minthogy mindenkor hiv, és engedelmes voltál hozzá. Felsőged maga is arról minket hozzád való jövetelünkor bizonyosokká tett. Eleinten kegyelmekkel tetéztél, 's el-hitettük magunkal, hogy itt jó barátok-között vagyunk; kik azt mind helyre-hozzák, a' mit el-hagytunk illy meszsze Országba költözvén. De szörnyen meg-tsalatkoztunk. Az a' szabadság, melly itt engedtetik, nyomos kényszerítéssel jár: kegyetlen ellenség között élünk, ki-minket életünktől akar meg-fosztani. Ebben a' keserves állapotban még-is a' mindenható Istenben bizunk, ki-panaszunkat meg-halgattya, és az igazságtalanságot, mellyel terheltetünk, meg-bünteti. Figyelmezett a' Király, és mondá: hogy ő nem tudja, mit akarok mind ezen szavaimmal elejbe terjeszteni. Ő nem hiszi, hogy az ő Országában él tsak egy olly ember-is, a' ki minket meg-merne bántani. Ha pedig volna, nevezem-meg: tudod, úgymond, mi hajlandósággal viseltetem hozzátok: bizonyosok legyetek abban, hogy fejével adózik, akárki légyen, a' ki életetek-ellen törekedik. Mondám: se fegyverrel, se méreggel senki sem víjja életünket, hanem éhen akarnak bennünket meg-haltatni, 's Felsőged az maga, a'

ki azt akarja. Felséged meg-tiltya az alattavalóinak az életünkre leg-szükségesb eledeleknek el-adását. Hatalmadban vagyunk, ó Király! velünk, úgy, a' mint akarsz, bánhattsz: minnyájunkat le-ölhettsz. Ha a' mi halálunkat kívánod, ah! tsak arra kérünk, hogy fokáig ne nyomorgafs. Ha országodban meg-kell halnunk, rövidétsd-meg kinszenvedésünket, 's vágj-le minket egy ütéssel. — Ugy tett-fzett, hogy a' Király igen szivére vette mondásimat, 's annál-is inkább' azt, hogy ezeket mondván, feléje nyújtám a' nyakamat. Tagadá a' ki-adott parantsolatot, 's untatott, hogy vallyam-ki azt, a' ki arról a' parantsolatról tudósított. De én álhatatofsan titkoltam annak nevét. Látván a' Király, hogy a' ki-mondásra nem birhat, el-ereftett, 's bizonyofsá tett arról, hogy ezután szükségét nem szenvedünk. Meg-is tartá szavát: mert még azon napon három ketskét vehettünk, mellyek egy tallérunkban tellettek. Hoztak mézet-is; egy szóval, jobban bántak velünk, mint az-elött.

Volt egy *Mór* ember, ki nekünk mindenben a' hol tsak lehetett, alkalmatlan-kodott. Szüntelen ott volt a' viznél, midőn mi oda mentünk meríteni, és mindenkor vagy el-rontotta a' vizünket, vagy akadékot tett a' merítésben. Egykor az artzátlsága annyira ment, hogy a' Pátriárkának jelenlétében a' vizünk forrása

lyukat bé-tapasztaná. Hárman az inafink-
közül jelenlétén, és azt nem szenvedhet-
vén, meg-fogák a' rosz' embert, a' földre
terítették, meg-verték, pofozással, tapo-
dással meg-ölték volna, ha ki nem szaba-
dítottuk volna őket kezek-közül. A' *Mór*
a' panaszt azonnal a' Tsászárhoz vitte:
Ez minket hallatlanúl nem akart meg-bün-
tetni. Nékem előtte meg-kellett jelennem.
El-beszéltem az elébbenyi egész törté-
netet, a' verés okával-együtt. Feddett
bennünket, hogy a' *Mór* ellen-való pa-
nasz-nélkül magunk állottunk boszut, 's
bántani mertük a' Király emberét. Hozzá
tevé meg-is: hogy mi jövevények lévén,
az Ország törvényét nem tudjuk: a' Király
pártfogása-alatt vagyunk: most az egyszer
tehát vétkünket el-engedi. A' *Mór* el-bá-
múlt, 's azon időtől-fogva a' viz hordá-
sunkban akadéunkra nem volt. Mind
ezen történetek arra unszoltak bennünket:
hogy ezt az Országot hadjuk-el. Minden-
nap kértünk az el-menésre engedelmet;
mindenkor talált a' Király ki-fogást az el-
eresztésre. Egy kedves Ministeréhez fo-
lyamodtam végtére, derék ajándékot igér-
tem, tsak véghez-vigye az el-eresztetést.
Még azon éjszaka hozzánk jött a' Minister,
tsak látta az adandó ajándékot. Meg-lett
az alku. A' Kedves Minister véghez-vit-
te, hogy engedelem adassék, tevéket-is
szerzett-elé; hogy podjászinkat, és az
Abiszfíznai követet, ki-minket késérendő

vala, hordogásfák. Midőn a' Dankali Királytól el-butsuznánk, sok féle mentegétsel élt, 's meg-parantsolá, hogy tulajdon különös paripáján ülve jöjjön a' butszó audientziára: egy tehenet-is ajándékozott egyéb' eledelre valóval; 's bennünket igen kért, hogy mindenütt a' hová érünk, főképpen az Ethiópiai Tsászárnál az ő Attyánál mondjuk-meg, hogy mi velünk jól bánt. Mindent meg-igértünk, a' mit kívánt: holott az idő környületi mást nem engedtek. 5-dik Juliusban el-mentünk a' Királyi udvarból, minekutánna ottan tizenhat napot töltöttünk volna.

10-dik RÉSZ. Az utazásnak Abiszszína-felé-való folytatása. — Már eddiglen sokat szenvedtünk; hanem még ideje nem volt annak, hogy panaszolkodjunk. De az Isten' ditsőségeire még többet kell vala szenvednünk ezután. Az az út, melly a' *Dankali* Király udvarától az Abiszszínai határhoz vezetett, számtalan nyomoruságokkal terhelt bennünket. Nem volt se jóra-való ösvényt, sem nyugasztaló helyet reménylenünk. Sohol se látánk egyebet kigyókon kívül, mellyek a' lábaink-közt mászkáltak. Nappal azokat el-kerülhetük még-is; de a' forró meleg-miatt jobbára éjjel kell vala utaznunk; 's gyakran jó darab utat meg-halladnunk, míg oda érkeztünk, a' hol vizet lehetett találni. Sokfor el-fáradtunk, el-lankadtunk, és erősödésünkre semmi se volt más, hanem

egy kis méz, és a' napon száradott tehát husból egy szelet. Ezen szörnyü állapotban tsak a' mindenható Isten adhatott nekünk erőt 's kedvet, tsak az tarthatott meg-minket a' Kigyó-marástól, holott minden lépéssel kigyóra hágtunk. Nyugodalom nélkül töb' napokig jártunk, míg végtére egy vájott utra értünk, mellyet a' hegyek között az eső viz áradása okozott. Itt vizet találtunk, és egy kis hives helyet. Ezen helyen harmad napig mulattunk, 's ezen három nap nekünk a' fok nyomorgás után öröm-ünnep-nap gyanánt szolgált. Olly viz folya a' völgyet, melly néha a' föld alá rejtekezik; néha pedig el-bukik. A' tevéink vezére, egy öreg Mahumetánus, ki az ő idejében minden nap háromszor el-mondá mindenek láttára az imádságát, vallása köteletségéhez tartozandó dologgá tette azt, hogy minden alkalmatofsággal minket boszontson, 's mindenünket, a' miket tsak érhetett ellopjon. — Egyszer nagy vesződség volt vele, 's vettem-észre, hogy a' Mór ember igen goromba, 's jó szeréntével nehezen megy az ember vele valamire. — Egynehány nap múlva más egy vájott utra értünk, avagy az hegyek-közt lévő szoros völgyre, melly egyetlen egy utya Abiszszínának Dankaliból. Úgy tettzik, a' Világ Teremtője ezt az utat nyugalom-hely végett alkotta, hogy a' szegény utazók a' fok nyomorgás, hévség, szomju-

hozás - után az álhatatosán Zöldellő fák-
között, friss vizet, és kedves enyhülést
lellyenek, mellyet a' szél okoz, melly
napjában bizonyós órákban fujdogál. Ezen
kellemetes helyre dellest jövének, 's ottan
másnap dellestig maradánk. De hamar
azután a' mi kis Karavánánk egy termé-
kenytelen, kietlen, lakatlan rónára érke-
zett, melly egész Abiszszínát sóval tartya-
el. A' forró meleg ezen a' tájon türhetet-
len, és a' nap sugári kétszeres erővel üt-
köznek vizsza az hegyekről, mellyekkel
ezen síkföld bé - vagyon kerítve. A' he-
gyek teteje szüntelen ködös, sok ottan a'
tó. Vizzel ezen helység bővelkedik. Ezen
rónán majd tsak nem mindenkor talál az
ember elől Abiszszínai Karavánákat, mel-
lyek ide sóért járnak: hogy azt Abiszszí-
nában Ország szerte hordogassák; a' hol
az igen drága, 's némelly Tartományok-
ban pénz gyanánt szolgál; azért igen - is
kivánatos. — Éjjel jártunk, el - tévelyed-
tünk, igen nagy veszödségünk volt vezé-
rinkel. — El-értük a' sóos helyek végét:
az út rozsz' volt: hegyes, éles kö darabok-
kon kellett lépegetnünk, mellyek az első
lépésre által - mettszék a' tzipöt; a' nélkül
pedig nem lehet vala járni. A' Haramia
Gállai nép-is ezen helyeken ólálkodik az
utazókra. Azomban egykor a' sós ka-
ravánát vélvén Gállai utazóknak lenni,
meg-örültünk, hogynem azok. A' veszöd-
ség, szomjuhozás, félelem, útvéttés, ka-

lauzunktól-való tartózkodásután, el-érkezünk egy kuthoz, a' hol el-vesztett, 's fel-talált tárfaink reánk várakoztak. Hamar el-felejtünk ittelébbi nyomorgásinkat, és fő gondunk csak a' Pátriárkának szegény inasira tzelýozott, kik a' szomjuságmiatt fokkal többet szenvedtek, mint mi; nyakok igen fel-dagadott, és csak tseppenként erefzthettük a' torkokba a' vizet: végtére tellyeséggel meg-gyógyúltak: magunk-is eledellel, és itallal fel-éledtünk; noha pedig a' mézen, és a' napon-száradt tehénhuson-kivül más eledelünk nem volt, még-is ezen vendégség job' izü volt, mintsem más akármelley étel. A' Karavánánk el-maradt része-is ide érkezett, azoknak csak egy kis pihenést lehetett engedni, mennünk kellett: féltünk a' *Gallai* haramiáktól; nem rég egész egy Karavánát öltek azok itt-le; a' mint az el-szórt testek nagy remülésünkre mutatták. — Mentünk, féltünk: az öreg mórral-is, ki minket a' *Gallai*aknak el-akart árulni, szörnyen veszödtünk. — Egy kis folyó viznél fokatskáig akartunk mulatgatni, étel, és nyugalom kedvéért; de a' nap már felkelt, 's még sem valánk készszen a' mi mézünk főzésével, felejtünk az éhséget, fáradságot, folytattuk utunkat; csak egyszer oda érhefsünk, a' hol a' *Gallai*ak intselkedésüül mentek lehetnének. El-értük a' *Duán* hegye tövét, melly *Abiszszíniát* a' *Gallai*aktól, 's az el-hagyott *Móroktól* el-válasz-

tya. Itt szoktak a' sós Karavánák megnyugodni. A' paraszatok le-jönnek azonnal, 's a' le-rakodásban segítettik a' Kereskedőket; kik-is azoknak fáradságokért kenyeret, 's más a' félit adnak. Egy ily Karavána velünk érkezett oda. Ezen Kereskedők a' mi Tevéseinknek kalátsot adtak; adtak nekém-is egyet, mellyet én három jó barátimmal titkon meg-ettem. Ezen Kalátsok neve *Gurguta*, 's árpa, vagy más lisztből készítettik. Arra és másra a' Teff liszt szolgál. A' Teff igen közönséges gabona Abiszfzínában. (Teff = *Poa Abyssina* Linnei, eine art rispengras.) A' liszt hideg vízben meg-gombóztattatik. Az ilyen tésztát bõr Zsákokban hordozzák magokkal, midõn azt Kalátsra akarják változtatni; forró vízbe vetik, bé-födözik, hidegen eszik: Az olyan Kaláts szám izére volt: tizen kettõt meg-vettem, mindenkért harmintz üveg gyöngyöt adtam: még nyoltzat kivántam négy üveg gyöngyös fonálért. Adtak, de ezek fél akkorátskák se voltak, mint az elébbiek: panaszkodtam az-eránt; nagyobbakat nyújtának; de meg-tsalattam: ezek a' nagyob' Kalátsok tésztával vékonyan bé-vont kövek voltak, és azért az első kalátsért-is, mellyet eleinten adtak, fizetnem kellett. Nevettem volna ezen a' Selmatréfán, ha ki-tellett volna tõlem: mert roszszúl lettünk ofztán egy darabig azon kaláts-evés-után. De a' nyavalya elmúlt: jó kedvünk ke-

rült: holott igen kellemetes helyen valánk, a' hol friss szellő, friss jó víz meg-elégéd-
 sünkre szolgált, közülünk egynehányan
 a' madarak éneklése hallására az erdőbe
 mentek, és a' majmok kergetésére; de
 ezek, míg fegyvert nem láttak, el-nem
 lódultak. Míg mi itt mulattunk, a' mite-
 véseink a' szomszéd faluba mentek szent
 Mihály inneplésére (melly többször-is in-
 nepeltetik esztendő-által.)

Két embert küldöttünk közülünk a'
 hegyre, a' mellyen tudtuk, hogy P. *Baradás*
 reánk várakozik. Ezek másokkal-
 együtt éjjeljövének-vizsza; de mivelhogy
 haramiáknak tartattak lenni, alig hogy
 tűz nem adatott reájok. Még-is jókor meg-
 ismértettek. Ezen követink azt a' hirt hoz-
 ták, hogy P. *Baradás* a' Tsászárnak egyik
 unokájával, és nagy tárfasággal előnkbe
 fog utazni, mihelelt a' ki rendelt bizonyos
 helyen a' mi Sátorinkat ki-tüzve fogja
 szemlélni. Oda még a' járás négy órányi.
 Utnak eredtünk, 's más nap reggel az el-
 intézett helyre el-is érkezünk, a' hol a'
 reánk várakozó atyfiak egybe-gyültek.
 Le nem rajzolhatom, mi érzékenység,
 szánakodás érte minnyájokat, midön lát-
 nák, hogy illy éhelholt, el-foványodott,
 el-erőtlenedett, rongyos a' tekéntetünk. A'
 Tevéseink, nem mertek elé-állani: az
 öreg Mór, a' ki-nekünk olly fok alkalmat-
 lanságot szerzett, félelemtől viseltetvén,
 boszu állásunk-elől el-illantott. De mi a' mi

jóbarátunk, hitbéli egyefseink, és atyánk-fiai ölében nem gondolkodtunk a' boszu-állásról, és a' miket szenvedtünk, elfelejtettük. 17-dik Juniusban, jó öszvérink lévén, tovább' utaztunk, és 21-ben *Fremánába*, a' mi szokott Residentziánkba érkeztünk. Az a' lakó hely P. *Oviedó* Andrásnak, ki úgymint Hithirdető az ő életét olly ditséretesen végzé, és egyéb' Szerzetes tárfainknak ott nyugvó testek-által Sz. helyé változott. Itten minket a' Kátholikus Abiszfzínusoknak, és Portugállusoknak nagy serege szívesen fogadott, és hogy ki-pótollya lelkek üdvösségéért vállalt fáradságinkat, mint-egy viaskodva kedveskedett. —

Már, minthogy im' Abiszfzínábau vagyok, le-írom itt egyvégbe ezen országot, és annak lakosít; így ír P. *Lobo* az ő Könyvének tizenegyedik részéig.

11-dik RÉSZ. Az Abiszfzínaiak' eredete, mint egyéb népeké, bizonytalan. A' régi tudósítás az ő eredeteket Khámhoz, Noe fiához vezeti, és hogy, a' mi hihetetlen, attól-fogvaft szakadatlanúl megvagyon minden Királyoknak következése. Azomban az eredetek következése nálak is, mint másoknál, mesés. Az Abiszfzínai Történetirók Khámtól fogva *Fátzilidefik*, vagy *Basilidefik* száz hetven két Királyt számlálnak, kik-között Királynék-is voltak. A' leg-nevezetesebbek-közé tartozandó a' *Sábai Királyné*, kiről a' Sz. Irás

emlékezik, ki-is az Abiszszína - béiektől *Nikaulának*, vagy *Machedának* nevezetik; a' nyelvekre által-tett Bibliájokban pedig *Nagista Azeb*, az az, Déli Királyné a' neve. Ezen Országban most-is mutattatik egy helység, a' hol az udvarának kellett vala lenni; a' maradék épületek' hulladéki arra mutatnak leg-aláb', hogy az néha napján szemre - való helység volt. Magam-is voltam egy faluban, mellyet az Abiszszíniaiak Sába Tartományának neveznek: holott tudniillik azt hiszik, hogy azon Királyné ott lett a' világra. Az Abiszszíniai Királyok azzal ditsekednek, hogy ők *Menelektől* Salamon fiától, és a' Sába Királynétől erednek. A' másik nevezetes Királyné *Kándace*, kit ők Juditnak neveznek; és hogy az az ő Komornyékjától *Indától*, kit Sz. Filep Keresztelt-meg, térítettett a' Keresztyénségre, 's a' t. Az igaz, a' Habiszszíniaiak természet-szerént jó szivűek, jó tévők, sok alamisnát adnak, a' Templomokba serényen el-járnak, azokat ékesgetik, bőjtölnek, testeket sanyargattyák; 's noha a' Romai A. Sz. Egyháztól el-szakadtak, noha az ő vallások igen meg-motskoltatott, még - is mindazáltal a' Keresztyénségből sokat meg-tartottak. A' miolta Eutikesnek eretnekségével meg-méte-lyesedtek, heába esett az igyekezet az egyeztetés-felől: így ír *P. Lobó*: soha se volt szob' ez a' reménység az egyeztetésre, mint *Sekved* Tsászárnak idejében, ki-
minket

minket az ő Országába hivott: 1625-ben oda mentünk; és már 1634-ben ismét kihajtottunk onnét. Ezekben a' kilentz esztendőekben, míg Abiszszínában laktam, volt arra alkalmatosságom, hogy ezt az országot, és annak lakosít meg-tekéngessem; 's mint tapasztaltt dologról, úgy szólhatok azokról, a' mik azomban történtek. Im itten elé-adom arról való gyűjteményemet. —

Az Abiszszínai Birodalom a' leg-nagyob' Monárkiákhoz vala az-előtt tartozandó. Az-előtt 34 Országot, és 18 Tartományt foglalt magában; most nem igen nagyob' Spanyol Orzágnál; mindazáltal őt az hozzá tartozandó Ország benne: *Tigra, Bagemder, Gójama, Amhára, Damot.* Ezen országoknak lakosí rész-szerént Keresztyének, rész-szerént Mórok, vagy Mahometánusok, rész-szerént Zsidók; résznyére pogányok. Az uralkodó vallás a' Keresztyén vallás. — Az Abiszszínaiak Sátorok-alatt laknak, köből rakott házak kevés. Az urak-is Sátorokban tartózkodnak; sőt még a' Király-is: hogy annál hamaréb vehessék oda magokat, a' hol jelenlételek kívántatik: mert egy esztendő sem mulik-el külső vagy belső háboru-nélkül; a' falukban vannak hitvány házak; de a' falu kevés. Minden faluban vagyon *Gadar* nevü parantsoló, a' ki valamelly *Eduk*, az az, közönséges fő Kapitány-alá tartozandó. Az élet táplálására majd azon

gabonája, gyümöltse vagyon Abiszszínának, a' melly Lufzítániában található. Az állat benne fok féle: az orofzlányok meg-ölésében vitézek az Abiszszina-béliek: igen fok az elefánt: utazásunkban egy este mintegy három száz Elefánt tsordára találánk: három tsapatra valának osztva, és az egész utat el-foglalták. Igen meg-ijedtünk, 's nem tudtunk magunkon segíteni: magunkat Istennek ajánlánk, folytatván utunkat bátran köztök el-mentünk, minden leg-kiszeb' sérelem-nélkül. Az Egyfzarvu (einhorn monoceros) meg-vagyon, úgymond, Abiszszínában, ('s ebben a' Portugálliai Irók meg-egyeznek a' mint a' Könyv jelölője tudósitt, hogy vagyon tudniillik ilyen állat Abiszszínában.) A' lovak itt igen jók, az öszvér, szamár, ökör, tehén, számtalan. Minden közönséges ember, a' ki ezen tehénnel bir, köteles arra, hogy egyszer egy esztendőben bizonyos napon minden tehénnek tejét öszve-gyűjtse, abból ferödöt készítsen minden atyafiai számára, 's vendégül-is fogadja őket. A' kinek két ezer tehene vagyon, kétszer föröszt, és kétszer vendégel: minden ezer tehéntől egy ferdő, és egy vendégség efik. Így egy embernek a' gazdagsága a' fördés számából vetetik-fel. A' Királyé minden harmadik esztendőben minden tizedik tehén: ez nem tsekély jövedelme a' Királynak: a' marha igen óltsó: a' madár, a' méz böven va-

gyon. Az ételekhez nehéz az Európai embernek szokni; minden étkek uszik a' vajban: mindennap friss Kenyeret sütnek nagy terebélyes lepény módra: asztali abroszok, és kezkenőjök nintsen: kezeket az evés-előtt meg-mofsák: a' főbb rendűek az ételhez nem nyúlnak, hanem a' szolgájok-által tétetik azt a' szájokba: Szeretik enni a' nyers ökörhúft melegében, vérelesen, sóval, és borfal: az ökör epét-is örömeft iszszák: közönséges italok a' ser, és a' méhser: lehetne borok-is; de restellik a' tsinálását: a' szegénység öltözete kevésbe kerül: a' Nagyok, kik az udvarba járnak, a' tzifraság-miatt magokat elnyomoríttyák: Selyem, és Török bársony a' ruhájok: hasonló az öltözet módja-is a' Törökéhez: arany, ezüft tetézi a' ruhát: az arany bőven vagyon: hajokat bé-fonnyák: veres, kerekcsapát, 's néha turbánt-is viselnek: az aszszonyok ruhája még pompásab': felső ruhájok ölly bő, mint a' Bernárdínusoknak kórusi palástyok: fejeket ezer módra ékesgetik: fülfüggőjök, nyakszorítottjok gondos mesterségű: az Abiszzinai aszszonyok nem igen izemérmefek: a' házi ékesgetésre nem költenek; jobbára a' költség a' ferre mégyen, abból elég vagyon a' háznál szüntelen. Nintsen se tsap ház, se vendég-fogadó: ki-ki utazhat ottan költség-nélkül: mert minden utazó, a' ki delleft három óra után érkezik, a' falutól, avagy a' sáto-

ros helységtől az egész követő seregével együtt bé-fogadtatik, el-tartatik; ki-ki ad néki a' mit adhat, Kenyeret, sert, egyebet: le-vágatik egy tehén: a' vendég meg-elégíttésére kiki szorgalmatosan vigyáz: mert ha meg-nem elégíttetik, 's panasz megy eránta, a' falu két annyira büntet-tetik, mint a' mennyit el-vont az utazó-tól. Ez magában szép rendtartás; de a' lakosoknak igen terhes: mert erre a' tör-vényre nézve sok az, a' ki kóborlásal táplállya e' képpen magát. Pénz nintsen; ki-vévén a' nyugati tartományokat, a' hol a' pénz helyében vas szolgál: jobbára a' tserelés vizsi-végbe az alkut, a' gyolts (kottun) tehén, juh, ketske, tyuk, fon-tolt arany, bors; fő képpen pedig a' só, melly tulajdon pénze az Országnek. Az ilyen só darab egy tenyérnyi hosszáb-ban, 's négy újni vastagságában, és szé-lelségében: az-is a' mint meszszeb', vagy közeleb' esik az adó, és vévő a' só akná-tól, úgy nagyob' kifseb' betsü. Annyira betsültetik a' só, hogy kinek kinek va-gyon a' gyűszüjében egy darab. Midőn a' jó barátok elé-találkoznak, ki-vezzi mindenik a' só darabot, 's ez amannak, amaz ennek adja a' nyalásra; és vizsza-helyhezteni ismét, görómbaság-is volna azt a' kedveskedést el-mulatni.

A' 12-dik részben szól P. *Lobo* az igaz-ság szolgáltatásáról, a' házafság törés bün-tetéséről: a' Vallás állapotjáról. 'S a' mi

nyan Ezt illeti, a' Keresztyén vallásnak fok Ágazatit meg-tarták: a' mi Urunk kinfzenvedését nagy ájtatofsággal emlegetik, és meg-ülik: tisztelik a' Keresztet: az Isten Annyához nagy tisztelettel viseltetnek, és mind az Angyalokhoz, mind a' Szentekhez: a' vasárnapokat, és innepeket meg-tartyák: minden hónapban meg-emlékeznek a' Boldog Afzszonynak Menybenmeneteléről. A' Zfidók' módjára, nemzetekre vannak osztva: nagy tiszteletben tartyák Sz. Györgyöt: minden héten vagyon nálak valamelly Angyalnak, és Apostolnak innepe: a' Templomokat seregesen járják: a' Sz. Misén nagy az ájtatóságok: örömeft hallyák az Isten Szavát: áldoznak fokszor: gyónnak-is noha nem minden Aldozás-előtt: telhetetlenül alalmisnálnak, de ezen adakozás alkalmatofságával fokban vizsza-élnek. Faragott képek nem igen vagyon; de az irott kép fok. Sanyaru böjteket tartanak: böjtkor tsak a' nap le-nyugváfa-után esznek; szerdán pedig, és pénteken delleft három órakor: a' böjtkor se tejest, se vajast nem esznek; hufi éppen nem; halok nints. — Nintsen a' Világnak egy országában - is töb' Templom, és Kalastrom, mint Abiszszínában. Az ének egyik Templomból a' másikba el-hallik; söt többekbe-is egyetemben; szint úgy a' Kalastromból-is *Dávid* Zsoltárit éneklik. Azokat, valamint az egész Sz. Irást-is; a' Makabéufok Köny-

veit ki-vévén, hiven által-fordították tulajdon nyelvekre; de ezeket-is valóságos Sz. Irás részeinek tartják. Mindenik Kalafromnak kettő a' Temploma; az egyik a' férfiak, a' másik az Asszonyok számára. A' férfiak Templomában énekelnek, állanak, soha se térdepelnek: muzikájok a' kis dobok verése. — Sok a' roszsz-is nálak. Minden esztendőben újjonnan feladják 's veszik a' Keresztséget: környümetélkednek, meg-tartják a' Zsidó szombatot; nem eszik a' Mójses törvényében meg-tiltott eledelt. — Tudják, mi szent Igét rendelt Krisztus Urunk a' Keresztelésre, még-is azokat meg-változtatták, 's másokat tesznek helyekbe; és így nagy a' gyanu a' Keresztségek valósága-ellen. Ezeknek Lelkek üdvösségéért fárodoztunk illy meszszire. Mondhatom (úgy-mond P. Lobo) hogy hét ezer mértföldnél többet jártam-által, míg a' mi Máigóga lakásunkba érkeztem,

13-dik RÉSZ. A' MAIGÓGA nevű falu hegyen áll, mellynek tövében két víz fakad és foly - ki zörögve, 's ugyan ez a' szó-is, *Mai*, vizet; *Goga* viz-zörgéft jelent Abiszszinai nyelven. De a' helységnek ezen neve új: mert az-előtt *Fremona* volt a' neve, Sz. *Fruventzius*-után, ki az Abiszszinaiaknak Apostolok vala. (Fruventziusról adtam egy kis tudósítást az Anya Sz. Egyház Történetiben. 7. Könyv. 326. esztendőben) El-beszéli osztán a' Kátho-

likus Hitnek, elébbi utóbbi gyarapodását üldöztetését, az Hithirdetők fáradságokat, Istenes munkájokat, ki-hajtatásokat, 's a' t.

Következik a' 16-dik részben Nilus vize eredetes forrásinak a' mint azokat *Lobo* szemlélte, le-írása. *Dámot* országába utazván, úgymond P. *Lobo* a' 218-dik levél laptól-fogva: láttam leg-először Nilus vizét. — *Nilus* vizének a' neve az oda-valóknál, *Abavi*, avagy a' Vizek attya. Felfakad a' földből Schakahala Tartományában, *Gojama* Országában. Nilusnak eredetes forrása két lyuk: mindenik négy tenyérsnyi az általérőjében: egyik a' máfiktól egy kö-hajtasnyira vagyron. Az egyik lyuk tsak tizen egy tenyérsnyi mély; leg-aláb' a' mi ónos mérő finórunk mélyebre nem ment; de talán a' fák' gyökerei voltak akadékban: mert sok és temérdek a' fa körül-belül. A' máfiknak hufz tenyérsni mérő finorral fenekét nem értük: mondák-is a' Tartomány' emberei, hogy a' fenekét még senki sem érte-el. A' föld a' források' környékében nedves, süppedékes: viz lövelli ki-magát belöle; mihelyt lábbal tapodtatik. Talán a' földet tsak a' sok fa gyökere tartya, hogy le ne roskadjon. Az ő eredeténél *Nilus* vize egy puska lövésnyéig tsak a' gaz-alatt folydogál Napkelet-felé, azután egy óranegyed járásnyira éjszakra tekeredik, 's a' kövek-közt leg-először szem elejbe vetődik a' fo-

lyása. Az első folyástsekély vízzel jár, 's azt gondolná az ember, hogy a' nyári forróság tellyeséggel ki-szárította; de hamar olztán bele folyó más vizekkel, p.o. *Gemma*, *Keltu*, *Bransu* vizével meg-árad. Altal-foly olztán a' *Dembea* tónak farkán sebes nyargalással, meg-tartván tulajdon vizét. *Alatán* innét egy *Köszikláról* leereszkedik nagy *Zuhogással*. Ezen ereszkedés hajlása alatt, úgymond *P. Lobo*: által-mentem, meg-nem nedvesedvén, alatta le-ültem, 's láttam a' szivárvány színeihez hasonló tekéntetét. (*Bruce* ezt nem akarja hinni: mert a' viz tsattagását az ember füle el-nem türheti. Talán pedig azt lehet arra felelni; noha nem jelenti *P. Lobo*: hogy füleit azomban, míg a' zörgő hajlás táján és alatta forgott, bé tapasztotta, vagy kötötte) Le-iratik olztán *Nilus* vizének egyéb uttya: p. 224. 's a' t. **EHRMAN** *Abiszszínáról* írván, p. 19. azt mondja; hogy *P. Pays* Péter *Jesuita* látta leg-először, 's le-is irta *Nilusnak* eredetét. *P. Pays* az *Abiszszai Király* gyóntatója sok jeles tselekedeti-után *Abiszszínában* halt-meg 1622-ben.

18. RÉSZ. A' *Kátholikusoknak* üldöztetések *Abiszszínában*: a' *Jesuitak*' nyomorgása: *Sultán Segved* kedvező vólt; a *Fia* másokkal együtt nagy üldözö. 19. *Rész. P. LOBO* *Abiszszínát* el-hagyá, *Mas-suába* és *Suákembe* érkezék. A' *Jesuiták* a' *Törököktől* el-fogattak: *P. Lobó*, ki a'

Pátriárkával, 's egyebekkel-gygyütt más egy öreget (P. *Fernandez* Antalt) ki-akarván váltani, a' fogságban akart maradni, meg nem halgattatott; hanem hogy válto pénzt szerezzen-bé, India-felé eresztetett. 20. Rész. P. *Lobo* Goába érkezett: onnét segítség kérésre Európába utazott. p. 268. Sok Szerentsétlenségeken esett-által; míg Lisbonába érkezett. — Következnek egyéb' Tudósítások. Azokból értyük: hogy a' Pátriárka *Mendez* Alfonz ki-váltatott, Indiában 76-dik esztendejében meg-holt. Azomban a' Kátholikusok' üldöztetése Abiszszínában meg nem szünt; a' Jesuiták meg-ölettek: a' Kaputzínusok, kik azok-után következtek, kövel verettek agyon. Igyekezett XIV. Lajos Frantzia Király-is az Ethiópiai Miszsziók' felsegíttésén; *Poncet* orvosnak tárta P. *Brevedente* 1699-ben, az oda-való utazásakor meg-holt; a' mint bővebben meg írák az Anya Sz. Egyház Történetiben. 30. K. 16. §. 1699.

P. *Lobo*' utazásiról ki-adván a' tudósítást az első Szakaszban *Ehrman* Fridrik Teófilus; a' 2-dik Szakaszban le-írja *Ludolfból*, és *Brucéból* Abiszszína Történetit, 's tulajdonit; de, a' mint mondám, piszkálya a' Kátholikus részt. Vannak ezen két Szakaszban mások-is, kik Abiszszínáról irtak. Az említett tudósításokból feljédzek ide, böngézés-módra egynehány észre-vételt. A' mesterségekhez, és keres-

kedéshez az Abiszfíniaiak keveset tudnak: azt a' Törökökre, és örményekre eresz-
tik: ezek oda az aranyért az Indiai par-
tékákat hordják: pénz Abiszfíniában nem
veretik: az arany lat számra adatik: az-
előtt a' bors, azután a' só szolgált fok
helyen pénz-gyanánt: a' bé-hordott par-
téka, selyem, gyolts, pamuk, és más ru-
ha; fűszerzám, és főképpen bors; a' ki-
hordott partéka pedig arany, bőr ruha,
méz, viafz, elefánt-tsont, szolga rab. (A'
nevezetes *Senis* levél Abiszfíniában bőven
terem.) Nintsen Abiszfíniában vendégfo-
gadó: mert arra-való minden ház, vagy
Sátor. Egykor Romában némelly Abiszfí-
nufokkal illy történet fordúlt-elé: Sétálni
mentenek a' város' némelly külső utzái-
ban, a' szokást nem tudván: egy vendég-
fogadóstól bé-hivattattak: étellel itallal de-
rekafsán meg-vendégeltettek. Induló fél-
ben egyik, a' ki olaszul tudott egy kevé-
sé, minnyájok nevében válogatott szó-
kkal meg-köszönte a' kedveskedést. Hallá
a' gazda; de holott a' fizetést egy szóval
sem emlegeték, gyomroskodva mondá:
ej Uraim ki-fizet-ki engem? el-ijedvén, fe-
lelének a' vendégek: nem kéredzettünk,
te hívtál be minket fizetés emlegetés-
nélkül; 's a' miket fel-adtál, eléb azoknak
az árát meg nem mondád: végtére, elég
az, úgymond: nintsen pénzünk: Zálagúl
ott kellett hagyni palástyokat: azokat a'
Pápa váltotta-ki. Theológiai Könyvek az

Abiszszínusoknak elég vagyon, egyéb rendű kevés: szeretik a' verzeést, költeményeket, példa-beszédeket. — Ludolf tagadja a' Transzsubstanzzió-felől-való hitet. De *Bruce* így ír III. „Nékem nyilvánvalónak tetszik, hogy az Abiszszínusok a' tellyes által-változást hiszik. A' Kenyér egy tányéron fekszik: ök így imádkoznak: hogy a' tányér áldassék meg, és a' rajta fekvő Kenyér az Istennek Sz. testévé vállyék. A' borról mondják: hogy az Szent vérré vállyék. Az imádságok pedig ez: változtasd-által ezt a' Kenyeret, hogy a' te tested légyen; és ismét: ó jöjjön a' Sz. Lélek ezen kenyérre, hogy az Krisztusnak a' mi Istenünknek teste légyen. Ó bár csak ez a' Kehely által-változnék: a' benne lévő ital) és hogy az igaz valóságos vére, nem pedig a' vére jele légyen Krisztusnak a' mi Istenünknek. Beschreibung von Habessinien pag. 127. Schol. Tetsék itten Sz. *Efremre* vizsgálta tekénteni. — E. — A' Királyi vendéglő táblánál egy olly szokás vagyon, melly azt az egész világi vendégségektől különbözteti. A' nagy vendégségkor tudniillik sokszor az egész zsolttáros Könyv rendre el-mondatik. Az e' képpen mégyen-véghez: egy a' kire az bizatott, el-osztja a' Zsolttárokat a' jelenlévő vendégek-között. A' nagyob Zsolttárok többek-közé osztanak; a' rövidékből töb'-is jut egynek. Így rövid idő-alatt az egész Zsolttáros Könyv

végig el mondatik. Az a' Könyv közön-
séges minden kezekben. p. 138. Elé-
telzi *Ehrman*, *Ludolf* és *Bruce*-után a' *Habesz-
színi Királyok'* következését; de fábulák-
kal kevertnek mondja. Im' egy kis töre-
dék abból:

Világ Teremtése-után 1700-dikban *Chus*,
Ethiopiai első Király.

— Teremt. után 2958-ban *Maceda*, más-
kép *Nitokris*, vagy *Nikaulás*, az úgy
nevezett *Sábai Királyné*; ki

— Teremt. 2973-ban Jerusálembe uta-
zott. 's a' t.

— Terem. 4000-ben *Bazen*. Hogy ez az
Abiszszíni Király a' Romai Tsászár-
nak *Augusztusnak* idejében országlott,
's hogy a' *Messiás* születése annak or-
száglása 8-dik esztendejére esik, ezt,
úgymond *Ehrman*, a' *Történet-írók*
igaznak tartják.

Bazen leányának mondja *Dapper*, Afriká-
ról irván, *Kandatzes Királynét*.

Urunk 333-ban *Abiehát*, és *Azbéhát* ki egy-
nek, ki pedig két atyafinak mondja.
Amannak országlásakor *Fru mentzius* a'
Keresztyén vallást bé-vezeté *Abiszszí-
nába*. —

Az említett *Dapper* Afrikáról irt, 's az az
Írás Hollándus nyelven nyomtattatott-ki
először 1668-dikban. **LUDOLF** az *Ethió-
piai Történetekről* irván azt mondja, hogy

Dapper az eredeti Tudósításoknak hasznát vette nagy igyekezettel. *Ludolf* Job' Ethiópiai Históriaja nagy leveles Könyvben Frankfurtban 1681-ben adatott-ki. *Jobi Ludolfi Historia æthiopica, sive Descriptio Regni Habessinorum.* — Ejusdem Appendix I. 1693. Appendix II. 1694. *Ludolf* Szakszo Gotthai Titkos Tanács, Erfurtban született 1624-ben: megholt Frámkofurtban 1704-ben: tudakozott *Abba Gergelytől*, született Abiszszínai embertől, vele Romában jelenlétén. Nem tettzett a' Kátholikuskoknak, 's fő kép' a' Jesuitáknak, úgymond *Ehrman*, p. 9. *Ludolfot* emlittém a' Mkház V-dik szakaszában. p. 135. *Abba Gergely* élt Hábiszszínában *Mindez Pátriárkánál*. Volt Góában, Egyiptusban, Romában *Ludolfnál*. 1652-ben Gotthában, ismét Romában, és Egyiptusban. Álépónál, midőn Alekszándretta felé hajózott, a' tengerbe merült 1658-ban. *Ehrman* Tom. 1. p. 293. Ez az *Ehrman* sok egyéb tudósított számlál-elé *Abiszszínáról*, avagy *Ethiopiáról*; a' többi-között *Proncet* irását adja-elé, kit említettem az A. Sz. Egyház' Történetiben, 's a' M. Kházban.

A' Zsidók, kik *Abiszszínában* *Falaszán* név alatt ismértetnek, laknak ott mindenütt szerte-szétt; és együtt-is *Samen* Tartományában; de jobbára sokan régen *Keresztyénségre* tértek. Jó fazekasok, és házfedők: *adóznak*. Méltó tudni, hogy az *Abiszszínaiak* ezt a' nevet, melly gyüle-

vész népet jelent, nem szeretik, tsuf névnek tartják; magokat Ethiopfoknak nevezik. Feketék, vagy feketébe tsavardottak néhutt. Az Ethiopiai udvari, Templomi, Könybéli nyelv az Arabiaival határos. Annak leányának mondatik. De az Irás nem jobbról balra, hanem balról jobbra, mint az Europai, vezettedik.

Az utóbbi Abiszszínai Királyok Rendé így tétetik-fel. — Urunk születése-után: 1409-dik esztendőben, THEODÓR.

1412-ben — — ISÁK.

1429-ben — — *András I. másképp Amadfon.*

Tekla Máriám, vagy Haseb Nanya. Sorre Jásous.

Amda Jásous.

1434-ben, ZÁRA Jakab.

1468-ban, BAEDA Máriam.

1478-ban, ISKANDER, avagy Alexander.

1495-ben, NAOD. (*Kovillán Abiszszínába érkezik.*)

1508-ban, DÁVID III. Ennek az Anyja követet küld Portugáliába. El-érkezik a' Portugáliai követ. *Alvarez.* Adellel háboru.

1540. AZENEF Segved. * (*Gama Kristóf Bermúdes el-érkezik.*)

*) Tetsék a' Mkház VI. Szakaszában fel-ütni a' k-alatt ezen nevet: *Kláudius*. --- Abiszszínáról tudósítás taláztatik a' Mkház LVI-dik Könyvében-is.

1559. MENÁS, avagy Adamás segved.
(A' Törökök Habelsz partyát el-fog-
lallyák.)
1563. SERZA, Denghel, vagy Meleg
Segved.
1595. ZA Denghel. (A' Kátholikus vallás
be-vevetik.)
1604. JÁKOB.
1605. SOCINIOS = Susneus = Melek Seg-
ved. Fel-vállallya a' Kátholikus val-
láft. (Elé jön Romából a' Patriárka,
és P. Lobo Jerónimus.)
1632. FACILIDAS, vagy Sultán Segved.
A' Kátholikus Miszfzionáriusok el-haj-
tatnak.
1665. HANNES, vagy Oelafe Segved.
1680. JASOUS, (Poncet Abiszfzinában.)
1704. TEKLA Haimanout.
1706. TIFILIS.
1709. OUSTAS. Titkon Kátholikus Papo-
kat tart. Usarpátornak hívja Ehrman.
1714. IV. DÁVID. A' Kátholikus Papok
meg-öletnek.
1729. II. JASOUS, vagy Adiam Segved.
1753. JOÁS.
1769. II. HANNES. — Tekla Haimanout. II.
Bruce Abiszfzinában.

LAUDON, Fridrik Királynak nagy
rakontzája. II-dik Jófes Tsászar midön
1788-ban az Oroszokkal egygyesülve a'
Török-ellen hadakozna, a' tábori fő ve-
zéséget Laudonra bizta. Meg-is felelt a'

benne helyheztesett birodalomnak. Novit, Dubitzát, Grádiskát erővel megvette. 1789-ben pedig Oktober havában Belgrádat. Azután feladta neki magát Szenderő, Órsova. Midőn a' Prusz Király' igyekezetit sirásálná Morva és Slévia végén, meghalt 1790-ben, Julius 4-dik napján. Láudonnak egyéb nagy és méltó ditséreti megvannak Guido nevü Ferráriusnál. L. de vita Austriacorum quinque Imperatorum Vien. 1775. a pag. 142. „Laudonius „patria Livo, natione Britannus, Claro „genere. Hic virtutis commendationem attulit ad omnes militares gradus“ —

M.

MAILLA. A' Tsinai Birodalomnak Történetit (Históriáját) idő, és Országgló rendit (Kronikáját) melly Urunk születése-előtt-való 428-dik esztendő tájától-fogva kezdődik, 's 1550-dik esztendő tájáig; sőt (az utóbbi Foldalékokat-is oda számálván) 1685-dik tájáig vezetetik, P. de MAILLA Pekinben Frantzia nyelvre által-tette. Ez a' Jesus Társaságának Miszsiónáriusza 45 esztendeig élt Tsinában, 's életét végzé 1748-ban. P. Gaubil azt írja, hogy 700 embernél többen voltak jelen temetésén, a' mellyre Kien Long Tsászár 500. Tallért ajándékozott. A' többi között

arról tudósított P. MAILLA ezen Történe-
tekről irván: hogy az időrend benne
egyezz az 70 Fordítottok időrendével. MURR
Tom. 1. *Literaturæ*. Igaz ugyan, hogy a'
70. Fordítottok idő rendi heányos: mert a'
Pátriárkák' életek' esztendejét száz esztend-
dővel hosszabbította; 's Matusalemnek-is
tizen négy (vagy-is inkább 16) esztendeig
tartott életet enged a' viz özön-után; mint-
ha Mátufalem-is a' bárkában élt volna,
melly tétel a' Sz. Írással ellenkezik: ho-
lott 1. PETRI 3. azt bizonyította nyilván-
ságosan, hogy a' Bárkában csak 8 személy
szabadult-meg a' veszélytől. A' Tridenti
Sz. Gyűlés a' vulgátát less. 4. approbállyá;
mint a' melly a' Zsidó eredettel leg-job-
ban meg-egyezz. Mindazáltal ha a' Tsinai
idő rend meg-egyezz az 70 Fordítottokéval,
meg-egyezz avval a' Sz. Írás nemével, mel-
lyet az A. Sz. Egyház, jóllehet a' le-írók-
ból bele-tsulzott fogyatkozásokat egyen-
getésekre-valóknak lenni látta, mindenkor
meg-betsült, és sejtett, V. DAUDE Ap-
port. *Chronologic*. Tom. 1. *HIST. Eccl.* p.
26, DUHAMEL *Prolegom. DISSERT.* 3.
a p. XXXIV. Item V. c. 5. *Genes. ubi lau-*
datus Duham. in v. 24. Textus Samarita-
nus cum Hebraico in supputatione anno-
rum omnino convenit, Versio LXX. di-
screpat. Nam 100. annos ætatis unicuique
generationi addit, uti et c. 11. unde meri-
to conicit P. Tournemine S. J. in diariis
Trevoltiensibus errorem irrepsisse in versio-

nem LXX. Ex scriptorum vitio, cum ambo textus et Samaritanus, et Hebraicus inter se conveniant, quod varietas lectionis in MSS. LXX. confirmat. Nec additio illa 100 annorum cum textu Hebr. et MS. Samaritano conciliari potest.

MILÓ, Krotóniai Milo, fő nevű bajnok; a' kiről a' Krónikában az iratott, hogy az ötvéenedik olimpiásban megkoronáztatott, tsuda nyomorúlt végét érte életének. El-öregedvén, le-mondott az ő bajnoki mesterségéről. Midőn pedig egykor Olasz Országának sűrű erdeji közt magányosan egyedül lévén, utazna, láta egy tölgy-fát az út félen, mellynek az öreg ágai-közt-lévő köze már meg-hafadt. Nyilván próbára akarván vetni maradék erejét, bele markolt a' fa üregébe két kézzel, és azon igyekezett, hogy a' tölgyfát aláb' hasítsa, és repeljsze. Félig megis repelztette; de midőn Milo a' hafadék-ból a' kezeit gondatlanúl ki-akarná vonni, a' fa szabadfzakára eresztetvén, mind a' két felől visszfa-ugrott, ott érte kezeit, oda szoritotta, és így Milót ott fogván, a' vadak' eledelévé változtatta. GELL. L. 15. Noct. p. 148.

MILLITSICH. Lásd. IPÉKI Pátriárkák.

MITTERPACHER Lajos. A' néhai Jesuitáknak, azután a' Budai, Pesti tudományos Mindenségnek, főképpen a' természeti, tudákos, mesterséges, gazdasá-

gos Böltselkedésnek főrendü embere, kinek a' Gazda Tudományhoz tartozando és más derék Könyvei jelesen ismertetések. *Pil-ler* Mátyással, a' Természeti Historiának Tanítottjával 1782-ben felységes parantolatból meg-jára Sklávóniának Posgai Tartományát, hogy eredetére járna a' földből e, vagy levegőből fel-fel surrant emész-tő tűznek. Azon járás' alkalmatosságával a' füvekről, fákról, kövekről, a' gazdasági igyekezet' módjáról, 's a' természeti észre-vett egyéb' tulajdonságokról szép de-áksággal Könyvet irt. — *Iter per Poseganam Sclavoniæ Provinciam.* — *Budæ typis Regiæ Universitatis Anno 1783.*

Utazásában Daruvári Gróf *Jánkovits* Antalnak, Posgai fő Ispánnak gondviseelő kegyességét hálaadással emlegeti. Le irja mindennapi keresgélését, foglalatoságát, mig Budára vizsgálza nem érkezett a' társával egygyütt. A' Posga táju falusiak' igyekezetit emlegetvén, azt főképpen magasztallya benne, hogy a' fejer nép majd minden ruhát maga othon készített a' férfiaknak: hogy még az uttszán-is orfót perget; sőt hogy a' pásztorok-is késztyüt, kapzát készítenek, kötögetnek akkor-is, mikor a' marhák-után járnak. pag. 81. Deákságának im' egy kis példája. *Hæc inter sine cessatione semper scandendo, in eam altitudinem pervenimus, in qua Velischaska nascitur, atque illico per lenissime declivia saxorum strata diffusus, frequentes.*

que cespitum et saxorum insulas amplexus, blando cum murmure devolvitur. Amoenissimo hoc in loco in cespite arboribus obumbrato strati requievimus, quoad ad extemporalem focum alimenta laesis pararentur; inter quæ, nam veneris dies erat, primatum *Salmoni Farioni* dedimus, et merito suo, et quod torrenti, ad quem adsedimus, sit indigena, cui *cyprinus* quoque *gobbio* innatat. — Aderant cum pecoribus bini adolescentes, quos, dum cibum caperemus, editiore in loco adfidentes sæpe intuiti sumus. Quid faciant, quærimus? Cum propius accessissent, alterum tibialibus alterum laneis vinculis texendis occupari vidimus. (Una) intelligimus, nullis unquam pastoribus in hac regione diem a manuario aliquo opere vacuum abire. — A' Velikai halas tóban olly gyöngy házakat vett észre, mellyek a' Debretzenyiekhez hasonlók; és fényes, noha apró gyöngyöket foglalnak magokban. (Mya pictorum, et mytillus cyreneus) Ternas hactenus margaritas inde accepimus, nitore *Indicis* nihil inferiores, sed minimi moduli nec rotundos. Podborje = Daruvára táján találatott illy irást mutató kö. Divo Commodo, Respublica Jasioru.

MAGAZIN IRÓK. (Magazin der Kunst, und Litteratur.) Betsben hónap számra adatik-ki, olvasám az 1793-dik, és 1794. esztendő-béli Kötettyeiket; noha ezt csak Májusig. Ime belőlök a' mit hafz-

nosznak ítéltém. 1793. Január. — *Giotto* in Neapel. Le-ir Templomi egynehány képiráfokal. p. o. az *Incoronata* nevű Templom-bélit. *Incoronata* = *Spinea Corona*. Ez a' Templom néha napján a' város külsejében állott; most csak nem a' közepén: az-előtt gráditsokon jártak fel-beléje; most le bele gráditsokon. V-dik Károly Ts. midőn a' Kastély-körül sántzvermeket húzott, az utakat fel-hányatta. A'ki a' külső belső részeire hajdan képeket rajzolt, *Giotto* nevet viselt, és Johánna Királynénál nagy betsületben volt. —

A' Februáriusi kötetben a' Párisi gyilkosságokat, XVI-dik Lajosnak meg-öletését; a' gonoszoknak a' Keresztyénség letapodására tartó igyekezeteket rajzollya le.

A' Mártziusi Szakaszban a' világosodás árulásáról így oktat.

Vagyon hazug világosíttás, és a' mi időnkben nints az a' ravasz mód, melly az emberek' meg-tsalására elé nem vetetett volna: öszve fogott erővel igyekeznek nem kevesen azon, hogy a' mik szentek, a' mik tiszteletre méltók, azok a' gondatlan ítéletekhez számláltassanak; és hogy azoknak helyekbe a' mik jók; rendetlenség, és vallástalanság vezettefsék-bé, és betsültefsék. Az ilyen gondatlan ítéletek-közé igazíttatott a' Nemesség elsősége, mellyben az érdemes tselekedeteknek jutalma a' magzatokra és unokákra terjesztetik, a' különös birtoknak szentül meg-

tartandó jusza, de még a' Királyok, 's törvények' méltósága-is hasonló pórázra fűzetett, és oszromoltatott. Meg-támadták az Hit ágazatit egymás-után: megfoszták a' lelki dolgokból eredő vigasztalástól az embereket: a' szokott Királyi, és egyéb' elsőségü uralkodás helyébe a' népnek nevetségre méltó felsőségét állították, 's a' t. Más más *titulusok* alatt ismét a' ragadozó Filozófusokat dorgállyá. §. IV. A' városi szabadságról, *Kérd*; Meg-elégednél-e a' féle szabadsággal, melly hatalmat adna mindenik városinak vagy pórának arra, hogy fosztogalson, verjen, öljön? tsunyákodjék? *Fel.* nem: mert ez a' roszszra-való szabadság vólna. *Kérd.* A' vezérlésnek mellyik módja job'? *Fel.* (Ar-ról tanakodik az Iró; 's hogy az régóta rázagatott kérdés, meg-vallya)

Az Aprilisi kötet meg-mutattya mi kárt vallott Frantzia Ország azzal, hogy a' támadás alkalmatosságával olly sok ezer ember meg-öletett, pénzével-együtt kiköltözött: mi káros a' papiros pénze. p. 11. Ezek a' gyümöltsi a' támadásnak: hogy az előtt virágzó ország el-néptelenítetett, el-szegényült: a' haszontalan papiros pénz terhétől el-nyomatott; a' ragadomány a' nemzeti jószág nevével fel-tzifráztatott, és hogy a' nemzeti birtok a' nemzet rontására, és a' nemzet rontójinak gazdagíttására fetséltetett: az igaz vallás fel-forgattatott: a' jó erköltsök meg-ron-

tattak, a' gyilkosság, ragadomány, hitel-
 lenség trónusra emeltetett. Ki-nyert, és
 mit az-alatt? A' kereskedő, a' műves, a'
 mester ember, a' paraszt, az aláb'-valók?
 Tsak Lugdunumban harmintz ezernél töb-
 ben vesztették-el a' Kenyereket: mert a'
 művök meg-szünt. (Mit nyer a' Kereske-
 dő, a' tzifráb műves, a' kép író, ofzlop
 állító 's tob' a' féle ezeket rázagattya to-
 vábbá-is.) Az-előtt Frantzia Országban
 keveseb' egyenlőség; de tob' pénz volt:
 keveseb' szabadság, de nagyob' bátorság:
 keveseb' vezérlők (Regenten, Orzáglók)
 de nagyob' rendtartás: keveseb' édes szó,
 de tob' jó állapot: keveseb' bakter (öriző);
 de nagyob' tsendelség: keveseb' szuró szer-
 szám, de tob' Kenyér; keveseb' szabad
 adás vevés; de nagyob' Kereskedés: Ke-
 veseb' hadisereg; de tob' fábrika, műhely:
 keveseb' fej a' dárdákon; de tob' ember-
 ség völt Frantzia országban. Most, hálá
 légyen a' szabadság viszsa-vezetőjinek!
 már Semmie hantsen sem a' nemesnek, sem
 az Egyházinak, sem a' művesnek, sem
 a' kereskedőnek, 's a' napszámosnak. Kik
 vették tehát az annyira meg-ditsért gyü-
 möltsöket? az urak nélkül-lévő szolgák-e?
 a' dologtól el-vont nap számosok-e? a'
 szükölködöke? 's az alamisnától el-vert
 szegények? A' nevezetes *Roux*, a' fő ta-
 nátsnak tagja, meg-vallotta igazán, hogy
 mostanság Párisban negyven ezer fámilia,
 (és így kétszer száz ezer ember) tellyes

nyomoruságban finlödik : panaszt tett : hogy a' szabad nevü Katonák feleségeik, Gyermekük, midön az Urok, attyok a' vég-helyeken a' képzelt Szabadségért hideget, éhezést, mezételenséget szenvednek, otthon Kényer-nélkül vannak, 's végtére azt javaslá, hogy grullival éllyenek. — A' parasztok nyertek-e leg-aláb' ? a' nemzetnek ez a' hasznos, ez a' számos része ? (A' fok tanakodás - után a' sül-ki, hogy semmit se) Nyertek mindazáltal a' támadásból, kik ? a' Jakobitak, a' Kordelierek, a' nadrágtalanok, az a'ssignáták váltóji, a' ragadozó Klubbok Zsoldosai, a' Lieférántok, a' fogadott vokfolók : —

Ugyan azon kötetben illy Történetet be-
széll a' Frantzia Lelki - isméret-Szabadságá-
ról. Beyträge zur Geschichte der französi-
schen Gewissensfreyheit, Dijon 19. Jun. 1792.

A' Jakobinusok pénzen fogadott em-
berekre bizták azt a' dolgot, hogy az új
törvény-szerént-való Papokhoz leg-aláb'
vasár és innep napokon el-járjon a' nép
a' Templomokba. De semmire se men-
tek : a' Templomok üresen maradtak ;
vagy legaláb' fokba került a' meg-töltések.
Az osztályok (die Departamente) azokat
a' Plébánusokat mind, a' kik az új tör-
vényre nem akartak eskünni, a' Plebá-
niájokból ki-tudták. Azoknak a' számak
pedig nagy volt. A' vagyonos Polgárok,
kik a' nemzeti Gyülés kedvéért az ő Ele-
jek vallását el nem akarták hagyni ; és az

újjítást mind a' Kátholikus hit' mind lelki ismértegyek-ellen-valónak tarták, 's nem akartak erre nézve azon Pásztoroktól függeni az ájtatofságban, a' kiket hozzájok az hitetlenek küldöttek; a' falukról el-vert Plébánufokat az ő házaikba hívták; 's leg-aláb' alattomban vitték azt véghez, a' mit nyilvánságosan végbe nem vihettek. Az Jakobinufok erőszakhoz folyamodtak; Fogadott szolgákat küldöttek mind azon házokhoz, a' hol tudták, vagy gyanították, hogy Kátholikus Papok tartózkodnak. Száz SOUS pénz *) vettetett egy egy Pap fejére azok ki-fizetésekre, a' kiktől bé-kerítették. Fel-találtattak: végig hurtzoltattak az utzákon, rútul-is bántak vélek: illyen volt az emberi szeretet; nem gondolván senkinek öregségével, erőtlen-ségével. Így bántak *Fabarettel*, káptolon-béli Kántorral, ki-nyoltzvan esztendőslé-ven, már három esztendőtl-fogva ágyát, vagy leg-aláb' szobáját el-nem hagyta. Az el-fogatott Papok mind a' Királyi lakó-helyhe vitettek, hogy az ő Királlyokkal, ki már Párisban fogva-tartatott, egy azon fors-alatt nyögjenek. Ez a' hely egy nagy palota, a' hol a' Burgundi státufok az ő Gyűléseket tarták. Ottan bé-zárattak tá-gos nagy Szálába, Szobába: mint egy há-rom száz harmintzan valának a' Papok, jobbára öregek, kik az ő vallások szolgálá-

*) Sous, solid = mint egy egy Kraitzár,

lattyában el-öszültek. Ottan két napot, és két éjtszakát kellett el-töltenek, úgy hogy azomban se nem ülhetek, se nem fekihettek. Nem tsak nem adatott nékik eledel, de még azokkal-is roszszúl bántak, kik az ablakok' gátorin kenyeret akartak ezen éhezőknek bé-nyújtani. Már a' forró napok melege, a' rothadó levegő, és az az állapot, a' mellyben még az ifjabbak-is nehezen álhatták volna el a' nyomorgást, el-hatalmazott: egyik a' másiknak ölibe hanyatlott; de más móddal nem fegíthettek egymáson, hanem ösztönözéssel: hogy szedjék-öszve utolsó erejeket, üldözőjöknek adjanak botsánatot: készülyenek a' halálra. Meg-könyörültek rajtok az örízök-is. Meg-nyitották az ajtókat: hogy alkalmasb helyetskékre szert tehessenek a' haldaklók: az átán az volt a' rendelés, hogy minnyájan a' Semináriumba tételsenek-által, ottan heten-nyolctzan egy azon szobába zárattak. Itt három hétig tartattak; de arra vigyázás volt, hogy attyokfiaival, vagy barátival senki közülök, irás vagy beszéd által, ne értekezzék. Tartásokra senkinek se volt másnak gondja; hanem némelly szolgállók, kik a' gyülevész-közé bé-üthettek, egykis eledelt hordogattak hozzájok; de azok-is ki-kerestettek, ha nem visznek-e bé levelet, tudósítást, vagy titkos tanátsadást; még az étkekben-is motskos kezeikkel kotoráztak, 's azokat fel-keverték. Vegté-

re meg-parantsolta a' Király, hogy ezen Papok, kik se nem vádoltattak, se meg-nem halgattattak, se valami bűnnel nem terheltettek, szabadon eresztessenek-el. De haszna nem volt, sőt az Ország' gyűlése is nyilván-való Decretummal, parantsolattal sürgette-el-eresztetéseket. Ennek a' rendelésnek se volt foganattya: mert a' Gyűlésben levő Keresztyéntelenek a' Dijóni Jakobínusokhoz titkostonítástokat küldöttek, 's a' nemzet törvényre ellen dolgoztak egyenesen. Nagy nép lázított a' Seminárium elejbe: azt minden ember látta, hogy *Meixmoron* a' várofi Tiszt mindenik fogadott embernek husz solidus nevü pénzt, adott a' kezébe, a' végre, hogy a' Seminárium előtt állván, azt kajdáltszák, hogy ezen ártatlanok el-ne botsátassanak. Nyoltz napig tartott ez a' lárma, és a' husz solidusnak mind napra, mind éjjelre való különös ki-oltsása. Azomban míg ezek a' Seminárium-előtt lármáztak, kötelekből fonyt gráditok alkalmaztatak a' Seminárium hátulsó ablakhoz, 's titkon ama' nyomorultak el-eresztettek a' városból. Ideje-is volt már a' segítségnek: mert a' Keresztyéntelenek tanátsában el-vegeztetett: hogy a' nép felséges parantsolatyából a' foglyok ölettefsenek-meg. Ez Dijonban történt. p. 52. „ — *Iffurtille* Burgundiában 30. Jul. 1792. Sok Plébánia el nem akarta eresztetni az ő elébbeni lelki Pásztorát. Az illyenek-ellen az tsá-

bitott szomszéd helységek ingereltettek. Az álhatatos Plebánusok, és a' velek tartók azzal terheltek, hogy Árisztókraták (föb' emberekkel tartók) a' Constitutionak (az új Törvénynek) ellenségi: a' szabadság rontóji, a' nép buzdítóji, a' rab-ság pátronusi. Az álsignáták, és a' solidu-sok, pengő pénzek osztattak; 's így fogadtatott egyik helység a' másiknak el-ámíttására. Dijontól öt mértföldnyire Burgundiai némelly helységben egy Plébánus-hoz tellyes bizodalommal rágaszkodott mind az othon-való, mind a' szomszéd nép. Ezt a' bizodalmat azzal nyerte: mert buzgón munkálkodott a' népe javára, szoro-san meg-tartá kötelelségét, tsendes maga viselésével járó jó téteményei tudva voltak. Arra nézve a' jámborságnak ellen-ségi ezen nagy ember személlyének-is el-lenségévé válnak. Szüntelen vádolták a' Birák-előtt; de haszontalan; mert a' Plé-bániai népe mindenkor ki-mentette, 's egy a' Birák-közül meg-merte mondani: hogy szakaszák már egyszer végét a' haszontalan panaszoknak: holott éppen azt ki-vánhatná az ember, hogy a' Constitutio-nális Plébánusok olly jókat tennének, a' minémüeket ez a' meg-nem esküdt Plébá-nus tézzen. Minek utánna tizen nyóltz hónapok folyása - alatt szüntelen terhelte-tett volna mindenféle rágalmazásokkal, 's ellenségi a' tzélyt el-nem érték, végtére panasztevés nélkül neki a' dolognak. Tud-

Vára adták, hogy a' Constituzionális Püspök azt végzette, és a' kerületes megye vele meg-egyezett: hogy helyébe Constituzionális (új rendelkezés-béli) Plébánuskövetkezzék; azért dolgait Junius 23-dik napjáig végezze-el: mert az utánna következő napon más Plébánus ül a' helyére: ez tsak két nappal eléb' adatott tudtára. Mi nagy szivfzorongatást okozott ez a' hir kedves népének, ki-tettstett azon az utolsó Isteni szolgáláton, melly minnyájok' firánczozása-között végeztetett korán reggel. Könnyen által-lehetett pedig előre látni, hogy őtet a' népe nem fogja legtsendesebben el-eresztzeni, és hogy még annál-is inkább' tanátsos nem volna megvárni a' jövődő napot; fel-tette magában, hogy el-költözését titkolni fogja. Utazó ruháját tehát egy közel-lévő erdőskébe küldé alattomban, estődön maga-is oda ballagott szokott öltözetét viselvén, megváltoztatta ruháját, 's utnak eredt; nyája' tudta-nélkül. Elé-jöve másnap az új Plébánus negyven Katonáktól késértetvén. Kardosak voltak és puskásak. Első dolga volt, hogy a' népet harang szóval a' Templomba gyűjtse. Holott pedig senki meg-nem jelent, fegyveres embereit küldé házanként, hogy erőszakkal hajtsák öszve őket. A' Katonák a' házakat zárva találták, 's mivel senki sem akarta azokat meg-nyitni, erővel törtek-be. Nagy nehezen öt Személyt tsak ugyan arra bir-

tak, hogy a' Templomba mennének a' kardok és puskák-közé. Más nap Sz. Péter és Sz. Pál napja virradt. Őszve-várta az új Pap a' népet; de reménységet sorbát éjtett: ő a' negyven katonával elé állott; a' nép othon maradt. A' szomszéd falukat tehát fel-bújtotta; tüzzel fenyegetődött, a' nemzeti testörzök tiszteit magához vont. Ezek parantsolatot adtak, hogy a' Katonák a' jövő vasárnapra készen-tartsák magokat, vasárnap minden felől jöve a' fegyveres gyülelés; a' tizenkét száz nemzeti gárdista őszve-tapodta a' vetéseket; egy tsapat be-ütött a' helységbe, fel-verte a' zárt-házakat, 's az öregeket a' kisdedekkel, 's aszszonyokkal-egygyütt ki-hurtzolta házaikból. Midön a' nép már jó formán egybe-gyült volna, kérdi a' fogadatlán Pap; meg-ismértek-e már engem pász-tortoknak lenni? a' kik közeleb' állottak azt felelték: hogy lelki ismeretek azt nekik meg-nem engedi. Jól vagyon, úgy-mond erre: válaszfátok-el a' küszködöket egyebektől, hogy tömlötzbe vitessenek. Ennek se volt haszna. Meg-fogat mintegy tizenkét esztendő két leánykát; mézételen pollossal Kanyaríttat a' fejek-felött; mondván; ismerjétek meg az új Plébánustokat; vagy ketté vágjuk fejeteket; Felélének; úgy bánhattok velünk, a' mint tettszik; de mi meg-halunk inkább', mintsem hitünktől 's az A. Sz. Egyháztól elszakaszkodjunk. Az új Pap az embereket

a' Templomba hurtzoltatá : kényszerítte őket a' hállásra. Lärmázott a' Pápa-ellen, szitkozódott a' valóságos Püspök-ellen, és közönségesen a' Frantzia Egyháziak-ellen : hogy Kátholikusok akarnak maradni : azokat támadást indítóknak, nép tsábítóknak, haza ellenséginek nevezé ; a' halgatók meg-adták néki a' dicséretet, mondván : hogy az ő Sz. Kátholikus vallásokra, mellyben meg-is maradnak, se pogány, se török rutabbúl nem káromkodott volna. Egynehányat megfogatott. *Ifurtillébe* vitettek' a' kerengő utakon, mellynek közte az el-tsábított néptől rútúl szidalmaztattak. *Ifurtillében* a' kerület' Tisztéhez igazítottak, ott a' foglyoknak egyike imégyen szóllott : Uraim, mi nem tudjuk, mi vétekért szenvedünk : mondják, hogy mi Árisztokraták vagyunk ; de mi azt a' szót nem értyük, 's talán a' mi üldözőink sem ; minket törvény Szegőknek hirdetnek lenni : mondjátok-meg ti törvény őrzőji az igazat, vagyon e olly törvény, mellynek eleget nem tettünk volna ? nem voltunk-e elsők az adónak le-tevésében ? — A' Tisztek felelének, hogy ez a' község magát mindenkor tsendefsen viselte, hiven meg-tartá a' törvényt. Egy valaki fel-kiálta azomban : miért nem mentek az új Plébánus' Miséjére ? felele a' szó mondó : mert mi azt gondollyuk, hogy az nem szabad ; 's a' *Constitutio* ki-hirdeté : hogy a' vélekedé-

sek szabadok. 'S a' Zsidó Rábinusoknak a' Mahomet Szerü Imám és Dervisfch rendü személlyeknek nem parantsoltatik, hogy lelkek isméretek - ellen tselekedjenek; mi dolog, hogy a' lelki isméret szabadságától tsak az Kátholikusokat tiltyátok-el? A' Birák ezen ártatlanokat nappal a' tömlötz-be záratták, 's éjszakának idején a' tömlötz ajtaját meg-nyittatták nékik. Még két vasárnapot próbált az új Pap a' puskákkal; semmire se ment. Magának maradt tehát; lelki atyának nem ismértetett. Ezen új Plébánus neve *Varnes*, a' Constitutióra meg-esküdt; esküvését vizsgálta-vonta: ismét meg-esküdt, 's úgy lett ottan Plébánusfá, a' hol minden ember el-hagyta, és irtózott tőle.

A' *Majusi Szakaszban* azok-ellen panaszolkodik, kik a' Keresztyén vallás ellen németül irván (meg-nevezi őket) gonossággal a' Frantzia Irókat fellyül-halladják: ezen Irók fok féle titulus-alatt, mellyékelsen, egyenelsen, újságok-által, a' Könyv nyomtatás szabadsága által öszvéfogódzott erővel törnek a' Keresztyénség-ellen; leg-főképpen a' Papokat, Királyokat, Fejedelmeket akarván ki-vezíteni. Annak a' szándéknak véghez-vitelére tartatnak a' titkos társaságok, némelly tudóság mutogató Circulusok, olvasó sereglyések, iskolai, nyomtató, áruló kereskedők: a' Jesuiták felé fordítván a' szemeket,

ket, hogy az Illuminátok, aufklerek, Keresztyénség irtók-felé felejsenek nézni.

P. 165. *Dionban* az újításkor olly Püspök választatott, mellyről illy kérdés raggattatott az uttzák szegeire: ki-bizonyíthattya-meg, hogy az újjonnan választott Püspök harmintz esztendő-k-alatt, míg Dijonban élt, Kátholikus módszerént meggyónt volna? adja tudtunkra, 's ezen szolgálatért 25 Louisdort nyerend? senki se találkozott bizonyságul. Ezen Püspök egy Rendeléssel ki-akarta törteni a' Kátholikuskoknak leg-tiszteletesb' innepjeit. A' nép panaszról panaszra vetemedett, hogy im' mindentől, a' mi Kátholikufságra mutat, már az ellenség meg-akarja őket fosztani. Fenyegetődött-is. A' Püspök visszapa-rantsolta a' Rendelését.

P. 171. El-beszéli mi tsunyául bánt a' Frantzia, tulajdon Királyával.

P. 209. *Váratlan szabadulás.* A' Bourg en Bresse nevü helységben meg-maradott az elébbenyi jó Plébánus az ő nyájánál, kitől nagyra betsültetett, és szerettetett; noha már a' Constitutzionális új Pap el-érkezett. Ez nem türhetvén jelen-létét, panaszra, hazugságokra, egyebeknek az igaz Pásztor-ellen-való ingerlésére vetemedett. De nem volt foganattya az igyekezetnek. El-végeztetett, hogy bizonyosab' mód vetefsék-elé a' gyilkosság' segítségével ki-végzésére. Az új Plébánus beteggé teszi magát, le-fekszik, hivattya az elébbenyit.

Az gyanakodván, küszködik; harmadszor hivattatván, elé-áll. Bé-vezettetik a' beteg szobájába: a' Szoba teli volt emberekkel: a' Pap csak imigy amugy fogadtaték. Az emberek lalsanként el-takarodtak, a' Papot magát hagyták, az ajtót reá zárták. Az öreg Pap, gondolá már: hogy a' gyanuja bé-tellyefedik. Fel-kiált: mi végre záratik be az ajtó? kérdé töbfször-is, felelet nem adatatott: úgy tettszett, mintha mind szanaszétt szaladtak volna: senki se mottszant-meg. Ebben a' veszedelmes környületben csak ugyan az ágyhoz közeli-tett. Bé-vala az ágy Kárpittal vonva. Kegyelmed engem hivatott? úgymond: a' beteg nem felelt: tehát mi végre hivatott? feleletet nem vett. Nem nyittya-meg kegyelmed a' Kárpitot? vagy arra az én szolgálatom szükséges-e? mind hafzontalan. Talán éppen ez az óra alkalmatlan kegyelmednek? csak heába. Meg-fáradván a' fok kérdésben, maga vonnya-félre a' kárpitot; láttya az ágyban az embert; 's a' barátságos kérdéseket ismételi; de akármit kérdezett, mind feleletlenül maradt. Meg-fogja a' beteg kezét, hidegnek talállya lenni: tsudálkozik: továb', továb'; hát se lélekzete, se mozdulása, sem élete. Azonnal az ágytól az ajtóhoz szalad; a' kint lévőeknek szemekre veti, hogy késön hivaték-elé; a' betegnek nints már reá szükség: meg-halt. Erre a' szóra fel-nyittatik az ajtó, lietnek az emberek az ágy-

hoz, fel-fedezik a' boldogtalant, meg-halt, meg-merevedett. Láttya az öreg Pap a' halott-mellett a' két pisztolyt, melly reá süttendő volt: amazok álmélkodásokra el-szaladt szállására, vette magát, 's meg-köszönte az Istennek, kinek gondvifeléle meg-mentette.

A' *Juniusi* kötetben elé-adatik a' többi közt a' Párisi Szeptemberi irtóztató mé-szárlás, melly még arra-is végződött, hogy a' Papok', örző Svitzerek' husából pá-lítetomok készítették, 's azokat a' gyilkofok ették-is. Egy *Filip* nevü Jákobínus éjszakának idején elé-hozta az ő Jakobínus tárfainak gyűlésekbe bizonyos ládában atya és anyja fejét, mellyeket maga vágott-le, 's fel-menvén a' szállók poltzára, hánykolódva, dühösködve ditsérte magát, hogy atyának anyyának gyilkofa lett az haza szerelmétől indíttatván. A' Presses széke Brútus képe-alatt volt helyeztetve: ott ült, 's a' Jákabitákkal egygyütt Filep tettét 's beszédét meg-ditsérte. Ezt hozszafan le-irja a' kötet készítője, a p. 257.

P. 279. Azon lesznek a' Propagándi-siák, hogy a' mit zörögve véghez nem vihetnek, alattomban vigyék-végbe, ha a' Fejedelmek fűleit magok számokra el-nyerendik, hogy nékik vagy leg-aláb' a' gazdagabbaknak, nemesekeknek, klerúsnak állapottyát le-tsípellyék, a' városi rendet fel-forgassák; a' Keresztyény vallást tép-jék, irtsák.

A' *Juliusi* kötetben az javafoltatik, hogy a' nyomtatás szabadsága nyomásfél-el. Allyon egybe egy Gyülekezet a' nemefeknek, 's jószágos Papoknak költségével, melly a' Kereszténytelen Propagándisták ellen dolgozzék. Ismét azt írja p.44. hogy a' Propagándistaság olly ordó, melly a' Kereszténységet erősen kívánja irtani: a' jószág birókat fosztani, a' gazdag városiakat ki üresíteni, a' státust fel-forgatni. Annak a' kintstárjában vala már 1791-ben 20 millio livra: 's várták 30 millióra való töltét még azon esztendőben. — Ez a' summa mások szerént nagyob'.

P. 65. *A' veres, és kék Logéról.* A' veres Loge, Fraymaurer, szabad kömives veres nevü Társaság rettenetes esküvése p. 67. Én ugymond, öszve-szagatok minden testi kötelezést, melly engem atyámhoz, anyámhoz, testvérimhez rokonimhoz, barátimhoz jó-tévőimhez, Királyhoz Fejedelemhez kötelez, kinek hivséget, hálaadást, szolgálatot-igérttem. Esküszöm, hogy a' fő fejnek, kit ismérek, mindent ki-nyilatkoztatok; a' mit láttam, tettem, olvastam, hallottam 's hogy ki-kerelek mindent, a' mit szemem el nem ér, a' tosfánát tisztelni fogom, 's a' többi ördöngölséget. " Ez a' veres Loge esküvése. Fel-tett szándéka az, hogy a' Királyokat irtsa, és a' nemességnek, 's józágnak egyenlőségét bé-vezesse. Egyenlessen pedig a' Katholikusok-ellen tzélyoz, Mi rettene-

tes, vészedelmes légyen az ilyen Tarfáság az emberi nemzetnek a' hol az emberiségnek minden köteli öfzve-szaggattatnak, ki-tettszik ezekből-is. — Vagynak ezeknek mind a' féle Megyéik, a' megyék minden országokra osztattak, és kilentz tagokból állanak, kik mindeneket be-avatnak, próbára vesznek, 's egy azon esküvéssel vannak öfzve-szorítva. Egymással hieroglifikok (titkos irások) által értekeznek, melyek egyebeknek az egész világon ismeretlenek, 's noha illy titkos a' beszédjek, nem merik az ő tudósítáfaikat a' nyilvánvaló postára bizni, hanem azok az utak, a' mellyekèn azokat egyebekkel közlik, szint olly titkofsak, mint az ő tzifrájok, betü-vonások. Mindenik kerületnek, vagy Megyének vannak járó-kele bruderjai, atyafiai, kiknek az ő külső tekintetek, magok viselése igen együgyü: közönséges; tudós embereknek láttatnak lenni, 's az emberi szeretetet tettetik: körül belül járnak, tsavarognak: hogy az udvarok', vármegyék, törvény-székek, Akademiák, Collegiomok, Familiák' titkait ki-keressék, és az ő Megyéjékbe ismét vizfszátérnek, vivén magokkal egy rakás észrevételeket, minden féle árulásokat, tudósítáfsokat, azoknak tulajdonságaikról, szándékaikról, kik a' főb' helyen ülnek, a' Ministerek' foglalatofságaikról, a' Fejedelmek gyarlóságaikról, kiket egy általlyában ellenségeknék neveznek. Ezen személlyek

mind ismérik egymást; noha egymást soha se látták; értik egymást; noha egymással nem beszéltek; szolgálnak egymásnak, noha egymást nem ismerték. Ezek a' világot akarják vezérleni, a' Fejedelmek' hatalmát magokévé teszik, hatalmas Fejedelmek vannak már hozzájuk kaptsolva: ez a' Szekta harmintz német udvarnál többen tehető (az all-jelelő ezt a' számat sokallya) 's fenyegeti német országot tellyes romlásal, sülledéssel. (Katalin Tzárnet ditséri, ki-ezeknek gonofságos szándékát fel-födözte) se Páris se Frantzia ország nem szülte ezt a' vázat, de még-is Páris városa az a' helység, a' hol ez az emberi nemzettel ellenkező Szekta trónult, és fegyverházat vert magának: itt kovátsoltatott az öszve-esküvés nyomdokvetése: itt állott-fel a' Propagándának botrántoztató Klubbja, mellynek fő szándékja az, hogy az ő Emiszfzáriusai-által minden titkot öszve-szedjen. — Páris vala az, a' hol *de la Salle*, *de Leutre*, *de Bertholis* a' közép ponti Klubbban nyilvánosságosan ki-választattak az új tanítás hirdetésére. Ezen Loge' három nevezett esküttyei voltak azok, kik 11. 13. 14. Juliusban 1789-dik esztendőben Páris városát fegyverbe öltöztették; ezek ronták-le a' Bástilát; *La Salle* volt 24 oraig Parisban a' nemzeti Gárdának első Commendánfa. Másnap *La Fayette* fel-váltotta. *La Fayette*, *Duport*, és *Condorcet* a' Logéből-valók.

Mint egy három esztendeig küszködött az Orleáni Hertzeg az első tárfaság közt, a' mellybe lépett, és emé'-között: végtére emez tsak ugyan 1786-ban ötöt magához vonta. Ez az a' *veres Loge*. — Az említett első tárfaság, a' mellyben az Orleáni Hertzeg akkor volt, tellyességgel más esküvéssel kötelezé magát, tudniillik: hogy a' Törvényhez szabott Hatalmat meg-betsül-
li, hogy a' bé-vezetett törvényhez szabja magát: hogy a' polgári dolgokba magát éppen nem avattya. Ez a' *kék Loge*. Ennek szándéka, úgy tetszik, egyedül a' Religio ellen volt szegezve. A' *veres Loge* magához hasonlót állított-fel Avennióban; és ez az, melly a' Revolutziót előre el-készítette, és a' támadásnak Zászlóját ot-tan ki-szegezte. Avignon magát Párisal affiliálta (egybe-fiasította) 1783-ban a' *Contract social*, vagy Sándor nevezet-alatt. Észre-vételre-való dolog, hogy a' *veres Loge* a' Párisi támadás-előtt egy jelentő szót (Lofungswort) hat hónapig meg-tar-tott; azután pedig az a' jelentő szó min-denik 8 nap-alatt, néha pedig többször-is meg-változott. Ha az egyesültek ezt a' Frantzia igyekezetet meg nem állíttják, oda lesznek lafsanként. Ennek a' tárfaságnak tzellyára szolgálnak a' természeti új találmányok: hogy a' kik hamar min-denhez kapnak, meg-ejtelsenek: a' köl-temények, és álmak, az ujságra-való nyál-folyás, szájtáttás kedvéért: némelly

régiségek új elé-adása, a' világról, emberről, 's a' többiről, azoknak kedvéért, kik olvasni nem gyöznek. — A' Logénak fő emberi (mint egy fel-szentelttyei, eingeweithen) próbán forgott emberek: ezeknek halgatáfokról bizonyosak a' tárfok, 's tudják, hogy őket a' kevélység leskesíteti, vakmerők. Egy olyan Logéban, mellyben ötven vagy száz a' személly, két a' féle fel-szenteltt Személly vagyon: hogy erköltsi tulajdonokat ki-keressék azoknak, kiket különöfsen magáévá akar tenni a' szekta. A' Logénak egyéb része, melly csak a' személlyek gráditsiról, énekekről, tzeremóniákról, az emberi szeretet tselekedetiről hallya a' beszédet, nem gondolkodik az hitelenségről, rágalmazásnak tartya azt, a' mit az emberek a' szektáról szóllanak. Hogy valaki bé avattatott belső fő (Eingeweither) légyen, avvá vályyék, szükséges, hogy vagy valamelly tartományban; vagy Logéban vetessék-fel. A' be avatás nem egyféle képpen mégyenvégbe; néha semmit se tapasztal olyast, a' mit a' Logéban látott; új minden: a' tanítás, a' nyelv, a' bruderek, 's a' t. — Övedzések, jelek, köténnyek, mindenik szokásfok, jutalmakká válnak. A' Maure-rajban töb' féle regimen, vagy vezérekedés kerekedett elé, melly mind ellene áll a' vallásnak, 's a' Királyoknak. Ez az új *Regimen*, a' *veres*, és a' *kék* Loge: a' szorasab' tartásu Loge, der sirengen obser-

vántz, az *eklektika* Loge, a' *rektifikátus* maurerség, 's mindenek-felett az *Illuminátuság*. Egy Frantzia, Anglus, német, orosz, Török, Görög, 's akárminemzetü, ha valahol az *illuminátusok* megyéjébe vetetett, minden különböző országu megyébe bé-erésztetik, mintha már ott tiz élesztendeig lakott volna.

Az *Augusztusi köttet* az *Aufklerung*ról, némelly Romai szép képirásról.

P. 218. Márátnak, 's Doniszántnak egy beszédét adja-elé. (a' mint lehetett) *Don.* kegyelmed esmerte a' házamat még az virágzott. Gazdag nem voltam; de szükségemre-való mindenem volt; 's jó barátim-is jól lakhattak nálam. Gondolám, hogy mindenkor úgy foly dolgom. Kigyánakodhatott volna a' boldogtalan támadásról. A' Lugdunumi partékákkal-való kereskedésem meg-veszett tellyesféggel. Nints Kenyerem, hogy feleségemet, és öt gyermekemet el-tartsam. *Marát*, keserves dollog valóban. *Don.* Azomban kegyelmed' mindennapi irásiban olvastam, 's fel-találtam szerentsétlenségem eredetét; az a' boldog *egyenlőség*, melly ottan ditsértetik örökétig. — Fejtse-meg nékem az Úr az *egyenlőség* gyümöltsit. — Engem az *egyenlőség* rontott-meg. *M.* Az *egyenlőség*? *D.* ugy vagyon. Az a' Lióni, = Lugdunumi fáabrikákat (műhelyeket) el-széllyesztette, 's egyetemben az én hasznos kereskedésemet. *M.* A' mint kegyelmed érti az *egyen-*

lőséget, az lehetetlen. *D.* Az Úr tehát a' lehetetlen dolog-mellett lármázott: millió embereket el-nyomorított, száz ezereket arra kényszerített, hogy jószágokat, hazájokat el-hadják. 's a' t. *M.* Nem úgy Donifzant; tsak az az egyenlőség és úgy lehetetlen, a' mint azt az Úr érti. Más egyenlőség az, a' mire mi tartunk. — Az egyenlőség jusza az, hogy a' törvény mindeneiket egyenlőképpen védelmez. *D.* Azt akarod mondani: egy azon jusunk vagyon, és a' törvénytől egy azon védelmünk. *M.* Ugy vagyon. *D.* Az-előtt nem védelmezt-e bennünket a' törvény egyeránt? *M.* Nem tudsz-e tehát semmit-is arról a' lenyomatásról, mellyet az aláb' valók szenvedtek a' Ministerektől, város tiszteitől, nemességtől, Klerustól? *D.* Marát Uram, kegyelmed itten öszve-keveri a' just, annak ki-szolgálásával: az igazságot annak meg-tartásával; a' védelmet, mellyet a' törvénytől várunk, azzal a' mit valóban adott. — Törvényünkben olvastatik, hogy minnyájunk egy juszal bir, 's hogy minnyájunkhoz a' törvénytől egyenlő védelem illendő. De védelmez-e a' jus ki-szolgálásával a' fok áskálodások-közt? Nem volt az-előtt le-nyomatás? ki lesz' a' kezes, hogy ezután nem lesz'? *M.* Donifszant! *Don.* Ne fenyegeessen Marát Uram! én tsak azt a' szabadságot kérem az Urtól, hogy az igazságot szineskedés nélkül megmondhassam. — Az előtt mikor ütötték-el

titkona' fáklya világánál valamelly könyv-
írónak a' fejét, azért: mert a' nyomta-
tás szabadságával élvén, ezer hazug írá-
fok ellen egy igaz mondó könyvet tamász-
tott? mi lármát indítottak volna, ha az
előtt a' jószág-biróknak, kiket ti meg-lop-
tatok, tsak ezeredik része fosztatott volna-
is meg? mi új nevet adtatok volna a' ti-
ránnuságnak, ha az-előtt olly fok ezeren
meg-ölettek, olly fok száz ezeren szám ki-
vettettek volna? mint sirattatok volna meg-
az Ország rabságát, ha az-előtt olly fok
derék emberrel teltek volna meg a' töm-
lötzők, ha annyian le-vágottak volna? az
emberségnek jusza a' világnak mellyik tar-
tománnyában szolgáltatik ki-roszszabbúl,
mint itten mostanában? — Ezen hitegető
nevek: szabadság, egyenlőség semmit sem
érnek. — Ki kérkedhetik azzal, hogy va-
lami jóra-való tiztséget nyert volna el a'
ti Respublikátokban valaki, ha a' Jákobí-
nufok tzéhéhez nem volt tartozandó? —
M. A' Jákobínufok senkit magok-közül ki
nem rekesztenek. *D.* Igen-is; de azt tet-
tetik, hogy valóságos betsületes ember
nem másutt, hanem tsak közöttök vagyon;
arra vagyon gondjok, hogy senki valami
tehetőb' tiztségre ne jusson egyéb', hanem
a' ki velek egy azon követ fűj. Nem tet-
tetek-é egy serfözöt vezérré? — Az előtt
a' nevezetes familiákból lévők voltak
a' leg-fényesb póltzokon; nem teszték-e
mostanság arra ostobákat, dühöfseket, hi-

zelkedőket, bújtogatókat, hazug Filofofi-
 stákat? Ismérjük teremtményteket, nevet-
 ségre 's fájdalomra méltó dolog, hogy
 mind a' gomba egy ejszaka-alatt olly fok
 derék emberek peffedeznek-elé. Tudniil-
 lik vallyad-meg az igazat; a' mi úgy-is a'
 világ-előtt tudva vagyon: hogy a' Jáko-
 binuság az emberi nemzetnek a' többitől
 igen különböző rende; melly ragadomány-
 ból, és tsalásból áll, melly a' szabadság',
 és az egyenlőség' szine-alatt egy véres ti-
 ránnuságot vezetett a' világba; az egye-
 netlenséget pedig el-nem állította. Ő az
 mindenes birtokosza a' jövedelmesb' Tifz-
 tségeknek, az el-ragadott jószágoknak, és
 el-lopott gyöngyöknek. —

A' *Septemberi kötetből* elé-adtam ezen
 VII-dik Szakasznak T. = *Tanítottó* tzi-
 kelye-alatt a' tudósítottást. *Pagin. 337.* Empi-
 rikusból illy szók emlegettetnek. „*Sci-*
tum hoc est in legibus Persarum, ut
cum apud eos Rex vita decesserit, quin-
que deinceps dies sine lege vitam agant:
non ut infelices sint, sed ut reipsa discant,
quantum malum adferat legum cessatio,
unde cædes et rapinæ nascuntur, atque
adeo fideliores sint Regum custodes. *Sex-*
tus Empyric. L. 2. adv. Rhetor. §. 33. Eze-
 ket egy kevésé a' Frantziákhoz alkalmaz-
 tattyá az Jró.

P. 350, emlegetvén ezen századnak
 1700-diktól-fogva-való nap-fogytait, ké-

szül a' jövendő századi nap-fogytainak kimutatására.

Az *Oktoberi Kötetben* el - végezvén a' kezdett tudósított, az 1804-dik esztendő-béli nap fogytát, melly 11-dik Februáriusban fog - esni, le - írja. Az új Hold Bétsben, úgymond 12 ór. 14 minut., dél-után. A' nap fetetedése 11 or. 43 minut. dél-előtt: a' közepe 1. ór. 4. min. dél-ut, vége 2. ór. 22. min. A' Setétedés nagysága 11 hüvelyk, 24 minut. — Le-írja az 1816 eszt. 19. Novemb. nap fogytát-is. —

P. 62. A' német nemzet az ö Jó Fejedelmihez. O! Fürsten Deutschlands! 's a' t. Azok ellen panaszolkodik, kik a' Fejedelmek-ellen áskalódnak. Letzkézi a' német Jákobínusokat. Kik a' Fejedelmeket akarják a' világból tolni, a' Religio helyébe merő természetit állítani, az egyenlőséget, és szabadságot bé-vezetni. Illyen a' *Spártakus*, avagy Weishaupt, most (1793-ban) Gothai Hertzegi Tanácsos: illyen *Filo*, a' vagy von *Knigge*, Churbraunschweigi fő Hadnagy Bremében. Ez a' *Knigge* mint tartson ama' szándékokra, még az Illuminátus ordóból-való ki-költözése-után-is, mutattyák az utolsó Iráfi, 's nevezet szerént azok, mellyeket, ha igaz, Schafskopf Tanácsosnak papirofsaiból szedett. Meg-vannak az Illuminátusfoknál a' Priefzter ordo, a' studenten ordo. Egy Grófról azt beszélik, hogy merő Illuminátusfokkal vagyon környül-véve: A' se-

kretárius, orvos, lelki atya, tanácsos, mind az, 's a' t. Minden mesterséggel tagadják a' Propagándának lételetét; de *Dumouriez* azt maga ki-nyilatkoztatta, és feladta azt a' nagy summát, mellyet a' Frantzia gyilkos Klubb az ő külső országi affiliátulsaira veztegetett. (*Girtaner politische Annalen.*) — Ezeket az említett Irásnak all-lapu jeleléseiből irám-ide; valamint e' következőket-is: Adjatok egymásnak kezét Kátholikusok, és Protestánsok! jertek egy azon Egyházba tőlünk-elpártoltak; 's a' Frantzia Apostaták-ellen együtt dolgozzunk; kiknek a' Sátán vezeté a' kezeket, midőn édes Üdvözítettök képére ezeket irák: *Jesus-Christ cy-devant notre Seigneur.* Azok ellen hiszszük (*Jesus Christus heri et hodie, et ipse in secula.*) Azon ének' ezen igéjére: „Hajtsátok-el a' Szines-gyilkoló Illuminátusokat a' Templomokból, a' gyermeketektől, a' nemzettől, a' tanító póltzokról; a' Klnbokból, Udvarokból, ajtótokból; 's kezesek vagyunk az-iránt, hogy a' népek megtisztulnak, illy jelölést téssen a' kötet-írója: Az erköltsi méreg-keverők igen el-kezdék foglalni a' tanító póltzokat, 's az Ország vezérrésze nem tudja, mit tanítanak. 1782-ben (*Sagt der Verfasser, der den neuesten arbeiten des Spartacus angehängten critischen Geschichte*) még az én tudtomra Német Országban semmi se nyomtatott az Elöljárók, és Ország vezérség

eránt, olytat; a' mit az Illuminátusfágnak ezen vakmerő elmeképeihez lehetne hasonlítani. *Weishaupt* Úr még 1787-ben ezen elmeképeket védelmezé; tsak azt akarta, hogy azok az embereknek tsak titkon a' füleibe sugalsanak; melly móddal még veszedelmesbökké váltak. Igen-is nem fekszenek még azok a' Természett jussáról irt *Compendiumok*ban; de meg-vannak főképpen a' Frantzia Revolutziótól-fogva sok *Broschur*, és *Recensio* nevű aprólék *Könyvek*ben; 's fel-tollaztatván az új *Filozofia*val, majd a' *Compendiumok*ba-is bé-jönnek, 's a' fiatal tanulók-elejbe rakatnak. Fejedelmek vigyázzatok: mert majd ezek lesznek *Tiszteitek*, tanátsadóitok, a' nép tanítóji; ministerek. 's a' t. Kik különös *politáj*-alá nem vettetvén, 's tartás nélkül meg-rontanak egész generátziókat. — hört doch, wir flehen doch, den schlangenton von Tolerantz, von Freyheit der Gedanken (der ungebundenheit, vor der die Thronen schwanken) nicht länger an. A' *Tolerántzia* leg-szabadab' rakontzátlansággá vált, 's a' *Kátholikusok*-ellen legnagyobb *intolerántistaságra* vetemedett. *Tiranusok*nak nevezé azokat, kik a' népet meg-nem hagyák tsalatni a' *Keresztységet* kifsebbítő tanítással. — Man lese die wichtige Schrift des Audainos, Bericht an Frankreichs Katholiken. — Die Tempel-und Thronen Stürmer das monopol der Zeitungen und Journale, vom

Buchhändler - Compott unterstützt, an sich gerissen haben. Zieht sie aus ihren dunkeln winkeln ans tageslicht, die thätigen Handlanger der philosophischen conjuration. — Soha se volt Frantzia Ország terhesb' Despotzia alatt, mint mostanában; midőn egynehány száz Despoták-alatt fo-házkodik. Mi egy Bástille, a' mellyben nem volt hét fogoly, a' sok tömlözhöz képest, mellyek most száz rabbal vannak meg-töltve. — Archenholtznak Minenváját gonosz Irásnak mutattya lenni az Iró hoszszafan.

Novemberi kötet. p. 181. Az Illuminátusokról. A' ki azokban az Irásokban, mellyek az Illuminátusokért, és ellenek a' világra jöttek, jártos ember, annak eszébe juthat az-is, hogy Pfaltzbájeri Profeszszorok *Grünberger György*, Fejedelmi Könyv-biró Tanáts, *Utzschneider József* Fejedelmi Kamérális Tanáts, *Renner* vida, és *Cosandey* Sulpitzius világi Pap, az Illuminátusokat, kik közé jó szántokból felvétették magokat, bellyeb' nézvén a' dologba, ismét el-hagyták. *Cosandei* Úr elbeszéllette azokat az okokat ezen Könyv toldalékiban: *Grosse Absichten des Ordens der Illuminaten. n. 1.* Sok az hazugság ebben az Illuminátus ordóban. Ez az Ordo az ő fő Tiszteit nem láttattya. Az említett Profeszszorok, kik azt a' Társaságot el-hagyták, soha sem voltak olly szerentésékek, hogy (noha magok-is Minerválók voltak,

voltak, hogy az ő Fejeket ismérték volna; 's annal-is inkább soha se tanulták -ki, mi légyen a' titkos tzellya, és szándéka ezen ordónak; dolgoztak mindaz-által mind a' szerfzám a' müves kezében, és tsak akkor szakasztották ketté a' kötelet, midön nyomba találák az ordót, hogy velek vizfsza akar élni. — A' nagy Illuminátufok szint olly kéz tsalók, mint a' kis Illuminátufok vak tsalatkozottak. — Ügymond Cotendey. A' ki isméri ennek a' tárfaságnak külső belső rendtartását, által-láttya, hogy a' leg-föb' és láthatatlan fejek ottan lelkek, és parantsolók; az al-tisztek pedig, valamint a' minerválok-is, a' nem illuminált Maurerek, meg-tsalt szerfzámok azoknak kezeikben. — Hasonlók a' katona rendhez. A' Novítzius mint a' Katonáknál a' Rekrúta: a' minervál mint a' köz ember: a' Sekretárius, Quæstor, vagy Cenfor, mint a' Káprál: a' Minerválifok elöl-járója, mint egy Kompániának Feldveblia. Nem lett volna-e tehát ostobaság, ha a' Wallenstein rebellis armádájánál, a' hol tsunya roszszasággal bántak az alsób' tisztekkal, és köz emberekkel, ezek a' Generális vétkének részefzsei-gyanánt tartattak volna. — Én nem vettem-észre ezen ordóban ollyást, a' mi miatt a' betsületes embernek pirulni kellene, el-hagytam azonnal, mihelyet vettem-észre valóságosan, hogy ez a' tárfaság azokból áll, kik

mesterségesen tsalnak, és mesterségesen meg-tsalattattak.

A' *Detzemberi kötet* Campének, Iskola-lai Tanátsnak rozsz oktatáfit rázagattya. p. o. p. 309. 's a' t.

P. 330. A' Religióbéli Tolerántziáról a' Filozofistai Frantziáknál. — Szabadság ígértetett; és rabszolgaság vezetett-bé: a' jusnak egyenlősége mutogattatott, és ragadozó tolvajok törvény széke állított-fel: a' Religiónak közönséges el-szenvedése ígértetett; és minden Religio nyakra főre le-vettetett. — A' Jakobínusok, és a' Sankülotok, nadrágtalanok, véghez-vittek a' Szörnyü újított: — A' mit az ájtatos Régiek a' Templomokra adtak, azt az új haramiák társasága ládákra verte, a' szent edényekkel, a' szentek képeivel együtt a' közönséges örgazdákhöz hurtzolás: a' Templomok, mellyeket régi ősök az Isteni tiszteletre, és a' jó erkölts iskoláji-végett építettek, üressen állanak, ékeségeiktől meg-fosztattak, vas zárokkal bérekesztettek, meg-szentségtelenítették, vagy éppen bálvány templomokká változtattak. Az ájtatos képek helyekre az istentelenek képeik helyhezettek; úgy-mint a' gonosz *Máráté*, kinek a' lelke ember vérrel itattatott, tesie a' sok gonofságtól már el-hervasztatott: ez tiszteltetett; társul adattak melléje a' gonosztévők, Király-ölök, nemzeti haramiák, nép ámitóji, és nem szégyenlették *Chaumettének*

Eleufinusi tsunyaságit nyilván-való tetté-
sekkel meg-koronázni. Az istenfélő Pász-
torok helyekbe fogadott bérefek állittat-
tak, kik az Oltárokat, mellyeknél ma-
gok szolgáltak, fel-forgatták, el-hányták.
—Egy éneklő afzszonyt Isten afzszonnyá
változtattak, annak tettek tiszteletet; 's
ki-vetközvé a' nadrágtalanok a' nadrág-
ból, önként el-hagyák ezeket-is, Párisi
az eszteleneknek nagy házává változtat-
ván. Ezekkel a' temetők ajtaira intézett
szókkal: a' halál örökös álom; ki akarják
irtani a' jóknak örök jutalmokról, a' go-
noszoknak örök büntetésekről-való hitet,
's így minden gyilkosságnak, tsunyaság-
nak, ragadozásnak ereszkedni.

P. 350. *Creits* József Sz. Pölti = Sz. Hi-
politusi Gen. Vikárius *Kerens* Henrik Pü-
spöknek emlékezetére Koporsói alkotványt
állittatott *Fischer* Márton-által, ki a' test
bontásnak Profeszora Bétsben. A' fellyül-
írás e' következő: „Cineribus et me-
moriæ Henrici Joh. De Kerens, Trajectens.
Academia Theres. Vindob. Annis X. Sa-
pientissime Recta e S. J. ad Infulas Rure-
mundanas Adsumti. Inde promoti ad Neo-
stadienses, munusque Vicarii Apost. Exer-
citt. Austr. Demum una cum sede ad hanc
D. Hippolyti Ecclesiam translati. Et in
eam sacerdot. Seminarium, scholas, su-
prema voluntate Liberalissimi, quem pie-
tas, scientiæ, Prudentia, Vigilantia, Be-

neficientia, Facundia, Svavitas Moram, Dignitas oris Antifitem effinxere. Qualem quodvis seculum suum esse voluisset. Vixit Ann. LXVIII. Obiit An. M. DCC. XCII. VI. Kal. Dec. Godefridus Joseph de Creits Avunculi pientissimi. Et de se optime meriti in eadem *Ecclesia vice Functus* et Hæres, cum lacrymis posuit.

A' *Kunst és Litteratur* nevű Magazin folytattatik 1794-ben-is. — A' Jánuariusi avagy első kötet, a' többi-között az új Encyclopedisták-ellen, kik ama' nevezetes *Spártakus* nevű Haramiát a' szabadság vitéz bajnokává tették, helyesebben le-rajzolja a' Görög és Deák régi Irókból. P. o. Appiánusból, ki azt mint Kápua és Veszuvius táji útálló latort írja-le; Florusból, ki így ír felöle: *Spártakus de Stipendiario Thrace miles, de milite defertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator.*

A' *Miscella* nevű Tudosítáfok-között így ír: p. 91. *Tilly* azt írja: heába reményli Anglia, hogy a' Frantziákat éhezés-által kényszeríttendi, nem tudja-e, hogy azok' táplálására még-fen marad az ellenségeknek hufok, és az Attyoknak tsontyok. *Journal von Marseille.* — Lugdunumban azoknak, kik a' Republikai szabadság dühös-ségének áldoztattak, a' számak két ezere ment. A' leg-elsőb' rendű áldozatok-

között vala egy nemes ifju, *Candel von Montolon*, kinek álhatatóságán még a' gyilkosok - is tsudálkoztak, utolsó szavai ezek voltak: ó mi örvendetes állapot, úgymond: az ő Istenéért, és az ő Királyaért meg-halni. Én szeretem az én Királyomat, én fegyvert fogtam az én Királyoméért, 's néktek lészen még Királytok. — *Lamballe* ditséretéről. 's a' t.

A' *Februáriusi* kötetben, p. 173. A' Sankülotok' (nadrágtalanok') mindenik napileveleikben fel valának téve azok a' Kérdések, mellyek Frantzia Ország Királynéjának tétettek elejbe, annak feleletivel egyetemben. Tsak egy feleletét nem merte senki-is fel-jegyezni. Mostanság egy olly tanu áll elé, ki füleivel hallá, 's őt száz egyebet állíthat bizonyságul, kik szint azt hallák: a' mit tudniillik a' Királyné erre az utolsó Kérdésre felelt: ha maga védelmére akar e' még valamit elé-adni? *Felele*: Én, úgymond: Királyné valék; 's ti engem a' trónusrol le-vetettetek: feleség voltam; ti az én férjemet meg-öltétek: anya voltam; ti tölem az én gyermekeimet el-szakasztottátok: már nintsen más egyéb' hátra véremen - kívül. Frantziák! igyátok azt, részegedjete meg az-zal; tsak ne zaklatsatok továbbá. Senki se tartóztatta meg a' halgatók-közül Könyhullatáfit. Tsak az Igafság udvariban (a'

hol azt ki kell vala igazán szolgálni) halatott ez az embertelen szó: bravo.

P. 178. Tit. *Az Igafság szava.* Desmou-
lins Camill a' Jákobínusok kegyelmét el-
velztette: mert az ő Journállában (min-
dennapi Jráfiban) az emberségnek szavá-
val él. Nem tettszik néki: hogy két száz
ezer emberek tsak azért nyomorognak,
lankadnak a' tömlöztben, mert gyanuba
estek a' Hatalmaskodóknál. A' Jákobínu-
sok-előtt pedig ez a' szám kiseded: pana-
szolkodnak, hogy a' hazafiság' tehetsége
meg-tsükkenik. Azért az ő Desmou-
lins Bruderektől el-szakadtak. Könnyü által-
látni, miért hogy a' Kripto-jákobínusok (a'
titkos Jakabiak) Angliában, Svétziában,
Német Országban ellenkező módra szólla-
nak. Itt panasz vagy on azonnal, mihe-
lyest valakire kerestetnek; amott pedig
azért zörögnek, hogy a' Guillotin egy hét-
ben fél százat le nem nyakalt. Még-is
emezek olly szemtelenek, hogy az embe-
ri nemzet vizsgálásáról mernek petyeg-
ni; amazok pedig ezeket Neróhoz hason-
lítyák. — A' Jákobínusok így vizsgál-
tyák az embereket: békefséges türes! úgy-
mond: majd elé-jön a' nap, mellyben sza-
badok lesztek. Ez a' Jakobínus vizsgál-
lás Demoulinznak, azok attyokfiának nem
tettzett. Így ira tehát az ő mindennapi
Levelei-között: A' szabadság az, melly
azokat, kiktől segítségül hivatztatik, azon-
nal az ő jó tétéménnyek birtokába hely-

hezteti; más különben ostobák volnának a' Republikánusok, ha azokért a' jókért öletnék-meg magokat, mellyekbe soha se részesülendek. Soha se volt, úgymond továbbá: sületleneb' bálványozás a' mienknél: imádjuk a' szabadságot; 's azomban (a' mi bálványunk szolgarab-lántz. Ó én városi Társaim! a' mi szabadságunk nem a' teátromi éneklőné, nem a' veres Sapska, nem a' tisztátalan ruha. — Ha azt akarjátok hogy én azt imádjam, hogy érette véremet ontsam, nyífsátok-meg a' tömlötzöket, mellyeket kétszáz ezer lakja, mellyek tsak azért hevernek ott, mert ti azokat gyanuban lévőknék nevezitek. Az emberi jusnak ki-nyilatkoztatása a' gyanunak nem szabott-ki tömlötzöt. A' nyilván való vádoló-is tsak azokat terhelheti, a' kik a' törvény-ellen vétettek. — Minden ellenségeiteket a' gillótin-által akarjátok ki-végzeni; de hová kell nagyob' ostobaság? a' gillotinnal meg-ölhettek-e tsak egyetlen egyet-is, úgy, hogy annak jó barátiból, és familiájából leg-aláb' tiz ellenséget ne támaszszatok magatokra!

Az újító gonosz böltsellöket *Andróginus* (férfi aszszony) névvel illetvén, egy-néhány Leveleket ir ellenek, folytatván a' következő Szakaszokban-is ezen Leveleket; arra-is intvén az olvasót, hogy Arisztóteleffel, 's Plátóval már ezen gonosz ujítók' Elejek a' felsőb századokban roszszúl éltek. Alkalmatosságot vészzen a'

Levelek irására *Desbillonnak* Jesuitáknak (kinek a' Fedruséhoz hasonló, 's deák Jambufokba szoritott meséit olvastam, 's dítsérem.) A' Levelek a' Magazin Írójához szóllanak. Az első Desbillon jövendöléséről így ír: „Elé-adom kegyelmednek az egész foglalatot, a' mint az meg-vagyon *Biernstahlnak* Leveleiben, mellyeket az ő utazásiról irt, és 1782-ben Leiptziban, és Rostokon a' Schvéd nyelvből által-tétetve ki-nyomtattattak. 5. Tomo. — A' méltóságos öreg (*Desbillon*) ugymond az Író: az ő Manheimi tartózkodásának alkalmatosságával) Desbillon azt jövendölte, hogy Európában nagy és erköltsöt illető kedvetlen revoluzió fog támadni: a' Religio és erkölts meg-tsükkenik: az afszonyi nem az érzékenység-által mind inkább' inkább' meg-fog romlani: a' Filozófusok a' tudományokban, és erköltsökben azt a' mi alól vagyon, fő felé állítyák: 's a' t. Ezeket meg-nem kell vetni, ugymond továbbá: noha ez a' jövendölő Jesuita volt. Azután int minden embert: hogy a' jövendő kár elejbe tehetsége-szerént rakontzát vessen.

A' *Mártziusi* kötetben a' babonáról beszéll, továbbá az 1794-dik esztendőbéli 62-dik Februáriusi föld indulásról, 's a' t.

Az *Aprilisi* kötetben. A' Lese Bibliotékákról, a' Lesegefellschaftokról: a' politziai Schwermerájrról, a' Politzáj kötelességéről (Minek fordíttanám ezen szókat

magyarrá? fele német, fele görög.) A' módi tudóságról. Mode-gelehrsamkeit. Egy Illuminátusi beszédet-is ad-elé.

Im az említett Illuminátus beszéd. p. 77. Eine Rede über den Illuminaten Orden, gehalten in einer Freymaurer Loge in December 1793. — Regensburg 1794. — Holott már egynehány esztendőtol-fogva mindennütt, és leg-főképpen a' Német mindennapi Papirofokban, és időrül-való Írásokban, Zsurnalen, und Zeitschriften, az a' hamis és szineskedő mondás el-hiresített: hogy az Illuminátus ordo el-oltatott; azért a' Következendő Kérdések meg-érdemlik a' feleletet. Mi volt tehát valóságszerént az Illuminátusok Ordója? vagy még-vagyon-é még az, úgymint Ordó? avagy mostanában más ruha akasztatott-e reá? és munkálkodik-e valamelly más név-alatt, a' világnak közönséges illuminátziójára, és jobbítottására? — A' kijó formán tudni akarja, mi ment-véghez az Illuminátus Rendben, 's még-most-is véghez megy, általa, sokhelyen. — Az Illuminátusoknak eredetes munkájokban, és Spártákusnak, 's Filónak leg-újjab' Könyveikben fel talállya az ember a' népekre ragadt rák fene nyavalyát. Itten észre lehet venni, mikép' vesztegették-meg Európát Weishaupt, Knigge, Nikolai, Campe, Orleans, Sieyes, Pethion, Condorcet, Prisztley, és sokan egyebek. Az ordo lelke és titka volt a' mesterség. A' mi

német *minden* napi, és *Időrendi-Iráfink*, a' benne levő álhatatos Gillotine, fejevágó szerszám, voltanak a' németek' számára azon titkos okoknak külső szerzámi. Mind ezeket előre ki-nyilatkoztatta egy Száz ne-
mes néhai Pruszszus Tiszt, kinek éles el-
méje, és előre-látó ereje most álmélkodást
indított. In seiner enthüllung des Systems
der Welt-bürger-republik: in seinem Frag-
ment der Geschichte eines menschensohns.
Majd a' mi Fejedelmink mind Illuminá-
tusokkal vannak környül-véve. Azólta,
hogy Baváriában ki-öntötte magát a' fer-
geteg, az Illuminátusok semmit meg-nem
változtattak egyebet az ő neveken-kivül;
tudniillik az Aufklerer, és Filószofus név-
re. (Aufklerer = világító. Filószofus =
böltzellő.) Ki az, a' ki ezen nevekkel ne
szeretne hánykolódni? 'S a' mi várofink-
ban, udvarinkban, várasotskáinkban, is-
koláinkban, Univerfitáfinkban, Dikászte-
riuminkban, Könyv-áruló műhelyinkben,
kereskedő tárfóságokban, nem szinte pi-
zsg-e a' fok aufklerer, és aufklerizált, a'
Filószofus név-alatt; 's következő kép-
pen nem Illuminátusok-e? egy szóval val-
lyon mi az Illuminátziónak Karakterje?
béllyege? a' közönséges Republikánuság
tudniillik! a' minden rakontza-nélkül-va-
ló szabadság! mi a' következése? az egész
emberi nemzeten uralkodó Despotismus,
Cánnibalismus. Ez embernek meg-kell
enni magokat-egymásokat; ha azok előb'

szabadokká tétetnek, mintsem jókká. Mind ezekre elegendő bizonyosság a' Frantzia Országának mostanyi állapotja. Hogy az Illuminátus ordo tellyeséggel által-értésék, olvastafsék az eredeti Iráfokról kiadott Könyv. Die in München unter churfürstlicher Autorität in den Jahren 1786., und 1787. herausgekommenen original Schriften des Illuminaten ordens nebst dem Nachtrag. — Az ordónak fel-tett szándéka a' szabagság; világosíttás. (Væ qui posuistis tenebras in lucem.) A' *Toldalékban* láttya az ember: hogy WEISHAUPT a' Protosztánfok' nagy Teologusait arra vette, hogy a' melly új Religiót ő talált-fel, azt a' Jesus Religiójának lenni tartsák: hogy az Illuminátusok az egész világon áskálódnak, hogy azt magok-alá hajtsák (Ez ám a' pokol ajtaja!) hogy B. KNIGGE *) azzal, mert nagy avatkozása volt a' Fraymaurerségbe, arra nagy szerfzám volt. Itten talállya-fel az ember azt-is, hogy az Illuminátus ordo a' Fejedelmeknek nevelöket ád, és a' nevelést minde-nütt maga hatalma-alá hajtani kívánnya: hogy a' Birodalmi vároknak Kommendásokot, az Egyháznak, Templomoknak

*) MHIRM. 1795. p. 563. Ama' nevezetes Iróról, Báró Knigge-ről az a' hir, hogy ártalmas tudomány-terjesztésért fogva vitetett Bréma városából, a' hol Iskola igazgató, és fő Kapitány' volt, Stade nevü várba, mellyet az Angliai Király bir, mint Hannóvérai választó Hertzeg.

lelki atyákat, az udvaroknak gavalléreket, a' Cancelláriáknak Direktorokat, az Univerfitásoknak és Iskoláknak tanítókat, az olvasóknak Könyvárosokat, és Irásokat szerez-bé; a' népnek Regenszeket akar adni; úgy, hogy a' Fejedelmek, (noha azok közül némellyek az Ordóba léptek) azt ne tapasztallyák. SPÁRTAKUSNAK, és FILÓNAK új munkájokból, mellyek 1793-ban adattak-ki, ezek még nyilvánosságosabban ki-tettfszenek. Ezen Könyvnek ki-adásán meg-nehezteltek az Illuminátufok. Ezekben meg-vannak az aprób' miszteriomok, avagy titkok-is. (*Filo*, az az, B. KNIGGE Churhanov. fő Hadnagy a' Bréma Hertzezségben) B. *Knigge* ezen Dokumentumokban olyanokra tanított, a' mik a' Státust, és az emberi tsendefséget 's boldogságot meg-rontják. Tettető, színes szentségü, ravalisz, tsalafinta, a' religio és státus ellen törekedő, a' Fejedelmeknek, és népeknek veszedelmes szisztemából állanak tanítottái.

Az Illuminátufoknak valóságos szisztemájok, tzellyok, szándékok, a' mellyszerént rególta munkálkodnak, és kétség-kivül most-is munkálkodnak, sohol fintsen úgy ki-téve, mint B. *Knigge* ki-teszi. Mellyekben által-láttya az ember itten a' gonofságnak minden titkait, mint az említett Monáchiumi originális, eredeti Illuminátus Irásokban. De a' ki-adó ezen méreg-ellen szükséges előre ellenző orvos-

ságot-is, (Gegengift) helyheztesett oda, és ezen rettenetes miszteriomoknak (titkoknak) ki-nyilatkoztatások-által a' mi időnk, és az egész emberi nemzet-előtt magát érdemessé tette. Látni-való már tehát, miért igyekeznek mostanság az Illuminátusok minden tehetséggel azon, hogy ezen veszedelmes könyvet meg-gátolják. De az természet szerént-való, és az ordónak nyomdokvetéséhez tartozandó; sőt a' Sátánhoz illendő álnok mesteresség, hogy az Illuminátusok minden tehetséggel egy olly Könyvet kiáltanak-ki veszedelmesnek, melly a' Fejedelmeknek fel-födözi azt a' veszedelmet, a' mellyben süllyedeznek.

Elegendő lészzen itten egynehány fontos észre vételeket ki-vonni és elé-adni az említett orvosság-nyújtó Irásból, mellyel a' Dokumentumok ki-adója a' titkoknak minden gonofságokat fel-födözi, 's még az együgyü olvasót-is nndorodásra serkenti. *Knigge*, és *Weishaupt*, úgymond a' kiadó: minden, a' mi ezen Dokumentumokban a' Jesus tanításáról elé-hozatik, tsupán szineskedő tettetésből tétetik-elé: hogy az ájtatos nép-előtt tsal vettefsék; markokba röhögtek, látván, hogy ime némellyek már ezen horogba haraptak: mert tudva vagyón azoknak valóságos, és meg-ismért Irásaikból, hogy minden Religiót meg-vetettek. Az Illuminátusok tzellya, úgymond a' Documentumok' ki-adó-

ja, ki-maga-is Illuminátus volt, a' Világ reformátziójára tartott, avagy az úgy nevezett Cosmopolitismusra: hogy Weishaupt, és Knigge, mindentől, a' mi az emberek-előtt eddiglen tiszteletes volt, a' Religiótól, nyugodalomtól, rendtartástól meg-foszszák őket, a' közönséges szabadságnak, és egyenlőségnek szines palástolásával, 's hogy a' Fejedelmektől-is elragadják valóságos jufokát; magoknak pedig egyedül tulajdonítsák a' világonvaló uralkodást. Erőszakos támadásokat, revoluzsiókat nem akart leg-aláb' eleinteni az Illuminátus ordo indítani: az erőszakellen egynehányszor tudományt tett, protestált, 's egyenesen ott, a' hol mondá, hogy a' Papok (Pfaffen) Fejedelmek, és a' mostani politikus-béli Rendtartások állják-el az uttyát az Ordónak. El-hitették magokkal, hogy gyengéb' uttal, 's titkos mákhinátziókkal el-érik tzéllýokat. De ezen módok, a' mint a' ki-adó észre-vefzi, könnyen vezethettek az erőszakos revoluzsióra-is. A' Királyok, 's Ministerek meg-tsalása kedvéért kik az ordóba ereszkedtek, két féle exemplar, vagy példairás volt a' tárfaságban, a' Priestergrádus eránt, 's a' mint jobnak tarták szándékokra, azt adták-elé: az egyikben mind elvala hagyva, a' mi a' Religiót, és a' Státus állapottyát illeti. A' Papi, és Regens grádus-felett az ordóban még fellyeb'való két garádits vala, 's ezek nagyob' és

felségesb titok-nevűek voltak. Az első *Mágus*, vagy *Filozofus* nevű ('s ez minden Religio' ellensége) a' máli *Rex* nevű, 's abban az tanítatik, hogy minden paraszt, burger, házi atya *souverain*, fő ember; 's így fellyeb' valóra nintsen szükség, (ó mi másképp tanított bennünket édes Üdvözítettök.)

Ezekből ki-tettfzik, meg van-é még az Illuminátuság, és mi ruházat-alatt. Veszük azt már egybe a' Frantzia Jakobínusággal. Ne volnának tsak annyi Illuminátusok a' mi Fejedelmink-mellett, annyi Afzszeszorok, előlülök, Könyvbírák; 's ezer móddal ne tennék tsak ezek vi-gyáztalanokká őket a' Német Jakobínusok-eránt, majd meg-szabadíttanak népeiket a' nagy veszélytől. Mert az Illuminátuság, és Jakobínuság tellyefséggel mind egy. A' mi nyomtató műhelyink, és Frantzia ország' állapottya meg-mutat-tyák, hogy az Illuminátus ordónak lelke nints el-oltva; hanem hogy mindenütt él, 's a' mi időnk geniúsa, Izája ize nem más, hanem az 1776-diktól-fogva a' fok német fejbe szorúlt Illuminátus Lélek. B. *Knigge* és a' közönséges Bibliothekárius *Nikolái*, meg-írák ugyan magok' védelmeket, 's minden Illuminátusok azt hirtelik, hogy az ordó el-oltatott. De nem másutt oltatott az el, hanem tsak Báváriában egy szempillantásnyira. Ez az ordó írja a' német leg-kedveseb Zsurnályokat, és Zeit-

schrifteket. Az Illuminátusok, és sankülottok irják öszveségesen a' Schleswigi, az előtt Braunschweigi Zsurnált, és az ober deutsche allgemeine Litteratur Zeitungot. Tsak a' pengő pénz szeretetésből tselekszi a' Jénai allgemeine Litterar Zeitung, hogy az ordóval nem tart tellyeséggel: mert egy azon szájból meleget, és hideget fúj: árullya a' Religiót, és irreligiót; a' Biblia tsufolását, és az Iluminátus exegefsi; Royalismust, Aristokratismust, Teuvillántismust, Jakobinismust, Sankülottismust hasonló áron. Az Illuminátus ordónak Királyi páltzája-alatt meg-hajtyák magokat mind a' mi ehes irkálóink, a' német tudós Respublikának valóságos sankülottyai; mind azon nyomorútt Tudóskák, német toll-örzők, kiknek ételek, italok, minden várofi lételek az újság-ítelésből, és Zsurnál ditséretéből áll.

Meg-vagyon e az Illuminátus Ordo, mint valóságos Ordo? ez majd tsak nem gyermekes kérdés. Ha a' Religiói állapotot Német Országban el-nézzük, és különösen azt a' Fejedelmek', és Ministerek' nem törődéseket ebben a' közönségesen el-áradott roszszaságban, artzátlanságban, mellyel a' Német Jákobínusok mindenütt Isten-ellen, és a' Felsőség-ellen támadnak, 's azt a' tsintalanságot meg-fontolván, hogy im most minden iskola-béli gyerköltze az ő kerek kalapjával a' fején, és az ő tsunyául el-nyirett hajával,

und

und mit seinem kurtzen Knüppel a' kezében, a' Királyokat, Fejedelmeket, Ministereket ki-neveti, vagy leg-aláb' kifseb' embereknek tartya lenni az ő iskola mestereinél, és az ő Profeszszor urainál. — Midőn a' szabad Angliában ezen Illuminátus-ság keményen meg-büntettetik, (a' mint is egy Anglus Predikátor 14 esztendeig tartandó Residentziára Botanybáyba nem rég küldetett: úgy tettzik, mintha a' mi Német Fejedelmink az ő nem törődésekkel a' Jákobínus-ság-eránt kérkednének is, azt illendőségnek, és mértékletességnek nevezvén. De az Illuminátusok azonban nem aluszak, sok számtalan ember Német Ország minden részeiben szüntelen, fáradszhatatlanul dolgozik a' nyomdokvetés szerént. Egy azon nyelven beszéll a' Ministereknél, a' nagy Törvény-Székek-nél, a' Katedrákban, Univerzításokban, iskolákban, temérdek sok Zsurnálokban, újságokban; azon regula szerént megjelenik minden ki-gondolható állortza alatt, nyilván, titkon, láthatandó, és láthatatlan képpen, vakmerőn-is, lappangó alnoksággal-is, mikor az idő kedvez, bele megy vakmerőn-is a' veszedelembé; ha ellenben fergeteg éri, bele takarószik a' hazugságba, tsalafintaságba; fenyeget, Complémentéroz, a' Regensek, és Ministerek-előtt. Erre sok százanvannak öszvekötelezve; tzélyoznak pedig a' Religio ellen. Mentegessék bár magokat, tsufolód-

janak bár azok-ellen, kik nékik nem hisznek, tsak az együgyüeket, és a' vakokat tsalhatták-meg: mert a' Német Tudóság Respublikája ezen Senátorinak igyekezetes tehetsége nyilván való; annak fő Kamarás palotája légyen osztán akár Berlinben, akár Kielben, Braunschweigban, Schleswigben, Flesburgban, és a' *Firma* hivatafsék akár Spártakusnak, akár Filónak, akár — —

Ha fen' van-e még az Illuminátuság mint ordo, ez ki-fog tetszeni a' Moguntzia városára-való tekéntetből; a' mint azon város vala *Custine* oda-jövele-előtt; ottan létekor, fel-adása idejéig. A' Majusi Klubnak első alkotóji huszan tudniillik Illuminátusok voltak, kik a' Strasburgi Jakobínus Klubbal szoros egygyefségben voltak. A' Májntzi nevezetes Klubisták: *Forster, Böhmer, Wedekind, Blossman, Metternich, Blau, Dorsch*, és *Hoffman* Illuminátusok voltak. Az Illuminátusok adták-fel a' Frantziának Májntz városát; az Illuminátusok irták *Custinének* minden manifestumát, és annak gyalázatos fel-kiáltását az Heszszufi hadi sereghez. Az Illuminátus ordo meg-vagyon; tsak az ő szokási-tzeremoniás Könyvét váltóztatta-meg. Azokat a' nevetséges tzeremóniákat, melyekkel élt az ordóba-való bé-vetetéskor, el-üzte, melyeket B. *Knigge* talált-fel, 's melyeket egy nagyob' fejű ember, mint ő, *Weishaupt*, úgymint kislelkűség jelét

ki-nevette. Most minden Illuminátus bévehet mást az ordóba, ha csak ketten vannak-is, és egyedül levél-által-is. Ez a' bévétel módja már régtől fogva szokásba ment; és így *Mirabeau*, kinek neve az ordónak mindenik lajstromában áll, bévetethetett az ordóba *Mauvillon*-által, és az *Orleáni Hertzeg Mirabeau*-által. (ALLJELÖLÉS: B. *Filó* azt tette a' Slesviki újságban, a' mint azének tartatik e' rész, hogy *Mirabeau rettenetesen* írja-le az Illuminátusokat. Ez *Filó*nak mesterséges álnoksága. *Mirabeau*, ki-maga-is Illuminátus volt, soha sem írt az Illuminátusok-ellen: mert az *Illuminé*-alatt sok Frantzia Irókkal nem az Illuminátusokat, hanem a' Rosenkreutzereket érti.) A' mióta a' Frantzia támadás az ordótzélyos szándékait annak reménysége-felett ketsegteté, takargattya az magát jobban mint az előtt; 's lételet tagadja minden tag, az ő módja-szerént. Tudjuk azon emberektől, a' kik nem rég állottak az ordóba, hogy annak titkait ki-tanúllják, hogy tudniillik minden Illuminátusoknak most az ő fő, és világos Elöljárójoktól szabadsága vagy arra, hogy a' szükségben esküvéssel bizonyítsa azt, hogy az ordó, meg-szünt. (Az-után azt írja ezen Tudósító: hogy sok Hertzeg, Káptolombéli, Gróf, Nemes 's a' t. Német Országban el-hagyta az Illuminátus ordót, Fraymaurer lévén, 's látván azon ordónak veszedelmességét, melly a' Fraymaurerséggel ellenkezik

(mellyről azt meri ezen Író mondani: hogy még az ő tífztaságában meg-marad, a' Religiót, és a' státust védelmezi.) De mind ezen fok Urnak, viztatérésével, meg-nem szünt az Illuminátus ordó; sőt a' száma sem kevesedett-meg. A' Frantzia revoluziónak kezdetétől-fogva, az Illuminátusok' Országa annyira nevedett, hogy nagyobra soha se; 's Oktobertől-fogva 1792-ben Német országban félelmeisé lett.

Mindazáltal mondják-meg az Illuminátusok-is, kik egyenesen hazudni nem akarnak: hogy hogy tulajdoníthat az ember Jákobínus szándékot nekünk? ha Ministerek, Hertzegek, Egyházi méltóságú nagy emberek most-is Illuminátusok? egy Hertzeget, Káptalonbélit, Jákobínusnak tartani nem ostobaság-e? Jákobínusok kétség-kivül nem minden Illuminátusok; hanem a' leg-mérséklettebbek köztök Fevillántok. A' Fevillántok vallásához vallyák most a' fő Illuminátusok magokat, bőroket féltő némelly Német tanult Republikai ordó tagjai. A' Német *Fevillántok* (elébbi constituzionisták) igen ditsérik az 1791-dik esztendőbéli Constitutziót; noha az szint' úgy *irtóztató*, mint azon rettenetességek, a' mellyekre ez a' Constitutzió vezetett. A' Német Fevillánt, a' ki ezt meg-nem engedi, fenekelesen vévén a' dolgot, nem sokkal job', mint a' Német Jákobínus. De tulajdon képpen mi a' Német Jákobínus? A' Jákobínus az a' né-

met, a' ki ama' minden rendü, 's főkép' a' tudományos rendü Németségnek temérek nagy számához tartozandó; 's ahoz tartya magát, mellyről egy derék tiszteletes *Genz* nevü haditanáts Berlinben mondá: a' kik a' Frantzia revoluzióhoz még most-is ragaszkodnak, kivánnják elé-menetelét annak a' társaságnak, melly a' háromszáz esztendeig kerestett virágzó *Culturát* egy váratlan bárbariában akarja eltemetni. Mondják hizelkedve a' Jákobínusok a' Fejedelmeknek, 's a' vezérlő Tifztségnek (*Regirungnak*) a' Könyvirók tehetetlenek a' támadás buzdíttására. — De ki ne vegye itt észre a' mérget? — áh! a' Német Jákobínusok most mindenütt ezeket kiáltyák az ö *Gedanken-departementyeikből*: Bruderek! megy megy már a' dolog! gyöződelmeskedik a' hit-ellen támasztott *Religió*nk, minden *Templomok* bé-zárattak: mindenütt inneplik most *Frantzia* országban az *Aufklerung* ünnepeét. *Lugdunumban* egy szamár tétetett *Érséké*. Ha illendő betsülettel fog tiszteltetni a' felső Német Ország újságinak készítője, *Redacteur der oberdeutschen allgemeinen litteratur Zeitung*, reményleni lehet, hogy kevés esztendők-alatt a' mi egész némethazánk *Sankulottáltatik*. Az legyen tehát a' gondotok, hogy semmi *Gemeingeist* német Országban ne támadjon; más-külömben oda lesz német országban az *Aufklerung*. = Az *Illuminátusok* azt ki-

vánnyák, 's azon vagynak hogy a' Hitet senki se prédikálja; se Kátholikus, se Lutránus. — A' Magazin Májusi kötetében is az Aufklererek, és Jákobínusok-ellen tartatnak a' beszédek.

Holott a' Jákobínusok' meg-ismértetésére szolgál az Angliai *Bürke* fontos felmondása-is, mellyet a' Királyi 's nemzeti nagy Gyűlésben tartott, 's 1793-dikban, Jánúarius 11-dik napján, elé-adá a' M. Hirmondó, imé annak-is a' töredéke, *Burke* Úr így szólott: — Hogy CROMWELL' idejében meg-ismérték az Európai hatalomságok az Angliai közönséges társaságot, abból tellyességgel nem következik, hogy Anglia-is tartozik a' Frantzia közönséges Társaságot meg-ismérni. Azt kérdelem én: volt-e Angliának *Cromwell*-alatt is az a' bolond szándéka, hogy minden Európai trónusokat le-akar dönteni? és minden Keresztyén Státusokat közönséges társaságokká változtatni? Az Amerikai Szabad Státusok sem akartak a' félit. De vegyük-fel Frantzia Országát. Nem az-e ennek egész igyekezete, hogy minden nemzetekre tolya az emberi jufsokról-való új tudományt; éppen valamint Mahomet közönséges vallásá akarta tsinálni tulajdon Kórannyát. Nem ígért e' oltalmat és segítséget mind azon népeknek, a' kik a' magok törvényes Fejedelmek-ellen emelik magokat? Az Angliai nemzetnek egyedül való képviselőjire, a' Királyra, és Parla-

mentomra semmit sem ügyelvén, nem úgy fogadta-e az Angliai Klubok deputátzióját, mint az egész Anglus Nemzet küldöttyeit? Azt kérdem továbbá: kivel kell Frantzia Országban egyezni? Ki ismeri azokat az embereket, a' kik Igazgatók mostanában ottan? avagy nem olyan emberek-é azok, kiknek fekvő birtokok nintsen, azért-is nem hogy vesztenének a' had-által, sőt inkább' igen sokat nyernek; minthogy az ő kezekben vagyon a' közönséges kintstár. Ugyan mi módon lehetne azt el-nézni bé-húnyt Szemmel, hogy Frantzia országnak mostanyi parantsolói lábaikkal tapodják mind azt, a' mit eddig az emberek tiszteletben tartottak: a' vallást, jó erköltsöt, a' virtusokat, és a' kik szinte fel-emelték már gyilkos kezeiket, hogy meg-föröszkék azokat a' magok szerentsétlen Királyok ártatlan vérében.

Hofman Leopold (nem az, a' ki a' Majntziak-közt eléb' említettett, hanem a' kit az Igaz Magyar meg-korpázott *) az ő Höchft wichtige Erinnerungen nevü, 's

*) Ez a' Hoffman, ha egy' azzal, ki a' Predikállók-ellen hörögetett a' Könyveivel, 's ha még meg nem jobbította magát, veszedelmes Iró. Arra a' Predikállók-ellen-való birózkodásra pedig nem az Isten' Lelkétől vezéreltetett. Szitok, átok, rágalmazás, tsufolódás, mellyel az Oltár' Szolgait illeti, 's mellyel a' Szentséges dolgokat-is gyalázza, fogta el-ezt a' Szentségtelen birókodást. Kritik über gewisse Kritiker, 1787.

a' Pofony újságokkal ki-adott Irásában 1794 ben így írja-le az Illuminátufokat.

Tsunyaúl bántak, úgymond Hoffman, velem, a' nyilván-való nyomtatványokban: mert én három esztendő - előtt imégyen kiálték-fel: vannak az Ofsriai Tartományokban Jakobinus mód-szerént gondolkodók, és Frantzia Emiszszáriusok: — tsufoltak: hogy nevetséges haszontalan lármával, közelítő veszedelmekre mutatok; 's hogy Német Ország forsa nem olly bátorságos, mint némelly jó szívűek vélek, és hogy a' nevezetes *Campe* Úr Párisi leveleit, mellyek Bétsben szerényszerte olvastattak, úgy vettem itélő toll-alá, mint Jakobínus leveleket (ártalmas gonofz könyveket adott-ki a' nevelésről ez a' hitető *Campe*) tsúfoltattam, hogy illy nevezetes emberrel nem bántam úgy, mint illett volna egy Jakobínuffal. — Tudtam 1790-ben, hogy már 1789-ben Párisból az oda-való Provinciális Fraymaurer Lozsiból (Tartományos Szabadkőmives gyűlésből) a' Frantzia Ordo nagy mesterének Orleáns Hertzegnek keze irásával, Európának minden látszatosb várofi Lozsiába illy tudósítás szóratott-ki: Minden Lozsé egyesüllyön arra, hogy a' Frantzia revolutziót gyámolítssa: annak barátokat, védelmezőket, szövetkezőket szerezzen, 's a' mennyire lehet, a' revolutzió lelkét minden egyéb tartományokban nevellye, és terjessze. Bétsbe-is el-érkezett az a' tudó-

sítottó manifestum. Vannak Bétsben, a' kik tudják, hogy tanátsosnak tartatott, hogy Jósef Ts. erről a' manifestumról tudósították. Tudtam 1790-ben: hogy *Mirabeau* az ő Berlini fel's alá járásakor Német Országoknak fő Városiban, azoknak, kik akkor még semmi roszszat se gondoltak felőle, egyenesen azt adta tudtokra, hogy néki egész Német Országban vannak Correspondentziái (levelezései, értekezései.) De hogy az ő leg-fontosab' korrespondensei Bétsben vannak. Már jelentém: hogy *Mirabeau* Braunschweigban vette-fel az ő béavatkozását a' leg-felsőgesb Illuminátus póltzra. Die initiation in die höchsten Illuminaten grade. Tudtam 1790-ben, 's az előtt-is, noha akkor még nem annyira, Austriában a' Német *Uniónak* elemenetelet. 1788-ban 26-dik Juniusban megírtam a' feleletemet az első hivatalomra, melyet a' XXII nevű Urak Pestre M. Országba hozzám intéztek a' végre, hogy közikbe álljak. — vonakodtam. Vévén észre pedig, hogy a' fenekén egy semmire kellő komplot, gaz szövetség hever, el-vontam magam írtózva tőlök. Egy külföldi híres Protesttáns, kit osztán az Országból kihajtottak, vala Bétsben, a' ki számokra az Ostriai Tartományokban verbuált társokat. Tudtam 1790-ben az Illuminátus szisztemának egész velejét, olly jól, mint mostanság; de még sem annyira. mint már a' Spartakusnak, és Filónak leg-újabb' mun-

13

13

kái után. Az én Fraymaureri connexióim ki-hiresítették; végtére az én 18 paragrafussaim, mellyek 1787-ben nyomtatattak ki, ismételtesé tettek a' leg-főb' Fraymaurerekkel, és a' leg-jelesb', de meg-tért Illuminátusokkal. Minnyájan meg-esküdték, hogy ki-veszett az Illuminatismus (vagy hogy ki-vész) arra engem minnyájan jó szerfzámnak tartottak. Nevezetes emberek nevei adattak előmbé; mellyeket meg-sirattam. — A' Frantzia Revolutzió 1790-ben nagy változásra kezdett fordulni. A' tudós látta a' Jakobinusoknak nyilván való szisztemájokban a' leg-titkosb' Illuminátusmusnak titkos szisztemáját. Tudva vólt, hogy ez a' szisztema az egész világra tzeloz, és hogy Frantzia Ország tsak arra szolgált, hogy ott sűttessék, lövessék-ki először a' szándék. A' Propaganda dolgozott a' világ' minden része felé, és az Emiszszáriusok nyargaltak a' világ' minden részeire, 's fő-képpen a' Fejedelmi lakó-helyekbe tsorda-számként. Ezt tudtam én 1790-ben; 's halgatnom kellett volna-e? Én denuntziáltam az Illuminátusokat leg-először. Azzal fizettek-ki, hogy reám nyelveskedtek, de figyelmet tsak ugyan indítottam. — Tudtam (így ír továbbá Hoffman) 1790-ben, és 1791-ben, hogy a' Propagandának Német Országban, és főképpéu Bétsben, 's az Osztriai Tartományokban szoros Baráti, és Tagjai vannak, 's hogy a' Tárfaságot tellyes erejek-

kel segíteni kívánnyák. Láttam 1792-dikben Mártzius havában egy Párisi, és egy Strasburgi levelet, mellyekben titkos tzifrák alatt lappangó hét nevek voltak, mellyek Bétsben lakozó szint annyi bizto-fokra mutattak; ezekhez utasítottak az újjonnan verbuálandó Emiszszáriusok, mind a' dolog-tevésért, mind a' fizetésért Minékünk, kik azon leveleket láttuk, lehetetlen volt azokat a' neveket fel-födöznünk, 's a' tzifrákat értenünk; azt se tudom, végtére kinek a' kezébe jutottak ezen levelek. Hozzám-is irattak Juniusban, és Septem-berben, azon esztendőben, hely, és nap jegyzés nélkül. Frantzia nyelvű levelek, illý értelemmel: „Avasfam magamat a' „Frantzia revoluzióba, és az én alkalmatos tollamat az emberségnek ügyére „emellyem: a' jutalmak elé fognak jönni, a' honnét éppen nem várom.“ Ezen levelet által adtam Leodold Tsászárnak. Hozzám küldetett más a' féle Jakobinus büzü német leveleket olvasásra méltóknak sem itéltem. — Vajmi könnyű tehát által látni: miért hogy azonnal kigyót békát kiáltottak reám, mihelyt nyilvánságosan magamat a' Jakobinusok ellen ki-nyilatkoztattam; kit az előtt annyira hívogattak a' Propaganda frigyére. Azok, kik az előtt tollamat olly alkalmasnak, 's a' Frantz revoluzió számára olly hasznosnak tarták, ostobának, és fetítettőnek hirdettek lenni. Egyvégben minden Jakobi-

nus klubban denuntziáltattam, Párisban, Lionban, Strasburgban külömbféle keferü könyvetskék jelentek - meg ellenem. Jobbára a' Frantzia, 's még az Anglus, Hollandus, és Velentzei újságok-is törődtek a' nevemmel, foglalatofsággommal, antijakobofsággommal. A' Neuwidi correspondance litteraire, & secrete: a' Strasburgi Courier, és egy Velentzei újság eléb megtudták, mint én, hogy nyugodalomra tétetem. — Tudtam 1792-ben, hogy egy német második Mirabeau az egész német ország számára ki-tsinálta a' Revoluzió plánumát, melly körül járt töb' német Fraymaurer lozsiban, minden Illuminatus német klubban, és minden Emifzszárius, és Propagánda forgott; 's hogy a' nép fel indítátsék, minden német Tartományban a' Forposztokra el-küldetett. Midön én a' Bétsi Zeitschriftben erről a' plánuról szólottam, ezt a' német Mirabeaut meg nem neveztem; de az jónak találá, hogy egy bé-nyomtatott, és hozzám küldetett hofszas írásban, mellyet a' Braunschweigi Journálban 1792-ben olvashatni, maga magát meg-nevezze. A' neve *Mauvillon*, és Oberstlejdinant a' Braunschweigi szolgálatban (meg-halt 1794-ben, 11-dik Januáriusban, és így talán nehezeb' a' Német támadás) így írta hozzám: hiszed-e, tagadni fogom, hogy a' Frantzia revoluzión szívémből örülök, 's annak szereztsés előmenetelt ohajtok. Azt se tartanám büntetés-

re méltónak, ha német országban-is hason-
ló támadás kelne - elé. 's a' t. *Mauvillon* a'
Braunschweigi szolgálatban vala. A' Fe-
jedelme két elztendeig mint fő-vezér hada-
kozván a' Frantzia ellen, nem tudhatta,
mi tsunyaságokat nyomtatnak az illuminá-
tusok Braunschweigban. Hanem a' Fran-
tziák activburgerét szint ottan zabolában
kellenék tartani, úgymond. Tudtam 1792-
ben, hogy az említett revoluziós plánum
Bétsben, 's néhány Ostriai szomszédban
tehető kezdett lenni; 's azért a' *Zeitschrift*
nevű irásomban reménykedtem, hogy ví-
gyázzanak. Tudtam 1792-benhogy Maintz-
ban valóságos Jakobinus klub' vagyon.
Annak bizonyosságára három levél érkezett
hozzám egy hétben: az a' klub' a' Stras-
burgihoz vólt affiliálva, melly töb' Fran-
tzia klubbal correspondeál. A' Majntzi
Lesegefellschaft (olvasó társaság) fenekére
nézve nem más, hanem valóságos Jakobi-
nus klub'; melly az által-ugrott Néme-
tekkel, Schneiderrel, és Dorschal szoros-
tan egyet ért. A' Majntzból hozzám kül-
detett levél így szólla; A' mi városunkba
nagyob' láttattya vagyon szüntelen a' Ja-
kobinus fészeknek. Nálunk egy olvasó
társaság vagyon, melly valóban közép
pontya a' Jakobinus machinátzióknak.
Senki sem mer az NN-nek arról valamit
szóllani. 's a' t. kegyelmed az ő *Zeitschrift*
írásával, melly itten olvastatik, tegye az
embereket vigyázókká: nevezze-meg vá-

rosunkat, 's a' mi Jakobinus klubunkat nyilvánosságosan Német ország hallattára; talán fel-nyittyák szemeiket. 's a' t. Majntzot meg-nem neveztem; de hangosán szólottam a' nyilván-való notárius Német Klubok-ellen. Az Antiemberek engem kitsufoltak. Azon esztendőben Custine Májntzba bé-ment; 's a' Jakobinusoktól bé-fogadtatott. Tudtam 1791-ben, hogy az utazás, mellyet a' Braunschweigi Schulrath, és archipædagogus, iskolai tanátsos, és főgyerek tanító *Campe* 1789-ben Párisba tett, sokra nézve igen fontos volt. A' Braunschweigi Illuminátus Connexiók a' minap initziáltatott Bruderekkel Mirabóval, és Orleánnal reá mutattak ezen utazás szándékára: szemére vettem háromszor a' Zeitschriftben, adósom maradott mind a' három izben. Én ő reá mint fogadatlan Emeszszáriusra, Cosmopolíta Spionra úgy mutattam. A' Frantzia várofi, polgári jus meg-adatott néki. Veszedelmes Könyviró volt *Campe* már régtől-fogva a' német ifjuság számára, 's a' t.

Még egykeveset a' Jakobosokról, (Kritik über gewisse p. 137) A' *Propagandáról*, úgymond, ki-adott tudósítáfokban, és Spártakusnak, 's Filónak leg-újjab' Könyveiről elé-adott Töredékben olvassuk: hogy a' Maurerek, és Jákobínusok egy azon ordóbéliek (De ezt a' Látomusok tagadják, vagy azt hirdetik, hogy meg-tértek) 1789-ben vették fel a' Maurerek Orleán Her-

tzeg elől ülésekor a' Jákobínus nevet. Olvassuk hogy most a' Maurer, és Illuminátus ordó Német Országban száz ezer tagoknál többől áll; hogy ez az ordo az ő támadásától-fogva tsak Német országban ezer milliónál többet bir: hogy azon ordónak fel-tett szándéka Német Országban is tsak a' Freyheit, és Gleichheit, a' szabadság, és egyenlőség. A' ki ezeket írta, a' Maurerek tulajdon könyveikből, szavaikból, énekeikből szedte-öszve ezen tudósítáfokat. Akármi régiéknek hazudják lenni magokat a' szabadkőművesek, száz ötven esztendeje folyt-el a' támadásuktól-fogva: innét kell venni az említett nagy Summa folyamattját. A' mí a' Spartakusnak és Filónak utóbbi Irásiról-való Tudósítást illeti, tudva vagyon, úgymond az Iró, hogy a' Fraymaurerek és Illuminátusok múnkainak nem volt más tárgyá, hanem a' világra terjesztendő revolutzió: hogy minden Oltár, és trónus le-döntésék, és az Illuminátusok magok legyenek minden emberek felett-való uralkodók a' szabadságnak, és egyenlőségnek palástolása-alatt. Filó, és Spártakus Irásiból ki-tettszik, hogy a' Jákobinusság és Illuminátusság mind egy; 's mi folyamattya volt a' Frantzia támadásra. Az Illuminátusok 3-dik gráditsa az az: a' Prieszterek, és Regensék gráditsa, a' tzeremoniák, mellyek véghez-vitetnek ezen grádusok fel-adásakor, a' fel-vetettettek

kötelelsége, dolga, 's a' többi ki-nyilatkozattya ezen ordónak a' Fejedelmek 's Religió-ellen való leg-titkosb szándékát. Az a' leg-káromkodób' tzikkelly ezeknél, hogy a' Maurerség taníttáfa a' Jesus taníttáfa; melly a' *Discipliua arcani*-alatt tartatott, (mintha az Apostolok-ellen-való káromkodást javasolta volna az a' disciplina) Atkozott maureség, melly az ő Magus, avagy Filófosus és Rex Rendében azt taníttya, hogy a' Keresztény vallás merő pia fraus. Imé az Antikriztíanusok! kiknek a' munkájok a' fok rebellio, istentelenség, káromkodás, mérgesség, gyilkosság, paráználkodás, irigység, bálványozás, hit', reménység, szeretet' ki-fzorríttáfa. Nézzetek Sz. Pálnak a' Galatákhoz irt 5. r. a' 19-dik verstől-fogva. 1. TIMOTH. 6. 5.

Mire jutottak a' Jakobínusok el-beszélli a' M. Hirmondó 1794. November 28-dik napján. Paris Octob. 29. Nem jelenhet már meg-közönséges helyen egy Jákobínus-is, hogy valamelly tsufság ne érje. Az útszákon, és közönséges sétáló helyeken, a' Jakobínusok-ellen ki-jött könyvetskének árulóji, mindjárt utánna erednek annak, 's integetnek reá, hogy a' nép-is hadd ismerje-meg, és el-kezdik kiábálni a' nálak lévő Könyvetskének tzimjeket, 's árrokat. p. o. *A' Jakobínusok két filléren.* ... *A' Jakobínusok nép ellenségi 's a' t.* Az egygyenlőség nevű palota udvarában Oktober

ber 26-dikán estve, kardot akartak rántani a' Jákobínusok az ilyen kiábálók-ellen; de ezeknek párttyokat fogta a' nép; a' Jákobínusokat pedig meg-öklözte, és szaladásra kényszerítette. Egy a' meg-dögönyöztetett és futamatott Jákobínusok-közül elment a' Klubba, melly ekkor ülést tartott, 's el-beszélette, a' mi rajtok történt. Midőn, úgymond, kérték volna az Atyafiak a' Népet, hogy lenne Segítségülnékik az alkalmatlan kiábálók-ellen, egy közön-séges kiáltás: *éllyen a' Nemzeti Gyűlés* ily bántást okozott az Anyatársaságnak. (A' Párisi Jákobínus Klubnak. (Ezen tsufos történetnek hallására úgy ki-ürült a' Klub palotája, hogy *Boissel* nevü Tag, a' ki éppen az irtt munkáját olvasta vala fel, tsak azon vette észre, hogy szinte Halgatóknélkül maradt. November 3-dikán olly fennyen és tüzelsen beszélgették a' Párisi Jákobínus Klubnak fő-fő Tagjai magok-között: hogy ezen háborús ki-nyilatkozatásaik-által lármás veszekedésekre szolgáltattak alkalmatofságot a' Nemzeti Gyűlés 5-dik és 6 dik Novemberi üléseinek. — A' *Neuwidi*-is így irt a' Jákobínusokról 1794-ben az esztendő vége felé: A' Jákobínusok ki - szolgálták az ő esztendejüket. Azoknak Fejeik lassan el-fogatnak, 's bézaratnak. *Lacombe*, *Georges*, és *Beauduin* Vicotréba vitettek; a' hol már két száznál töb' Jákobínus ül. Mindazáltal a' Jakabi

R

Klub egybe-gyülekezvén védelmezőt választott az el-fogatott atyafiak' számára.

L.

NEOLOGI, avagy az úgy nevezett Aufklererek. Fridrik Wilhelm, Pruszsiának Királya. Potsdamban 1794-ben 12-dik Aprilisben ki-adott parantsolattyával meg-zabolázá az úgy nevezett világítottokat, kiknek *Neologus*, avagy új belzédü nevek-is kerekedett. A' Fiskálifok, úgy-mond a' Király : a' Neologusoknak, és azoknak, kik a' mi vallásbéli parantsolatunkat által-hágják, ki-keresésekben se gondatlanok, se gyengék ne legyenek. Így irt Király Krammer Urhoz. A' Neologus prédikállók ki-tétése a' felsőb' Consistoriumnak végezése-által mennyen-végbe leg-töb' vokfok-által. Minthogy pedig a' Consistoriális Consiliáriusok: Tellern, Zölner, és Gedikhléus nyilván-való Neologusok, és úgy nevezett Aufkleristák, kiket ugyan én egy ideig el-akarok szenvedni, mindazáltal az az én akaratom, hogy a' Neologus Concionátorok ki-tétések' alkalmatosságával a' vokstól tartoztassák-meg magokat. Tudjátok az én akaratomat, hogy a' Jesusnak tiszta régi vallását meg-akarom én az én Tartományimban tartani.

NEVETLEN ZSIDÓK. Némelly nevetlen Zsidók Volternek sok hamiságit forrasztván a' torkára, ki-adott Könyvel a' többi közt meg-mutatták, hogy görögül, Zsidóul semmit se tudott. A' mit az üveg pohár' külső fel-találásáról roszszul mond, e' kép' tzáfollyák-meg. Volter azt írja: hogy Salamon Példabeszédi emlegetik az üveg pohárból-való borivást; az üveg pedig Aleksándriában találtatott-fel; azon példabeszédek tehát Aleksándriában irattak. Ennyit nyom rosz okoskodása. Roosz: mert Aleksándria városának épülése-előtt már régen meg-volt az üvegnek régi készítő műhelye. TACIT. L. 5. Sidon artifex vitri, vitriariisque officinis nobilis. Sőt az üveg Palesztínában találtatott ily módon: A' sáletrommal-való kereskedők ki-ütvén a' Palesztínai viznek Belusnak táján, midőn a' Sálétromos földet a' tüzhöz raknák, 's az a' fővényel keverve égne, láták, hogy abból által-tettző új tserép, melly edényre-való volt, kerekedik vala. Tacit. et Plin. H. N. L. 36. c. 26. Emlékezik az üvegről mind Ezekhiel, mind Ifaiás, mind Mojses, mind Job', Zag, és Zachuchit név-alatt, melly szókat a' Napkeleti fordítások mind üvegre magyaráznak. — E' Képp a' Nevetlen Zsidók.

O.

ORÁNIAI HERTZEG Vilhelm, a' Hollándiai közönség fő vezére (Erbstatshalter) 15. Juli, 1794-ben az egybe gyűlt Rendekhez így szólott a' többi-között. „ Tudva vagyon a' világ-előtt, hogy a' mi Közönségünk semmi okot sem adott a' Frantziáknak a' háborura. Avval nem törödvén reánk rohant. A' rohanás-előtt pedig a' Frantzi Konventnek egy végeze se (Dekretuma) tétetett Közönségessé, mellyből nyilván-való-képpen ki-tettszik, hogy ennek a' rettenetes háborunak fel-tett tzellya az, hogy minden Országok és Népek a' szerentsétlen Frantziásághoz hasonlókka vályyanak; az az: hogy a' mi Atyáinknál meg-rögzött Isteni szolgálat semmive tétessék: hogy a' Közönségnek fundamentomos törvényei, és a' mi igaz szabadságunknak oszlopi fel-forgattalsanak. *) 's a' t.

Hertzeg Koburg szint azon esztendőben Julius 30-dik napján következő buzdittást intézett a' Német Birodalom béliekhez: (M. Hirm. 12 Aug.) Atyámfiai, és Barátim! El-hagyták a' mi derék seregeink azokat a' termékeny vidékeket, mel-

*) Hollándiát el-foglalták a' Frantziák 1794-ben 's 1795-ben Pichegrü Generalis-alatt.

Iyeken; három huzombéli igen véres hadakozásokat folytattak vitézül, 's olly tze'llyal, hogy meg-oltalmazták a' ti vagyonaitokat, 's élteteket; fenn-tartsák vallástokat, és tsendességteket. — Az erőből való ki-fogyhatatlansága egy dühös népnek, melly jádzik az embereknek életekkel, és boldogságokkal, 's meg-vet mind vallást, mind Törvényeket, mind minden kötelét a' Tárfaságnak; ezen Népnek számlálhatatlan tsordái, mellyeket mézszárfzék-re vezetnek tiránnuszaik, — a' szörnyű akadályok és nehezségek — ezek az okok, mellyek kínszerítették seregeinket, a' ti széleitekhez-való visszavonulásra. —

OSMÁN helyü Könyv-nyomtatás. 1726-ban két Effendi Renegát *Said* tudni-illik, és *Ibraim* Konstantinápolyban Török Könyv-nyomtató műhelyt állított-fel. — El-halgatván kétséges más nyomtatványokat, Konstantinápolyban 1546-ban ki-nyomtatott *Zfidoul* a' Pentateuchus, Móyses öt Könyve, *Perfiai* fordításával-együtt: hozzá-téteget a' Kháldéai, és Arabiai Paraphrasis, Zfidó pontokkal meg-könnyeb-bítvén a' fordítást. — 1610-ben, a' Tripolisi Püspöki Megyében, a' Kásheja hegy völgyében álló szent Antal Kalasztromában a' Zsoltáros Könyv *Arabiai* nyelven adatott-ki, és egyetemben *Siriai* nyelven, nyomtatásban nagy leveles termetben; in fol. — *Schultz* István 1755-ben Dámáskus táján a' *Dair Hanna Schwojer* Kalasztromban

egy Arab Könyvnyomtatásra talált, és egy Zsoltáros Könyvet ottan meg is vett. Ez a' Könyvnyomtató műhely 1735-ben állíttatott-fel a' Maronítáktól; és főképpen az Istenes Könyvek' ki-nyomtatásához tartozandó. — A' nagy nevű TS. K. Tanácsos *Jenis* Bernárd, ki Konstantzinápolyban többször forgott, elé-számlállya a' Konstantzinápolyban ki-nyomtatott Könyveket 1726-diktól-fogva. In L. Commentatio de fatis lingvarum Oriental. Viennæ 1780. fol. Tundniillik ki-nyomtatott 1728-ban, és ismét 1758-ban az Arab, és Török Szótár *Dictionarium Arabico Turcicum auctore Vankuli*. II. *Historia* de bellis maritimis osmanidarum. III.

1729-ben *Chronicon Peregrinantis, seu historia ultimi* (A. C. 1719.) belli Persarum cum Aghwanis gesti. KLODIUS János azt deákul ki-adta Lipsiában 1731-ben. IV. *Historia Indiæ Occidentalis*. V. *Historia TIMURI*, auctore *Nazmi Zade*. VI. *Historia Ægypti novæ, et antiquæ*, auctore *Suheili Effendi*.

1730-ban VII. *Kilschen Chulefa: Rosetum Chalifarum, qui Bagdadi resederunt*; auctore *Nazmi Efendi*. — (Ezeket Murból, ki-ezen esztendőre nézve így ír: Ezen (értem a' Konstantzinápolyiban) ezen Könyvnyomtató műhelyben HOLDERMAN PÉTER ki-adta az ő Török Grammatikáját: *Grammaire Turque, ou Methode courte et facile pour apprendre la*

langue Turque. Bé-mutattatott Fleury Kárdinálnak. *Mininzkiböl* vonatott-ki ez a' taníttás.

1731. VIII. *Fundamenta* Scientiæ in ordinando exercitu. (Murr; Gróf Revitzki TS. K. Londoni követ, ki Konstantinápolyban három esztendeig tartózkodott; ezt a' Könyvet Frantzia nyelvre tette-által. *Traité de Tactique* — traduit du Turc à Vienne 1769. 8. Ez a' Könyv Bétsben Németül-is ki-adatott.

IX. Liber de virtutibus magnetis.

1732-ben. Dschian name. Mundi theátrum. Irá 1659-ben Mustafa Bea Abdallah al hadfchi; más neven Dschelebi. Irt Napkeleti Bibliothekát-is, mellynek nagy hasznát vette *Herbelot*. A' Renegat Ibrahim Effendi ezen Földíró Könyvet Arab nyelvből Törökre fordította, és ki-nyomtattatta. Ebben a' Dschianban Jápánról egész Ásiáról, Afrika, és Európa partos helyiről tudósíttás foglaltatik. *Norberg*-által deákul-is ki kezdett adatni.

1733-ban *Tabulæ Chronologicæ* auctore Kiatib. h. e. Scriba aulico Dschelebi.

1734. *Annales othomannici*, auctore *Naima*.

1739. *Annales Othomannici Raschid* Efendi. Et *Annales Othomannici* auctore *Dschelebi Zade*. Et Liber de iis, quæ ultimo (inter Domum Austriacum, et Portam othomannicam) bello in Bosnia gesta sunt.

1742. Dictionarium Persicum Ferhen-
gi Schuuri nuncupatum. A' Könyvnyom-
tatás osztán el-tiltatott. De még-is *Vanku-
li* szótárja Arab és Török nyelven ki-ada-
tott újjonnan 1758-ban. 1784-diktől-fogva
Konstántzinápolyban ismét fel-állott a'
Könyv-nyomtató műhely, mellyben min-
den Köny szabadon nyomtattatik; tsak a'
Theologiai nem.

1764-ben a' Görög imádságok Kon-
stántzinápolyban ki-nyomtatattak görög
betűkkel török nyelven. Az Arabia betük
meg-nem-engedtetek. Bukarestben-is
1768-ban a' Keresztyén vallás' Summája
ki-nyomtatott görög betűkkel, görög,
és török nyelven. *Murr Tom. 14. p. 331.*

P.

PASCH GYÖRGY Tielle nevű Eu-
lenpiegelről (ki Lübek táján temettetett-el,
's Németül egy tsunya söt botrankoztató
Románt, vagy mesét irt az első-közt; el-
ső ki-nyomtatása 1599-dik esztendeji) illy
tudósítást ad *Murnál Tom. 14. pag. 346.*
„Tantum abest, ut scriptum de *Tielle* Ules-
piegelio fabulam romanensem repræsentet,
ut potius ex scurrilibus, et spurcissimis ge-
stis consarcinatum, ac centonis instar far-
tum sit: quæ qui memoria repetit, abiis-
que recitat, lædit aures pudicas, ex pro-
prioque ore facit podicem.“

PAOLI (M. Hirm. 1794. 4. Julii) Korszika, közép tengeri nagy Sziget. Hajdan a' Genuaiaké volt. 1730-dik esztendőből fogva a' Szigetiek azon igyekeztek, hogy a' Genuai hatalomtól fel-szabadúllanak. De a' Genuabéliek, Frantzia Országának segítségével le-le-tsillapították Korszrikát. Hanem meg-unván végtére a' vele-való bajoskodást, 1766-dik esztendő tájban által engedték azt a' Frantzia Udvarnak; melly-is *Vaux* Generális kormányozása alá adott sok népei által meg-holdoltatta lassan lassan Korszrikát; úgy hogy 1769-dik esztendőben kénytelenített *Paoli* Generális el-hagyni Korszrikát, és magát Angliába venni, a' honnan visszamenván a' mostani Frantzia revoluzió alatt Hazájába igyekezett ennek szemei előtt gyűlölségekké tenni az új Frantziákat, kiknek fegyveres erejeket-is le-tsepülte már nagyobb részént, az Anglusok' segítségével. Ő-is meg-akarván mutatni hálaadatozságát, az Anglus Udvar-eránt, el-végezte magában, hogy Korszika részéről Genua ellen hadat kezdjen. (Hirm. 26. Aug. 1794) *Calvi* várát minden alku nélkül (*discretiora*) fel-adták a' Frantziák Aug. 4-kén, és már *Nizza* ellen készülnek az Anglusok. — Az Anglusokkal-egyesült Korszrikaiak azt rendelték a' Genuaiak-ellen, hogy ezeknek minden hajójokat, mellyek Frantzia országba, vagy a' Szardiniai koronához tartozó, de most a' Frantziák kezében-lévő

tengerfzéli birtokokba akarnak menni, különös szemmel fogják tartani, és hogy-ha el-foghattyák, fel-akasztyák a' Kapitányokat, a' hajókat el-égetik; a' hajós népet fogságra viszik.

PÁL. Pofonyi Prépost IV-dik Bela Királynak Nótáriusza, ki *Anonymus* név alatt ismértetik Könyvének az első szava: *Prædictus*. A' *P.* betű, melly magányosan írott, két három betűnek melléje tevésével *Præ*-re magyaráztatott; noha olvasni kellett volna *P. dictus*. Most így nyomtatott -ki *Anonymus*nak, á' Magyar hét Vezérekről irt könyvének eleje: *Prædictus Magister, ac quondam bonæ memoriæ gloriosissimi Belæ, Regis Hungariæ Notarius*. Olvasuk: *Paulus (Præpositus) dictus Magister*. Ezen olvasásban jobbára meg-egygyeznek a' Tudósok. Hogy pedig IV. Bela Király idejü Notáriusnak, vagy országos Vice-Cancelláriusnak kellett azon Irónak lenni, abból mutattatik-ki, leg-főképpen: mert a' Zágrábi Grétz nevü várt emlegeti. Hist. Ducum. c. 43, mellyet maga építményének lenni maga vall IV-dik Bela. (in Diplomate authentico) *Cum fines, & termini regni, seu Ducatus Sclavoniæ, continuis latrunculorum insultibus pulsarentur, nos tam quieti nostræ propriæ, quam subditorum nostrorum — securitati prospicere cupientes, castrum in monte Grecz juxta Zagrabiam — decrevimus construendum*. Az a' *P.* Pál, vagy Péter, Orod, vagy Aradi (mert Orod

Aradra változott.) Péter Prépost nem volt, abból ki-tetszik, mert olly sok (Diploma rendű) Levelek közt, mellyeket IV-dik Bela idejére nézve majd mindenik esztendőnek rendi-szerént öszve-gyűjtöttem, úgy mond Pray, soha Péter nevű Cancellárius elé nem kerül. A' Fejérvári Prépost neve se hever azon P. betű-alatt: mert az a' P. nevű Prépost, ki Anonymusnak hivattatik, említvén a' Grétzi várt, sokkal utóbbi ama' Fejérvári Péter Prépostnál, kit Imre Király levele 1204-dik esztendőben említ, mint udvari Cancelláriust. Azon a' P. betűn Pált Posonyi Prépostot kell érteni: ki 1256-ban 's a' további esztendőkben-is Vice-Cancellárius hivatalt viselt. Pray Dissert. Annal. pag. 73. — Lethenyi János Ur, kit böl-dogult P. Saitz Leo különös Jó akarójának nevezett, azt a' híres Anonimust, avagy-is Bela Király' nevetlen Iródeákját magyarrá fordította.

PÁSZTOR vadászat. Meg-tudván a' Pásztorok, melly hegyen fekszik a' Sas-fézfke, ott az hegy oldalban magoknak gunyhót építenek: hogy a' Sasnak dühöségétől magokat meg-örizzék: míg a' fiait neveli. Azokat az öreg Sasok három hónapig tartják eledellel; míg tudni-illik fel nem repülhetnek. Azután ki-taszítják őket a' fészekből, és körmökkel szárnyokkal segítetik: mintegy oktattván a' járásra; miglen végtére erőt, 's bátorságot nyernek a' repdesésre. A' melly ideig a'

fiatal Sasok a' fészket nyomják, addig az öregek mindenféle állatot hordanak táplálásokra: bárányokat, ketskéket, fajdyúkot, malatzot, dämvdát. Valahányszor észre-veszik a' pásztorok, hogy lerakván az eledelt, az öreg sasok fel-repültek, és el-takarodtak, magok fel-másznak a' fészkekhez, el-szedik a' fiatalok elejébe rakott eledelt. Az ott talált vadak jobbára már meg-vannak kezdve: hogy pedig élyenek a' sasotskák, az állatokat hamar fel-bontyák, nékik vetik a' belsejeket. A' melly fiatal fastláttyák, hogy már repülésre-valo, azt lántzra kötik: hogy az anya továbbá-is táplállya. Az anya végtére meg-unván a' hofzszas munkát, magzattyát el-hadja.

PATAGÓNAI magas emberek. 1764-ben *Biron* nevű hajós vezérre bízott a' többi-között a' *Delfin* nevű nagy hajó, melly Britanniából a' tengeri nagy keresetre igazítottott. *Biron* már az előtt *Ansonnal* hajózott a' földet környékező nagy tengereken. Juniusnak végén kezdődött az utazás; December' közepe táján Patagóniát el-érte *Biron*, a' Magellani nyiláshoz nem mészze. A' mint ezen tengeri utazók a' Patagóniai parthoz közelítettek, mint egy öt száz ember; ki gyalog, ki pedig jobbára ló-háton jelent-meg előttök a' szárazon. Intettek azok, rikóltottak a' hajóban lévökhöz, hogy tartsanak a' parthoz; de a' vezér ellenben jel-adásfal tudtokra adá,

hogy szeretné, ha távoznának. Szót fogadtak. Így lévén a' dolog, Biron ki-ütött a' part-felé: embereit rendekre állíttá's elejbe a' Tiszteket: meg-parantsolván, hogy helyét addig senki el ne hadja, míg ő nem parantsollya. Maga pedig egyedül killebb szállván, a' Patagóniai emberekhez közelített. Látván azonban, hogy azok viszsza-nyomúlnak feregessen, intett: hogy egyik közzülök jöjjön feléje. Megértetett a' jel-adás: egy, a' kitől osztán kitudódott; hogy fő ember köztök előre lépett. Biron annak tulajdonít e' képpen írja-le. Igen magas szál ember volt: vállán egy vad-állat bőre fityegett: sok színű festékekkel rútvál bé vala mázolvatellyességgel: egyik szeme körül fejér, a' másik körül fekete karika volt ki-jegyezve; az artzaján külömbféle színű festékek láttattak: *Bironnak* ezen ember magassága 7. lábnyinak tetszet lenni. Egyik a' másikat köszönté némelly szavakkal, és jelekkel. Azután a' községhez lépven Biron, ama' kamafszal, inté a' népet, hogy ülljön-le. Letelepettek. A' férfiak-közül kevés volt, ki amannál alacsonyab' lett volna. Az egész sereg férfi, afszony, gyermek tsoportból állott. Némelly öregek énekelni kezének: minden emberen volt fűgve valamely állat bőre: mind be voltak egyféle képpen festékekkel mázolvat: a' szemek körül lévő karika ezen fejér, és fekete, amazon veres, és fejér volt; fogok igen

fejér, mint az elefánt tsont, némellyek lábain sarkantyus sáru láttatott; de a' sarkantyú tsak hegyes fából állott. Üveggyöngyöket osztott közikbe *Biron*. Örültek. Elé-vett egy zöld pántlika-tekertset; annak egyik végét egy ember kezébe adá, 's a' mint hofszabra fejté, intett, hogy a' mint egymás mellett ültek, fogja-meg kiki az előtte, és mellette nyúló pántlika részét. Mindenik két ember közt el-metszé a' pántlikát: 's annak a' kezében hagyá, a' ki azt tartá. Azután mindenik pántlikáját a' fejére köté. Békével ment véghez minden: azok-is, a' kiknek nem jutott, ülve maradtak; nem alkalmatlankodtak egymásnak. Egyik a' többi között mutatta a' pipáját, de hogy dohánnya nints. Intett a' rendben álló embereknek, hogy hozzanak dohányt; holott pedig többen jöttek, a' föld népe kiáltani, és futni kezdett. Minnyájokat le-tsillapíttá *Biron*, megparantsolván, hogy a' dohánnyal tsak egy ember jöjjön-elé. A' ki azt hozta, a' *Kuming* nevű all-hadnagy vólt, magas szálú ember, de ama' hét lábnyi magas embe-reknél sokkal kissébb' vala. A' Patagóniaiak, a' mint a' jel-adásból észre lehetett venni, igen kérték *Biront*: hogy lakó-helyeket látogassa-meg: ajánlák-is lovaikat. De el nem fogadta a' kínálást: visszsa tért a' hájához, amazok ülve maradtak: vólt sokaknak kutyajok, nyilván a' vadászat kedvéért: lovaik kitsinyek, és soványok vól-

tak, de gyorfak: egy fátskával, és szíjjal végzék a' Kantározást: férfi, és alacsony egyaránt lovaglott, kengyel-nélkül: a' nyereg egy bőrből állott; még-is frissen nyargaltak a' Kövek hátán. Innét *Biron* a' *Magelláni* tenger-nyilásba ereszkedett. Annál a' nyilásnál az Amerikai déli földvég a' tűz tartományának (terra del fulgo) partyától választatik-el.

Arra tartván *Biron*, a' Falkland szigetét kereste: eléb' Erzsébet szigetéhez érkezett: 24-dik Detzemberben *Sandypoint* nevű egy földfokot ért-el: a' fü-között a' borsó virágzott, más egyéb' féle virágokkal, és azoknak szagával kedveskedett a' táj! láttattak Indiai lakások - is; de lakosok nem. A' levegő tiszta volt, 's az embereknek éhségeket nevelé, az éhség enyhéttésére fok ludat, rétzét, szalonkát löttek-le: halakat-is eleget fogtak. El-érték a' *Portfamin* nevű helységet. Hajóra illendő fákkal, virágokkal, madarakkal bévelkedett: a' nevét az éhségtől nyeré. A' *Spanyolok* tudniillik 1560-ban (annak táján) ottan egy lakhelyet építettek; azt *Filep* városának nevezték. Az otle-telepedett emberek száma négy százra ment. A' mint azután hat esztendő múlva az Angliai hajós vezér *Kandnvis* ezen helységbe ért, abból a' nagy emberi számból egyetlen egyet talált, kinek a' neve *Hernando*. Ettől érté: hogy azok az új lakosok 24 et ki-vévén, mind éhel-haltak.

meg. Ezen 24 emberből huszon hárman utnak indultak, hogy ha lehet, a' *Plátostrome* nevű Spanyol új lakást fel-keressék. Tsak maga *Hernando* maradt-meg: azon utazókról semmi hir se hallatott; talán a' veszedelmes út meg-emészttette őket.

PENZEL Abrahám Jakab, Apátor, Krakóban Lengyel országban, Sz. Péter semináriumában német nyelvre tanító, 2-dik Könyvházi tizst, az Akadémiai könyvnyomtató műhelynek Igazgatója, egyéb levelei-közt így írá 8-dik Xberben 1781-dik esztendőben (Murnál 19. 11. Szakasz.)

Ha kíván az Úr a' nyelvekről tudósító (glottica) Bibliothekához szaporodást, örömeft szolgálók. Sok nálam a' Littávi, Letti, Eszthnial Könyv. Azokat idé Krakóba magammal Königsbergből hoztam; a' két utólsót ugyan nem, de az első gyűjteményt (a' Littávit) Vlnából jó formán meg-gyarapítottam. A' mit azért-is méltó észre venni, mert a' Littávi nyelv, mellyel itten élnek, Szamogitziainak neveztetik: holott nintsen az egesz Szamogitziában kelete; hanem tsak a' Schamait, az az: Szamogitzia Tartományában, látzatosan el-üt a' Pruszsi Diálektustól, szó ejtéstől; és résznyére Orosz, résznyére pedig Letti szókkal keverékes. A' mit több, itten a' *Magyar* nyelvet-is meg-tanultam: (ittén Krakóban.) Igen sok levelem-is jön-megy Magyar országba, és sok Ma-
gyar

gyár Könyveim vannak. Bétsből pedig tsak Oláh, Tseh, és más nyelvü könyveket kaptam. — Rigából sok orosz Könyveket. Rövédeden szólván, az én Glottika Bibliothékám, a' mi a' Tóth nyelvet illeti, avagy a' Sláv szó ejtésre-nézve, tsak a' Vendi; a' Lettire nézve pedig tsak a' Finniai-nélkül szükölködik. Ha az Úr ezekben segítséget nyújthat, igen magához kötelezend. — Igen-is bőven kell lenni Spanyol Országban, nem tsak *Hannónak*, noha ennek fő-képpen, hanem egyéb Geográfusoknak, föld-íróknak meg-világítá-fokra-VALÓ. — *Hendreich de Republica Carthaginierfi* p. 287. emlékezik egy beszéd-ről, melly *Hannónak* hajózásáról iratott egy Portugálliai Hajóslegénytől. A' Görög könyveket a' mi illeti, bir a' Bibliothéka Homérusnak írott két Könyvével. Az Arabb írott Könyvekből-is öt, vagy hat imádságos Könyv lehet itten. Töb'nintsen. Vagyon egy örmény Kalendárium-is, 100. esztendőre, egy Jápáni Levél, brief. — *Monumenta Typographica*. Leg-régiebb' a' Pergamen papirosra nyomtatott gyüleménye Sz. Jerónimus Leveleinek. A' Lengyelül nyomtatottak közül az 1499-dik béli leg-szinesb. Ott a' Lengyel, mint most a' Tseh. — A' Görög Könyvek ki-mondhatatlanul szépek. Itten nem kerestetik haszontalanul a' Régiség. Régi Spanyol Könyv töb' vagyon itten mintsem Gettingában.

PITHAGORÁS, Jámlikusnál, életének 24-dik részében, azt a' törvényt szabta: ἀνυπόδητος εἶς, καὶ προσκύνει. Ex calceatus sacifica, et adora. Saru-nélkül, vagy mezét-láb tégy áldozatot, és imádáft. Ezt a' törvényt, úgy tettzik, Mójses 2-dik Könyvéből, vagy annak Hirdetőitől vette, ott azt olvassuk: EXODI 3. 5. *Solve calceamentum de pedibus tuis; locus enim, in quo stas, terra sancta est.*

PISISTRATUS, Athénai Tyránnus nevü Fejedelem volt az, a' ki Athéne városában, Könyvekkel meg-rakott Könyvházat a' közönség' számára állított. Azt osztán az Athenaiak bővítették; Xerxes a' várost el-rabolván, el-vitte Perfiába: Se-léukus Nikánor idővel visszavitte. A' melly Könyvházat osztán a' *Ptoleméus* nevü Királyok öszve-gyűjtöttek, azoknak száma mintegy 70 ezer szakaszra ment. El-égett ezen kints az Aleksándriai első háborukor. GELL. Noct. L. 8. De nem égett-el mind, úgy tettzik. Tetsék *Denis* Úr Könyveire visszatekinteni a' Magyar-könyvházban.

POIRET. Frantzia Kátholikus Pap. (Annak vallya magát p. 322. *Poirets* Reise nach Numidien.) Le-irá az ő Numidiai, és Atlás hegyi utazását. Annak Summája Frantziából németre tétetett.

Az Elöl-járó beszéd Afrikának Bárbaria nevü részét így rajzollja-le. *Bárbaria* Dél-felől Nigritziát és Guineát; Nap-

kelet-felől Egyiptust éri. Ennek a' nagy Tartománynak belső, és leg-meszszebre terjedő része a' *Bárka*, és *Száva* nevű temerdék puszta. Termékenytelen, 's a' folyó sütő homok hazája, mellyben az utazók ritkán járnak, 's örökétig életek' veszedelmével. Sok mértföldnyire ottan se folyóvíz, se forrás nintsen tellyességgel; némellykor pedig szörnyű a' Szelek' járása, melly az homokot mint a' tengert fel 's alá tekeri, és sodorja. A' szelek forgása-alatt a' leg-számossab' utazó tárfaságok is a' homok-alá tekertetnek, és temettetnek. Ezen száraz, és forró Tartományban a' Természet majd minden szempillantás-után meg-változtattya az ő tekéntét. Tudniillik a' hol egynehány óra előtt merő rónát látott az ember, hamar ottan azután rettentő homok hegyeket szemlél. Az ilyen hegyek keves idő-múlva ismét körül-belül el-tűnnek a' Széltől szórattatván; 's merő lapra változtatnak, gyakran a' forgó szél az ilyen hegyeket úgy állítja egybe, hogy a' közép hely üressen maradjon; mellyekre ha fel-hág az utazó, el-vész, mint a' tengernek örvényében. Mivel pedig az homok-föld körül belül egy azonféle tekéntetű, uttyát az utazó nem arányozhattya egyébként, hanem csak a' tsillagokra, vagy a' Mágnesőre tekéntvén. Mindazáltal az a' puszta még sem annyira puszta tellyességgel, hogy emberekre, lakó-helyekre, kútra, vízre, hegyre, ter-

mékeny részre, és így egy kis nyugodalomra, noha fok mértföldek-után' ne juthasson az utazó. A' Pálma ezen pusztáknak egyéb' fák-felett tulajdonok: bővelkednek Török Szilvával (dattlen) abból borhoz hasonlító nedvet-is készítenek; bévágják tudniillik a' Pálmát, és az kedves folyadékot önt-ki; de a' fok bévágás-után a' pálma végtére el-hervad, és ki-vész. p. 230. *Atlás* hegyéről le-ereszkedvén az utazó, 's bellyeb' ereszkedvén a' pusztába, még-keveseb' lakó helyekre talál: száz mértföldnél-többet kell meg-halladni; hogy forrás, vagy aprólék növötény vetődjék-élé: a' Karavána nevü utazó tárfaságnak nem tsak a' vadaktól, hanem az emberek-től-is kell félni: a' vándorló, gyilkos Araboktól tudniillik. Azomban a' karavánák számolsak, és fegyveresek. Majd minden esztendőben öszve-áll három négy száz emberből álló utazó tárfaság, melly Tunisból Guineába utaz; egyedül a' Negek = Fekete népek bé-vásárlása-végett. A' Karavána töb' esztendőket tölt-el az ilyen utazásban. Sokszor tsak negyed része marad-meg az életben; gyakran egy ember se jut vízfzra ismét. A' terhordo-zó állat egyedül a' teve, melly hofzszas idejig el-tűrheti az éhséget, szomjuságot, és egyéb alkalmatlanságot. Az Arabok étele ezen alkalmatlan utazásokban igen tsekély; 's majd meg nem foghatni, hogy hogy álhattyák-el az ilyen fogyatkozást.

Markokban egy kis lisztet vízzel öfzve egyelíttének, ezzel a' gombóttzal élödnek egész hofzfzas utazáfok-alatt. Barka, és fzáva pufztája a' Régieknél, a' *Libia* pufztája neve-alatt ísmértetett. Ezen pufztában állott Hámon Jupiter temploma, (arról Kurtziusnál valamint a' gyöngyökkel meg-rakott darab köhöz-é vagy köldök-höz, vagy juh formához hafonló bálványáról Jupiternek, Kurtziusnál és a' telöléjénél meg-vagyon a' tudosíttás L. 4. c. 7. a p. 139.) ottan *Bárka*-felé Tripolis (Országá határos. *Tunis* táján állott a' nevezetes Kártágo várofa, mellynek düledékét fe lehet meg-ísmérni, a' régi történetírók segítségek-nélkül. *Tunis* kereskedik a' Velentzeiekkal, Genuabéliekkal. Az olaj, gabona, gyapju, viafz, bőr az, a' mit el-adnak: azon portékákért az Európaiak posztót, fűszerfzámat, és vasat adnak-vízfza. A' *Tunisiak* nem tengeri haramiák, rofzfzúl fogják a' haramiáskodáft reájok a' földírók. Egyedül az Algiri közőnség az a' hatalom, az Afrikai parton, mellynek mesterfége a' haramiáskodás, és a' fok rabfzolga ragadás. *Tunis* gyenge és erőtlen arra a' kártevéfse; 's kegyesfeb'-is az uralkodáfa az Algerinél. Az Európabéliek fokkal nagyob' fza badsfággal bírnak *Tunisban*, mint Bárbáriának akár mellyik részében. *Algir* majd mind az egész közép tengert teli tartya haramiákkal, melly majd minden hatalomnak Záfz-

lóját tsúffá teszi. Még a' Marokkói Tsászár-is fél Algirtól. — Ezek-után le-irja POIRET La Calle várának, avagy a' Mászsziliai tárfasághoz tartozandó Tunis táju helységnek tulajdonit; a' körül-belül levő Arabok szokását. Irja azt-is a' többi-között, hogy a' Mórok a' város helyeken paputsokban járnak. = babauches = paputs. A' vásár hely' neve *basar*. Emlegeti Lakalléből-való ki-járását, utazását. Vezető Arab tárfokat fogadott, kik a' Lakalle-béliekkel kereskedő szövetségben valának; kikre a' Keresztyén ember-is bizvást bizhattya magát. Azok az ő fejekre szoktak eskünni, hogy hiven haza késérik a' reájok bizott embert. Az orvost betsüllik. *Poiret* az orvos füvek keresésének kedvéért méne utazni; Orvosnak vallván magát. Levél szin-alatt, vagy véletlenül elé-talált kőszikla hasadékban kellett egy lepedőn meghálnia ruhásan Arab módra. A' hegyeknek, mezőknek, égnek, hajnalnak reggeli tekintete mint vidamíttá uttyában, le-rajzollya. Elé-talált Arab iskolákat; a' hol a' gyermekek a' Koránra, olvasásra, írásra, és a' Keresztyének gyűlölésére taníttatnak. p. 274. unverschämlicher hafs gegen die Christen, fokat szenvedtem: úgymond, a' gyermekektől, kik midőn valamelly sátorhoz közelíttem, körül-fogtak, és sokszor tsuf gyalázatokkal illettek; szemeim közé pöktek, vagy kövekkel hajgáltak; jaj lett volna, ha va-

lakit meg-bántottam volna. — Következik az erdők, mezők, fák, füvek, le-rajzolója. Az Arabok egy málsal álhatatosan hadakoznak. Le-írja *Bona* városát, és az Algiri Uraság tulajdonit. Numidiának állatit.

PORRE Károly Kadom táji Frantzia, J. T. Szerzetese 1708-ban, XIV-dik Lajosnak Lutetziái Collegiomában, kezdé az ékelesen szóllásnak mesterségét tanítani; ott a' hol Perpinianus, Patávius, Inventzius, Kofzszárt, Rue, Irásokkal jeleskedő nagy nevü és érdemü Jesuita szerzetesek, már előtte fő rendü tanítók voltak. Ezeknek ditséreteket Porre-is megérdemlé; okos, dolgos, elmés Orátor e' félett nagy ájtatóságu szerzetes. A' tanítványit mind a' tudományban, mind a' lelki jóságban igyekezve kivánta előre mozdítani. Ebben a' dologban, majd 33. esztendeig fárodozván, Párisban 1741-ben kimúlt a' világból, Tárfai, tanítványi, XV-dik Lajos K. 's egyebek nagy fájdalommal érzék a' halálát. Sok fel-mondott ékes beszedi egynehányszor adattak nyomtatásra. A' többi ki-adások-közt majd minden a' féle munkáit magában foglallya a' Moguntziái nyomtatás. Caroli Porre e S. J. Orationes. Moguntiae, et Francofurti. 1756.

PRESTET Orátóriumí Szerzetes, Urunk 1675-dikben ki-adá a' Tudákofságnak Elejit. Elementa Matheseos, plena curiosis problematis. Nevezetes az a' ver-

fe, mellyet sok százszor (mondják 3376-szor) lehet változtatni egy azon értelemben. A' vers e' következő:

Tot Tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera Coelo, viszsa: Coelo sidera quot, Virgo, dotes Tibi sunt tot.

PROPÁGÁNDISTÁK. A' Propaganda nevű 's a' t. Frantzia Klub, vagy szövetség, igen különböző a' Jakobínus Klubtól; noha egyik a' másiknak helyébe igen gyakran állítatik. A' Jakobínusok, kik az ő gyűléseket a' néhai Dominikánusok Sz. Jakab nevű Kalastromokban tartják, a' Frantzia nemzet Gyűlésének buzdítóji; a' Propagándisták ellenben buzdítóji az egész emberi nemzetnek. Ez a' *Propagandista* Klubb 1785-dikban, és attól fogva fel-állván, meg volt, *Rocheffoucault* Condorcet, és Abbé Sieyes fő vezérségek-alatt. (Condorcet 1794-ben mérget vett-bé 's kihalt. Azon esztendő vesztetteki Robertspierrét-is a' Frantz újításnak nagy Kormányozóját.) A' Propagándisták szándékok abban áll, hogy Filozofiai avagy böltselkedő Ordót állítsanak fel, úgy hogy az a' tárfaság minden embernek polgári 's vallásbéli ítéletén uralkodjék. — Hogy valaki ezen tárfaságnak tagjává vállyék, arra köteles, hogy a' módi Filozofiat, avagy a' Keresztyéntelenséget védelmezze, azzal az Országláfsal, mellynek alatta él, meg ne elégedjék. Az Ordóba-való bé-vételekor meg-igéri betsületére

a' fel - vett személy, hogy halgató lészen. Minekelötte pedig bé - vétetik, elejbe tétetik a' társoknak nagy számok: hogy az egész világon el - terjedtek, és hogy ezek mind azon igyekeznek szünet - nélkül, hogy az hamis, vagy áruló frátereket, társokat a' világból ki - marják, ha el - mernék a' titkot árulni. Az, a' ki bé - vétetik, azt igéri betsületére továbbá, hogy az ő társainak mindent fel - ád, és bé - mond: hogy a' népet az uralkodó vezérség - ellen mindenkor védelmezni fogja, és minden reli gió - nak el - töröje lészen. Az atyafiak két rendűek; a' fizetők rendi tudni - illik, és a' nem fizetőké. A' fizetők' esztendőnként négy Karolinát adnak; a' gazdagok két annyit. A' fizető atyafiak száma mintegy öt ezerre mégyen (ismérik, és lajstromban tartják egymást) a' nem fizetőké mintegy ötven ezernél többre; ezek semmit sem adnak, de arra kötelezik magokat, hogy a' *Propagandisták* tanítását minden tartományban ki - terjesszék.

Az Ordónak két osztálya vagon; az egyikben az *aspirantes*, a' bellyeb', fellyeb' kívánkozók; a' másokban *initiati*, a' bé avatkozottak vannak. Az ordó kasszája, kintstárja húsz millió livrára mégyen pengő pénzben; és az utolsó számlálás szerént, 1791 - ben harminz millió várrattatott belé. A' társaság tzellya az a' szineskedés, hogy a' le - nyomtatott emberri nemzetet fel - segíttse. Rettentő követ-

kezéfek! 's a' t. Girtanerből. *Magazin* April. p. 88. — Régi öszve fogódzás az istentelen böltselkedők közt a' Keresztyén vallás ellen - való áskálódás. Volter, Humme, egyebek, igen azon vóltak, hogy annak ki - irtására igyekezzenek, törekedjenek: arra tartott metafizikájok: az udvar, nemesség, klérus, tellyességgel terheltének gyülölködő gyomroskodással. — Fridrik Király egykevesé tsillapította őket. — Im' a' példa arra. — Kelemen XIV. R. P. ezen Fridrik Királynak egy irását nyilvánosságosan meg - égettette. Nofszja néki Volter, a' Királyt ösztönöze, hogy boszút álljon a' Pápán. Kár, úgymond Felséges! hogy azzal semmit se nyersz, ha a' Fráter Ganganellit meg - bünteted: bár egy szép jószága hozzád közel esne; és a' Lórétí bódogságos Szüz olly mezfze nem vólna. Erre a' bujtogatásra meg - felelt Fridrik Király, mondván: ha Loretum a' szöllöm mellett állana, se tenném kezemet reá; soha sem szabad botránkozást tenni, 's a' t.

PTOLOMEUS PHILADELFUS. Ki V. T. 3721 - ben kezdett országolni, egy idejü vólt *Soter* nevü *Antiokus*sal; ezen *Soter*' országglása' kezdete V. T. 3724. Ez verte - meg a' Gallusokat; de a' Zsidók tsodálatos erejü segítségével. Ezt a' segítséget így említé *Judás Makabéus*, midön fegyveres társait az ellenségre bátorítaná: 2. *Mach.* c. 8. Antiokus Epifánesnek a' Zsidók' szörnyü zaklatójok' idejében. „ Mert

„ azok, úgy mond, fegyverekben bíznak
 „ ugyan, és egyetemben a' vakmerőség-
 „ ben: mi pedig a' mindenható Urban bi-
 „ zunk, ki a' mi ellenünk-jövöket-is, és
 „ az egész világot-is egy szempillantásá-
 „ val el-törölheti. v. 19. Inté pedig őket
 „ az Istennek segítségéről-is, mellyek let-
 „ tek az ő attyokért: és hogy Senakerib
 „ alatt száz nyöltzvan öt ezeren veszték-
 „ el: v. 20. és hogy a' hartzon, melly ő
 „ tőlök a' Galataiak-ellen Babilóniában
 „ lett, hogy mikor a' dologra kelvén, min-
 „ nyájan a' Matzedóniai társok kételked-
 „ nének, ők tsak hat ezeren lévén meg-
 „ öltek száz húsz ezeret, az égből adatott
 „ segítség-által, és sok hasznokat nyertek
 „ vala azokból. “ A' Gallusoknak a' Ma-
 „ tzedonok, és egyebek ellen való garáz-
 „ dálkodásokról láthatja Jusztinust L. 24. a
 c. *)

Q.

QUADI. Ez a' szózat annyit (úgy mond a' Morvai új Hístória V. MKház Tom. VI.) a' mennyit ezen deák szók: *Viri bellicosi*. Hadakozó, vagy hadi férfiak. És így határos á' Hadi és a' Quadi szózat.

*) *Justin.* hi Galli trecenta millia hominum ad sedes novas quærendas — miserunt. Ex his portio in Italia confedit. — portio in Pannonia — alii Græciam, alii Macedoniam — petivere, &c.

QVIRIOT. Nigritziában. A' Kiriót szó, Afrikának Niger nevű vizénél Senegáll táján, éneklő némelly társaságnak a' neve. Lakják azt a' Keresztyének; de fok a' Mahomet szerű fekete fogoly is. (Lásd a' MKház 16. Könyvét.) A' Kiriótok, pénzért, ditsérő énekekkel tisztelik, és mulattyák az embereket egyenként - is. Mindenféle ditséretet, a' minémű eszékbe jut, háynak férfira, aszszonyra. Azon énekek, noha fokszor semmire - kellők, még - is azokban az aszszonyok annyira gyönyörködnek, hogy főkötőjüket, és kezkenőjüket se szánnyák az ajándéktól; ha mást a' zsebben nem találnak.

R.

R OSNYAI DÁVID. Az Erdélyi Ágensnek a' Török Birodalomnál Aktuárius, egy írott könyvet hagyott külömbféle történetekről, melly most a' Kalotsai Patachich nevű Könyvházban tartatik. Abban a' többi - közt ezek foglaltnak: (apud E. Autorem censuræ Religionario Politicæ p. 82.) Mikor a' bóldogult (Szigetnél ki - veszett) Szulimán vitéz Tsászar a' Mohátsi hartzra méne, negyven ezer Magyar Erdélyből, azért nem egyezemeg a' Budai Királlyal, Lajos Királlyal, a' Török tábort azért nem ütötte - meg hátul:

hogy jó akarója, és barátja vala az akkori hatalmas Tsászárnak. Melly jó akaratnak preftálásáért azon hatalmas Tsászázar - is a' Budai Királyságot néki conferálván, és fok Török hadat adjungálván, János Király - mellé apprehendáltatta Budát.

S.

SZAILER. P. Szailer Eniponti, Inspruki fiú, Magyar Országban mint szürke barát fokáig szolgált a' lelkeknek. Urunk 1702-dik Esztendeje táján a' R. Szents. Pápa ötet a' Római Propaganda nevű Gyülekezet - által, mint Apostoli Miszszionáriust Konfiántzinápolyban küldötte. Ott P. Szailer a' fiatal Miszszionáriusokat Görög, és Arab nyelvre tanította. Fáradságos munkái-közt gyakran forgott életének veszedelmében: a' Töröktől kétszer vezetett az akasztófa alá; 's kétszer süttetett a' hátára az akasztófa jele. P. *Blahó* in MSS. Gyöngyös. Convent PP. S. Francisci.

SZENNARI Fejedelem Abiszszína mellett *Bruce*, kiről itt a' B. betű-alatt szó volt, a' Szennári Fejedelem - előtt lévén, utazásakor, e' képpen felelgetett: Mondá a' Fejedelem: mi dolog az, hogy te, a' ki illy nagy rendű és tudományu ember vagy, úgymint szegény legény jársz fel 's alá ezen Országban? magadat olly fok vesze-

delmekbe kevered; otthon nem nyugszol inkáb'. Erre így feleltem mondá *Bruce* pag. 286. Ismérsz *Dervisch* nevű némelly embereket, kik a' te vallásod féliek-is. Ezek az ő vétkeikért le-mondanak a' világról, és a' gazdagságról: meg-elégednek a' nékik nyújtott kenyérrel. 's a' t. En ilyen *Dervisch* vagyok. — Mennyi ideje, úgymond a' Király: hogy ilyen formán szarándékoskodol? mondám: husz esztendeje. Illyen formán, úgymond a' Fejedelem: már ifjantodban sok bűnöket kellett el-követned, 's talán az aszszonyi személyekkel. Felelék: némelly *Dervisek* ugyan az ő bűnök miatt utaztak, de mások azért: hogy a' böltsefséget meg-tanúlyák. En ezekhez vagyok tartozandó. — A' Szennari Király köteles arra, hogy egyszer életében szántson, és vessen; azért *Baadinak*-is hivattatik; az az Poónak: melly név közönséges rajtok, mint a' *Tzézár* név a' Romaiaknál. — A' Só egész Sénárban váltó pénz, mérték szerént. Így fizetgett *Bruce*-is.

SIGRAI MIKLÓS. Szepesi Gróf. Sigrai Dienes fia, Urunk 1308.-dik esztendejében, Károlynak, Magyar ország Királyának fő hufznu nagy embere, ellenséggel való nagy vészödségei-között. Trenchéni Máté, Tseh Ventzesló részétvédelmezvén, Károly Királyt üldözte, rettentvén, és pufztitván szerte szét az Országot; még a' Sèpesi, és a' Lublói várokat-is el-

foglalta. Sigrái Miklós mi nagy segítségére szolgált Károlynak, abból veszfzük észre, hogy a' Szepesi Grófság, és Kapitányság (vagy Kasztellánusság) méltóságában, 's hivatalyában töle meg-erősítette. De leg-bizonyosab' emlékezetét hagyta az Olsavitzi Templomban, melyet Sz. Miklósnak, kinek a' nevét vifeltifzteletére, töből, tulajdon költséggével felállított. *Wagn. Supr. Comit. Scepus.*

SCHOENVISNER ISTVAN, a' Pesti Univerfitás Rektora (1795-ben) egyéb' nagy érdemü Könyvei után ki-adta a' régi, és utóbbi Szombathelynek Történetit egész azon időig, míg Fő-kegyelmü Püspökétől SZILI JÁNOS Úrtól arra a' dítsö méltóságra nem emeltetett, mellyel már tündöklük. Ki-adta a' rézre mettszett Szombathelyi régi maradványokat-is. *Antiquitatum, & Historiæ Sabariensis ab origine usque ad præsens tempus Libri novem.* — 1791. Typis Mathiæ Trattner, in 4. maj. paginæ 384.

SZARDINIA, KORSIKA, MALTA-béliek. Ezen Szigetben az a' törvény, a' többi között: hogy minden lakosok annyi matskát tartsanak, a' mennyi kamarájok vagyon a' háznál; mert a' Szigetben igen fok a' patkány és egér. — Szardinia-fellett Korsika sziget fekszik. Amaz a' Szabaudusé; ki-is Szardiniái Király; emez a' Frantziáké vólt; — *Maltha*. Maltha, Afrika, és Szitzilia közt álló sziget; melly

puszta kopár kősziklával tellen telli vágyon. Azt a' kevés földet, melly a' kövek hátát borította, a' szigetnek lakói ki-mondhatatlan fáradsággal hordották-bé egyéb szigetekből, és a' kövekre hintették. Így arra kényszerítették a' termékeytelen pusztát, hogy egy kis borok, gabonájok, pamukjok, kömények othon teremjen; a' többit Szitziliából hordogattyák; melly oda hat mértföldnyire esik. A' Malthai vi-tézekről, városokról, mind az Anyaszent-egyház történetiben, mind a' M. Kházban tudósítás adatik. A' Melita szó alatt. M. Kház 309. K. p. 345. Anyaszentegyh. történet. 22. k. p. 92.

SENEKA. Az említett Korfikai Szigetben vólt ízámkivetésben. Oda *Klaudiustól* vettetett; ártatlanúl bé-vádoltatván Germanikus leányával el-követett házaságtöréséről. *Lipsius* in *Vita* p. XVII. Irt sokféle oktató könyveket. p. o. *De Ira ad Novatum*. Edit. Antverp. 1652. Cum emendationib. & scholiis Justi Lipsii, qui sic in argumento: *Libri in partibus pulchri, & eminentes sunt, in toto parum distincti, & repetitionibus, aut digestionibus.*

L. 2. DE IRA. A' hol a' szívet, és testet gyönyörűség meg-velztegette, semmi se látszik türhetőnek lenni; nem azért, mert nehéz, hanem azért, mert mi puhák vagyunk. *Nihil tolerabile videtur, non quia dura, sed quia molles patimur*. Boszonkodunk, ha meg-intetünk, s azomban azzal-is vétünk, hogy rossz tse-lekedetünke

lekedetünket fel-fuvalkodással, és meg-
 általkodással tetézzük. — Egyebek' gán-
 tsát szemünk előtt tartjuk, a' magunkét
 hátunk - megett. Leg - nagyob' orvofsága
 a' haragnak a' várakozás. *maximum reme-
 dium est iræ, mora.* — Kérdeztetvén vala-
 ki: hogy hogy juthatott az udvarban a'
 vénségre? felele: a' boszszúságot el-tür-
 vén, és hálákat adván. Jusson az-is eszünk-
 be, mi nagy betsületünkre fog válni a' ke-
 gyefség' hire, és a' botsánat mi fok hafz-
 nos jó barátot szerzett. — Haragszik va-
 laki? te ellenben jó téteményekkel látsz
 hozzá. Meg-tsükkenik a' visszfa-vonás,
 mihelyest egyik részről el-hagyatik. — Ha
 gyengéb' (a' ki meg - bántott) engedgy-
 meg néki; ha hatalmassabb, engedgy-meg
 magadnak. Hafznos a' kegyes természe-
 tükkel társalkodni. *Tzelius* Orátor igen
 hamar haragú ember vala. Ezzel vatsorált
 igen békekeséges egy ifú, ki hogy amazt
 meg ne bántaná, mindent, a' mit mondott,
 jóvá hagyott. Azzal-is meg - bántotta, 's
 fel - kiáltott *Tzélius*: mondj valamit ellene,
 hogy ketten legyünk. *Dic aliquid contra,
 ut duo simus.* — Nem jó mindent látni,
 hallani. Sok boszszúság el-múlik, ha az
 oka nem tudatik. Azt tréfára fordítsuk
 jobbára; Szokrates pofon üttetvén, felele:
 bajos állapot, hogy nem tudják az embe-
 rek, mikor kellyen sífakkal elé-állani.
 Mikor haragra borzadunk, kegyefségre
 igazgassuk artzulatunkat, tsendesseb' lé-

gyen a' szavunk, lépésünk lassuab'. Szokratesben a' haragnakjele vólt a' tsendefeb' szóllás. Akkor vette-észre az ember, hogy maga magát győzi. — Javafollya Seneka a' lelki-isméretnek estvéli megvizsgálását, és arra egyebeket tulajdon példájával ösztönöz. *Totum meum diem scrutor, ac dicta mea remetior.* (dico mihimet) *In illa disputatione pugnacius loquutus es: noli postea congregi cum imperitis, nolunt discere, qui nunquam didicerunt.* — Feddeni a' haragoft nem más, hanem lobbantani. — *Quin potius amabilem te, dum vivis, omnibus; desiderabilem, cum excefferis, reddis.* p. 66.

Korszikai számkivetésekor irással vizsgáztalá Szeneka Helviát tulajdon anyját. *L. Ann. Senecæ ad Helviam matrem de consolatione.* Ezt a' könyvet nagyon ditséri Liplius. *Aufim dicere, palmam inter libellos poscit.* In *argumento Libri* p. 67. Ezen könyvben, c. 1. így ir a' többi között: Azok sirjanak, kiknek kényes lelkeket elgyengítette a' hoszszas szerentse (Te pedig ne sirj édes anyám, ki már annyit túrtél) *fleant: quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas.* — Mi a' számkivetés? helyváltoztatás, mellyel sok nyomorúság jár. Mondják: hazája nélkül élni az embernek türhetetlen, — Ládd-e Rómát, mennyi benne, a' ki azt hazájának nem mondhattya. Nézz a' számkivetésnek külömbféle helyeire, *Serif, Giár, Korsika* szigettire. Nem találz egy olly számkivetésnek

helyére, mellyben jó kedvéért valaki ne mulasson. *Nullum invenies exilium, in quo non aliquis animi caussa moretur.* Korlika rettentő; de töb' a' jövevény benne, mintsem az Házafi. Természet szerént-is szereti az ember az ő helyét változtatni; mint a' tsillagok. Az emberi nemzet hány felé változtatta lakását! Athénai temérdek lok nép lakja *Asiát*. Az alsó tenger mellyéki *Olasz Ország* (*Græcia major*) merevény *Görög Ország* vólt. *OVID. Itala* nam tellus *Græcia major* erat. A' *Hetruria* bélieket *Asia* magáénak tartya. (*Lidiából* érkeztek oda, *Tirrhénus* vezért követvén, úgymond *Herodotus*; noha (*Dionysf. Halic.*) othon valóknak *ἀποχρονάς* állíttya; de ott első eredet szerént nem termettek. A' *Tirufiak* *Afrikában* laknak; *Spanyol országban* a' *Pénusok*; a' *Görögök Galliában*; a' *Gallusok Görög országban*. (Lásd itt ezen szót: *Ptoloméus*, és *M. Kházban Halicárn. Petáv. Plin. 's a' t.*) — Ez a' nemzetes által-keles nem más, hanem nyilván való számkivettetés. Valahól gyözött *Róma*, mindenütt lakik, — *Vigasztalás Várro* szerént; akár hol vagyunk, egy azon világban vagyunk. (Be szegény vigasztalás.)

2. *Brutus* szerént el lehet magával vinni a' számkivetésbe tulajdon erköltsit. *Licet in exilium euntibus virtutes suas secum ferre.* — Akár melly helyről-is szemlélhettyük az eget. Az *Istieniek* mindenütt egy azon közel-létellel tartoznak az emberiekhez. —

Ugy, de itt a' föld termékenytelen. — Szük az a' lélek, mellyet e' földiek gyönyörködtetnek. *Angustus animus est, quem terrena delectant.* — A' mi engem Senekát illet, a' számkivetésben nem gazdagságot, hanem foglalatos gondoskodásimat vesztettem-el. *Intelligo, me non opes, sed occupationes perdidisse.* p. 80. Fafison-túl akarják azt fogatni, a' mi a' fen'-héjjázó konyhát fitsérezze. Okádnak, hogy egyenek; esznek, hogy okádjának. — Ez nem szomjúság, hanem nyavalya. — Vajmi nagyob' a' szegények száma, mintsem a' gazdagoké; még-is amazok éppen semmivel sem szomorúabbak, vagy nyughatatlanabbak emezeknél; sőt talán annál vigabak, mennél kevesebre terjed a' gondjok. O! mi sokszor hasonlók a' gazdagok a' szegényekhez. A' katonák az ő jószágoknak hányad részét hordozzák magokkal? sőt nem de gyakran multság kedvéért-is a' gyöpön esznek, tserépbé tálalnak. A' mit néha meg-kivánnak, attól mindenkor félnek. Szégyen viszsa tekénten a' régi példákra. Mostanában töb' útra-való kíváztatik egy számkivetett ember számára, mint az előtt a' fő emberek örökségére. — O mi fok betsületes afzszonyságnak jeles tselekedeti fetétségben hevernek. p. 89. *O quam multarum egregia opera in obscuro latent.* — Seneka ismét a' vizsgálatásról. L. Annæi Senecæ de consolatione ac *Polybium.* Ezt-is a' számkivetésben írta, már

ottan el-lankadván. Polybiust, Klaudius Tsászárnak hatalmas, tanult szabadofsát vigasztallya testvérének halála után szomorúságában. — Hitvány Irás, úgymond *Lípfius*. p. 91. In argumento Libri. „ Ex-
 „ empla spargit eorum, qui fortiter tulere:
 „ inter hos (non sine vili adulatione) ipsi-
 „ us Cæsaris, quem mire laudat. Senecæ
 „ hoc scriptum esse negare non licet. Edi-
 „ tioni ab eo destinatum non arbitror, sed
 „ pro præsentis fortuna abjecte, & demille
 „ scriptum, ad servulum, heu! quot laudi-
 „ bus exornatum. Pudet, pudet, inimi-
 „ cus Senecæ fuit, & gloriæ ejus, quis
 „ quis vulgavit. “ Szint ezen Klaudius Tsászárt, kinek kegyességét olly nagy hazugsággal ditséré ezen könyvben, más egy Irásában holta utángyalázza. In Lib. Claudii Cæsaris à *ποκολοκωντωσις*. „ Relatio
 „ inter cucurbitas, cum a suis relatus fuif-
 „ set inter Deos. — “ *Senecæ ad Marcianum* de consolatione Liber unus. Mártziához Kremutzius Kordusnak leányához, Metiliusnak annyához, Klaudius Ts. idejében irt vigasztalás. Hízelkedik ebben Seneka a' nemes afszonynak; egyébként ditséri *Lípfius*. Irt Seneka a' tsendefségről. „ De
 „ tranquillitate animi “ az álhatatóságról. „ De constantia. “ Neróhoz a' kegyességéről. „ De clementia. “ Az élet rövid vóltáról. „ De brevitate vitæ. “ L. I. p. 213. Nem kevés az időnk; hanem sokat el-vesztegetünk: nem vettünk rövid időt,

hanem rövidde-tettük. — Nézd-el, mi fok időt veszteget-el a' fősvény, a' haragos, — nézd-el, meddig vetnek számat, mennyi ideig intselkednek, meddig félnek, meddig tisztelnek, meddig vendégeskednek; melly dolog már tisztelséges kötelességé változott. *Aspice, quantum occupent convivia, quæ jam ipsa officia sunt.* p. 217. Kérded, kiket hívok foglalatofoknak? nem csak azokat tudni-illik, kiket az ország házából a' kutyák kergetnek-ki: midõn a' háznak éjjeli õrizetére a' lántzról le-vetetnek. „ *Quos a Basilica immisi demum cænes ejiciunt.* p. 221. “ Némellyeknek a' henyélések foglalatofok; *otium occupatum*; majorban, magányofságban, mindenütt magoknak alkalmatlanok, kiknek nem az életeket kell henyélõnek mondani, hanem henyélõ foglalatofságnak. „ *Desidiosa occupatio.* “ — Kiknek a' beretvásnál fok órájok mulik-el. — Kik minden hajszálfelõl-való tanátskozásra õszve-ülnek. Ezek közzül ki ne kívánná, hogy az ország inkább' mintsem rendbe-szedett hajok háborodjék. *Quis est autem istorum, qui non malit Rempublicam turbari, quam comam suam.* p. 222. *qui non comptior velit esse quam honestior.* Feddi azokat-is, kik haszontalan tanulással töltik idejeket, p. o. azt kívánván tudni, hány evezõs embere vólt Uliszesnek? válassz valamelly nemes elmét elé; szegõdj tanításihoz; tied lészzen nem csak a' neve, hanem a' jószága-is. — Uj

Szerentse kívántatik a' szerentse védelmére. *Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est, spem spes excitatio — miseriarum non finis queritur, sed materia mutatur.* Az emletett nyomtatásban

elé - adatnak Szenekának más Könyveis. — Nagy gazdagságát észre lehet venni az életében, mellyet meg-irt Lipsius. Men-tegeti; de úgy tettszik, tsak volt *Septuagies quinquies centena millia phiippicorum*; = mint egy 8 milliója. Elé-adatik száz husz Levele: a' Természetiekhez tartózkodó kérdésekről 7. Könyve.

SIRUS. Publikus Szirus, Romában Cájus Cæsar idejekor Komediáskodott, Verseit Szeneka egynehányszor ditséri. Azon versek meg-vannak Murétusnak irási-között-is. Patavü 1741. A. B. C. Szerént rendeltettek. Im' a' példa belőlök.

Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Mástól várd, a' mit másal tselekszel.

Aleator quantum in arte est, tanto est nequior.

Mennél job' Kotzkás, annál rosszab' ember.

Aliena nobis, nostra plus aliis placent.

A' másoké nekünk a' mienk másnak tettszik.

Amicum lædere ne joco quidem licet.

A' jó barátot tréfából se szabad meg-bántani.

Angusta capitur tutior in mensa cibus.

A' szük asztalnál bátorságosb az étel.
Bona verba reddere etiam inimicis, est
bonum.

Jó szép szót vizsgál adni az ellenségnek-is.
Hamar gyalázattá válik a' kevély di-
tsősége.

A' melly házba bé-mégyen a' kegyes-
ség, azt boldoggá és tsendesé téfzi.
Comes facundus in via pro vehiculo est.

A' beszédes társ az uton szekér gyanánt
szolgál.

Confiliis juniorum multi se docti explicant.
Az ifjak tanáttsa sok tanult embernek
használ.

A' kinek mindenkor adsz; ha nem adsz,
ragadni kezd.

Tsak egy hajszálnak-is vagy on árnyéka.
Exilium patitur, patriæ qui se denegat.

Számkivetést szenved, a' ki magát ha-
zájának meg-tagadja.

Facilius crescit, quam inchoatur dignitas.
Könnyebben nevededik, mintsem kez-
dődik a' méltóság.

A' Szerentse mint az üveg török mikor
fénylik.

Menykö az, a' hol a' hatalommal harag-
lakik.

Gravissimum est imperium consuetudinis.
Leg-terhősebb' a' szokásnak parantso-
lattyá,

Hominem etiam frugi flectit sæpe occasio.
Még a' jó embert-is meg-hajtya sokszor
az alkalmatosság.

A' szívnek képe a' szó, a' beszéd.
 Laus nova nisi oritur, etiam vetus amittitur.

Ha új dicséret nem támad, az hajdani-
 is el-veztetik.

Loco ignominiae est apud indignum dignitas.
 Gyalázat helyett szolgál a' méltatlannál
 a' méltóság.

Nagy vezedelemmel őriztetik, a' mi so-
 kaknak tettszik.

A' rozsz' akaró szívnek rejtve vannak a'
 fogai.

A' rozsz' tanáts az adójának leg-rozszabb.
 Mutat se bonitas irritata injuria.

Meg-változik a' meg-boszontatott jószág.
 Senkit se vádolly hamar, senkit se di-
 tsérj hamar.

Savanyu minden, a' mi meg nem érett.
 Nimium altercando veritas amittitur.

Sok vetekedéssel az igazság el-veztetik.
 Nullus tantus questus, quam quod habes,
 parcere.

Nintsen annál nagyob' kereskedés, mint
 szüken bánni azzal, a' mid vagon.

Patria est, ubi bene vixeris.

Hazád az, a' hol jól élsz.

Perdidisse mallem, quam accipere turpiter.

Inkáb' veszszem, mint sem rut móddal
 vegyem.

SIRÁK FIA. Ha betsüllyük, leg-aláb'
 válagatva a' régi pogányoknál, sőt azután
 nálunk-is nagy hirre névre emelkedett
 böltsek *igéjit*, hogy ne kellene betsülle-

nünk azon szent Igéket, mellyek magától a' Böltsefség kutforrásától a' Sz. Írásban minket oktató Atyánktól vették eredetöket? — Illik, hogy e' helyen azokról megemlékezzünk. A' betü rendet követvén, méltán emlegetem e' végre a' SIRÁK FIÁT Jefust, ki a' mi édes üdvözítő Jesusunk idejét, a' mennyire ez az emberi természetét illeti, annyira meghalladá, a' mennyire Lági nevü *Ptoleméus*: mert azon Királynak ideje táján élt, 's írta a' Sz. Könyveknek azon szakaszát, melly Ekleziástikusnak; magyarul pedig, a' *Jesus Sirák Fia Predikáziós Könyvének* neveztetik. Ptoleméus Lági V. Teremt. 3681-dikétől-fogva uralkodott az Egyiptusiakon. A' szent Könyv Zsidóul íratott, 's az Irónak unokájától Görögre fordíttatott. Látta a' mint Zsidóul meg-volt Sz. Jerónimus. *V. Duham. Menoch. et rell.* Ötven egy az Ekleziástikus' fejezete. — **AZ EKLEZIÁSTIKUSBÓL KI-SZEDEGETETT IGÉK.**

1. RÉSZ. 1. v. Minden böltseség az Ur Istentől vagyon, és ő véle volt mindenkor, és az idő előtt való, v. 5. A' böltseségnek Kútfeje az Isten igéje a' magaságban, és annak útai az örökkévaló parantsolatok.

29. Egy-ideig szenved a' tűrő, és azután vigalság a' fizetése.

2. RÉSZ. Fiam, az Isten szolgálattýára járulván, légy álhatatos az igazságban, és félelemben, és készítsd-el lelkedet a' ké-

sértetre. v. 2. Alázd-meg szivedet, és tőrj: hajtsd-meg füledet, és fogadd-bé az értelem igéjit, és ne hirtelenkedgyél a' háborúság idején. v. 27. A' kik az Urat félik, meg-örizik az ő parantsolatit, és békeséges türések lészzen mig nem reájok tekint, v. 22. mondván: Ha penitentiát nem tartunk, az Ur kezeibe akadunk, és nem az emberek kezeibe. 23. v. Mert az ő nagy volta-szerént, úgy az ő irgalmassága-is véle vagyon.

3. RÉSZ. 9. Tselekedettel és beszéddel, és minden türéssel tisztellyed az atyádat. — v. 19. Fiam, szelédségben végezd-el dolgaidat, és az emberek ditsőíttefelett szerettettel. v. 20. Mentől nagyobb vagy, meg-alázd magadat mindenekben, és az Isten-előtt kedvet találsz. — v. 33. Az égő tüzet meg-óltya a' viz, és az alamisna ellene-áll a' bünöknek.

4. RÉSZ. v. 1. Fiam, a' Szegénytől az alamisnát meg ne vond, és szemeidet el ne fordítsad a' szegénytől. — 34. Ne légy hirtelen a' nyelveddel; se lafú, és rest tselekedetidben.

(Mind le-kellenék irnom; ha a' hasonra tekentenék; de itt tsak egynehány példával kívánok kedveskedni.)

6. R. v. 2. Fel-ne fuvalkodyál lelkednek gondolattyában mint a' bika: hogy valamiképpen le ne törjék az erőd a' bolondság-által.

v. 5. Az édes ige barátokat fokasít, és meg-enyhíti az ellenségeket: és a' kedves nyelv a' jó emberben bővelkedik.

8. R. 4. Ne feddődgyél a' nyelvessel emberrel, és ne rakj az ő tüzére fát.

19. R. 2. A' bor és az alszszonyok az Istentől el-szakasztyák a' bőltséket, és megfeddik az értelmeket.

Az oktatások, és az Isteni ditséretetek után, a' 44-dik részben és továbbá-is az első Atyákat, azután Enokot, Noet, Abrahámat és egyebeket magasztal.

45. R. 1. Szerelmes volt az Istennél és az embereknél Moyses; kinek emlékezete áldásban vagyon.

46. 1. Erős a' hadakozásban Jéhus a' Návé fia, ki Mójseszt követte a' proféták-között, ki nagy volt az ő neve-szerént.

V. 11. És az Ur Kálebnek erőt oda, és mind vénségéig meg-marada az ereje. — 13. És a' birák ki-ki az ő neve-szerént; kiknek szivök meg nem veszett: kik el nem fordultak az Urtól: 14. hogy az ő emlékezetek áldásban legyen, és az ő tsonyok meg-újjúllyanak az ő helyekről, 16. Szerelmes volt az ő Uránál Istenénél Sámuel az ur profétája. — 23. És ezután elaluvék, és tudtára adá a' Királynak, és meg-mutatá néki az ő életének végét, és fel-emelé az ő szavát a' földből profétálás-által, hogy el-törlené a' nemzetségnek istentelenségét.

47. R. Nátán Profétának ditsérete, és a' Királyoknak ditséreti, feddési.

48. R. 49. R. Proféták, Királyok. — Zorobabel, Jesus, a' Jósedeek fia, Nehemias.

50. R. 1. Simon az Oniás fia, a' Fő Pap, ki-életében támagatta a' házat, és az ő napjaiban meg-erősítette a' templomot. 2. A' templom magassága-is tőle fondáltatott, a' kettős építés, és a' templom magas kö-falai. —

51. R. Jéfusnak a' Sirák fiának (háládó) imádsága: — Hálát adok néked Uram Királyom, és ditsérlek téged én meg-szabadító Istenemet. —

SIBILLÁK. *) A' Sibillákon nem értetnek itten ama' játékosok, 's vajha ne ártalmassan jövendölök; hanem azok a' régi Szüzek, kik v. T. 4000-dik esztendejénél sokkal eléb' éltek, 's kiknek töredék-jövendölő versei főkép' a' régi Egyházi Iróknál olvasgatnak; példának okáért *Laktantziusban*, ki nagy Konstantínus Tsászárnak idejében írta az ő Könyveit. Mint-hogy pedig az a' *gyűlemény*, melly a' Sibilláknak nevek-alatt, nyóltz Könyvben

*) SVETONIUS in Octavio Cæs. Augusto. c. 31. p. 121. (Augustus Cæs. quid quid fatidicorum librorum, Græci Latiniq; generis, nullis, vel parum idoneis autoribus ferebatur, supra duo milia, contracta undique, cremavit; ac solos reliquit *Sibyllinos*; hos quoque delectu habito: condiditque duobus forulis auratis, sub palatini Apollinis basi:

(Tom. 1. Bibl. PP.) meg-vagyon, fokakra nézve el-üt azoktól a' Sibilláktól, kiket az Atyák emlegetnek, és a' Régieknek bizonyosságok-ellen, a' Sibillákról úgy tudósított, mint Iszajhákról; ezen nyoltz Könyvü Gyülemény igen késő vakarék; 's jóból roszból öfzve-füzött foglalát. Szent Jerónimus (L. 1. in Jovinianum) a' Sibillákat a' Jövendölés' ajándékával Istentől meg-ajándékoztatott a' szeszonyi személlyeknek mondja lenni; a' Iszüzességnek tisztádon tiszta meg-tartásáért. Ki töb', ki keveseb' Sibillát számlál-elé. A' *Kúma*, és *Erithra* nevü igen nevezetes a' Régieknél. — A' leg-régieb' Atyák-közül Sz. JUSZTÍNUS Mártir, ki Urunk 166-dikában, és így Sz. János Apostol, és Evangelista-után 67. esztendővel utob' végzé életét, az ő öfztönözö Beszédében (in genuino opere Cohortationis ad Græcos, in fin. p. 35.) azt írja: hogy a' Sibillának Könyvei meg-voltak az ő idejében, és meg-tartattak az egész világon. *Credite, ut jam dixi, Sibyllæ antiquissimæ et vetusissimæ (an Cumanæ?) cujus libri per totum orbem servantur.* At de cumæa Lactantius Inst. L. 1. p. 22. *Harum omnium Sibillarum carmina et feruntur et habentur præterquam Cumææ, cujus Libri a Romanis occultantur.* — Urunk 180-dik esztendeje táján TEÓFILUS, Antiókiái Püspök, *Autólikushoz* irván, hofszafan emlegeti a' Sibillák verseit. Emlegeté már azelőtt Virgilius az ő 4-dik dallyában (Eklo-

gájában) a' Kumai Sibillától meg-jövendöltetett világi változást, a' bünök el-törlesztését, annak eredetes okát, az Isten Fiát, a' boldog idöket; noha ezeket más szinbe öltözteti, és másra háríntya. Ezen 4-dik Dalt fejtegetvén *Rainis* Ur, felséges igéssel ir a' Kumai jövendölö Sibillának külsö belsö tulajdoniról. (Magyar *Virgilius* első Darab Pofon. 1789. a' 79-dik Levélaptól-fogva. Tetsék az *A. Szent Egyház Történetinek 3. Könyvébe tekénten* 140. lev. *) Itten Láktántzius Irásiból adom-elé a' Sibillák verseit. **) L. 4. INSTITUT. pag. 255. *Alia Sibylla præcipit hunc (Dei Filium) oportere cognosci.*

αὐτὸν σὸν γίνωσκε Θεόν, Οὐεῖ υἱὸν εἶόντα.

Ipsum tuum cognosce Deum, qui Dei Filius est.

Azt a' te Istenednek ismérd, a' ki Isten Fia.

*) S. AUGUST. De Civit. Dei L. 18. c. 23. p. 505. Profert Sibyllæ Erythrææ Comææ carmina acrostica, seu primis versum literis hæc continentia. *Ἰσοῦσ χειρὸς υἱὸς σωτηρ.* sibi a Flaciano Proconsule data, addit, nihil iis contineri, quod idolis faveat, quin imo ita etiam contra eos et contra cultores eorum loquitur, ut in eorum numero deputanda videatur, qui pertinent ad Civitatem Dei.

**) BESGIER 2. Theil. Vertheidigung. p. 422. Es ist Vermessenheit, den Laktantius, und die übrigen Kirchenväter (wegen Sibyllinischen Orakel) zu beschuldigen. Was sie aus Sibyllinischen Versen angeführt haben, war schon vor ihnen bekant, und die Lehren des Christentums haben dieses schwache Hilfsmittel nicht nöthig.

L. 4, *Instit.* p. 274. Jesse autem fuit Pater David, ex cujus radice ascensurum esse florem prælocutus est (Isaias) eum scilicet, de quo Sibylla dicit:

ἀνθήσει δ' ἄνθος καθαρὸν.

Virágzani fog pedig tiszta virág.

L. 4. *Instit.* (Jesus cæcos, mutos, surdos sanavit.) Et hæc omnia verbo, ac justificatione faciebat; sicut etiam Sibylla prædixerat.

πάντα λόγῳ πράττων, πᾶσαν τε νόσον θεραπεύων.

Mindeneket szóval tselekedvén, és minden nyavalát meg-gyógyítván.

L. 4. *Instit.* p. 280. (Esaias prædixerat: Tunc aperientur oculi cæcorum. — Et Sibylla:

νεκρῶν δὲ ἀνάστασις ἔσται

καὶ χωλῶν δρόμος ἐς ὠκίον, καὶ κωφὸς ἀκροῖ.

καὶ τυφλοὶ βλέψουσιν, λαλήσουσ' α' λαλέοντες.

Az halottak' fel-támadáfa léfzen.

És a' Sánták fzaladáfa gyors lefz', és a' süket hallani fog.

És a' vakok látni fognak, és a' némák szóllani.

L. 4. *Instit.* p. 280. Sibylla -- cujus versus tales feruntur:

Εἰν ἄρτοις ἅμ' ἀμά πένγε καὶ ἰκθύεσσι δυοῖσιν.

ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πένγε χορέσσει.

καὶ τὰ περισσεύοντα λαβῶν μετὰ κλάσματ' ἀπάνη.

δώδεκα πληρώσει κοφίνης εἰς ἐλπίδα πολλῶν.

Egyetemben öt kenyérrel, és két hallal öt ezer embert jól laktat (meg-elégitt) a' puztában, és fognán a' maradékokat minden

minden töredékek-után tizenkét kofarat fog meg-tölteni sokaknak reménységére.

L. 4. *Instit.* p. 281.

τὸς ἀνέμους παύσει τὸ λόγῳ, σρώσει ἰδὲ θάλασσαν

μαινομένην, ποσὶν εἰρήνης πίσειτε πατήσας.

A' Szeleket le fogja tsillapítani szóval, le-tsendesíti a' dühösködő tengert, a' békelség lábaival, és hittel tapodván.

Ibid. p. 281. Et rursus alia, quæ dicit:

κύματα πεζεύσει, νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει,
ζήσει θεσηνώτας, ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς,
ἐκ δὲ μιᾶς πηγῆς ἄρτε κόρος ἔσσετασ ἀνδρῶν.

A' viz habjai felett fog járni, az emberek nyavaláját fel-oldozza, meg-eleveníti a' holtakat, el-veri sokaknak fájdalmat, egy kutból pedig az embereknek kenyérral való meg-elégedések lezend. Ezek-után Láktantzius azt írja, hogy Cicerónak és Várrónak könyvei említettik a' Siballákat, a' mellyekből ezen verseket ki-irta. L. 4. p. 282. *His testimoniis quidam revicti, solent eo confugere, ut ajant, non esse illa carmina Sibyllina, sed a nostris conficta, atque composita. Quod profecto non putabit, qui Ciceronem, Varronemque legerit, aliosque veteres, qui Erythræam Sibyllam, ceterasque commemorant, QUARUM ex libris ista exempla proferimus; qui AUCTORES ante obierunt, quam Christus secundum carnem nasceretur.*

L. 4. *Instit.* p. 286. Sibylla (de Christo.)

εἰκτρὸς, ἄτιμος, ἄμορφος ἐν οἰκτροῖς ἐλπίδα δώσει.

Miserabilis, inhonoratus, in miserabilibus spem exhibebit.

Lib. 4. *Inst.* pap. 292 Sibylla (de Eodem.)

εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕσερον ἤξει,
δώσει δὲ θεῷ ραπίσματα χερσὶν ἀνάγκοις,
καὶ σώμασιν μιαρῶσι, τὰ πτύσματα φαρμακόμεντα,
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἀπλῶς ἀγνὸν τότε νωτος.

In manus iniquorum et infidelium postea veniet: dabunt autem Deo alapas manibus incestis, et faucibus immundis sputa virulenta: dabit autem in verbera simpliciter purum tunc dorsum.

Ibid. Esaias: sicut ovis ad immolandum etc.

Et Sibylla: καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει
καὶ σέφανον φορέσει τὸν ἀκώωνθινον.

Et colophos accipiens, tacebit.

Et coronam portabit spineam.

L. 4. pap. 296. Sibylla, impositurum esse morti terminum, dixit, post tridui somnum.

Καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἡμᾶρ ὑπνώσας.
Καὶ γότ' ἀπὸ φθιμένων ἀναδοίξας εἰς φάος ἤξει
Πρῶτος ἀναστάσεως κληροῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

Et mortis fatum finiet triduo sopitus,

Et tunc a mortuis (se) ostendens in lucem veniet

Primus resurrectionis, vocatis initium commonstrans.

Sok e' féle verseket ad-elé LÁKTÁNTZIUS az említett, és egyéb Könyveiben. Azokat a' régi Egyházi Irók jó szíjvet

adák-elé; a' mint látták, hogy betsületben vannak. *)

SZILÁGYI Mihály de Horogszeg. Makhóvi Bán volt: Nandor Fejérvári Kapitány: Magyar Ország Gubernátora, Mátyás K. atyafia, kiről tetsék N. T. Pray és Katona Tudósítasiba tekénten, levelet írván a' Kassa-Városhakhoz, azt bizonyította: hogy Mátyás Királyá választott Pefien; nem pedig Rákos mezein. 1458-ban. Stephan. KAPRINAI Diplom. temp. Matthiæ de Hunyad. Lásd Mkház LXXI. p. 306. Szilágyi rabsága ki-szabadulása nevezetes.

SCHALL ADÁNY. Elé adja P. *Deseritzi* a' Piáristák Rendinek beldogúlt nagy embere, P. *Schal* Adánynak a' ki Pekinben Miszfiózióárius, és a' Tudákofság Tanítójinak Prészefsek volt, a' *Volga* viz-táji Magyarokról-való tudósittását. *Memoriae proditum est, Patrem Hungarum a' Turcis captum, Tartaris circa volgam colentibus venditum. Retulit ille, per literas Romanæ perscriptas, hoc exilio se in patriam ejectum esse, etc. Narratio Historica de ortu et progressu Fidei in Regno Sinenfi ab anno 1581. ad 1669. Editio Ratisb. dicata Leopoldo.* „Ezen Könyv bé-nyomtattatott Bétsben-is, illy titulus-alatt. *Historica nar-*

*) NB. TESSÉK a' SIBILLAKRÓL-való Tudósittásomat meg-tekénten a' *Responsorum* uevü Könyvemben L. 3. C. 7. a pag. 194.

ratio de Mission, S. J. apud Chinenfes ex Literis R. P. *Adami Schall* S. J. Viennæ. 1665. Ezen Könyvnek 20-dik része az említett tudósítást így adja-elé: p. 199. Bizonyos Jesuitát, ki Született Magyar volt, el-fogtak a' Törökök, és el-adtak a' Tartároknak. Meg-irá Romába ez a' Jesuita; hogy ő ezzel a' számkivetéssel szinte tulajdon hazájába érkezett: mert az ő számkivetése helyén olly Magyarokra talált, kik Magyar nyelven szóllanak, 's nyilván nem egyebek, hanem éppen azok, a' kiktől a' Magyarok eredtek; és így tulajdon váltságára nem pénzt, hanem társokat kért: kik őfi attyok fiait a' Keresztyén Hitre oktassák. Azt-is oda írta: hogygy abból a' Tartományból rövid uton lehet Khinába érkezni; el-kerülvén a' tengeri hoszfzas költséges utazást. Nem igen kell a' szokás változásától félni; tsak egy kevesé nyeresé' husrágáshoz szükséges léssen gyomrát a' jövevénynek alkalmaztatni: ez téj-jel, vajjal - együtt majd minden Tatór sátorban bőven találkozik.

SPALATUMI TAMÁS; avagy Spalatumi Fő-Espereft. Thomás Archidiaconus Spalatenfis. Meg-vannak irási *Lutziusfal* a' História Irókról ki-adott gyűjteményben. Született *Tamás* 1200-ban; meg-hólt 1268-ban. A' könyvét, melly a' Szalóni, és Spalati Püspökökről iratott, Szalóni Históriának szokás nevezni. *Historia Salonitana*. Dalmátziáról irván, a' második Fe-

jezetben, p. 534. Dalmátziának fő városa
 vala, ugymond: *Salona* (a mari, seu Salo,
 quia littori objacet.) Nagy hofszaságu
 város. Hires vólt Pompejusnak, és Augu-
 stusnak idejekben. A' Romai közönséggel
 tartván, *Tzézár*hoz nem állott. *Augusz-
 tus* Tsászá, *Pollio* által (kinek ott Szalonius
 nevű fia született) vette azt tulajdon hatal-
 ma alá. Akkor a' városnak része el-ron-
 tatott. — Továbbá így ír: A' Dalmaták-
 nál *Titus*, azután szent Péter tanítványa
Domnius prédikált, és Szalonában Püs-
 pök vólt. — Elé-számlállya a' Szalonai
 Püspököket. — *Totilának* idejében Szaló-
 na, mondják, el-rontatott. Akkorra már
 Horvátokat (Croátákat) helyheztet Dal-
 mátzia mellé, úgy, hogy az a' hegyes
 hely, mellyet a' *Totilával* oda jött *Lingon*,
 vagy Lengyel ország (Szarmátzia) táji
Gotthus népek el-foglaltak, a' *Curetes*,
Corybantes nevű népeknek elébbi lakó he-
 lyek lett légyen. p. 541. „ Chroatia est re-
 „ gio montosa, a Septentrione adhæret
 „ Dalmatiæ (olim Dalmatiæ juncta Cure-
 „ tia, Curetes, Corybantes.) Unde Luca-
 „ nus: Illic bellaci confisus gente Curetum,
 „ Quos alit Adriaco tellus circumflua pon-
 „ to. “ *Totilával* a' Lengyel, és Tseh föld
 tájáról jövének *Lingon* nevű népek, és ma-
 goknak ki-kérték a' lakásra *Totilától* Kroá-
 tziát. p. 541. Venerant de partibus Polo-
 niæ, qui Lingones appellantur, cum Toti-
 la. — Permixon ergo populi isti, & facti

suut gens una, vita, moribusque consimiles, unius loquelæ. — Gothi a pluribus dicebantur, & nihilominus Sclavi secundum proprietatem nominis eorum, qui de Polonia, seu Boemia venerant. Ezek Szalónát el-rablák; onnét a' nép Szigetekbe takarodott. JÁNOS Romai Pápa, ki Dalmáziából eredett, öket vigasztalá, és segített. Vízfsza takarodtak, és Diokletziánusnak némelly palotáját, Szalóna mellett (ex *Madio* apud Lucium) város módra fordítván, azt Palatumnak = *Spalatum*nak nevezék, és a' Sklávokkal meg-békültek, Urunk' 667-dik táján. (*Archidiac. & Lucius L. 1.*) A' Romai Pápa a' Szalóni Érsekséget *Spalatum*ra által tette. Első vólt abban *János* Érsek. p. 547. „ *Archiepiscopi non Spalatenfes, sed Salonitani appellabantur.* “ Tamásnak 37-dik Fejezete a' Tatár-jarást foglallya magában. Akkor, úgymond: a' Magyarokat a' kényes élet már igen meg-rontotta. p. 602. „ *Longa pace dissoluti, armorum asperitate desveti, carnalibus enim gaudentes illecebris, ignaviæ torpore marcebant.* “ El-befzélli a' Tatár-jarásról azokat, a' miket az Egyházi Történetekben már meg-irtam. Tsak az a' Tatár sereg-is, melly fejszével egyebeknek utat nyitott az erdőkben, negyven ezerből állott. p. 603. „ *Habebant autem quadraginta millia securigeros, qui præibant exercitum, silvas cædentes, vias sternentes.* “ Emlegeti *Tamás Rogeriust*, ki a' Ta-

tár-járáskor el-fogatott Magyar országban, és azt a' rablást le-irta. Azon *Rogerus* (ugymond) néha napján káplánykodott Kardinális Toletánusnak udvarában: Lugdunumban Innotzentzius Pápához küldetett, és attól *Spalatumi Érsekségre* emeltetett. A' könyve illy titulust visel: „ M. „ Rogerii Hungari, Varadiensis Capituli „ Canonici Miserabile carmen, seu Historia super destructione Regni Hungariæ „ temporibus Belæ IV. Regis per Tartaros „ facta. „ Collect. Schvandtner Tyrnav. Tom. 1.

Magáról Rogerius ezen könyvben így ír: A' Tatárok minekutánna Nagy-Váradot, ölve, gyujtva telhetetlenül el-pusztították volna, a' Nemeseket, Városiakat, Katonákat, Káptalan-bélieket mind megölvén, én (Roger) a' Társaimmal Tamás-hidi német helységbe, onnét egy szigetbe; végtére Tsanádra futamodtam; de a' Tatárok akkorra már ezt-is el-rontották. Vissza költöztem tehát a' szigetbe, az ott lévő fokasághoz. Midőn ottan a' veszedelemben forganánk, az én szolgálaim, kik oda ki a' lovakat őrzék, és egyebek, kik vellem valának, pénzemmél, és ruháimmal együtt a' szigetből el-szaladtak; a' futás közben pedig a' Tatároktól meg-ölettek. Én egy szolgálammal, fél-mezételenségben a' szigetben maradtam. Azomban megfuttotta a' hir a' szigetet, hogy Tamás-hidgyát a' Tatárok hajnalkor el-foglalták, s

kit rabságba vittek, kit pedig kegyetlenül meg-öltek. Meg-ijedtem, és félelmemben már alig tudtam szólni. Szintén úgy, az ott lévő nép-is. Azomban, Isten kegyelméből magamhoz térvén, mintegy vezér módra, fel-bátorítottam a' népet: hogy a' sziget jobban meg-erősítessék. Én egynehányad magammal a' szigetből az erdőre bujdoztam: a' gazdám két fiát-is, és egy szolgámat magammal el-vittem; azt gondolván, a' mint meg-is izeném, hogy a' gazdám, leg-aláb' tulajdon gyermekeire nézve küld enni-valót utánnunk. A' Tatórok ofztán néki mentek a' szigetnek; 's azt mutatván, tettévén, hogy a' vizen által-akarnak ufzni, és úgy ütni a' szigetre, minekutánna védelmezésre ide lázították volna a' népet, véletlenül más uton be-tsaptak, és rettenetes meg-irni, mi vérontásti tettek. Némellyek harmadnap mulva, azt gondolván, hogy már el-takarodtak tellyességgel a' Tatórok, bé-költöztek a' szigetbe, hogy valami maradék eleséget keressenek. Ezekre-is bé-rohant a' Tatór, és alig maradott egynehány, a' ki dühösségeket el-kerülte volna. Én az erdőben lappangottam; 's hol itt, hol amott kéregetve éltem: a' kinek az előtt nagy ajándékokkal szolgáltam, alig adott egy kis alamisnát. A' nagy éhség miatt éjjel bé-loptam magamat a' szigetbe, a' halottakat emelgettem, 's a' mit találtam, az erdőre hordogattam. Ó mi rettenetes te-

kéntete, és büze vólt már a' szigetnek! tized nap mulva mentem bele, hogy a' halottak testei közt eledelt keressék; 's ó szörnyü tekintet! hol egész testeket mezétele-nül, hol darabokra vagdaltatott test-részeket találtam, és szemléltem. Az én erdei szállásomat pedig egy hólnapig keresték-ki a' Tatárok. - Barlangok, fák advai, bokrok adának akkor nékem félelmes rejtek helyet. Sokakat ki-tsáltak osztán az erdőből, azokkal arattattak; de a' fejér néppel iszonyu tsunyasággal bántak. Én, Tatór szolgálatra vetemedett egy Magyar embernek szolgájává lettem. — A' Tzisztertzták' Egres nevü helységekét a' Tatárok meg-vették, szörnyü gyilkosságokat követtek-el. — Ütközetre vittek magokkal a' Tatárok Orosz, Kún, Ismaelita, és Magyar seregeket: ezeket állították előre; nevetvén, hogy az ütközetben fogyasztanak; azután magok rohantak a' vérontásra. Egy nyaratfzaka Austria, Tseh, Lengyel, Slézia, és Kún ország' végéig mindent el-rablottak, pusztítottak. Esztergomnál a' jégen által nem mervén menni, a' par-ton fok lovat, és egyéb' marhát örizet-nélkül hagytak harmadnapig. Látván azokat a' falusiak, 's azt gondolván, hogy bitang, fogdozák a' marhákat; 's mikor azokat a' jégen által-hajtanácutánnak ütöttek a' Tatárok, és így rohantak a' Dunántúl valókra. *Kádán* Tatór Király Belát, Magyar Királyt egész a' tenger szigetiig ker-

gette; azt pedig el nem érvén, Bosnát, és Rátz országot rontotta-el; azután Bolgáriába költözött. Egyéb' Tatárok Esztergam városának falait fal-verő eszközzel el-rontván, a' számtalan gazdag népet annyira ki-vágták, hogy alig maradt közülök tizenöt életben. Esztergam várát Spanyol Gróf Simon védelmezvén, oda nem engedte nekik. Fejér-várt sem vehették-meg a' mellette, 's körülötte lévő ingoványos posvány miatt. Szent Mártont az Apátur emberül védelmezé. Tsak ezen három hely menekedett-meg tőlök. *Roger.* c. 40. p. 525. Azomban a' Dunán innen, és túl-való Magyar országot egészen hatalmok-alá vetették. Én (*Rogerus*) mindennütt a' Tatárokkal járván, midőn hallám, hogy a' Tatárok nem akarják Német országot fel-dúlni, először meg-szomorodtam: mert reménylém azzal az alkalmatossággal, hogy tőlök meg-szabadulok; de megörültem olztán, midőn meg-gondoltam, hogy a' Keresztyénség vére ottan nem ontatik. A' fő Tatár Urak', és Vezérek' parantsolattyokból tehát az el-pusztított helyeken visszsa kezdénk utazni; de lassan: mert sok volt a' zsákmánnyal meg-rakott szekerekünk, és marhánk; 's a' Tatárok az eléb' ki nem kerestett helyeket visszsa jövet ismét fel-verték, és ki-hajhálták. Az el-pusztúlt Magyar országot pedig el-hagyván, a' Kunság földre takarodtak. Én hallván, hogy minket rabokat majd le-öl-

nek, el-hagyván az ország úttyát, mintha a' szükségre mennék, a' sürübe vettem magamat egy szolga társal, ott egy pataknek száraz völgyében le-hengeredtem, 's ágokkal be-takartattam magamat; a' szolgám is oda nem-melssze hasonlóképpen el-bújt. Így feküdtünk két nap, fejünket se mervén emelni: hallottuk a' Tatórok szózattyokat, kik az erdőbe ereszkedtek az el-tévelyedett marhák után; az el-szökött rabokat is kurjogatva hívák vissza. Minthogy pedig a' nagy éhséget nem türhettük, fel-emeltük rettegő fejünket, és hason egy-másféle tsusztunk. Fel-állunk, beszélgetünk, panaszkodunk: hát imé látunk egy embert, kinek tekéntetére meg-ijedvén, szaladni kezdettünk. Vissza-néztünk, 's láttuk, hogy szalad az-is. Ebből, hozzánk hasonló boldogtalannak ismértük lenni; és megállván, jel-adással hozzánk hívtuk. A' tanátskozás után, hogy valamelly eledelt találjunk, fű-levet fatsartunk, fűvet-is rágitskáltunk. Istenben bízván, el-értük az erdő szélét. Fára hágtunk, láttuk a' körül belől lévő föld pusztulását. Mentünk torony eránt, a' merre mehettünk. Az utak már el-gazosodtak: az el-hagyott kertekben a' gaz között talált hagyma, 's több a' féle vetemény ó! mi számizére esett. Az erdőt el-hagyván, Fejér-várra (Albam. Gyula-fejér-vár Erdélyben) érkeztünk. Ott semmit se vólt egyebet találni a' megölettek tsontyaikon, és fejeiken-kivül, a'

Templomok, és paloták el-rontattak: düledék falaik vérrel valának meg-festve. Oda tiz mértföldnyire *Frata* nevű helység vala az erdő mellett; az erdőhöz pedig négy mértföldnyire magas hegy, és annak tetején rettenetes kőszikla terjeszté-ki magát. Oda fok férfiak, és afzszonyok vették magokat. Én-is oda érkeztem tárfa-immal, és könnyörülő könnyullatások közt örömeft bé-fogadtattam. A' tudakozás, felelet, és beszélgetés után fekete kenyérral kínáltak bennünket, melly egy kis lisztből, és tölgyfa héjből készített porból fűttetett; de nekünk jobb izünek tetfzett a' kalátsnál-is. Ott egy hónapig maradtunk, el nem mertünk távozni. Küldögettünk azomban kémlöket; hogy értenénk, ha eltávozott-e tellyeséggel a' Tatár. Nem-is vólt addig bátorságos le-szállanunk, míg Bela Királyt a' tenger tájáról a' Ródusi Keresztes vitézek, és Frangipán Urak visszánem vezették vólna. Eddig *Roger*. A' Tatórok ezen pusztításkor ötször száz ezerből álló sereggel rohantak Magyar országra. *Roger. Cum quinquies centenis millibus milibus.*

SZOBIEVSZKI. A' ditsőséges emlékezetű *Szobievszki* Jánosnak, Lengyel Királynak három fiai közül *Jakabot* ajánlá XII-dik Károly Svétziai Király Szász *Augustusnak* helyébe, ki már a' Lengyeleknél országlott, a' Gyülésnek: hogy Augustuson ki-adván, *Szobievszki Jakabot* válasz-

szák helyette. Akkor *Jakab* Hertzeg Boroszlóban tartózkodott, az öttével Szobievfszki *Konstantinussal*; ki-menvén pedig a' vadászatra a' lovas *Szász* katonáktól el-fogattatván, Lipfiába vitettek, és ott őriztettek. Akkor XII-dik Károly Svetziai Király *Thorun* városa alatt táborozott. Ottan való léteben hozzá folyamodott *Szobievfszki Sándor*, reménykedvén, hogy testvérinek el-fogat-tatásokért állyon bozút. Párttyokat fogta a' Király, és egyetemben *Sándor* Hertzeghez e' képpen szóllott. Üllyön-fel a' Hertzeg azon trónusra, a' melyet a' szerentse bátyjától meg-tagadott: *Sándor* Hertzeg erre: semmi a' világon engem arra nem hajt, hogy én testvér bátyámnak szerentsétlenségével hasznomat kívánnyam, 's fel-emeltetésemet így szerezzem-meg. Mind Károly Király, mind annak Minist-re Gróf Piper, sőt még *Lescinszki* Stanisló is, a' ki olztán *Augustus'* helyébe trónusra emeltetett, únszolták, hogy vegye-fel a' koronát; de arra tellyefséggel nem birhaták: hogy bátyjának hátra-tevésével ezt tselekedje. *Lescinszki* Stanisló Augustusnak Lengyel Országai királyságakor XII-dik Károlynál követségben lévén, mint *Poséni* Vajda, igen meg-tetszett a' Királynak, 's annak hatalmas mestersége által Augustus helyébe fel-is emeltetett a' Lengyel trónusra. Szép ábrázatú ifiu ember vala ezen Stanisló, bátor szivünek-is tetszett lenni; igaz szivü, kellemetes tekintetü, ékes beszédü vólt egyetemben,

*Lescinszki*nek deák nyelventett beszéde, a' mint Augusztns Királyról, a' Konfederátzióról, a' Kardinális Primásról, és mindenféle dolgokról, a' mellyek Lengyel országban meg-hasonlást nemzetek, szóllott vala, álmélkodást gerjesztett Károlyban, 's vége lévén az audiëntziának, mondá Udvari Nagygyaihoz, és Generálisfaihoz; én nem láttam még ilyen embert, a' ki így meg-tudná a' pártosokat állítani az alkuval, és mindenek szivét magához vonszani. Meg-sem szünt azután Károly Király mindenektől felöle tudakozni, és ki-is tanulta, hogy munkás ember, bátor, kemény természetű, hogy tsak egy meg-töltött zsákon hál, szolgálival magát keveset szolgáltattya, a' torkoságot nem kedvelli, adakozó, maga hasznát nem kereső, jobbágyinak kedvese. Meg-tudván a' Kardinális Radziejovszki Gnesnai Érsek, Primás, Károly Királynak szándékát, hozzája ment, Lubomirszki Hertzegnek a' fejére kívánván inkább a' Lengyel koronát. Mondá hozzá Károly: mit tudhat a' Kardinális *Lescinszki* Stanisló ellen? A' Kardinális így szóll vala: Felséges Uram, igen fiatal. Ezen mondására e' képpen válaszolt Károly Király: majd egy azon időben vagyon velem; azután el fordúlt a' Kardinálistól, hátat mutatván néki. G. G. *Gvád.* XII. K. El. p. 107. 108. *)

*) Királyságától meg-válván, Lotaringiát bírta holtig Stanisló, 's 1766-ban ott meg-halt.

SZIKSZTUS V. és Pius Sz. V. Az Istenfélő tudós emberektől függő vezérlésnek példái. (ex Bacone de Verulam. De dignit. & augm. scientiar. L. 1. p. 14.) Alig találhatni példáját annak, hogy a' közön-ség, vagy ország szerentsétlenül vezérelte-tett volna, midőn a' fő vezérek tudós em-berek voltak. „ Vix exemplum adduci po-„ test. “ Mert noha a' Politikusoknak az a' szokások, hogy a' tudós embereket pe-dáneus névvel gyalázzák, de a' História leg-töb' példákkal arra mutat hitelessen, hogy az oktatóktól függő árva Hertzegek meszszire fellül halladták a' meg-lett Fe-jedelmeket; arra az okra nézve, mellyet a' politikusok öldöklenek. Mert azon ár-va fiatal Hertzegeknek idejekben az or-szág a' Pedagógusok által vezéreltetett. Mig Nérót *Szeneka*, az Ifjabbik Gordiá-nust *Mifiteus* vezérlé, jobban folyt az or-szág dolga. V-dik *Pius*, és V-dik *Sziksz-tus* Romai Pápák eleinten mint a' féleFrá-terotskáknak tartattak; ime mi derék em-lekezetü a' tettök! Mert, noha azok, kik az ő életeket a' tanulás, és taníttás-között tölték, nem annyira forgott emberek az alkalmatofságoknak ki-tapogatásokban, és a' dologhoz-való alkalmatofságokban; de ez mind helyre-hozatik azzal, hogy a' Vallásnak, igazságnak, betsületnek, 's jó

Böltsefsége, Kereszténysége, a' szükölködökhöz-való szeretete magasztaltatik. A' Könyve: a' *Jó-tévő Filozófus* nevü. Derék, bölt, keresztény könyv.

erköltsöknek bátorságos úttyán serényen el-járnak; melly ösvényt a' kik el nem hagyják, azoknak szintűgy nem lészen más segítségekre szükségek, mint az egészséges telínek szüksége nintsen az orvofságra. V-dik *Pius* (szent) Pápa azt szokta mondani: a' roíz' embereknek merő furtsa találmányi azok, a' mik az igaz vallással, és jó erköltsökkel ellenkeznek, „*Esse me-
ra malorum hominum commenta, quæ
opponerentur Religioni, & virtutibus
moralibus.*“

STRALENHEIM. XII-dik Károlynak Svétziai Királynak Követe vólt Bétsben. Ezzel ebédelvén Tzobor Márk-Gróf, és Tsászári Kamarás Úr, azt találta mondani Frantziául: hogy három lator háborgattya Európát: Stanislaus Király, Rákótzai Fejedelem, a' harmadikat el-halgatta; de azt a' Svétziai Követ tulajdon Királyyára magyarázta. Szórúl szóra fakadván, a' ver-fengő beszéd azon végződött, hogy Gróf Tzobor a' Követet pofon tsapta. Elég-tételt kivánt a' Követ. Gróf Tzobor számkivetésbe küldetett, sőt a' Svétziai Királynak kivánságára a' Királynak kezére adott, ki a' Grófit Stetinbe, Pomeránia városába köldötte rabságra. Egész Europa figyelmezett ezen dolognak ki-menetelére. A' Holitsi, Sasvári, 's Gróf Tzobor egyéb Uradalminak városi, falui, könyörgéleket tartottak, hogy az Isten szabadítsa-ki. Ugyantsak három hónapok mulva a' Király,

rály a' Grófot vizsgálta erefztette; sőt kérte a' Tsászárt, hogy hivatalyába tegye vizsgálja; maga pedig egy szép fpádét ajándékozott néki; de olly fel-tétellel, hogy ő azzal soha bofszút ne állyon Báro Strahlenheimon. 's a' t. G. G. G. p. 153.

SZAFIROFF, és Katalin, ezen nevű I-ső Tzárné, Péter Tzárnak koronás hitvese, Ezek voltak a' Péter Tzár ki-fzabadulásának eszközlői Pruth vizénél Jász városhoz nem mefsze, midön tábori seregével együtt úgy bé-kerítettett a' Töröktől, hogy végső veszedelmét már által-látná. Gróf Ponyatovszki jelen volt a' Török táborában, XII-dik Károly-is elé-hivatott tőle Bender alól (a' hová folyamodott, minekutánna Pétertől tellyefséggel meg-győzetett) hogy lássa a' Tzár vesztét. Akkori állapottyában kéntelenítettett vagy éhen meg-halni, vagy két száz ezer ellenségre ütni az éhel-hólt, és már alig tántorgó katonáival. Ki-adá a' Tzár a' másnapi ütközetre a' rendeléft, és hogy a' fzekerek jobbára el-égetteffenek, ne hogy a' jófzággal az ellenség gazdagúllyon. Égtek-is már a' bagázsiák, noha némelly drága eszközök a' földbe áfattak. Maga a' Tzár estve a' sátorába vonta magát magányosan, reá ütött a' szokott nyavalyája, a' rágás; meg-tiltotta a' hozzá való bé-járuláft. A' szörnyű rendelésre az afzzyonyok jajgattak, ordítottak: minden ember más napra halálát, vagy rabságát várta.

— Katalin a' Tzárné *Szafirovval*, és a' Generálisfággal tanátsot tartott (a' hadi Tanáts-tartást az ő rendelkezései előtt a' Tzár el-mulátá) Azon tanátskozásban a' végeztetett - el, hogy minden módon békeslég tétefsék a' Törökkel, és hogy ezen igyekezetre a' Tzárt - is reá kell venni. A' dolognak hogy ohajtott kimenetele légyen, a' Vice - Kantzelláriusnak *Szafirov*nak egy levelet kellett fel - tenni a' Nagy Vezérhez a' *Tzár* nevében. Meg-iratott a' Levél. Azzal a' Tzárné a' Tzár parantsolattya ellen is bé-ment a' sátorba, és sok javallásai, kérései, könyhullatási után annyira meghajtotta a' Tzár szivét, hogy ezen levél-alá a' maga nevét alája irta. — Ez meg-esvén, a' Tzárné leg-óttan minden maga drága köveit, gyöngyeit, arany és ezüst drágaságait, és minden pénzét öfzve-fzedte: ezek-felett valamennyit e' félit a' fő Generálisfágtól a' fő Tisztektől, és azoknak feleségektől költsön vehetett, mind fel-vette. Ezekből nagy rakás ajándék állott elé. Ezt a' kintset a' Tzár kezével meg-erősítetett levéllel együtt el-küldé Osmán Agához, tudni-illik a' Nagy Vezérnek mint egy Adjutánsához. A' Nagy Vezér, *Mehemet Baltagi*, meg-gondolván gyözedelmit, eleinten tsak vállát vonogatta, ezeket mondván: küldje először a' Tzár a' maga fő Ministerét, 's annakutánna meg fogom látni, mi tévő legyek. Mindgyárt is a' Vice-Kantzellárius (*Szafirov*) bé-mé-

ne hozzá az ajándékoknak némelly részével, és azt bé-nyújtotta néki. Ezen első ajándékból által láthatta a' Nagy Vezér, hogy az Oroszoknak ő reá nagy a' szükségek; de *Szafirov*-is észre vette, hogy még-ő ezt keveselli; ámbár maga a' Tzár két száz ezer aranyokat küldött néki. Első kívánsága a' Nagy Vezérnek az volt, hogy a' Tzár egész armádájával adja-meg magát. *Szafirov* a' V. Kantzellárius erre így szólott: Az én felséges Uram, a' Tzár, egy óra negyed múlva a' Török armádra fog ütni, és készeb' lesz minden *Mozzkva* utolsó tsep vérét ki-ontani, mintsem illy otsmány, és káros kötésre állani. Ezek után *Osmán Aga*, a' kit már előre *Szafirov* jól meg-kent, és még többet-is várt, más tónusból kezdett beszélni a' Vezérrel. *Osmán* reá beszélette a' Vezért, *Mehemet Baltagit*, hogy hat óráig tartó fegyvernyugovás engedtefsék. A' *Khán*, és *Gróf Ponyatovszki* ellenzék a' békefséget. De az tsak ugyan meg-lett. A' *Vice Kantzellárius*, *Szafirov* az ajándékoknak többi részét-is által-adta a' Nagy Vezérnek. *Osmán Aga* markát-is nagy summa ütötte-meg. Így tehát a' kötések meg-esvén, a' Tzár el-mehetett szabadon a' maga armádájával, ágyúival, zászlóival, és bagázsijával. A' Törökök minden élelemre valót adtak nekik nagy bévséggel; sőt, két óra múlva hogy a' frigy meg-esett, minden annyi volt a' *Mozzkák* táborában, vala-

mint egy jó Vásárban szokott lenni. Ezen békeféség esett 31-dik Juliusban, 1711-dik esztendőben. — Még egy ideig azután-is a' Töröknél mulatott XII-dik Károly. Tudni-illik Bender alatt el-fogatott, Demotikába, Adrianopoly táji városba vitetett. Fel-tette magában, hogy az ágyba le fog fekünni, és abból fel sem-is fog kelni; miglen Demotikában lezend. Tíz egész hónapokig fekütt az ágyában, és tsak *Müller* Kantzellárius, *Grothausen* a' kamarássa, és *Duben* Urak ebédeltek mindenkor nála. Nem lévén pedig házi eszközök, mivel Bender alatt mindenből ki-raboltattak, se pompa, sem különös jó étkek nem vóltak az asztalon: egyik a' másiknak udvarolt az ebédnél; és azon egész idő alatt Kantzellárius *Müller* vólt a' szakáts. G.G.G.

SCHULENBURG, Augufztusnak, Lengyel ország Királynának, midön ötet Sveztiai XII-dik Károly hajtogatná, hadi vezére, az ő jeles diadalmival önnön magának ugyan nagy nevet szerzett; de azok Augufztusnak nem használtak: mivel hogy néki el kellett hagyni Lengyel Országot. Ezen Schulenburg vólt az, kit a' Velenzeiek fő hadi Vezérekké választottak, és a' kinek Korfuban márvány oszlopot állítottak: mivel ő ezen szigetet, melly örálló bástyája egész Olasz Országának, hatalmasan a' Törökök ellen oltalmazván, megtartotta. G. G. G.

T.

TEODORÉTUS, kit az Anyaszent-egyház történetiben Urunk 431-dik táján emlegettem, irván az Énekek Énekének fejtéséről, kéri azokat, kik az Irásit olvasgattyák: hogy, ha azokban olyanokat szemlélnek, a' miket már az előtt mondotak az Atyák, ötet azért ne fedgyék, mint-ha tolvaj vólna, mert az nem lopott jószág, hanem Atyai örökség. Azomban azokhoz, a' miket tőlök vettünk, mást-is tettünk a' magunkéból; úgymond: 's a' miket némelyek szélesebben mondtak, mi azokat summába szoritottuk; a' mik pedig a' mi szorgalmunkat meg-kivánták, azokat meg-bévítettük.

TRAUN. Az Erdélyi Szeben városi Katholikus Templomban mutattatott 1748-dik esztendő-től-fogva Gróf Traunnak hadi vezérnek, 's Erdélyi Kommendirozó Generálisnak halottas oszlopa; a' rá-irással egyetemben. Ez, holott el-kopott, egy nagy tisztelőjétől 1794-ben meg-újjítatott. Mi nagy embernek kellett lenni Traunnak, ki-tettség Fridriknek Pruszsiai Királynak írásban hagyott mondásából. 1744-ben Tseh országban a' Lotringus Hertzeggel vezérlé az ármádát Oстриa részéről *Traun* Feldmarschal-is. Ebben a' háborúban *Traun* úgymond Fridrik K. úgy viselte magát, mint Sertórius, a' Király pedig (Fridrik)

mint Pompéjus. Traun Urnak maga vise-
lése olly tellyes remek, hogy méltán kö-
veti tanulva minden hadi ember, a' ki az
ő tulajdon mesterségét szereti, 's arra való
tehetsége vagyon. Én (Fridrik) meg-val-
lottam, hogy ez a' háború nékem iskolám
völt; 's abban *Traun* a' mesterem.

TZERULÁR. Fótzius-után ismét bé-
állott a' napnyugati, és napkeleti Egyhá-
zok-közt az egyefség. Azt utób' Tzeru-
lárius bontotta-fel. Erről az A. Sz. Egy-
ház Történetiben bévséges tudosittáfi tet-
tem. Roszszul mondatik a' szakadék rész,
ó hitnek. Ó hit az Anyasz. Egyházbéli
vallás. Ó, régi, ősi vallás mind a' Nap-
keleti, mind a' napnyugotti szokásu, és
rendtartásu kereztyén vallás: mert mind
a' kettő Krisztus Urunktól vötte az Aposto-
lok, és egyéb tanítottók-által az ő vallását;
a' mennyire abban mind a' két rész meg-
egyez. Fótzius újjíttásának meg-szünte-
után, a' Konstantzinápolyi Bölts nevü *Leo*
Tsászárnak idejétől-fogva, ki Fótziust az
Érsekségből le-vetette, és VI-dik István-
nak Romai Pápának engedelmével István
Pátriárkát állította helyébe, egész Urunk
1042-dikéig (ezer negyven kettő) Tzeru-
láriusnak Konstantzinápolyi Pátriárkának
támadásáig (melly támadás szent István-
nak Magyar Ország első Királyának hol-
ta-után esett:) meg-volt a' Nap-nyugati,
és keleti Egyház közt a' hitre, és vallás-
ra nézve a' szent egyefség. (A' szokás p.

9. a' böjtre, Kovászos vagy Kovásztalan szentelésre nézve az egyélségben-is különbözö lehet) noha tartozik mind a' két rész az ő szokása meg-tartásával (Lásd az A. Szent Egyház történetit a' Florentziai Gyűlésről.) Volt Keresztyénség azokon a' földeken, mellyekre a' Magyarok szent István-előtt telepedtek; 's azok közt a' Keresztyének-között voltak a' napkeleti Sz. Egyházzal, és annak egyélségével egyezők. Magok pedig a' Magyarok a' napnyugati szent Egyháztól térítették-meg. V. Celeb. Autorem 3. Epistolarum ad autorem Trutinæ. 1791. p. 146. „Monui te, inquit, non esse disceptationem, quæ hic, „ubi nunc Hungaria est, sed Hungarorum „ex Asia prodeuntium, condito jam regno, „itaque gentis prima religio fuerit? Hanc „fuisse Romano Catholicam luculenter ostendi. Si quæ in Regum nostrorum decretis (Græcæ Ecclesiæ dogmata continent;) non alia profecto sunt, quam in „quibus Græci nobis consentiunt.“

TURRENIUS. *Turrene* Henrik Szedanumban született; 1611. Az atya Bouilóni Hertzeg volt; az anyja első Vilhelmnek Nafszzau Fejedelemnek leánya. Magát tellyésséggel a' Katona életre szánta; 's először Nafszzau Mórítz alatt szolgált; azután a' Frantzia szolgálatba lépett. Ezen szolgálatban az ő vitéz érdemi ötet egész a' fő vezéri (Marschali) tetőre emelék, 's ugyan-is Frantzia Ország ötet az ő szá-

zadjának leg-főb' Bajnoki-közé számlálta; szive deréksége pedig igen nevezetessé tette. De azok a' kegyetlen pusztítások, melyeket 1688-ban véghez-vitt a' Palatinátus-ságban, erről a' szives jóságról nem telzenek derekab' bizonyogat. A' tábori téteményekben szerentsés volt; noha Marienthalnál, Rhetelnél, és Kambrainál megveretett. A' Bétsi Udvar ama' nevezetes Montekukulit állította ellene. Sultzbak-mellett táborozott mind a' két ármáda. Ott egy ágyu-golyóbis Turrent meg-ölte, Julius havának 27-dikében, 1675-ben, életének 64-ben. A' Kálvinista vallást el-hagyta, és a' Romai A. Sz. Egyházhoz egyesülvén, valóságos jósággal jeleskedett. Jobbára fekete ruhát viselt. —

TURRENUSOK; avagy *Tirrhénusok*; más nevek-szerént pedig *Osci*, a' Fenitzia-béliektől eredtek; és eleinten a' nyelvek Araméai, avagy Siriai volt. Így nem tsuda, hogy tőlök a' Romaiakhoz Szirusi (és Zfidó) szók, szokások kerekedhetek. *Schol. Varron.*

TÜNDÉR. Változó, szineskedő, sőt babonáskodó embernek-is a' neve. Né-melly tündér Ilonát emleget a' mese-is. *Bornemisza* kit Ferdinánd TS. K. Erdélyi Püspökké nevezett, 1553-ban, holott az Országban majd huszon hat esztendeig Püspök nem volt, panaszos levelet irt Püspökségének első esztendejében Nádasdi Tamáshoz az Ország Birájához; tündérek-

nek híván a' Székelyeket; hogy Isabella mind Ferdinándnak, mind Szolimánnak feléje tekéngetvén, álhatatlan tanátskozáásban, és szándékban törnék a' fejeket. V.P. Hierarch. Epp. Transilv. p. 236.

TICHTL János, Mátyás Királynak Béts városa' meg-vétele-után orvosa volt; ki-is Béts városának akkori mindennapi történetit írta, midőn azt Mátyás Király meg-szállá, és fogva tartá. (Diarium.)

TORDA Sigmond, Oresztest, Euripidesnek szomorú játékát deákra fordította: nyomtattatott Basileában. 1551-ben.

TUDÉLI Benjamin Zsidónak utazása, mintegy 1275-dik táján (Antverp. 1575.) Tudéli midőn Notáldinak, Török Királynak udvarában forgana, vette-észre: hogy az az Udvar így neveztetett: *Uram szoba*; azon Törökök pedig a' Persiai Udvart e' képpen nevezék: *Sziapház*.

V.

VARRO. M. Terent, Varro, Ciceróval egy azon idejü vólt, és véle Athéne városában iskolában járt. A' városi és hadi Tifztségeken által-esett. A' többi-közt a' Régiségeket illető tudományokban nagyon forgott ember volt; a' mint Iráfi, és a' ki-veszett Iráfinak maradék töredéki mutattyák. Meg-vannak a' mezei Gazdaságról irt Könyvei: „*De re rustica Libri tres.*“

Meg-vannak, noha fogyatékosan a' Deák nyelvről irt Könyvei-is, tudniillik a' 4-diktől-fogva a' 9-dikig. „M. Terentii Varro nis de lingua Latina Libri qui supersunt, cum Fragmentis ejusdem. Biponti 1788. Im' egy kis példa béli. Kérdi: mi külömbőség vagyon ezen két szó-között: pertinacia, és perseverantia? 's meg-felel: L. 4. de L. Lat. A quare sit *pertinacia* cum quæritur, ostenditur esse a pertendendo, in quo non debet pertendi; et pertenditur, *pertinaciam* esse: quod in eo oporteat manere, si in eo perfitet, *perseverantia* sit. — Meg-mutattya, hogy nem minden deák szó, deák eredetű; sőt, hogy az előtt némelly szózat mást, 's utób'-is mást jelentett. p. o. *hostis*-tum eo verbo dicebant *peregrinum*, qui juris legibus uteretur; nunc dicunt eum, quem tunc dicebant *perduellum*. L. 5. p. 82. *Tueri* duo significat, unum ab *aspectu*, — alterum a *curando* — *sex* casus in unus, unius, uni, unum, *unc.* — Cur non dicitur *alpha*, *alphatos*? &c. In Fragmentis apud Lactantium: Varro ait apud Aegyptios pro annis mensis haberi, ut, non solis per 12. signa circuitus faciat annum, sed Lunæ, quæ illum signiferum Orbem 30-dierum Spatio illustrat. — A' kik Várróhoz Jelöléseket, és Fejtegetéseket tettek, néhány Görög, és Deák szóknak eredetét a' Zsidóból vezették-ki. p. o. *Terra* deák szónak láttatik lenni, 's Plautus in *Bachidd*, a' *terendo*, quod *terat*, vel *affli*

gat homines, vezeté-ki; azomban inkább ezen görög szó az eredete: ἔρα = terra; hinc νεκροί = mortui. Ez az ἔρα pedig a' Zsidó γῆ = eretz szóból támadott, ez-is földet jelent. *Pompa* in notis ad Varr. — AVEO (havo) purum putum Hebraicum est; *Ave*, *Havo* a' Penusoknál köszöntő szó, a' mint Plautusnál-is (in poenul.) annyi mint élly, vagy, üdvözlég, most a' Penusok a' helyett ezt mondják Schalem aalech, a' Schalem lecha = békefény néked. *Jof. Scal.* in fin. Varron. in Correctis Etymologicis Varronianis. — *Capio* Sírjai szó; a' kiknél *Cap*, annyi, mint tenyérmárka, (hasonló a' Magyar szó *kapom*, t. i. marokkal.) *Ibid.* *Loqui*, a' λογος szóból eredett: *Modius* a' sírjai mad, és madad szóból. *Taurus* ex thor, thaur, sor. Hebr. *Turris* ex Syr. Tur. Id ex Hebr. *tzur*. *Ibid.* Ide lehet tenni a' holo — caustum szózatot: mert noha holos = omnis; de meg-vagyon a' Zsidóban-is. הלה hola = holocaustum. EXODI 20. 24. *Altare de terra facietis mihi, et offeretis super eo holocausta ואתה תעלה עליה, et pacifica vestra.*

ן = Ez = capra, Hasonló az αἶξ Capra. *Papa*, *Mama*, *Tata*; deákka tététt idegen szók, *papa* = gyermek-étel = kása, *papare* = edere. *Plaut.* Cistel. Quod *papet*, *dabitur*, *præbebo cibum*. *Mamma* = mater, vel nutrix, anya, vagy dajka. *Persius*: Sat. 3. *papare minutum poscis, & iratus mammæ lallare recusas. Tata* = pater,

Martial. l. 1. *Mammas atque Tatas habet Afra. &c.* — Azonban hogy Várrón végezzem; velöffen meg-külömbözteti Várró a' szókat, és azoknak értelmeket. p. o. in *Logistoricis ex Catone: educit obstetrix: educat nutrix: instituit pædagogus: docet magister.* Idem ex eodem: *adminiculavi voluntatem tuam.*

VÁNYI SÁNDOR. De Scendrinó. V-dik István Királynak IV-dik Bela K. fiának nagy vitéze. Midön István K. az ő erejét az Attyáéhoz egyeztetvén, a' Tseh Király ellen (ki Ottókarus volt, ugy tettszik) hadakozna; az ellenség pedig a' Királyt környül-fogná, ditsőségelen hartzolt, az ütöközetben gyalog maradt, Olmütz alatt halálós öt sebbe esett, és keze meg-égett. Midön azon István Király hadateresztene a' Svekufok-ellen, az ő hadi társaival bátran bé-hatott a' Svetziai tábor közé; és mind tulajdon, 's mind társai véreknek ontáfa-közt gyözedelmet nyert. Azért jelesen meg-ajándékozott a' Királytól, P. Dissert.

VIRE HENRIK: II-dik Mákszimiliánnak Magyar Ország Királynak Koronáztatását és a' Magyar Korona' tulajdonit írja-le. Más neve Virrik Henrik. — Britsen meister in Schweitz. Ez volt a' Pofonyi első Koronázás, 1563-ban. Ira pedig arról Német nyelvü versben. Im' egy kis példa a' verseiböl. Ich bin Henrik Wire genant. Allen denen gar wohl be-

kant, so ich habe die Britsen geschlagen. Wol sie mir mit danck drum sagen. Jelen volt azon a' Koronázáson *Liszt* János-is, és azt le-irá. Meg-vagyon *Belius*-nál. Er-ről illy tudósított át *F. T. Práy* György Ur: más külömben, mint a' Magyarok emlékezetének tudós írója: *Liszt* János Erdélyi Szebenyi zász. Selöször *Isábellá*-nak, azután *Ferdinánd* Királynak *Titoknokja*, *Oláh* *Erfeknek* testvér huga leányát vévé házas társul, *Lukretziát* tudni-illik, előb' meg-nyervén *Ferdinándtól* a' *Nemességet*, 1556-ban *János* nevü fia született: *Felesége* holta-után az *Egyháziak*-közé állott, 1568-ban *Veszprémi*, 1573-ban *Györi Püspökké* lett. 1577-ben megholt. Ez ira az 1563-dik esztendőbéli koronázásról. *Index Libr. rar. p. 459.*

VERBÖTZI. Egyéb tulajdonit el-hal-gatván, tsák ama' nevezetes *Tripartitu-mát* említtem itten az első *Deák*, *Magyar*, *Horváth*, *Német* ki-nyomtatása-miatt. *E-löször* *Deákul* nyomtattatott - ki *Auftriai* *Bétsben* *Singrénius*-által 1517-ben: másod-szor ismét *Bétsben* *Singrenius* halála-után 1561-ben; utób' *Kolosvárott* illy titulus-alatt: *Stephani de Verbötz opus triparti-tum juris consvetudinarii incltyti regni Hun-gariæ, voluntate serenissimi Regis Wladis-lai ex consensu regnicolarum publicæ edi-tum, ac confirmatum anno Domini M. D. XIV. nunc vero impressum Colosvarini in officina Casparis Heltai, 1572. in 4. M.,*

— Magyarúl ki-adta Landerer Mihály-is; de elébb Heltai, ezen titulus-alatt: „Decretum, az az, Magyar és Erdély Országának törvény Könyve. Claudiopoli, per Casp. Heltai. 1571. in 4. M.“ Horvátul színt azon Könyv Nedelífsában Murakozi faluban nyomtattatott-ki Hoffhalter Rudolf-által. Németül ezt a' titulust viseli. „Decretum, oder Tripartitum opus der Landesrechten und Gewonheiten des hochlöblichen Königreichs Hungern. — Der hochberühmbten Teutschen Nation zu guetem aus dem Latein ins Teutsch trewlichst vertirt, und gebracht durch Augustinum Wagnerrum Villøs Eccl. i. v. Candidatum, et inclytæ Reip. Pofon. Hung. Cauf. Direct. &c. Viennæ apud Leonardum Formicam 1599. in fol. M. — Verbötzi Tripártitumát, a' Magyarok törvény-szerü tudományát, a' vallásra- való gondjokat Velius Gáspár ditsérvén (apud R. PRAY indic. Libr. rar. p. 425.) így énekel a' többi-közt:

Larga, frequensque Dei gens, et purissima
Cultrix,

Parcere docta piis, perdere prompta
malos.

Si qua in gente diu poteras Astræa manere,
hæc

Apta domus, cœlum ni placuisset, erat.

Ezeket azon Könyvében írta, mellynek ez a' homlok irása: Nenia Serenissimæ

Dominæ Mariæ reginæ Pannoniorum, de obitu Serenissimæ Elifabethæ reginæ Danorum, sororis dulcissimæ. — Ejusdem ad diversos epigrammata. Viennæ per Joan. Singren. 1526. in 4. M. Ezen Purgomágot 's a' többit *Békényi* Benedeknek a' Palatinus Fő Notáriusának mutattya-bé. Emlegeti Zálkán Érseket, Tomorit, Broderikust, Turzo Eleket, Kalnai Imrét, Lajos Királynak Titoknokját.

VALLIS Angliai hajós vezér. (L. M. Kház Kook utazási-között.) Patagon-felé 1766-ban utnak eredt; haza érkezett 1768-ban. Az ő Delfin nevű hajójában vitt az utra a' többi-között három ezer font *bábhust*. A' Patagonai leg-nagyob' embereket meg-mérte, és, hogy hat lábbal, 's 7. hüvelykel egyeznek, észre-vette hogy Otaheitében a' Kenyér gyümöltse igen közönségesen termő fának a' gyümöltse: a' neve onnét származott, mert a' gyümöltse Kenyér-helyett szolgál. Az a' gyümölts lisztes bélű; majd mint a' Krumppli, vagy meg-süttetik, és süelve vétetik-bé, mint a' Kenyér; vagy más gyümöltsel, és Kókus téjjel őszve-kevertetik: e' kép' itálra szolgál. Két ilyen fa egy embertegész életében el-tarthat Otaheitében, mellyet sokszor emlegettem, a' többi-között ezen szózatok-is találatnak: HURU = haar = haj = capilli. PUPO = Kopf = fej = fő = pupp. abból, *pupos*. TAPUA = die füsse = lábók, = tapodók.

VIZAKNAI Beretzky György, Apafi Fejedelem' idejében. Mestere volt a' többi-között nagy Enyeden *Párispápai*: tanult oda ki-is. Hagyott orvos Könyveket, az orvosság' némelly tzikkelyit hatos versékbe-is foglalta. p. o.

A' nagy Aortának elsőb' ága, melly ki jö
töлле,

A' szivet abrantsal vagy szépen meg-ko-
ronázza.

Ofztán két részekre hasad törökje az érnek.
Egyik le-fele tart. 's a' t. HOR. nov. mem.
p. 424.

VENTIDIUS. Azok-közé, kik alaton
rendből fő méltóságokra emelkedtek, *Ven-
tidius*, igen nevezetes Gelliusnál. Noct. Att.
L. 15. c. 4. p. 135. Pizenumban született
tsekély eredetből. Mikor Pompejus Stra-
bo, nagy Pompejusnak atya a' tárfaságos
háboruban az Askulum-bélieket meg-aláz-
ta, Ventidius az anyyával együtt el-foga-
tott, és ő-is egyéb' foglyok-között, a'
nyertes vezér (Imperator) szekere-előtt,
kisdéd lévén az anyya ölében hordozta-
tott. Fel-serdülvén, nehezen keresé Ké-
nyerét: öszvér-tartás, és Szekerezés-által
éldegelt; a' Tartományokba járó Tisztek-
nek, marhájjával szolgálván, és szekere-
vel. Ezen kereskedésben meg-ismérkedett
Tzézárral, 's vele Gállia-ba ment. Azu-
tán holott a' reá bizott tiszten serényen
el-járt

el-járt, és továbbá a' városi háborúkat jobbára meg - mutatá friss iparkodását, Tzézárnak nem tsak barátságába jutott, hanem a' leg-főb' rendre - is fel - emelkedett; a' nép vezérévé, és fő birává tétett: akkor Márk Antallal együtt a' Romai tanátstól ellenségnek ítéltetett lenni. De végtére nem tsak vissza nyerte méltóságát, hanem fő polgár mesteri nagyságra is kapaszzkodott. Azért tsűf versekkel megszóllotta a' Romai nép Ventidiust. *Mulos qui fricabat, Consul factus est.* Márk Antal Ventidiust a' napkeleti tartományok vezérévé tette; 's ugyan - is Ventidius a' Párthusokat, kik Siriára rohantak, három ütközettel meg - győzte.

Z.

P. **ZUCHELLI**-nek, Kaputzinus Rendű szerzetesnek, és Miszszionáriusnak útazása, és fáradtsága *Congóban*, és a' belső Afrikának más helységiben. Lipsiában 1790-ben, Olaszból Németre, és ebből summáflan Magyarra fordítottván. Grétzi fiú volt Zuchelli, a' szent igyekezetű Propagandától küldetett a' Miszióra. Meghalladván Genuát, Lisbonát, Braüliát, Congóba érkezett, és Afrikának egyéb helységibe. Vissza jövet meg - írta ezen tudósítását. Abban így beszél:

Y

Minekutánna egynehány hónapot töltöttem volna Brafiáában, elé-került a' kívánt alkalmatlanságom, hogy útamat Ethiopiába folytathassam. El-indultam Septemberben 1698-ban. A' hajónkon tsak hatvan ember vólt, de még-is igen alkalmatlan vólt: mert teli rakták a' kereskedésre rendelt partékával. Elég tengeri halakat láttunk az uton. Vesződtünk a' szelekkel. 25 - ben az Ethiopiai tengerbe érkezünk. 18-dik Oktoberben szent Ilona szigetéhez jutánk. 2-dik Novemberben Benkela Országához, és azon nevű városához közel vas-matskát vetettünk.

Benkela Országát Ethiopiában a' Portugallus bírja, jó nagy, de sok a' nagy pufzta benne. A' feketék, ki-vévén a' kevés várafiakat, bálványozók, és úgy élnek, mint a' vadak. Fő városa Benquela, vagy Benkela, máskép' szent Filep. Vagyon vára, egyéb' házak nyomorúttak. A' hús sejtér, és hatvan Mulata embereken kívül, a' többi fekete. A' levegő, és a' gyümölt mérges, és ártalmas. Az Europaiak igen ritkán érik itt el a' hosszú életet. A' kiknek pedig hosszú az élet, olly soványok, mintha a' koporsóból jöttek volna ki. A' melly hajók Benkelába érkeznek, kevés napokig tartózkodnak ottan; és hogy a' jövevények magokat a' levegő mérgétől meg-tartóztassák, sem a' földön le nem fekszenek, sem az országban szokott étkekkel nem élnek; hanem azzal, a' mel-

lyet magokkal hoztak. Leg-aláb' a' főtelen, és nyers gyümöltstől ójják magokat. A' forró meleg főképpen délkor türhetetlen. A' melly fejer emberek oda hordatnak, azoknak büntetések a' halál helyett erre a' számkivetésre fordittatott. Életre való minden böven vagy on ezen országban. A' melly szölli-tök bé-hordattak, hufz fontni gerezdeket-is termeszttettek. Jó izüek, de egéfségtelenek, és a' forró meleg miatt nem bornak valók.

A' melly gyümölts ki-hordatik, idő jártával jóvá válik. A' szarvas marha sok, és óltsó, kimondhatatlan sok a' hal. A' nép örömeft lakja az erdöt, 's nagy része antropophagus. Ruhatlanok, némelleyek elől hátul egy kevesé takaródzanak: mikor esznek, a' hátulsó fóltot veszik elé szájak' kezek' törülésére. Marha-hufi nem esznek, hanem fótt búzát. Mind itt, mind bellyeb' az országban környül-metélkednek nem tudják pedig annak más okát adni, hanem hogy az nálak régi szokás. —

Itten fő kereskedés a' szolgarabok vétele. (ó fájdalom!) Meg-vé tetnek igen óltsón, és Braziliába hordatnak. A' kik illy rabokat el-yadnak, akármi partékát elvesznek érettek; de leg-főképpen Aquavit-égett-bort, és üveg, gyöngyöket, mellyekkel örömeft ékesgetik mind a' férfiak, mind az aszszonyok kezeket lábokat. A' mi hajónk három száz Sklávot, avagy szolga-rabot vásárlott-bé, ki férü, ki

afszonyi rendü vólt. Köztök egynehány *Giaghi*, avagy ember-evő vala. Minden el-nyíri ugyan a' haját, de a' *Giaghi* egy részét rajta hadja. Ezek-is egyebek is két első felső fogokat ki-irtyák, az artzájokon pedig három vágást tesznek; hogy szebbeknek láttassanak lenni. Fájt a' szivem, midön látnám, hogy a' nyakokba vetett lántzokon hurtzoltattak a' gallyába. Még-is jó kedvüeknek láttattak lenni, 's énekeltek. Az ember-árulás meg-vagyon Benkelán kívül Angolában, Congó, Cassange, Ginga, Matamba tartományiban. A' feketék egymást el-adják: az atyák a' gyermekeiket, a' testvérek húgaikat, nényeiket, az Atyafiak, barátok; egyik a' másikat, és igen óltsón. p. o. egynehány palatzk pálinkáért, egy kis dohányért: 's több a' féle aprolékért. Az eledel, melly ezen szolga-raboknak nyújtatott naponként a' hajóban, reggel egy tál főt búza lévből és egy ital vizből állott, estődön pedig egy marok mandioka lisztből; vagy egy darab száraz halból. Illy tsekély tartás mellett örökké tréfálódtak, 's nevetkeztek. Emberséget-is tapasztaltam benne. Egy kis flinta-golyóbis nagyságához hasonló konfekt darabot vetettem egynek közülök; az azt egynehány darabotskákra osztotta a' fogai közt; 's egyet meg-tartván maga számára; a' többit a' mellette, 's körülötte ülök közé osztá. Éjjel a' férfiak az aszszonyoktól el-választattak. Nyóltz Ele-

fánt fog vettetett a' hajónkba. Elefánt igen sok vagyon Ethiópiában, 's esztendőnként ezer fog-is ki-hordatik Portugall, Spanyol, Frantzia, és Anglia országiba.

Benkelában tartott négy napi mulatásunk után, továb' hajóztunk; 's 1698-ban 9-dik Novemberben *Loandába* jutánk. Loandában, és Angola országában-való tartózkodásunkat a' mi illéti, Loandába való érkezésemkor által-adtam Menez Lajosnak a' Gubernátornak tudniillik a' feleségétől Portugalliából küldetett levél tsumót. Itten tartózkodó minden Miszsiónáriusok nekem azt a' tanátsot adták, hogy eléb' ki ne mennyek a' városból a' Miszsiókra, mig a' levegőhöz nem szokom; a' Prefektusom-is; az Elöl-járom szint arra birt. Hitvány házú Loanda városa, alig ha négy ezer a' lakosa, a' fejér emberek közül, de töb' ott ezeknél a' fekete. Ezeknek a' számok majd negyven ezerre mondatik. Jobbára szolgál-rabok; és az ő Urok házaikra osztattak. A' Mulaták száma azon fellül hat ezer. Az ég hajlása meleg: ritkán esik az eső; a' mikor esik, nyavalyát okoz jobbára. A' szomszéd szigetből hordatik a' viz; de azt-is ápolgatni, szűrni, 's vigyázva kell tartani, hogy ne ártson. A' szigetben vár-is vagyon, valamint a' város egyik részén vártás tartalék. Be-üt a' Tigris a' városba. Sok mind az, mind az Oroszlány, számtalan az Elefánt; de az embert, ha békét hagy, nem bántják. A'

pusztákból a' feketék fok Elefánt fogakat hordanak, és tsekély aron el-adják. Egyszer száz ötven szolga rabot szemléltem, kik a' Gubernátorhoz valának tartozandók. Ezeknek vállaik rakva voltak Elefánt fogakkal, a' partra 's a' hajóra hordák.

Sok kárt okoznak a' Krokodilok, és a' vizi lovak. Egyéb állatok közt vagynak *Zibet-matskák*, mellyek a' hafok alatt egy kis *Alkaliás*, avagy *Zibetes* erszényt viselnek. A' fő rendüek ilyen matskákat ott-hon zárva tartanak, 's minden héten kétszer ki-vezzik az erszénykéjékből kalánatskával a' Zibetet. Külömbféle a' majom. A' himlő veszedelmes. A' kik színesebben élnek, hálóban hordoztattyák magokat. Az ilyenek fejek felett a' Niger = fekete rabok árnyék - vetőt tartanak. A' gyalog embernek - is ez a' szokása, kenyér, bor, olaj, ökör, juh, disznó elég vagyon, leg-töb' a' hal. Zöldség a' szárazság miatt nem terem; másunnét hozatik a' vizek tájáról; az arra való mag pedig Luzitániából Brasiliai minden növény által plántáltatott Angolába. Ananás, narants, tzitron bévséges. Benkelában Só készítettik, 's az egész Ethiopiai partra el-hordatik. De a' Feketék igen vékonyan élnek vele; mert jobbára sótalant észnek. Az ide való étkek jó izüek, de nem olly táplálók, mint Európában (Hasonló mondást olvasunk P. Hallerstein Leveleiben, a' MKházban) (Beszéli az ér-

vágás' nagy keleteiről.) A' Feketék ismernek fokféle orvosló füveket, és tisztító szereket; de mi Miszsziónáriusok azokkal soha sem élünk; hanem Európából tesszük szerét az orvolságnak.

A' ki ebben a' forró Országban orvoslággal él, az nap a' külső levegőre ki nem megy; mert igen rossz' a' ki-menetel következése. A' Kalastromunk köből vagy on építve, és egy kis Olasz Kaputzinus Kalastromtól nem igen különbözik. A' város közepén áll, dombon, úgy, hogy a' szellő által-járhassa. A' mi hospitziumink, szállásink a' puztákban ehez nem hasonlók. Alacsonyok, földből, 's pálma ágokból, a' fedő levelekből állanak. Hasonlóbbak a' gunyhóhoz, hogy sem Szerzetes házhoz. A' Templom ajtajához sokan innepnapon hálóknban, árnyékvető alatt, vitetnek. Az ajtó előtt a' Feketék, néha *Marimba* nevű muzika szerzámát vernek. Fél abrants-alá hufzon-négy kisseb' kisseb' palatzkot akasztanak, bőrrel bé vagy on vonyva mindenik. A' palatzkok fával veretnek. Mikor a' Feketék ezt a' *Marimbát* verik, rendessen, és valamelly nótára, az hang nem rendetlen. A' Feketék az alatt néha tántzolnak-is.

Az Angola, Congó, és Ginga Országok már régen Keresztyénekké lettek; de az életük hasonlób' a' pogányokéhoz, mint sem a' Keresztyénekéhez. Kevés az Evangeliumi Hirdető: néha tiz esztendő alatt

se látnak Papot az ő Banzokban, és Libátyaikban. (Ezek a' nevei a' városoknak, és faluknak.) Ha a' pusztákban a' Miszfzionárius öszve hivattya-is őket, elé jövéen, hamar el-takarodnak. A' Miszfzionáriusnak-is sietni kell, hogy az eső ott ne érje. Oktoberben kezdődik, 's húll Novemberben, Decemberben; de igen vékonyan. Januárius, Februárius száraz. Mártziusban, Aprilisben nagy esők járnak. Ezen hat hónapok esztendőt által leg-melegebbek. A' többiben jobbára soha sintsen eső, ki-vévén némelly helyeket. Az egy feleséghez szoktatni a' feketéket leg-bajossab'. — Sok a' babonáskodo, és boszorkánykodo. 's a' t. A' gyerekek-ágyat *Cafsanga* országában nem az aszszony, hanem a' férjfi heveri-ki. — Congó országa tsak magányosan-is Frantzia országnál nem igen kisebb'. Sok az apró tartomány, úgymint Sundi, Pamba, 's a' t. ki-állhatott ezekből a' táborba nyilassan négyszer száz ezer ember; már ez a' szám igen ki-száradt, 's úgy tetszik, a' rab-szolga adással, vevéssel. Itt nekünk Kaputzinusoknak nyóltz Missióink vagynak. A' Feketéket lassanként nagyobb' tisztességre tanítottuk. Gunyhóikban nem igen laknak, örömeft melegszenek a' tűznél, a' forró nap alatt-is. A' pusztá föld' hátán ülnek, esznek, alusznak. Kevés a' házi eszközök, tsak egy napra való eledelre tesznek szert: meg-elégedők, vidámok; de disznózkodók. Valahányszor új

Gubernátor érkezik, minden harmadik esztendőben tudni-illik: a' körül belől lévő Ethiopiai Királykák hozzá küldött követféggel tisztelik. Eppen mikor Loándában voltam, a' Cafsáingei országnak követe jöve-elé. Elötte muzsikálva járultak, dob-bal, elefántfogú trombitával, marimbával a' Feketék: tántzoltak, 's a' Követ' ditséretét énekelték. Ezeket követte osztán maga a' Követ: egy kis süveg vólt a' fején, páltza a' kezében, mintegy negyven nyilas ember körülötte. Tántzolt ez-is egyebekkel együtt. A' Gubernátor öket egy szép terebélyes árnyék-vető alatt ülvén, fogadta. A' Követ előtte a' farkára ült, háromszor a' kezeit a' mellyére keresztmódra veregeté: 's el-beszéllé tolmáts által követsége szándékát: öszve veré kezeit, bé-nyújtá az ajándékot; avagy a' tizenkét szolga-rabot. A' Gubernátor viszontag mindenféle Európai partékát adott néki. Ezzel a' Követ örvendezve visszajárult az ő országába.

Ki-állván az Országos betegséget, a' Prefektustól a' *Sogno* nevü Miszsióra igazítottam. Az Loándától mintegy négy száz mértföldnyire esik. Tengeren hamaráb' 's Könnyebben érijük. Nyoltz nap múlva a' *Pádrone* nevü hegyfokhoz hajóztunk. Ot az Afrikának fő rendü nagy vize *Zaire* harmintz mértföldnyi szélességü torokkal ereszkedik a' tengerbe. Azon torokban a' Sognói Fejedelem hajót küldött

előnkbe, hogy bellyeb' evezhettünk. Maga-is előnkbe jött olztán egy oda-való Miszfziónáriusfal, és *Pinda* nevü helységig vezetett, ott környül vétettünk sok temérdek néptől. Hálókba szálván, *Sognóig* folytattuk utunkat. Sok fekete jött előnkbe mindenütt, hogy tölünk áldást vegyen. Azokközt valának Tolmátsink-is, kiknek *Templomi-Mester* nevet adtunk. Ezek jobbra a' Fejedelem attyafiai; de nem szabad nekik magokat hálókban hordoztatni; gyalog kell járniok. Pindában 's Sognóban musika-közt mintegy hat ezer emberektől fogadtattunk; némellyek puskákból mint ha *Sálvét* lövöldöztek. A' puskákat az Anglusoktól, és Hollándusoktól vásárolták. De nem tudtak velek bánni, féltek, elhulasztották; hanem a' durrogásán örültek. *Sognóba* érkeztünk; 's hat Zászló alatt azonnal protzelsió-módra Sz. Antal Templomába járultunk. A' Fejedelem szép elmével birt, 's a' Miszfziónáriusinktól valami keveset fel-kapott a' Portugálliai nyelvből. Noha pedig már uralkodott, mint egyebeknek Fejedelmek, még-is az ő elébenyi hivatalyában, mint Templomi-mester, el-járt: hazája nyelvén pedig elbeszéllette a' nép-előtt a' Miszfziónáriusok' taníttását. Ha panasz jött reá, meg-dorgáltuk, 's azt alázatossan fogadta. Ruházattyára nézve egyebektől nem különbözik; hanem ha a' Templomba, vagy a' Miszfziói szállásra járul, fekete palástot

akaszt mezételen vállára, de mikor Fejedelmi pompát mutat, mind palástya va-
gyon, mind pálma levelekből készített
süvege; va-
gyon korall gyöngyökből,
gyöngy házakból, üvegekből 's töb' a' fé-
liből álló fok függője, mellyek a' nyaká-
ról térdig lógnak, 's tiz fontot-is ütnek: a'
paputtsai mezét lábain Karmazsin pirosak,
és arannyal varrottak vagy-is aranyos pe-
réműek. Azokat az Anglusoktól nyeré.
Senki az alatta-valói-közül vele beszélleni
nem merészlett; hanem ha meg-látagatták,
térdre estek, farkokra ültek, kezeket ösz-
ve-kúltsólták. Ha valakinek ajándékot
ád, vagy a' meg-érdemlett büntetést meg-
bocsátta, az ilyen ember térdre esvén,
farkon ülven, háromszor fövenyet hint tu-
lajdon fejére, vállaira szeme-fölé. A' So-
gnói Tartomány nagy és igen népes, a'
mint a' meg-kereszteltek számából fajdít-
tani lehet. Itten se vár, se város nintsen,
a' pusztákat, és erdőket lakják az embe-
rek. Az-előtt a' Fejedelem három száz
ezer embert ki-vihetett a' háboruba. A'
háborukor ki-vévén az afzszonyt, gyer-
meket, öreget, a' többi mind Katona.
Noha pedig az emberek száma egynehány
esztendő-től-fogva meg-ritkúlt; bizonyosá-
tett még-is engem a' Fejedelem, hogy hu-
szon négy óra-alatt csak *Sogno* tájáról ötven
ezer fegyveres embert öszve gyűjthet. An-
nak ez a' módja. A' szájokhoz kürt mód-
ra egyengetik tenyereket, rikoltanak se-

regelsen; az ordítás el-terjed, fegyvert fog minden ember, és a' ki-rendelt helyre gyülekeznek. Az ütközet-után hamar szanaszét szaladnak az erdökre, de ismét új erővel tamadnak az ellenségre. E' kép' hamar el-végződik a' háboru; alig nyeretik-el egy tenyérnyi föld; ha tsak a' Fejedelem el-nem esik. Mert, holott se vár, se város nints, meg nem száll az ellenség. A' mi gúnyhókat fel-gyújt, hamar ismét helyre állítanak. Az egész nyereség a' rab fogás. A' foglyokat a' jövő menő hajók-ra el-adják. Ha az ellenség ember-evökből áll; a' foglyokat meg-sütik, meg-eszik, kö nintsen; pálma ágakból, 's levelekből készítettnek az házok. A' Miszfzionárius-szállás rendeseb'; tsak az, hogy ott-is minden tzélla (szoba) más más, noha rendeseb' gúnyhó. A' Templom nagyob' tekintetü, 's hat ezer embert magába foglalhat. A' leg-tehetöb' Nigerek, söt még a' Fejedelmek-is ritkán észnek föttet. De ha vagy egy juhót, vagy egy disznót levágnak, addig el-nem állanak az evéstől, míg mind fel nem falták. Közönségesen zöldséggel, veteményyel, és gyümöltsel élnek, se kalanok, se villájok: ha az újjok szennyes, testekhez, hajokhoz törülik. A' Fejedelem minden héten egyszer ad a' helység fő emberinek ebédet, mindenek láttára; veteményből, husból. A' Fejedelem a' földön ül vendégivel együtt, 's velek egy azon edényből. Mi arra vittük, hogy

ezután egy kis padon ülve, 's tzin tálból egyék. A' Fejedelemné különöfsen fatálból eszik. Már elől-hátúl egy kitsínnyé bé-födözik az emberek magokat. A' főb' személyek pálma-fonalakból készített hálokat viselnek hátokon, mellyeken: béka-teknyő szolgál a' pénz-helyett. De a' *Libongo* ennél fellyeb'-való. Az pálmalevelekből szövött, és egy kezkenő-nagyságu posztó. Jobbára mikor Keresztelünk, illy kezkenő adatik. Sok ezer vagyon a' féle a' szállásunkon, azokon veszszük az életre-valót. Azon Feketék itt az Urak, 's mint a' féle nemefek, kiknek szolga rabjaik vannak. Még a' Fejedelem sem irtózik a' kézi munkától, háza építésétől, vetéstől, ültetéstől. A' falusi Elöl-járók a' Fejedelemtől függenek. Ez azokat fel-is, teheti, sok az olyan fő ember a' sok helység száma szerént. *Mam Mani* a' nevek. Négy azok közt leg-fellyeb'-való. Ezek választyák a' Fejedelmet; de ez tsak titulus: mert a' Fejedelem-után az következik, a' ki hatalmasab'. A' *Sognóhoz* tartozandó *Chiora* nevü Tartományban készítettnek a' festett Libongók; mellyek szokás-szerént *Congói* kezkenőknek hivattatnak. Ezek nem szolgálnak pénz-gyanánt. A' Miszfzionáriusok azokból szönyegetek, vánkofokat készítenek, szépek, erőfsek. Arábiai bársonyhoz hasonlítottanak; a' kereskedő hajósok szeretik fel-szedni mint ritkaságokat. Az erdei vadat, ma-

darat a' Feketék nem szeretik, hanem az egereket vadászzák; 's azokat szörösen, sülve eszik; a' sáska-is nyalánkságok. Látván ezektől való irtózáfunkat, mondják; nem tudjuk, mi a' jó. A' Keresztyén Hit bé-vezetése - előtt a' Fejedelem neve volt, *Mani*, az az, fő Fej; most Király; a' Máni név a' város fő Tisztjé. Sok-féle a' fű és fa; volna arany-is; de nem üzik; félvén, hogy az Európaiak azért őket hazájokból ki ne kergessék. A' vannak nagy hasznát veszik, 's azt a' *Maniát Endári* bányából hordják. Mérges füvel tudnak más életének ártani. Igen babonáskodók. — Vannak a' gyilkosok', és az úton meg-támadók' számára nagy büntetések szabva. A' fel-akasztást, a' Fejedelem-után-való leg-első szemelley vízivégbe. 'S ez betsületnek tartatik lenni. Midőn a' bűnös korbáttsal büntettetik-meg, a' Fejedelem áll-elé leg-először-is a' büntetésre; egynehány vágás-után más fő rendűek váltyák-fel; 's az ütések addig folytattyák, a' meddig ki - van szabva a' szám. A' bűnös szégyenbe azzal nem esik. De még a' fájdalomnak sem adja nagy különös jelét, sok Sognóban, Congó belsőbb' részeiben, Angolában, Gingában, a' bálványkép. Egy helyen a' lakosok, *Káendában*, Angola határán, ketskebakot imádtak; vén vólt, 's a' pusztaban kötve két fa között legeltetett. Gondolák, hogy ördög lakik benne; a' föld

első terméseit néki adák: a' nagyob' dolgok-előtt oda folyamodtak. Egy Miszszionárius rájuk ütött éppen a' bálványozáskor; 's midőn a' bottyát rájuk emelte, mind el-szaladtak; a' Páter a' Miszszió szállítására vitte a' bakot, és ott le-ölette. Megtudván a' feketék a' lett dolgot, minnyájon hozzá futottak, lábaihoz borúlván, 's csak hogy engedjen meg a' baknak, két szolga rabot ígértek néki. De minthogy meg nem halgattattak, le-ütött fejekkel el-takarodtak. A' nép *Gibongóban* egy kő golyóbit tiszteelt bálvány gyanánt, (sok tsunya szokás emlegettetik egyvégbe. Az Erdei emberekről-is szó vagyon, 's a' t.)

El-jött az ideje, hogy én is ki-járuljak a' Miszszióra. El-mentem *Lobotta*-felé *Sognótól* kilentz napi járásnyira, *Bamba* Tartományába. Társaim ötven feketék voltak: hol posványok, hol sűrű se-tétes erdők-közt utaztunk. Sok volt a' vad, 's vigyázni kellett ellenek a' Nigerimnek. Elöttem, 's utánnam puskával járultak a' veszedelmesb' helyeken. Hellyel közzel falutskák, ki-mivelt földek láttattak. A' falukból seregessen jöttek elé, az emberek. Sok fűvet láttam, a' mieinkhez nem hasonlót: néha egész füge-fa erdőkben utaztunk. Egynehány nap múlva el-értük a' tenger partyát: *Lucullo* vizén által-költöztünk, 's meg-háltunk a' nyomorúlt gunyhóban. A' fekete embereim a' puszta ég alatt heyerésztek; 's tüzet sok helyen gyúj-

tottak a' vadak' el-ijesztésére. Ha az úton az emberim idegen feketét találtak-elé, arra kényszerítették, hogy segíttse hordoztatásomat a' hállóban, egy pár órányira. Rosz a' viz, a' föld a' termékenységre *Funtától* fogva igen jó. Utazásomnak nyoltzadik napján *Embris* vizének szigetéhez érkeztem; ott a' Királyné hajót küldött előmbé, 's igen jól fogadott. Kilentzven elztondős vólt, 's majd az ábrázattyát-is el-vesztette. Vólt elé-ruhája, páltzához támaszkodva járt. Azután *Libotóba* mentem, a' Fejedelem betsületeffen fogadott. Itt midön a' Fejedelem ki-járúl, egy fő ember ló farkkal előtte a' bogarak ellen legyen; mások elefánt farkokkal legyenek. Holott pedig Congóban nintsen ló, a' lófarkot a' jövevény hajókból vásárollyák-bé nagy áron. El-végezvén Miszsziómat vizszazutaztam Sognóba. Magam se gondoltam, hogy az utazásom olly terhes legyen. Öszveségesen majd nyóltz száz mértföldet haladtam-meg. Az egész útam a' hállóban folytattam, 's néha napjában harmincz, negyven mértföldön-is által estem: mert a' hordozó feketék, ha változtattak, a' vállokra vett hallóval olly sebessen nyargalnak, mint a' ló. Az utazás alatt nints nagvob' baja a' feketének, mintha nem dohányozhatik. (Más egy Miszsziói járását is említi) A' Portugalliai Király az alsó Ethiopiában három országgal bir. A' nevek: Angola, Benkela, Dellepietre = Sóos. A' Portugalliai

Portugalliai ültetmény, vagy Lakhely ezekben hét: leg-látfszatossab' *Loánda* Angolának fő városa; 's ugyan-is a' Loándai Gubernátor a' fő hatalmu mind ezen országokban, 's ő parantsol a' katonáknak - is. Ez a' Gubernátorság igen jövedelmes: holott *Menez Lajos* Cæsar Úr három esztendeig folytatott vezérsége alatt másfél millió *Crusádot* vitt haza az országból. Ezt a' rakás kintset, mondják, egyedül a' szolga-rabokkal, és az elefánt fogokkal való kereskedéssel nyeré.

Ezek a' Congói, Pinda, Sogno, vagy Sono, és Zaires táji Feketék, kiket Mafféjus Ethiopsoknak nevez, hamar 1410.-dik, = ezer négy száz tizedik esztendő után tértek a' Keresztyén hitre. Arról a' meg-térésről Mafféjus az ő első könyvében így ír: II-dik János Lusitániai Király, a' Keresztyén Hitnek terjesztésére vágyódó kívánságtól indíttatván, Kánus Jánost még tovább' küldé. *Kánus* Ethiopiában a' Zaires vize torkánál bellyeb' erefszkedett. Hordott magával kereszttel, és Lusitániai tzi-merrel ékeskedő egynehány oszlopot. Azokból egyet a' toroknál fel-állított. A' *Congi* Ethiops országot fel találá, 's a' népével barátkozott. El-terjedett osztán a' Lusitániai járásnak alkalmatofságával Congó országában a' Keresztyén Hit. A' parti Congóiak Királya a' keresztségben Emánuel nevet vett-fel. — Meg-tért a' belsőbb Congói avagy az *Ambassai* Király-is, *Sosá-*

nak Lusitániai Követnek hozzá érkezésével. Midőn *Sosa* a' Lusitánusokkal oda ért, fel-ült a' Congói Király magas póltzra, avagy elefánt tsontból készített székre: gomolya módú süvege pálma levelekből állott; de gyönyörű gyenge munkával vala el-készítve; hafig meztelen vólt, atól-fogva bársony ruhát viselt: bal karát fele arany karperecz ékesítte: lofark függött a' válláról. Ez egyedül a' Királyok jussa. El-hagyta a' bálványokat, kereszttyénné lett. A' kereszttségben János nevet vett-fel, a' Királyné Eleonorának hivatta magát: nagyobbik fia *Alfonzusnak* neveztetett, (a' kisebbik meg nem akart térni; ennek a' neve *Pans* volt.) Meg-kereszteltettek egyebek-is: Templom építettett a' szent Kereszt tiszteletére, 's ugyan keresztet hordoztatván maga előtt János Király azonnal meg-győzte az országa belsejében ellene fel-támadott hitetlen népét. — Papokat hagyván *Sósa* a' meg-tért népnél, maga haza hajózott Lusitániába. A' Papoknak egynehánya az idegen levegőt, 's a' szörnyű meleget nem tűrhethén, ki-halt; egynehánya pedig sokat szenvedett. A' Király pedig kereszttyén vallás fanyarúságát meg-unván, ágyassait vissza kereszté, rózsaszalságra vetemedett új egyéb kereszttyénekkal együtt. Az ifjabbik fia *Pans* dúlt, fúlt a' jó kereszttyének ellen; főképpen holott a' bátyja, *Alfonfus* fej-vesztés alatt meg-tiltott mindenütt minden bál-

vány képet. Meg-halt a' Király, *Pans* a' bátyját ki - akará tolni a' királyi székhez való julsából: ütközetre kelt a' dolog; de noha *Alfons* védelmező tárfainak száma csak harmintz hat emberből állott, még-is *Isten JÉSUST*, és szent *Jakabot* kiáltván, néki ment öttse táborának, valamennyit mind meg-szalasztotta, 's az erdökre szel-lyesztette. Futván *Páns*, bizonyos vadfogásra ki-tett keleptzébe botlott, 's onnét ki nem szabadúlhatván, véreessen ki - húzattott a' bátyja emberitől; de meg-általkodván, a' tömlöztben el-éré életének végét. *Páns Vezére* gondolván, hogy halál éri, a' keresztyénségre kívánt eresztetni.

„ Nem, hogy a' haláltól félek, úgymond,
 „ hanem mert ismérem már az Igazságot.
 „ Láttunk *Alfonsz Király* körül kereszt tzi-
 „ merü embereket, kik rettenetes tekén-
 „ tettel el - ijesztettek bennünket, 's azok
 „ vóltak szaladásunknak okai.“ Élete meg-
 tartatott; hanem a' Templom seprésére,
 és a' keresztelő viz hordásra íteltetett. *Alfonsz Király* ötven esztendeig uralkodván, gyarapíttá az *Anyaszentegyházat*. Továbbá-is igyekezett az *Ethiops* népnél az *Evangyéliom* hirdetésére a' *Lusitániai Király*. 1549 esztendő táján (így folytattya *Mafféjus* az ő 15-dik Könyvében a' *Congói* tudósíttást. Az *Alfonsus* után következett *Jakab*, noha keresztyén Király az előtte valónak nyomdokitól megszire el-távozott, A' nép követvén a' rosz példát, ha-

sonló feslettségre vetemedett. Az Europai világiak, és Papok-is büntetést érdemlettek az ő hivatalyokra nézve. „ Nec multum erat in Europæis vel infitoribus, „ vel etiam sacrorum adminiftris auxilii, „ quippe tantum aberant a' miseris Æthiopi- „ bus verbo, aut exemplo juvandis, ut „ ipfi potius constringendi vinculis, malo- „ que ad officium cogendi viderentur. “

Meg-tudván ezen állapotot III-dik János, Lusitániai Király, a' JÉBUS Tárfaságának Konimbrikai nevelő házokból négy személyt nyert-ki a' Feketék segítségére. Ribérus Kristófot, Diázi Jakabot, Soveráli Didákot, Vaséus Györgyöt, ki elől járó volt. Ezek Congóba érkeztek, 's nevezet szerént *Pindába* Eleibek járult a' Király, és *fa-ló* hátokon a' maga udvarába hozatta őket. A' *fa-ló* abban áll: egy nyóltz lábni hoszszú dorongra ökör-bőrből készítettett nyereg helyheztettetik. Arra ül az utazó, elől hátúl vállra veszi két tsatlós, és ha hoszszab' az út, változtatják egyebek őket. Illy *fa* lovon az említett atyák a' Congói Király udvarhelyére érkeztek. Eleibek járult a' Fejedelem magzattal, 's a' városi emberivel, a' Lusitániai Király tisztelete kedvéért, szállásokra, az az, levelekkel fődött gunyhókra, a' mint az ország szokása magával hozta, osztattak a' jövevények. Soverál Iskolát állított: hat száz gyermeket tanított olvasásra, és a' keresztyén hivatalra.

A' többi szerzetes atyák a' fő embereknek, és a' népnek élete jobbítására tartattak tellyességgel; azután a' pogányok előtt hirdették az Evangéliomot, 's nem-is haszontalanúl: mert öt hónap alatt *Ribérus* ezer hét száz Ethiops = feketét jól megtanított, és Kristus Urunkhoz kaptsolt: *Diázius* négy százat: *Vaséus* három százat: szint ezen *Vaséus* minden útra való nélkül, tsak egy tolmátsot vévén magával, ki-ment a' szomszéd falukra, 's két ezer hét száz embert keresztelt-meg; azon Templomokon kívül pedig, mellyek *Alfonfus* jó-akarattyából építettek a' városban, nem meszsze hármat állított; egyet az *Idvezítő*, egyet a' segítő. *Boldog Aszszony*, és egyet *Keresztelő szent János* neve alatt. Az atyák osztán a' lok betegeskedés után ki haza, ki orvoslásra fordúlt. A' Király-is megváltozott a' szándékában, ágyafi kedvéért. — Ezeket a' ki olvassa, könnyebben érti *P. Zuchelli* tudósíttását.

ZSIDÓK. *Mendelson* Mojses az ő utóbbi Iráliban ki-valotta, 's ki-nyilatkoztatta magát, hogy ő igaz valóságos tisztelője az ó Testamentomi Könyveknek. (Critic. August. p. 358.) A' közelebbi Irók a' mostanyi Zsidók számát meg-fontolván, mennyi vagyon Afrikában, Asiában, Európának szélén, hofszan 12. millióra teszik. A' sok üldöztetés, a' Hazájok tellyes el-vesztése, nem fogyasztotta-ki őket. Ez a' Zsidók nagy sokasága nem eredett tsupa tör-

ténetből: ez az Ur Istennek tanáttsa, és szándéka, melly a' hitetlenség-ellen har-
tzol. Ez a' nagy nemzet, melly egyéb
nemzetségektől különöfven él el-szakaszt-
va, noha köztök el-széllyedett, melly a'
szent könyveket, melly az emberi nemzet
üdvölségére tzelezó igéreteket foglallya
magában, szüntelen meg-örzi, minden hi-
veket erősíthet, 's minden hitetleneket a'
Keresztyénségre idézhet: Hogy a' Zsidók
a' Krisztushoz, fognak térni, ki vagyon
végezve a' szent Irásban Dánielnél. c. 12.
Szent Pál Apostolnál ad Rom. 11. 12. 'S
ki tudja, nem szinte akkor-e, midön ó fáj-
dalom el-hagyván sok Keresztyén az Egy-
házat, azoknak a' bétérésre mintegy he-
lyet hágy. Légyen Isten akarattya. Mi
az Isten szent végezését meg nem előzzük,
hanem róla alázatosan gondolkodunk, 's
a' tévelygők meg-téréséért imádkozunk.

I. TOLDALÉK. (M. Hirm. 17. Mártz.
1795.) MERRIER, és FRERON, a' Nem-
zeti Gyülésnek tudós tagjai, fundamento-
mos hathatósággal emlékeztek az ő újsága-
ikban, az Isteni tiszteletnek törvényes sza-
badságáról. MERCIER így irt: — Jól
tudjuk, hogy Isteni minden tiszteletet ki-
válnának némellyek el-törlni; vagy-is
inkáb', valamint a' hit felölök futtogni kez-
di, — egy, három-szinü vallást akarnak
fel-állítani önnön hasznokra; de, a' ki a'
szabadságnak szives baráttya, fontollya-
meg tsak jól egykevesé az Embereknek

szükségeiket, 's meg-gyökerezett szokás-
 saikat: iszonyodással fog telni azon kör-
 nyülállásoknak képzelésére, a' mellyek-
 közé buktatna minket az *Isteni tiszteletek-
 nek kéméltlen üldözése*. — Az ölö-helyen
 tartotta *Robertspierre*, az Istenről-való ta-
 nítottáit; valamint szintén az Igazgatásról-
 valókat-is. Az ISTEN nevet, ezt a' nagy
 tiszteletü nevet, mellyet a' leg-együgyüeb'
 ember-is értett, de egyszersmind a' leg-
 főb' Orátor-is helyesen vett szájára, 's pen-
 nájára, egy akademiái körül-irással tse-
 rélte-fel, nevezvén az Istent Fő valóságnak.
 Ekkor mondotta egy valaki: most már
 nints többé *Isten*; hanem *Fő valóság*. Ez
 nem volt Isten-tagadó; hanem tsak azért
 szólott így, mivel azt hitte, hogy vala-
 mint *Páris* utzáinak, és Szakaszainak;
 úgy az Istenségnek-is új név adattatott. —
 Mi dolog volna az; szabaddá hagyni a'
politika ostobáskodást az első klubban? 's
 meg nem akarni engedni, hogy azok,
 a' kik imádni akarják együtt az Istenséget,
 's sziveikbe nyomni azon vallásnak paran-
 tsolatit, melly ezt mondja: ember-ölő ne
 légy, se tulajdon képpen-való tselekedé-
 teddel, se meg-egyezéseddel, öszve-gyül-
 hetsenek egy helyre, a' hol táplállyák
 lelkeiket azzal a' régi, és Felséges erköl-
 tsi tudománnyal melly való, hogy egy ál-
 tallyában különböz a' Rettegők', a' Nero
 követőji' és a' vérszopók' Morálljától; de
 a' melly vajmi fok vétkeket viszfza-tartóz-

tatott volna ; ha halgatták volna ; annak tanítottait a' mi új Fő Papjaink. — Nem kell gondolni, hogy fundamentomostul fel-forgattatott a' mi Atyáinknak vallása még az által: hogy a' nép-által tiszteletben tartatott tárgyak meg-tapodtattak. Sőt inkább' még jobban lehet már most a' Keresztyén vallás szépségét látni, *Robertspiernek*, *Marátnak*, 's az ezekhez hasonlónak tudományok-után. Minnyájunknak volt szükségünk reá valóban, hogy annyi rettegek, és öldöklések-után, szóllyon nekünk valaki a' Békelesség Istene nevében.

FRERON pedig így irt. „Viszsa adatott tehát nekünk az Isteni tiszteleték' szabadsága ; ez az édes szabadság ; mellytől olly fok ideig valánk meg-fosztva ; 's a' melly-után minden érzékeny Lelkek esdeklettek. Engedelmetek vagyon már most, Istent-szerető szivek ! hogy közönséges teremóniával adhattátok - meg annak a' tiszteletet, a' kihez fel-sóhajtoztatok ; midőn nem egyébbel, hanem tsupán gondolatitok temjénnyével áldozhattatok Néki. — Emelkedjete fel romlásitokból oltárok, mellyeknél minden Tartományokbéli, és minden vallásu emberekért könyörge *Fenelon* (hogy meg-térjenek) nints többé *Hamman*. — *Ester* társai fogjatok minden tartózkodás nélkül könyörgéseitekhez, énekléseitekhez. Arra kérjétek első buzgósággal az Istent: hogy oltalmazza-meg a' Frantzia

közönséges tárfaságot örökre az olyan szörnyüségektől, mint a' millyeneknek tárgyul ki vala téve: oltalmazza-meg a' vérengző, és ragadozó emberektől, a' *Colotoktól*, *Billaudoktól*, és *Barrérektől*. — Ujjúllyatok betsületes érzékenységek, mellyek igen sok ideig finlődtetek a' bilintsekben. Nem félhet már többé az Atya valásbéli tzeremoniák-által meg-szentelni magzatnak születését (mond-ki: Szabad már a' Sz. Keresztelés) 's örömmel szemlélheti illy szent kezdetü szerentsés nevelkedését ezeknek. Ugyan az említett vallásnak tzeremóniáival ki-késérheti a' Fiu-is meg-holt attyát a' temetőbe; meg-hidegedett tetemei-eránt-is annak mulathattya tiszteletét, 's imádkozhat annak, sirja-felett. Ezen betses gyakorlásoktól lett erőszakos meg-fosztatás oh! mennyi fájdalmakat okozott! hány familiák tartották szerentsétlenség gyanánt egy olly magzatnak születését, mellyet ők a' Templomban nem ajálhattak-bé Isten áldásába. Hány jó házasságok gátoltattak-meg az oltárnak nem léte által, a' mellynél lehetett volna lenni a' házassági hitet. Hány haldaklónak forsát nehezítette az, 's tette fájdalmasá szer-felett, hogy a' vallás vigasztalásai, 's biztatásai nélkül kellett ki-múlni nekik a' világból. — Fanatismusról beszélletek ti esztelen Filozófusok! de magatok vagytok a' fanatikusok! Ti hordozátok - az útszákön, pompás tzeremoniá-

val a' teátrumi jádzó afzszony személlyeket, 's mindenekkel térdet akartatok hajtani ezen új iftenségeknek. Ti gyalázattal illettétek, 's ki-rablottatok dühöffen minden vallásoknak oltárjaikat! Ti kivetettétek sirjaikból a' hóltakat, 's széllyel szórtatok atyáitoknak hideg tetemeiket, halálos büntetés alatt akartatok ti Isten módra tiszteltetni a' ti eszeteket! embereket áldoztatok ti a' bálványoknak. Ó bóldogtalanok! Ti a' fanatismust hántorgattyátok; 's még most-is meg vagynak förtöztetve vérrel kezeitek. Tudni - illik!

Bé valának zárva majd minden Templomok,

Meg nem engedtetek az ajtatofságok.
Páris példája - ként egy afzszonyt oltárra
Strasburg állítani bálványúl akara.
A' vallás - tagadást az afzszony átkozá:
Azonnal a' fejét a' hóhér el - vágá.
Szabababbak immár, mint *Freron* hirdeti,
Az Urnak Keresztyén módú tiszteleti.

Az említett *Mercier* a' Frantzia Conventnek fő rendü tagja már az előtt e' képpen írt, és szólott (a' Neuwidinél 9. Januar. 1795.) Mi a' Nemzetnek az Isteni szolgáltnak szabadságát meg - ígértük; de azt annak ellenségi tellyességgel ki akarják írtani. — Azomban maga a' nyomorúság, avagy a' népnek bóldogtalanansága egy olly indító, és vonó eszköz, melly a' nemze-

tet a' valláshoz vizsgálta - vezeteti: mert nintsen nagyobb' vizsgálatás azok' számára, a' kik szenvednek, mintegy olyan hely, mellyben az Istenséget, úgy szólván, közeleb' jelen lévőknek talályák lenni; és a' hol azt az ő nyomorúságok könnyebségére segítségül hívják. — Ha mostanság valamely népnek szüksége vagyon arra, hogy az Istenségtől vizsgáltassék, az valóban a' Frantzia nép: Ezt írta *Mercier* abban az országban, mellyet *Robertspierre* igen Kereszténytelenné kívánt tenni. O! mi szép győzödelme ez a' Religiónak! *Mercier* Deputátusnak mondása-ként, ki a' Frantzia Nemzet' állapotját világosan szemlélé, a' Frantzia népnek vagyon minden egyéb' nemzet között, a' leg-nagyob' vizsgálatásra szüksége; és így annak kell leg-bóldogtalanabbnak lenni. Ez következik az ő beszédéből. Ime! mi úttal szolgáltattat magának a' Mindenhatóság a' végre, hogy a' népet az ő isméréteré, 's tiszteletére vizsgálta - vezesse. *Robertspierre*nek idéte, és alatta a' sok gyilkosság a' népet vakká, és egyetemben nyomorúttá tette. A' nyomorúság által kell vala néki megverettetni, és imé már szereti a' Religiót, már ahoz folyamodik, már szent helyeket keres, hogy azoknál a' ő nyomorúságát kipanaszolja. Im'! noha *Robertspierre* leggonoszab' Sátán vólt, noha böven ontván az emberi vért, ki akarta irtani a' mi vallásunk' szent könyveiben hirdettetett jó er-

költsi tudományt; noha azt ígérte, hogy az embereket szerentsére emeli; őket a' keresztyénségtől el-idegenítvén, ezzel nem bódogult. Az, a' ki minékünk a' vallást adta, nyomorúságot erefztett reánk: hogy minket meg-térítsen: mert minket a' bővség büszkékké tett. A' nyomorúság a' Frantziákat a' vallásra vezeti. —

Minekutánna Pissegrü, Frantzia vezér Hollandiát hatalma alá kerítette vólna, a' Frantzia új Constitutzióinak fel-állította után 1795-ben, *Richer Serizi* Párisi hathatós Író e' képpen tette a' Tudósíttását: Boldogságot óhajtunk mi; nem szép beszédek; nem tündér képre; hanem szabadságra: nem hadi szerzeményekre, hanem békeféra vagyon nekünk szükségünk. Ah! ez a' szegény nép oda adná most Hollandiát, sőt oda adná az egész világot egy font kenyérért. — Boldog vég-érésre, eszközü-l-javalollya *Serizi* a' mostani Constitutzióinak meg-vetését, melly úgy mond: butelliába mártott pennával iratott, huzon négy óra-alatt készült-el; 's egy minutumban fogadtatott-el szabadon, az az: halálos büntetés alatt. *Hirm.*

II-dik *Toldalék.* SÁNDOR *Karmelita.* P. Alexander a S. Joanne a Cruce: Continuator Historiæ Ecclesiast. Fleurianæ. Életét végzé 1794-ben, Januárius 20-dik napján. Magyar országban született Karantskefzön 1720-ban. A' Mezőtlábú Kármeliták közé állott Monákhiumban 1739-ben.

Tudománya, ájtatósága, érdemi tevénytéért a' Szerzetben nagy Tiszteket viselt. *Fleurinek* Egyházi Históriáját Urunk 1765-dik esztendejéig a' 85-dik Szakaszig vezeté, szinte ez a' 85-dik Szakasz volt a' nyomtatás alatt, midön életének végét érte. Az Anyaszentegyháznak, magyarul, Kolosváratt, ki-nyomtatott 4-dik Szakaszszában sokszor emlegettem *P. Sándort*; némmelly Szakasziban a' Jesuitákról roszszúl írt. Meg-tzáfolta két Szakaszszal *P. Mangold*, néhai tudós Jesuita, ki a' Szerzetben harmintz esztendőnél tovább' élt. *Maximi Mangold* S. Th. D. in Collegio ad S. Salvatore Presbyteri, Reflexiones in R. P. Alexandri Carmelitæ continuationem Historiæ Eccles. Fleurii; Augustæ 1783. Magáról *Fleuriről* tudósítást tettem az Anyaszentegyházi Történetinek 30-dik könyvében 1700-dik esztendöt emlegetvén a' 168-dik levél-lapon. — *Fleuri* 85-dik folytatott Szakaszszában Urunk 1763. 1764. 1765-dik esztendő foglaltatik. A' többi között Urunk 1763-dik esztendejében arról tudósít: hogy a' Velentzei Vezér, és Tanáts az ő Dalmátziájokban lakozó Görög Kathólikus részü Hiveinek meg-engedé a' sok egyenetlenség után, hogy magok tzeremonia, és Ritusbéli Püspököt válaszhassanak magoknak. Az igyekezet, és a' választás már a' múlt esztendőbéli. Mivelhogy pedig azon választásból új nehézségek támadtak, XIII-dik Kelemen R. P. egynehány

panaszos levelekkel integeté a' Velentzei vezérséget. *Clementis XIII. Epist. 3. ad Venet. in caussa Græc. 1793.* — — Summa vero hujus negotii, & totius deliberationis vestræ huc tandem redit: videatur ne Senatui, Schismaticum sacerdotem *Fasciam*, isthic apud vos Episcopum in Ecclesia S. Georgii tolerari posse? deinde Catholicam nec ne illam Ecclesiam esse debere; &, siquidem Catholica esse debeat, talemne habendam esse, dum omnis cum Apostolica sede Communionis expers, illius auctoritatem respuat? postremo Catholicos ne censendos esse illius Ecclesiæ Capellanos, qui inani illius Pseudoepiscopi subjiciantur jurisdictioni; qui Romanæ Cathedralæ auctoritatem, ejusque in universa Ecclesia majestatem non recognoscant, qui nec probatam fidei formulam sint profesși, nec apud legitimos superiores sic animi sui sensa apparuerint, ut certo constet eos sanam, & Catholicam doctrinam sequi; Hęc dilecti Filii, nobiles viri, & nobis unice cari, in hanc vestram deliberationem cadunt. Faciat egregia sapientia vestra, & admiranda quædam in omnibus rebus Veneti senatus prudentia, ut pro certo habeamus, si paululum ad hanc rem vestrum animum adjiciatis, vos illico perspecturos, quid Dei honor, quid vestra Religio, & in hanc sacram Beati Petri sedem præclara devotio, quid vestra dignitas, & Veneti nominis splendor a vobis eslagitet. De-

um in humilitate cordis nostri impensissima prece rogantes, ut in animos vestros injiciat ea consilia, quæ cum vestra congruant egregia religione, & sapientia, & ad ea quam maturime capeffenda Divina providentia Lumine suo permoveat. Vobis, dilecti Filii, nobiles viri, omni pietatis erga carissimam patriam nostram, & in vos universos paternæ caritatis sensu Apostolicam Benedictionem peramanter impertimur.

Emlegeti ezen Szakaszban *P. Sándor* a' Kardinálisok, Püspökök, Könyvirók életét, 's halálát. p. o. 1762-dikben *Biró Mártonnak* Veszprémi Püspöknek történt ki-mulását; tiszteit, könyveit, épületit. XIV. Benedeknek hozzá küldött ditsérő levelét. — Emlegeti *Barkótz*i Primásnak 1765-dikben következett halálát emlékezetre méltó sok töttei után, fő-képpen *Esztergam-Vári* el-kezdett épületit; melly készületkori ásásnak alkalmatóságával, úgymond: ki-áfatott egy edény, mellyben ezer két száz ötven nyóltz Romai pénz találtatott; ki arany, és ezüst; ki pedig réz péuz vólt, 's *Gordían*, *Makszimián*, *Dioklétzián*, és egyéb *Fejedelmek* neveire mutatott: találtattak egyetemben gyöngök, és gyürük-is. = Az említett, és egyéb Püspökökről bőveb' tudósítást tettem az *Anyászentegyház Történetinek* 4-dik szakaszszában. Emlegeti *Gr. Battyáni* *Lajosnak* Magyar Ország Nádor Ispán-

NB

NB

nyának az Auszriai Házhoz és a' Hazához mutatott hivségit, nagy érdemit, halálát (1765-ben). Le-irja azon P. Sándor Kármelita hofszafan Gróf *de Bilkének*, Sveziai Grófnak, sok viszontagsági, Frantzia Országí és Velentzei — utazási-után, a' boldogságos szűznek segítségé-által-való meg-góygyúlását, azokon vött gyözödelmit, kik a' Kátholikus Hitre-való meg-térését hatalmansan ellenzék: Romában XIII-dik Kelemen Pápa' lábai-elött lett ki-esküvé-sét, 's a' hazai vallásából a' Kátholikus Hitre állását: Tiszteit, boldog ki-mulását. (Romában 1765-ben. — Hofszafasan tudósít P. Sándor az OSZNÁBRUGI Káptalonnak az Anglus Királlyal-való versengés-éről az új Püspöknek választáfa-eránt. (Az Ofznabrugí Püspökség, Vesztfáliában nagy Károly Tsászártól állíttatott fel. A' Vesztfáliai békéltetés részszerént Monaszteriumban, részszerént pedig Ofznabrugban készült-el, Tetsék az Anya Sz. Egyh. Tört. 29. K. §. 20. vizsfa-nézni.)

Az Ofznabrugí Fejedelemségben az Ofznabrugí 1648. esztendeji szövetség-szerént az a' szokás: hogy a' Kátholikus Püspöknek holta-után Akátholikus (Protestáns Lutránus vagy Kálvinista vallásu) Püspök következék a' Káptalonnak választáfa vagy Posztulátziója-által; 's az a' személly a' Brunszviki, és Luneburgí Hertzeg familiából légyen. 1761-ben, 6-dik Februáriusban meg-holt *Kelemen Augustus*, ki Osznabrugí

nabruigi Püspöksége-mellett Kolóniai Érsek, és Elektor-is volt. Meg-jelenté a' Káptalon XI-dik Februáriusban szokás-szerént III-dik Györgynek Angliai Királynak az Ofsnábrugi Szék üres-voltát; 's a' Király felelete-után meg-jelenté az Ofsnábrugi Káptalon azt-is: hogy a' Brunsviki familiából lejendő választást Május 4-dik napjára határozta, a' háboru alkalmatlankodása-miatt. A' Király az ő *Scheleus* nevü követe-által tudtára adta a' Káptalonnak 26 Aprilisben, hogy ha az ő új felelete-nélkül teszi a' választást a' Katonái-által a' Káptalon jószágit el-foglaltattya. Tzivódás ke-rekedett az ürehsen lévő Püspökségnek idő-közi jövedelmiről. A' Káptalon azt magáénak; a' Király pedig tulajdonának hirdeté, védelmezé. A' sok, és sokféle ver-sengés-közt Ferentz Tsászárhoz folyamo-dott a' Káptalon; ki-is az Elektziót, vagy Posztulátziót 1765-nek 19-dik Szeptembe-rére határozta. Meg-jelenté ezt a' Káptalon a' Királynak. Az nem ellenzé; ha az ő második szülött fia *Fridrik* választatik az Ofsnábrugi Püspökségre. Tsetsemős gyer-mek volt *Fridrik*, szörnyü dolognak láttatott lenni a' Káptalon-előtt, ha illy dolog-ra lép. *Fridrik* 1763-ban, 16-dik Augusz-tusban született; még-is tsak ugyan meg-lett a' Posztulátzio. 1764-ben, 27-dik Fe-bruáriusban *Fridrik* tétetett posztulátzió-által a' Püspökségbe. Már ofztán a' jó-szág' vezérlése, az Áttyával, mintha tá-

torral a' Káptalon' vezödsége, a' két felöl versengö prokatorkodás mi bajjal járt légyen, hoszfzasan el-beszélli P. Sándor. — Jósef Tsászárnak-is sokat kellett ezen sebeken orvosolni. *Alex. Contin. L. 249. pag. 454.* JOSEPHUS II. Imperator ponderando, quod Osnabrugensis Episcopatus vere sit Ecclesiasticus, ac juxta Catholicæ Canones regendus, anno 1774, die 28. April. contra Ernestum Augustum de Busch, Philippum de Busch, et Ernestum de Lederbuth *A catholicos* Osnabrugenses Canonicos Cathedralis decretum promulgari iussit hujus tenoris. „ Sacra sua Majestas summo mœrore percepit, quod hi tres Canonici Capitulo non modo sinistram declarationem obtrudere præsumserint, sed etiam contra hactenus, & usque ad hanc diem ab ipsis *A catholicis* Canonicis Cathedralibus adoptatam observantiam, uxores ducere, simulque suas præbendas retinere, sibi integrum esse obtendant, imo & initali matrimonio se in suarum præbendarum usu per exteram vim, & protectionem conservaturos minentur. . . hinc sua Majestas sub interminatione summæ Cæsareæ indignationis, & severissimæ pœnæ serio, ac justissime his Canonicis præcipit, ut ab hucusque servata, & proprio juramento firmata observantia recedere non audeant, sed ab omni novatione desistant, proin, nisi suas præbendas dimiserint, matrimonium inire non præsumant. — 2. Episcopus,

& Capitulum Cathedrale faciunt unum corpus, cujus caput sit Episcopus, & Capitulum est Senatus Episcopi. &c. — —

Le - rajzollya hofszasan P. Sándor 1765-dik esztendőt emlegetvén, mi rettenetes ujítottásokat, szabadságokat, és Katholikus rész, jus, és törvény - ellen törekedő Konfederátziókat kezdetek, sőt igen meszsze vittek a' külső Udvarok, segítségével a' Diszszidensek Lengyel Országban. Meily diszszidens név alatt értetnek a' nem egyesült Görög részüek, 's azon kívül a' Protestánsok; mingyárt *Ponyatovszki* Stanisló Királynak 1762 - dikben lett választása után. —

III-dik *Toldalék.* A' Török Tsászárral kegyelme a' Ketskemétiékhöz. (P. *Blahó* Bútsúztató Alföldi Préd. után p. 32.)

Anno Dom. 1696. *Eger* vételekor, midőn a' II-dik *Mahomet* Török Tsászár Magyar Országban jött volna (nálam az Anyaszentegyház Történetiben az 27 - dik Könyvben, és P. Schmittnél - is ez III-dik Mahomet volt) az Ketskeméti Polgárok eleiben menvén, ajándékot vittek néki 600 juhok, 100 ökröt, és 14 szekér kenyeret: hogy egy *Tsauszt* küldene hozzájuk, ki azon által - menő vitézeiktől meg - óltalmazná őket; a' Tsászár 300 aranyat adván nékik, és egy vont arany köntöft, meg - hagyá: hogy haza menyenek, és ha valaki bántaná őket, az köntöft mutatná - meg néki; azokáért mihelyen vala-

M
 mi Török sereget láttak, a' Biró a' köntöft rá-vévén, elejekbe ment, kit látván a' Törökök, lovokról le-ugorván, a' köntöft meg-tsókolták, és ha a' Biró megengedte, ott háltak magok költségén; és ha pedig meg nem engedte, eléb' állottak. — Ide illy intést téfzen *P. Blahó*: E' történetet majd szórúl szóra így hozza elé *P. Káldi* György Viz-kereszt után III-dik Vasárnapi II-dik Prédikáziójában. Alig is lehet meg-ítélni, ha abból iratott-e ezen Ketskeméti levélke, vagy ebből vette a' *P. Káldi*.

IV-dik *Tóldalék*. Frantzia ösztönözés a' békefégre 1795-dikben (M-hirm. p. 502. Ex Courier universel Paris.) Egy nép nem él-el a' ditsőségből. Mennél töb' rendinkivül-való jövedelmeket áldozott tehát fel, mentül tsudálatosfabb erőlködéseket, követett-el: annál oktalanab' vólna, ha még se szünne-meg a' küszködéstől, melly fokára, szükség-képpen ki-fogyasztaná öt tet minden erejéből. Esméretesseb' igazság már az, mintsem említteni-is kellene, hogy a' nagy seregek ki-állítását meg-sínli a' mezei gazdagság; 's a' kézmivefség. Ki nem tudja az Históriákból, hogy a' Romai közönséges Tárfaság a' maga nagy meg-nevekedése, és ki-terjedése által vesztette-el magát? O! Ti, kik nem álmodoztok egyébről, hanem Vesztfáliának el-borítottásáról; Olasz Országának meg-lopásáról; Lombardiának el-foglalásáról:

és hogy nem kell addig békét hagyni, míg Madritba, és Londonba Frantziák nem szállottak - bé; — 's kik talám nem tudjátok, hogy ezen Tartományok' nagy részében, a' különböző levegő - ég miatt, a' Frantzia seregek mindenkor temetőjüket találták. A' mit hajdan Pirrhustól *Tzineás* kérdett, én - is töletek szint' azt kérdezem; „ Mikor ott (Lombardiában, O - „ lasz Országban, Angliában, —) lesztok, hová veszitek onnan utatokat val - „ lyon? és mi - tévők léztek? “ — 's hát ha az alatt, míg Ti a' Münsteri Püspökségbe, és Hannoverába járútok, által rontana valahol az ellenség Rajna vizén a' mi fántzainkra, és azokat keresztül törné. — Mondjátok - meg nékem: mit találtok Ti az el - foglalt idegen Tartományokban? mi nagy hasznát láttuk még eddig Hollandia meg - vételének? hol vannak a' képzeltek fok kintsek, és temérdek tárházak? Belgiomot, és a' Palatinátust magunknak kell most táplálni. Nem történhetik - e szint' ugyan ez velünk Hollandiára nézve - is? Leg - aláb' az óltalmazása terhe rajtunk fekszik. Öt - száz óranyi ki - terjedésű földet vévénk e' képpen őrzésünk alá. Ez - e hát az, a' mit hirdetének Európának, midőn olly nyilatkozást tevénk közönségesse magunk felől: hogy mi nem akarjuk el - venni a' más birtokát; hanem egyedül azért kezdünk hadat, hogy szabadságunkat, és magunk uraságát jó fundamentomra hely -

heztefsük, 's állandóságot szerezzünk közönséges Tárfaságunknak? Ezt már elér-tük: tsupán a' zabolátlan kivánságok, 's a' győzedelemben való nagy magunk el-bi-zása által árthatunk most mi magunknak. De ha igazán akarunk békefiséget, tegyen nemzeti Gyűlésünk az iránt közönséges jelentést Európának, hogy nem kívánna a' Frantzia nemzet Rajna vizét maga bir-tokának határául. Mert ha fen'-forog ez a' kivánság, úgy ezen esztendőben egy Német Fejedelemmel se léphetünk békefiségre. Gondolhattya-e azt okos ember, hogy Európa tsendessen meg-hagyna nálunk annyi Foglaltványokat, olly időben, mellyben azt hiszi felőlünk, hogy se ele-séggel, se pénzel nem győzhettyük már ma hólnap a' had folytatást? Azt mondjá-tok ugyan, hogy meg-erőtlenedtek ellen-ségink. Úgy de ők egymást segíthetik. Anglia pénzt ad; Német Ország embert. Nyílvá vagyon nékik Európa; Mi ellen-ben tsak magunkra vagyunk. A' külső Tartományokkal való közösüléseink felet-te nehezek: papiros pénzünk szinte lehe-tetlenné teszi a' kereskedést, szállítványin-kat igen gyakran el-ütik kezünkről az An-glus hajók.

IV-dik *Tóldalék*. Minapi némelly hat-hatós Tzáfolók. — Hathatósan meg-tzá-folták az *Augusztai* Könyvbírák Németül fok bölts szakaszra terjedett munkával azo-kat a' keresztyéntelen Irókat, kik fokféle

ámított könyvekkel meg-támadták a' Sz. Vallást. „ Neueste Augspurg. Samlung. “ Használó szándékú, és használó ugyan Augusztai, 's minden hónap-számra terjedő könyv-is: Kritik über gewisse Kritiker, Recensenten, und Brochürenmacher. ab anno 1787. — Nagy tudománnyal, és hathatósággal készültek - el bóldogult P. Saitznak (Szervita nevén P. Leónak) sokféle Magyar munkái. — Deákúl az Almfiai választott Püspök, és nagy Prépost Úr, az Oderai újság-író Orvos Doktor-nak a' Magyar Országgi szent Korona ellen való költeményeit (*Neophita Figmenta*) széles tudománnyal verte vizsgálta; türhetetlen gyalázatnak lenni meg - mutatván egy úttal azon Munkában azt is, hogy D. Író tulajdon Magyar Hazáját tudatlannak, és ostobának dobollya egész addig, míg Schwartz Godfrid Superintendens (kit Stilling régen meg - táfolt) azt abból a' szomorú letétségből ki nem emelte. *Præf.* §. 9. 22. — Hogyan, mikép? mert, úgymond a' D. Író: Schwartz a' Magyar Korona eredetét fel-találta, világra, fényre hozta; fel-találván azt tudni-illik, hogy az a' Korona első tulajdon eredetére nézve Görög mesterségű tsinálmány. Ezt Schwartz találmányának nem szégyenli mondani; noha maga - is olvasta, hogy azt az első eredetét igen régen Schwartz előtt, Gróf Révai, a' Magyar Koronáról írván, Görög mesterségnek, és munkának

bizonyíttá lenni. *Præf.* §. 22. Quasi vero (Schwartzio) deberetur gloria exortæ in Regno nostro eruditionis — idque inde infert, — quod is detexerit primus Sacrum Diadema nostrum esse Græci artificii. Cum contra oculis pateat, manibusque ipsis contrectetur, Inventum istud esse Ill. D. Comitis Revai Op. de S. Coron. p. 446. & 82. Gróf Révai az ő könyvét: *De Monarchia, & Sacra Corona Hungariæ*, Urunk 1618-dik esztendeje táján készítte. Lásd M-K-ház 70. K. p. 292. Schwartznak az a' találmánnya; avagy inkább a' Logika ellen tett hibás következése: hogy a' Sz. Korona Görög mesterséggel készült-el; következendõ - képpen valamelly Görög Fejedelemtõl ajándékozott Sz. István' ideje előtt valamellyik *Magyar Vezérnek*. Ez roszszúl szövött okoskodás: mert ha Görög mesterségü - is; ajándékba adattathattott mind valamelly Deák Fejedelemtõl más Deák Fejedelemnek, mind Görög Fejedelemtõl más Görögnek, Deáknak, 's Romai Pápanak - is. V. *Præf.* n. 22. Magának a' Püspöknek ez az állítása. 1. A' szent Koronát Nagy *Konstantinus Ts.* küldötte ajándéknál *Elsõ Szilveszter Pápanak*. 2. Szint' ezen szent Koronát *Második Szilveszter Pápa* küldötte, arra intetvén az Angyaltól, Sz. István Királynak. p. 2. *Operis*. Az elsõ állítást Gróf Révai után. *Platina* bizonyosságával erõsíti, és azzal, hogy azon Korona Nagy Konstantinusnak

egyéb maradványihoz igen hasonló tsinál-
mány. p. 5. — A' másodikat azzal: mert
az ajándékozott Korona a' Kintstárba tét-
tévén Sz. Szilvesztertől, egész a' Magyar
Követek' érkezéséig ottan maradt, 's a'
küldetett Korona nem más, hanem, a'
mint a' tulajdoni mutattyák, egyező a'
Nagy Konstantinusnak ajándékával. p. 7.
Ut adeo prudens conjectura sit, hanc (sa-
cram Hungariæ Coronam) eandem cum
Constantiniana habendam esse. Quo enim
illa devenit, si nullibi est, nisi in Hunga-
ria? V. p. 16. Meg-tzáfollya osztán D.
Urnak ellenvetéseit; leg-főképpen pedig
ugyan annak, midőn a' szent Koronáról
ír, Sarolta szent István Király anyja, sőt
szent István Király ellen való nyelveske-
déseit; de még istenteleneb' mondásit - is
az Angyali jelenések ellen; a' Keresztyén
Katholika Anyaszentegyház ellen, Krisz-
tus Urunk ellen. Opus refertum infamatio-
nibus. Præf. & Elench. n. 8. &c. Ezen
Írás alkalmatosságával fok jóra való egyéb'
rendű oktatásokkal-is kedveskedik a' nagy
érdemű Író. — Meg-rontya *Providius*; a'
Református, avagy Helvetziai vallással
rakott egy Királyi szabad Városnak, 's u-
gyan Városi Tanácsosnak amaz irtóztató
mondását, melly szórúl szóra ebben áll:
(Epistola Providii 1793. pag. 17.) „Mi-
nek fizessünk mi az ő Papjainak? Van né-
künk Privilegiumunk, melly szerént nem-
is kellenék itt azoknak lenni, a' kik itt

vannak. ezt ugyan nagy intolerantia mondani, de tsak ki-mondom. Ezen nem türedelmes mondás ellen így okoskodik *Providius*: (tsak a' summáját tészem - ki deák levele ezen részének) Ha az a' Privilegium Botskai ajándéka; nintsen ereje, és foganattya: mert az 1609-dik - béli 3. artik. Botskainak nem tsak Privilegiumi, hanem Donátziói-is kaszfszáltattattak. *) 2. és leg-fő-képpen arra kell számat tartani; hogy a' Romai Katholikus vallásnak, úgy-mint Magyar Országban kezdetétől - fogva országos állandó eredetes Vallásnak törvényes jussa ellen, gyökeres illy just rontó privilegium senkitől sem adattathatott, úgy hogy foganattya légyen. V. p. 2. tit. 11. S. Stephan. L. 1. c. 2. & 1548. art. 5. 6. 1550. 12. 13. &c. pag. 29. Méltó hogy az 58-dik levél - lapról ide tégyem ezen szavait: Tu pro Achille tenes, quod videlicet Catholici in Civitate D. advenæ sint. Hoc enimvero etiam commemoratio Privilegii tui pro objecto habuit. Spectatum admisirum teneatis amici. Advenæ sunt Catholici in Regno Hungariæ! — Nempe *Illi* indigebant Botskaianis, & Bethlenianis tumultibus, ut Sacra sua in hoc *Regno* stabiliarent! nempe *Illorum* Religio propter mala belli, & bonum pacis recepta est! nem-

*) BOTSKAIROL lásd az Anyaszentegyház Történetinek 4-dik szakaszát, 28. K. 1606. p. 18.

pe illi armata manu pacificationes: Vienne-
 nensem, Lincensem pro receptione sui scri-
 pserunt! — Quando autem Jure Indegenatus
 ceciderant illi, qui Patres Patrum ve-
 strorum fuerant? — advenas censere non
 potes, quos Patria pro advenis non habet.
 (alioquin) verba hæc: Helvetica Confes-
 sio: pessime in Hungaricum versa sunt:
 Magyar vallás. — Két fő tévelygését fa-
 kasztya, tudni-illik: a' Katholikus Hit el-
 lenségének a' torkára. 1. Hogy ez a' Hit,
 jövevény Magyar Országban. — 'S 2.
 Hogy az a' vallás, melly a' Katholikus
 Hitnek helyébe Magyar Orzágnak falusi
 városi helységekben állított, Magyar
 vallás. — Nem jövevény: mert az Magyar
 Atyáitok Magyar Attyai sok száz eszten-
 dőkig vallák azt az előtt, hogy sem a Kál-
 vinus, Zvingli, Schvaitzer, 's több e' fé-
 le vallás bé-ütött volna külföldről a' Ka-
 tholikus Magyar Hazába. És így követ-
 kezendő-képpen az a' Schvaitzer vallás
 nem Magyar vallás; hanem ha úgy, mint
 a' Hollandiából a' Magyar börtökba hoza-
 tott tőke - hal, mikor a' magyar tálban
 van, Magyar hal. 's a' t.

AZ HIBÁK EGYENGETÉSE.

Levél.	Rend.	Hiba.	Olvasd.
2	19	kezelőji	kezdőji
4	11	Orgot	Országat
7	17	Antiokus
6	13	Szala	Meg - szállá
11	5	Nova memor.
6	—	Missarum
13	5	Bartnyi	BARANYI
14	31	vezdöttég	vezdőség
		láttak	láttuk
	32	partyát. Azt's
15	14	tsudáltunk	tsudáltuk
	24	kereskegnek	kereskednek
16	8	exopcetas	Exocetus
18	20	Panamához
20	15	hordanaak	hordanak
21	19	fuatakból	fuatagból
40	5	hafzontatan	hafzontalan
42	17	Előljárók
—	31	kéren	kérem
43	18	esedezésével
48	22	ted' oda: illy ájtatos fő-embernek	személyét, és dolgait, 's oh bár tsak
		töb' hasonló fő-emberekkel bévelkedne.	
55	29	irtade	ritade
56	20	világítója	világ-írója
57	14	Sifzifilm.	szififilm.
	—	— — —	Arisztágorás
		Heródos	Herodótus
58	14	expressum	expressam
61	12	szekeraszt	szekertzt
63	25	1768 maradjon - ki.	
65	25	Úr nép	Uz nép
66	11	Andantomana	Andantoniana
74	—	Buzágnak	Buzádnak
76	3	Marilandos	Márilándot
79	14	Sacrell	Sacarelli;
80	12	R. I.	R. P.
—	18	motitos	motivos

Levél.	Rend.	Hiba.	Olvasd.
—	20	nézre	nézve
83	21	Tartományban .	Tartományiban
—	32	tzó	szó
84	1	Cervantes	Cervantes
86	1	Atya	Atya
—	10	Kotzemitznél
90	24	dofoghoz	dologhoz
91	14	tegyük	tegyünk
91	—	mirabantur
92	—	υ	υ
93	—	υ δ	υ δ
96	17	kirnak	hivnak
100	22	szokták	szoktak
103	—	Mogoi
105	4	e' végtére	E' végre
118	6	arrepo	arrepto
124	14	eme	íme
127	—	Istvánfi Hist.
137	12	tudósíttáft	tudósíttás
141	26	Orzága	Országba
143	2	Likandes	Liknúdes
147	17	תשישי
148	8	Nánkinnak
153	21	maradat	madarat
154	1	Cobo	Lobo
155	—	végén	Bábelmandebhez
160	24	folztathatták	folytathatták
170	16	el	fel- bukik
183	17	tenyéryni	tenyéryire
192	20	Foldalék	Toldalékokat
193	23	apport	Apparatus
197	3	képiráfokat.
195	—	végén	Velifchanka
211	5	Éállására, vette	Éállására vette magát
—	21	Presses	Prézes
222	12	—	Klubbokból
224	11	Minenváját	Minerváját
225	10	Cotendey	Cotendey

<i>Levél.</i>	<i>Rend.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Olvasd.</i>
226	.. 19	örgazdákhoz	.. orgazdákhoz
227	.. 7	easdem eadem
234	.. 5	Száz Szááz
234	.. végén	Ez embernek	.. Az emberéknek
238	.. 11	vefzük vefsük
240	.. 11 Fevillantismuft
251	.. 21	Leodold Leopold
254	.. 5	notárius notorius
263	.. végén	Auftriacum	.. Auftriacam
264	.. 12	Arabia Arabiai
279	.. 11	Inventzius	.. Juventius
160	.. 17	1785-dikban dikben
283	.. végén	aunyt annyit nyom
285	.. 14 Konstantzinápolyba
286	.. 20	Poonak Pórnak
292	.. végén	ae ad
293	.. 16	ha ha hazugsággal
294	.. végén	jószága jósága
295	.. 3	excitas excitat
—	.. 14	Publikus Publius
300	.. 19	oda ada
303	.. —	Ιησῆς Χριστός Ιησῆς Χριστός
	.. ugyan ottan	ὄσ ὄς Θε
	.. ugyan ottan	Besgi Bergier
305	.. 12	ἔσσεται ἔσσεται
307	.. végén	uevü nevü
316	.. 25	millibu millibus
328	.. 6	derekab derekas
329	.. 16	Notáldinak Noráldinak
331	.. 4	ΥΤΝ ΥΤΝ
333	.. 8	zász felölzör szász először
337	.. 1	háborúkot háborukor
339	.. végén	el-yadnak el-adnak
340	.. 2	Minden	.. Minden ember
343	.. 16	a' fedő és fedő
348	.. 11	állítanak állítatnak
357	.. 2	tartattak tartottak
361	.. 16	mulathattya mutathattya

A' többít a' kegyes Olvasó jobbitta-meg.